

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Јелена Б. Фемић Касапис

ТЕРМИНОЛОГИЈА ГРЧКИХ МИСТЕРИЈА
И ЊЕНА ХРИШЋАНСКА ОСМИШЉЕЊА

докторска дисертација

Београд, 2015

Подаци о ментору и члановима комисије

Ментор:

проф. др Александар Лома
Филозофски факултет Универзитета у Београду

Чланови комисије:

доц. др Сандра Шћепановић
Филозофски факултет Универзитета у Београду

проф. др Иринеј Буловић
Богословски факултет Универзитета у Београду

Терминологија грчких мистерија и њена хришћанска осмишљења

Апстракт.

Овај рад се бави основним терминима грчких мистеријских култова, подробно терминима ὄργια, τελετή, μυστήρια.

У првом, уводном поглављу даје се сажет културно-историјски увид у мистеријске култове грчког света. Набрајају се божанства за која се они везују и главна места култова. Наглашава се њихово есхатолошко значење скопчано са обавезом ћутања, одакле проистиче оскудност наших извора о њима.

Друго поглавље посвећено је анализама семантичких вредности, творбених облика и етимологијама трију термина. Значења су сагледана у ширем контексту у којем се речи јављају.

У трећем поглављу полазиште чини етимологија која глагол μύω, од којег су изведене именице μύσθης и μυστήριον, изводи од глагола μύω. Подробно су размотрене употребе глагола μύω и његових превербалних изведеница, како би се сагледала изворна мотивација ових термина унутар грчког језика и на дубљем, индоевропском плану.

У четвртном поглављу прослеђује се судбина мистеријских термина код хришћанских аутора.

Спроведен је дијахрони филолошко-лингвистички метод, с нагласком на семантичким историјско-упоредним увидима.

Кључне речи: мистерије, обред, ὄργια, τελετή, μυστήρια, μυστήριον, термин, значење, творба, етимологија.

Научна област: Историјске, археолошке и класичне науке

Ужа научна област: Класичне науке

УДК: 821. 14' 02 = 14

TERMINOLOGY OF GREEK MYSTERIES AND ITS JUSTIFICATION IN CHRISTIANITY

A b s t r a c t.

This PhD thesis deals with the basic terms of Greek mystery cults, and particularly with ὄργια, τελετή, μυστήρια.

The first, introductory chapter gives a concise cultural-historical insight into the mystery cults of Greek world. Deities presiding over mysteries are referred to, as well as the main cult places. Their eschatological dimension is stressed, that was connected with the vow of silence, a fact that explains the scarcity of our sources.

In the second chapter three terms are analysed from the points of view of semantics, word-formation and etymology. Their semantic values are derived from the broader context of relevant passages.

In the third chapter the starting point is the etymology deriving the verb μυέω as underlying the terms μύστης and μυστήριον from the verb μύω. The usages of μύω and its preverbal derivatives are thoroughly analysed in order to uncover the original motivation of these terms within Greek and on a deeper, Indo-European level.

In the fourth chapter the use of the mystery terms in Christian authors is focused. In this study the methods of classical philology and of diachronic linguistics are applied, with the stress on the historical semantics.

K e y w o r d s: mysteries, rite, ὄργια, τελετή, μυστήρια, μυστήριον, terms, meaning, word formation, etymology.

S c i e n c e : Historical, Archaeological and Classical Studies

S c i e n t i f i c d i s c i p l i n e : Classical Studies

UDC: 821.14' 02 = 14

САДРЖАЈ

1. Увод

Грчки мистеријски култови.....	1
--------------------------------	---

2. Основни термини грчких мистерија

2.1. Термин ὄργια.....	14
2.1.1. Етимологија термина.....	29
2.2. Термин τελετή.....	33
2.2.1. Етимологија термина.....	44
2.3. Термин μυστήριον.....	47
2.3.1. Породица μυέω, μύστης. Творбена анализа изведенице μυστήριον..	47
2.3.1.1. Глагол μυέω и изведенице.....	47
2.3.1.2. Термин μύησις.....	51
2.3.1.3. Термин μύστης.....	52
2.3.1.4. Творбена анализа и сходне изведенице глагола.....	54
2.3.1.5. Творбена анализа изведенице μυστήριον.....	57
2.3.2. Потврде именице μυστήριον.....	64
2.3.2.1. Јонска проза.....	64
2.3.2.2. Атички натписи.....	69
2.3.2.3. Атичка драмска поезија V–IV в.	69
2.3.2.4. Класична атичка проза.....	76
2.3.2.5. Средња атичка комедија.....	86
2.3.2.6. Аутори римског доба.....	87
2.* О односу термина μυστήρια и ὄργια.....	97

3. Глагол μύω

3.1. Формално поређење глагола μύω са μυέω и његове могуће везе у кругу индоевропских језика.....	99
3.1.1. Творбена анализа глагола μύω.....	99
3.1.2. Провербалне изведенице глагола μύω и μυέω.....	101

3.1.3. Именске изведенице.....	103
3.2. Семантика глагола μύω и његових превербалних изведеница.....	104
3.2.1. Семантика простог глагола μύω.....	104
3.2.2. Превербалне изведенице глагола μύω.....	163
3.2.2.1. ἐπιμύω.....	163
3.2.2.2. καταμύω.....	177
3.2.2.2.1. καμμύω.....	194
3.2.2.3. συμμύω.....	202
3.2.2.3.1. ἐπισυμμύω.....	224
3.2.2.4. ὑπομύω.....	225
3.2.2.5. ἀναμύω.....	225
3.3. Закључак о изворној семантици глагола μύω и могућој мотивацији именица μύστης, μυστήριον.....	227
4. Судбина грчких мистеријских термина у хришћанској употреби	
4.0. Реч Климента Александријског.....	229
4.1. Термин τελετή.....	231
4.2. Термини μυέω, μύησις, ἀμύητος.....	235
4.3. Термин μύστης.....	240
4.4. Термин μυστήριον.....	250
Литература.....	267

1.

УВОД.

ГРЧКИ МИСТЕРИЈСКИ КУЛТОВИ

Мистеријски култови, који су настали и постојали једино на грчком тлу, представљају оригиналну тековину старогрчке културе.¹ Реч је о институцији чија се сврха изједначавала са сврхом осталих, немистеријских култова: повезати на овај или онај начин људски и божански елемент, остварити однос божанства – о којем год била реч – и човека. Циљ сваког култа био је ставити у однос божанство и човека да би човек – једнако на овај или онај начин – обезбедио након овоземаљског живота вечни живот у благостању и срећи, по Рудолфу даровање наде у неку врсту опстанка након смрти, „survival after death“, на шта упућују погребни дарови за упокојене² (Rudolph у: *ER* 2005, II 6327). Учествовање у заједници са божанством чини смисаоно језгро античких култова, уједно представљајући дијахронијску окосницу сваког верског обреда.

Најранија сведочанства и извори за изучавање мистеријских култова вршених у античком свету на тлу Грчке датирају од седмог века пре Христа и сежу до четвртог века по Христу. Тако се историја мистеријских обреда може пратити неких једанаест векова.³

Борнкам, аутор леме *μυστήριον* у Кителовом Теолошком речнику Новог завета (Bornkamm у: Kittel 1964, VIII 803д.) на самом почетку свог излагања о мистеријама истиче да с обзиром на обавезу ћутања оних који су били посвећени у мистерије, типичну за сам обред мистерија који је њу строго

¹ Да би се потом раширили искључиво као последица хеленизације. (Rudolph *ib.*, 6329)

² Као пример наводи „Орфички“ златни тањир из јужне Италије.

³ У овом дугом временском периоду уједно су се образовале и три значајне културно-цивилизацијске целине које су на свој начин и у својој мери у наставку утицале на обликовање европске културе. То су антика, хеленизам и хришћанство. Мистеријски обреди су се развијали и обављали у оквиру античке целине.

наметао и што је било пажљиво праћено, наша знања о мистеријама веома су оскудна. Следом, једино што можемо да чинимо ако желимо да стекнемо известан увид у њих јесте да их само отприлике, приближно скицирамо, извлачећи главне црте. То је и сасвим оправдано с обзиром на то да, имајући у виду ову строгу обавезу на ћутање, од историјских извора – што писаних што археолошких – као и других сведочанстава, не треба очекивати да ће саопштавати и саму „тајну“ мистерија – оне физичке изразе обреда који остају строго скривени од ока јавности а којима се постиже заједница са божанством те стиче „улазница“ за вечни живот. Примећује се да исто тако и из истих разлога остајемо ускраћени и у погледу сазнања о евентуалном постојању специфичног односа посвећених особа и мимо самог обреда култа, током осталих дана годишњег круга. Односно, питање које нам се спонтано намеће гласи да ли је учествовање у мистеријама стварало и неки посебан заједнички етос код њених чланова. О томе, нажалост, нисмо наишли на никакве податке.

Када износи претпоставку о поводу настанка мистеријских култова, Буркерт каже да је могуће да су поникли из обредних чинова којима је човек прелазео из дечачког у зрело доба („puberty initiations“). У прилог томе наводи да су у Елеусински култ биле посвећиване само одрасле особе („adults“), као и да су оба пола могла бити њихови припадници. (Burkert 1985, VI 277). Са своје стране, Рудолф износи становиште да исходиште мистерија чине култови братстава или племена.

Оно што је научно утврђено јесте чињеница да употреба нашег термина, чак и у рано време његовог датирања, није била строго ограничена на Елеусину – место надомак Атине, где су се одвијале најважније античке мистерије⁴. По

⁴ Херодот у својој Историји 2.51 говори о самотрачким мистеријама, у 2.171 о египатским мистеријама посвећеним богу Озирису, док је у Хераклитовом 14. фрагменту највероватније реч о мистеријама вршеним у част бога Диониса. Ова места биће представљена у филолошкој анализи потврда, в. даље.

Борнкаму, била би грешка покушавати открити нарочито место на којем су мистерије биле осмишљене. Овај увид би следом ишао у прилог размишљању да су мистерије биле осмишљаване ради конкретних божанстава којима се вршио обред. Тек потом би се установљавала погодна места за оснивање светилишта боговима. У сваком случају, остаје да се у истраживању мистерија мора поћи од издвајања заједничких одлика којима се одликују сви, нама познати на основу извора, мистеријски култови.

Борнкам издваја четири општеважеће одлике свих мистеријских култова:

- 1) Култске обичајне радње које свештеним радњама изображавају судбине дотичног божанства, пред кругом оданих присталица, којима се уз то даје да учествују у судбини бога.
- 2) Чињеница да они који желе да учествују у обреду морају проћи кроз чин посвећивања. Непосвећенима су забрањени и приступ свештеним радњама и знање о њима.
- 3) Сви мистеријски култови обећавају својим оданима спасење ($\sigma\omega\tau\eta\rho\acute{\iota}\alpha$) у смислу ослобађања од живота онако како је он реализован у свету.
- 4) У свим мистеријским обредима разлика између посвећених и непосвећених изражава се не само обредним ритуалом већ и обавезом на ћутање наметнутом посвећенима. Обавеза ћутања је срж свих мистеријских култова и црта коју по Борнкаму садржи и етимолошка позадина речи $\mu\upsilon\sigma\tau\acute{\eta}\rho\iota\omicron\nu$.

Култске обичајне радње

Култске радње и чинови који исцртавају судбине божанства које се слави саопштавају глаголи који се од тада па до данас користе за исказивање вршења верских обреда. Тако бисмо их могли назвати традиционалним глаголима

верских церемонија. То су: τελεῖν, с тим да је чешћа његова изведеница ἐπιτελεῖν, потом ἱεροποιεῖν, λειτουργεῖν, те општи глагол за радњу чињења ποιεῖν⁵. Именице које изражавају саму церемонију култа су τέλη у Софокловом Едипу на Колону и Еурипидовој Медеји⁶, као и τελετή, τελεταί у Платоновој Држави⁷. Борнкам напомиње да термин τελετή не садржи тајни елемент, као што је то случај код појма μυστήριον, те ће се стога касније употребљавати и за обредне радње које неће имати везе са посвећивањем („consecration“). Наиме, τελετή ће означавати церемонију као свечаност, и процесiju, поворку.⁸ Ова разлика у нијанси значења објашњава зашто су се две речи, два повезана термина, могла често комбиновати. На пример: τά τε ἀπόρρητα τῆς κατὰ τὰ μυστήρια τελετῆς⁹ „неизрециво у обреду мистерија“. И коначно, најстарији и најважнији извор за Елеусинске мистерије, Хомерска химна Деметри, употребљава реч ὄργια уместо μυστήρια¹⁰. Слични примери налазе се и код Аристофана, Херодота и Еурипида.¹¹

Констатујући аграрни аспект мистерија, наводећи да су Деметра и Дионис богови важних мистерија („gods of important mysteries“), Буркерт наглашава да испијање јечменог напитка или вина представља централне култске радње. С друге стране мишљења је да извођење мотива за настанак мистеријског култа из аграрне магије („agrarian magic“) „у најбољем случају“ представља нагађање о преисторији.¹² Ипак, каже да би се могло поставити питање, „чак и не очекујући поуздан одговор“, да ли су у основи мистерија

⁵ Сусрећу се код, на пример, Андокида 1.11, Лисије 14.42 и Тукидида 6.28. Сва места су представљена у филолошкој анализи.

⁶ S.Oed.Col.1050, E.Med.1382.

⁷ Pl.Resp.560e. Исто тако, Hdt.2.171, Isoc.4.28, Paus.10.31.11.

⁸ И савремени грчки језик чува ово семантичко стање. Појам τελετή означава смотру, параду, церемонију, односно сваку званичну, јавну свечаност цивилног карактера.

⁹ Ditt.Syll.³ 944B 39.

¹⁰ Hymn.Cer. 273, 476.

¹¹ Ar.Thes.948, Hdt.2.51, 5.61, E.Va.78d.

¹² Ту упућује на GGR 662, 674 и Varro in Aug.Civ. 7.20.

лежали ритуали у којима су се конзумирале опојне супстанце („drug rituals“), обреди које назива светковинама бесмртности, а за које се чинило да захваљујући деловању опијата обезбеђују „psychedelic Beyond“. (Burkert ib., 277). Односно халуциногени ефекат борављења, постојања „с ону страну“, εἰς τὰ ἐπέκεινα.¹³ Порекло мистеријских култова до данас није растумачено, док је било доста покушаја да се одмакне даље од, по Рудолфовим речима, застареле природно-митске теорије о умирућим и рађајућим се боговима. Констатује пак да мистерије припадају праиндоевропској равни („pre-IndoGermanic“), да им ту леже корени и да њих треба тражити на неком степену примитивног агрикултурног развоја. (ib., 6328)

Иницијација¹⁴, посвећење

Иницијација је подразумевала обавезан пролазак кроз чин посвећивања. Само посвећени су могли учествовати у обредним радњама. Из овог елемента мистеријског култа закључује се да знање о култу неопходно подразумева учешће у њему. Ко није члан мистеријског друштва, не може имати знање о обреду, не може познавати обред, не зна га јер нема искуство обреда. Учешће у култу пружа уједно и знање о њему. Знање у овом случају произлази из окупљања у обреду, стиче се на основу учествовања у конкретном догађају. Знање представља органски део обреда. Учествовати значи знати. То пак знање, даље, с обзиром да подразумева учествовање у животу, делима и судбини богова путем драмског изображавања по човека значајних ситуација из живота божанстава, подразумева и човеково страдање, састрадавање са својим богом.

¹³ За расправу о опојним дрогама у Елеусини упућује на К. Kerényi, *Initiation, Numen Suppl.*10, 1965. За расправу о Indian Soma и Iranian Наома која се надовезује, на G. Dumézil, *Le festin d'immortalité*, 1924, и друге. (Burkert ib., 455, nap. 10).

¹⁴ Еквивалентни термин грчког μυστήρια у латинском је *initia*. (Burkert ib., 276; Rudolph ib., 6327).

Односно, *πάθημα* је *τρόπος* којим се задобија *μάθημα*. Ова црта античког верског обреда остаће неодвојиви део и потоњих верских обреда. Тако важи и данас за хришћанска богослужења.

Сам обред који од кандидата чини пуног члана мистеријског друштва садржи различита претходна приношења жртава и очишћења. На овај претходећи чин стављао се јак акценат, давала му се велика важност. Он је *de facto* представљао интегрални део свеукупног култа, бивајући обавезан пре радњи посвећивања, иницијацијских радњи, и радњи које су спадале у прави и пуни мистеријски обред.

О овој тесној повезаности два дела једне целине сведочиће и употреба речи *μυστήριον*. Она изражава култ у целини, дакле све његове аспекте. У елеусинском култу посвећеници пролазе кроз искуство елеусинске ноћи, тек након дуге припреме. Култ је започињао у Аграма, предграђу Атине, где се на потоку Илису обављало ритуално купање нових кандидата за мисте. Тај чин је представљао симбол њиховог очишћења. Овај обред се једнако називао мистеријама – малим мистеријама. Томе у прилог иде и употреба два глагола уз ову именицу, *μυστήρια παραλαμβάνειν* „примати мистерије“ и с тим у вези *μυστήρια παραδίδόναι* „предавати мистерије“; с друге стране *μυστήρια ἐπιτελεῖν* „вршити мистерије“. Први израз се односи на почетну иницијацију, улазак у посвећеност, чин посвећивања којим се постаје *μυηθείς, μύστης* „посвећеник“. Други представља његово испуњење и одигравање у самом култу, којим се постаје *ἐπόπτης*.

Можда вреди запазити да се „тајна посвећења“ *прима*. Ако се прима, прима се од некога. Од некога другог. Тако сам концепт тајне, тајне као мистеријског култа, подразумева постојање другог. Неког другог који је морао бити њен претходни учесник, носилац, актер. Другог који пре особе која се посвећује већ: постоји, посвећен је у тајну, следом има знање о њој, познаје је

учествујући у тајни. Тако овај концепт оглашава једну реалност, израз одношења према стварности, на последњем нивоу у којем три главна аспекта нераздвојно сапостоје истовремено у логичком смислу: постојање као бивање, затим учествовање у постојању другог и са другим, и знање, познавање тог начина постојања. Односно, онтологија, социологија и гносеологија и/или епистемологија чини се да ту постоје здружено. Не паралелно, већ свака даје свој допринос постојању новог производа – мистеријског култа, у идеалним деловима (ἐξ ἀδιαίρετου).

Социолошки елемент, којим се обликује ово друштво посвећених и јасно одваја од непосвећених, путем предуслова, најчешће моралних, и чина посвећивања, уткан је у саму природу мистерија, веома је изражен. У самом том сад друштву, међусобна идентификација чланова одвија се путем исповедних формула и симболичких знакова, гестикулација.

Особа посвећена у мистерије називала се мист, μύστης, и имала је свог мистагога (μυσταγωγός), особу која га је управљала у обреду или и вршила неке уводне ритуалне радње – ово пак само уколико је мистагог припадао свештеничким породицама Керика и Еумолпида. Иницијација се вршила искључиво појединачно. Групна иницијација била је забрањена законом. (Mylonas 1969, 237). Проистиче да је мистагог имао службу духовног ментора¹⁵.

Спасење

Спасење које својим присталицама припрема, уготовљује божанство које се слави у верском култу, ослобађа од овосветског живота. Носиоци мистерија су земни, хтонски богови: Деметра, Кора, Дионис, Кибела, Атис, Адонис, те Изиде и Озирис. Митови и светковине њима посвећени везани су за смену

¹⁵ У хришћанству кум као сведок, „други“ (уп. раније у тексту), да је особа крштена.

годишњих доба, људски живот и смрт. Ови аспекти нису само у власти божанстава, већ утичу и на њихове сопствене судбине. То значи да је реч о боговима који пролазе кроз перипетије – страдају, трпе и пате. Ова њихова страдања укључују тугу и радост, тражење и налажење, зачећа, рађања, живот и смрт. Односно, сваки почетак и крај с којим се сусреће и човек. Закључак је такође да и богови, као и људи, подлежу промени.

Разлика пак људи и богова уочава се у погледу њихових судбина. Заједничке црте њихових живота су учествовање у природним догађањима и људско искуство – страдање, трпљење. Оно што их разликује је чињеница да су богови, за разлику од људи, у стању да се ослободе природних догађаја који човека подјармљују, заустављају у напредовању и у коначном исходу одводе у смрт. Богови не старе; ако се и нађу у невољи или под нечијом влашћу, знају се избавити и, не умиру. Нису под влашћу природних сила живота. Срж мистеријских ритуала састоји се у освећивању, санктификацији заједнице са божанством које пролази кроз страдање, и оданих му људи који у обреду стичу удео у судбини бога. А судбина бога је у коначној анализи бесмртност.

Ове перипетије исликавају митови и култске саге и драме. Мит као значајан аспект мистерија подвлачи и Буркерт. За неке од митова претпоставља да су могли бити тајни, „ἱεροὶ λόγοι“.¹⁶ У њима прво божанство има улогу онога који му се посвећује. Потом хијерофанти, свештеници и посвећени имају улогу божанства. Страдање посвећених представља истинито искуство које одговара страдањима божанства. Они прво плачу а потом се радују; траже и налазе; живе и умиру са својим боговима. Буркерт се не слаже са тврдњом по којој излази да би божанство било први мист, у мери у којој се прво

¹⁶ При именовању овог аспекта употребљава грецизам *myth*, чиме упућује на семантичку непреводивост термина. Тек у наставку, када га објашњава, употребљава енглеску реч *tale*.

оно било посветило у смислу страдања, да би потом у његовом страдању-посвећивању учествовали људи-мисти. (Burkert ib., 277)¹⁷

Сачуване су формуле, обично у првом и другом лицу, које представљају култска обећања, молитве и исповести, и показују удео посвећеника у судбини божанства. Тако се сједињење са боговима постиже у ствари сакралним радњама које имају божанску симболику. У изворима о овоме сведоче описи светих оброка, веридби, обреда за плодност и рађање, погружавање у воду, ритуали додељивања чинова који захтевају свештене одежде, ритуали смрти и устајања из мртвих, или култно симболизовани одласци у пакао и рај. Не треба много труда да би се уочиле црте које одликују и савремене верске обреде. Погружењем у воду, на пример, и данас се обавља чин крштења у хришћанској вероисповести.

Оно што је у погледу мистерија извесно јесте чињеница да све воде своје посвећенике до границе смрти. Формално пролазе кроз промену до које долази у судбини бога, изображену ритуалом. Учешће у божанској судбини је оно што им обезбеђује живот спасења. Реч је о култском учествовању у, на пример, рођењу божанског детета те следом проживљавању сопственог препорода. Ту врхунац култа представља виђење живог симбола божанства, на пример у Елеусини, како нам саопштава Хипократ¹⁸. Ради се о обезбеђивању спасења за одане. Посвећеник прихвата божански позив на добровољну смрт, бива обожен и налази благодатно спасење и у овом и у будућем свету, о чему сведочи Апулеј у својим *Метаморфозама*¹⁹. Смене туге и радости, тескобе и наде, буке и тишине, таме и светлости, потхрањиване многим психолошким и техничким

¹⁷ Ту упућује на Колпа, који изнесу тврдњу сматра самом дефиницијом мистерија, С. Colpe у: *Mithraic Studies*, ed. J.R. Hinnells 1975, 379-84. (Burkert ib., 455, нап.13)

¹⁸ Hipp.Ref.5.8.39д.

¹⁹ Apul.Met.11.21.

средствима²⁰ указују на чињеницу да се посвећеник припрема за живот који има да наступи. Он прима удео у судбини Бога, постаје његов, налик њему, бива му уподобљен, те сада може несметано ући у сферу божанског закона испод земље (infern), као што може да приступи божјим светилиштима на земљи. Тако су мистерије ритуали смрти и живота, и мала је разлика у томе да ли у њима преовладава симболизам живота или смрти.

Веза између обављања мистеријског обреда и будуће наде очитује се у примерима из Елеусине. На њих наилазимо у Пиндаровом Фрагменту бр.137: „Благословен је онај који види ово и потом иде под земљу. Он зна крај живота, али зна и почетак који је бог дао“.²¹ Или код Софокла: „Трипут су благословени они који видевши ове ритуале силазе у ад. Само је таквима доле живот дат. Сви остали кушају тамо само зло“.²² Разлика између посвећеника и непосвећених може се видети у последњем изрицању благослова у химни Деметри. Из слика и симбола на споменицима подигнутим у част бога Диониса може се видети да његове присталице имају наду да ће у аду бити у благословеној пратњи свог бога. Сотерија (σωτηρία) значи спасење након смрти, а може бити представљена и као ослобађање од смрти. У сваком случају, обоженом посвећенику дата је способност да прође кроз ад и не буде погубљен. Но, Борнкам напомиње да се у изворима нигде не може јасно наићи на омиљени мотив превазилажења реалности мртвих уз помоћ божанства, мотив који је морао играти значајну улогу.

²⁰ Добри примери налазе се у Аристофановим Жабама, на пример Ar.Ra.341д.

²¹ Изд. Schroeder.

²² Soph.Fr.753, изд. Nauck.

Обавеза на ћутање

Примери за обавезу ћутања су изузетно бројни и богати, и то од најранијих времена па све до опадања култова и појаве хришћанства. Још Херодот у својим честим освртима на култове и мистерије, када прекида своје казивање, то чини зато што није ваљано дати пуно излагање. Ово ћутање се не односи на култске обичаје већ на *ἱερός λόγος* „свештену повест“ која истиче радње и оно што се открива у мистеријама.²³ Чињеница да формуле ћутања у његовим списима представљају књижевну конвенцију²⁴, показује колико су оне старе и устаљене. И Апулеј у поменутом делу *Метаморфозе* прекида опис Изидиних мистерија на исти начин.²⁵ Најстарији пример формуле изрицане у Елеусини налази се, природно, у хомерској Химни Деметри. Реч је о обавези изговараној на почетку ритуала и она представља *ἱερός νόμος* „свети закон“. Мистерије су *ἄρρητα, ἀπόρρητα/ interdicta* „неизрециве“, „тајне“; оне се не смеју откривати: *ἐπεὶ ἄρρητα τὰ μυστήρια...* „пошто су мистерије тајне...“²⁶. Онима који прекрше обавезу ћутања следе најстроже казне. Андокид тај потез назива *ἁμαρτάνειν, ἀσεβεῖν περὶ τὸ θεῶ* „огрешити се о (две) богиње (Деметру и Персефону)“.²⁷ Сопатер посведочује кажњавање преступника: *ἐάν τις μυστήρια εἴπη τιμωρεῖσθω* „ако ко каже тајну да буде кажњен“.²⁸ Такви су злочинци зато што је *πόλις* љут *εἴ τις εἰς τὰ μυστήρια φαίνοιτ' ἐξαμαρτάνων* „ако би се показало да се неко огрешује о тајну“, како казује Исократ²⁹.

²³ Hdt.2.51.

²⁴ Hdt.2.171.

²⁵ Apul.Met.11.23.

²⁶ Schol.Soph.Oed.Col.1051.

²⁷ Andoc.1.29. Иронијом судбине, сам Андокид био је оптужен за откривање тајне мистерија, и морао је да побегне из Атине да би избегао смрт. (Mylonas 1969, 225)

²⁸ Sopater, Rhet.Grec.8.117.13.

²⁹ Isoc.16.6.

Овде остаје питање колико далеко се ова обавеза протезала и који је био разлог за њу. Ћутање очигледно није подразумевало наду у благословеност у будућем животу коју одани иначе примају. Извесно је да су „тајне“ биле слављене и опеване и да су представљале главни мотив за иницијацију. У сваком случају, тајна коју треба строго чувати детаљ је из култа, како наводи Диодор Сицилијски³⁰. Буркерт када даје сажету слику о мистеријама, каже да их одражава поклопљена котарица, („*cista mystica*“), κίστη μυστικῆ, и да само посвећеници познају њен садржај. Котарица би могла чинити тај „детаљ из култа“ (Burkert ib., 276).

Култ чине сакраменталне радње, свештени чиновници који представљају саставни део мистерија. У тим тренуцима долази до, по Борнкамовим речима, „култске актуализације“ божанства. Оно се на тај начин показује присутним у светој драми, што се постиже узношењем свештених симбола и изговарањем пропратних формула, што чине хијерофанти. На тај начин божанство улази у свету заједницу са својим посвећеницима. Будући да до овог сусрета долази у мистеријској служби, свештене радње и предмети морају бити заштићени од сваке профаности и скрнављења. Под овим се подразумевало, на пример, неовлашћено и површно имитирање свештених радњи.

Као један од могућих разлога за постојање обавезе ћутања, литература наводи везаност за конкретна светилишта и области. Истина је да су божанства била национална и да их је требало штитити од напада странаца и непријатеља. Али, овај разлог не стоји у случају елеусинских мистерија, зато што су оне биле уздигнуте на степен државног култа Атине и у наставку признате од Римске империје. Дакле, елеусинске мистерије су биле уважаване и ван националних граница. Борнкам је мишљења да прави разлог за обавезу ћутања треба тражити у нарочитој светости култских радњи. Као потврду свог мишљења

³⁰ Diod.S.2.62.8.

наводи стих 479 из Химне Деметри: μέγα γάρ τι θεῶν σέβας ἰσχάνει αὐδῆν „неко велико страхопоштовање према боговима зауставља глас“. Светост радњи омогућава μετουσίᾳ „сједињење“ са божанством.

Речено у виду резимеа, као прва одлика издвајају се обичајне радње, чиновни, односно динамика кретања, потеза и гестикулација које изводе учесници ритуала а којима се изображава судбина божанства. Следи да обичајне радње у мистеријском култу стварају догађај. Другу одлику представља иницијација, чин посвећивања новог кандидата у мистеријски обред. Ово је елемент којим се обезбеђивало увођење кандидата у мистеријско, тајно друштво, којим му се предавало знање о култу, и омогућавало учешће у обичајним радњама. Како смо рекли, иницијација новог члана здружује онтолошки, социолошки и гносеолошки елемент у верском обреду. Трећу одлику представља обећање спасења. Нада у једно другачије постојање из којег ће нестати смрти. Четврта одлика култа је обавеза на ћутање које су се чланови друштва морали строго придржавати. О самом култу није се смело говорити, није се смео откривати непосвећенима. Следом, однос са божанством, чије помињање, уопште узев, у мисли човека призива елемент тајанствености, овде је и тајан.

2.

ОСНОВНИ ТЕРМИНИ ГРЧКИХ МИСТЕРИЈА

2.1.

Термин ὄργια

Термин ὄργια не постоји у Хомеровим спевовима. Његова најранија употреба забележена је у Химни Деметри (са.VII век), где се јавља на два места. Од других хомерских химни јавља се једном у Химни Аполону изведеница ὄργιών (Нум.Ар.389).

„Обредна радња, обред“. Уопште.

На милетском натпису из V века пре Хр., сачуван је траг о обредној радњи коју је обављало певачко друштво острва, SIG 57.4:

ἐπὶ Φιλτέω τὸ Διονυσίῳ μολπῶν αἰσυμνῶντος, προσέταιροι ἦσαν Οἰνώπῳν, Ἀγαμήδης Ἀριστοκράτεος, Ὀπλήθων Λύκος Κλέαντος, | Βίων Ἀπολλοδώρο, Βωρέων Κρηθεύς Ἐρμῶνακτος, Θράσων Ἀντιλεοντος, ἔδοξε μολποῖσιν· τὰ ὄργια ἀναγράψαντας θεῖναι ἐς ἰτὸ ἱερόν καὶ χρῆσθαι τούτοισιν· καὶ οὕτω τάδε γραφθέντα ἐτέλεθη.

Реч је о обредним радњама које су молпи („певачи“) записали на камену – главни молп Филта (син Диониса) и петорица представника домаћих фила. Циљ је био да радње буду јавно доступне (ἀναγράψαντας). Камен (стела) у ту сврху постављен је у светилиште. Из употребе нашег термина проистиче да није обавезно морао означавати обред упућен божанству.

Код Есхила у трагедији Седморица против Тебе хор тебанских девојака обраћа се божанствима-заштитницима града молећи их да га сачува. Између осталог, девојке призивају божанства да се сете градских обреда са усрдно принесеним жртвама, Theb.179:

φιλοθύτων δέ τοι πόλεος ὄργίων
μνήστορες ἔστε μοι.

У преводу:

Ded sjetite se *svetih slava* gradskih –
Milih, dragih žrtava! (Rac/Majnarić 1990, 45a)

Овде термин укључује божанства, за разлику од потврде на Милетској стели. Односи се на прославе, светковине уопште – славе, како казује превод Рац/Мајнарића – које су становници Тебе светковали током годишњег круга у част свих својих божанстава. Не означава сам жртвени принос, жртву. Овде жртву исказује придев φιλοθύτων (в. следеће значење нашег термина).

У Аристофановим Жабама, чији је основни заплет ривалитет у песничкој уметности, хор посвећеника у Дионисов култ одвраћа од учешћа у култу Уметности све који не познају песнички начин изражавања (ἄπειρος τοιῶνδε λόγων), којима савест није чиста и који никада нису видели или заиграли у култу Муза, Ra.356:

Εὐφημεῖν χρὴ κάξιστασθαι τοῖς ἡμετέροισι χοροῖσιν,
ὅστις ἄπειρος τοιῶνδε λόγων ἢ γνώμην μὴ καθαρεύει,
ἢ γενναίων ὄργια Μουσῶν μήτ' εἶδεν μήτ' ἐχόρευσεν,
μηδὲ Κρατίνου τοῦ ταυροφάγου γλώττης Βακχεῖ' ἐτελέσθη,
ἢ βωμολόχοις ἔπεσιν χαίρει μὴ 'ν καιρῷ τοῦτο ποιούσιν,
ἢ στάσιν ἐχθρὰν μὴ καταλύει μηδ' εὐκόλος ἔστι πολίταις,

Превод на енглески језик гласи:

Now, stand away all you who don't know our sacred phrases or has a dirty mind or has never witnessed or participated in our lusty dances, in *the orgies of the noble Muses*, or was not initiated into the language of the Bacchic rites of that bull-eater, Cratinus or enjoys using swear words at the most inopportune time. (Theodoridis 2008)

За ову хорску партију схолијаст каже да су ту оргије исто што и мистерије³¹. Ипак, с обзиром да нема сведочанстава о постојању мистеријског обреда посвећеног Музама, а комедија приказује такмичење у уметности (μουσική), овде неће бити реч о правим мистеријским обредима, већ о слободној песничкој конструкцији.

Ὀργια као конкретан жртвени принос, жртва.

У Трахињанкама, Хило, син Херакла и Дејанире, казује мајци како је оца задесила страшна несрећа док је приносио жртву на Кенејској главици Еубејског острва. Херакле, ни у шта не сумњајући, кренуо је да на олтар приноси жртву у кошуљи коју му је Дејанира послала на дар и поручила му да у њој жртву принесе. Кошуља је била пресвучена отровом, S.Trach.765:

ὅπως δὲ σεμνῶν ὀργίων ἔδαίετο
φλόξ αἱματηρὰ κατὰ πιείρας δρυός,
ἰδρῶς ἀνήει χρωτὶ καὶ προσπτύσσετο
πλευραῖσιν ἀρτίκολλος,

У преводу:

Al' čim od *svete žrtve*, drva smolava
Plam krvav planu, iz kože izbijat znoj
Tad trže njemu, košulja uz bokove
I uz ud svaki prionu, ... (Rac/Majnarić 1990, 204b)

Превод на енглески језик гласи:

... suddenly the blood-dyed *sacred flame* burst forth and, fed by the resinous pine trees around him rose up and intensified. His body was covered in sweat and the robe clung to his sides and to his every joint, ... (Theodoridis 2007)

³¹ Schol.Ra.356.1: ὄργια δὲ τὰ μυστήρια. R.

Херакле је на жртву принео бикове. У овој потврди термин ὄργια казује конкретан жртвени принос – ὄργια су предмет, објекат. Нису радња. У Теодоридисовом преводу значење „жртва“ скупно је исказано њеним резултативним производом – пламеном који настаје по паљењу жртве.

У Софокловој Антигони термин бележи аналогно значење. До сходног стиха влада следеће ситуационо окружење: врач Тиресија опомиње краља Креонта да богови не примају жртве и да Полиника ипак треба сахранити и не мучити мрвога човека. Краљу долази у пратњи дечака, свог помоћника, који му саопштава да гатање не даје потребна знамења. Птице насрћу једна на другу, гребу се канцама, љуто лепећу крилима, подижу несносну грају. Тиресија је покушао да принесе жртву на жртвенику где је горела ватра, али из ње није кренуо очекивани пламен, већ се по пепелу разливала, пушећи се, маст из меса. Од дечака је дознао, S.Ant.1013:

... φθίνοντ' ἀσήμων ὄργίων μαντεύματα·
...
Καὶ ταῦτα τῆς σῆς ἐκ φρενὸς νοσεῖ πόλις·
βωμοὶ γὰρ ἡμῖν ἐσχάροι τε παντελεῖς
πλήρεις ὑπ' οἰωνῶν τε καὶ κυνῶν βορᾶς
τοῦ δυσμόρου πεπτῶτος Οἰδίπου γόνου.
Κᾶτ' οὐ δέχονται θυστάδας λιτὰς ἔτι
θεοὶ παρ' ἡμῶν οὐδὲ μηρίων φλόγα, ...

Превод на српски језик гласи:

... Za gatanje da nema znaka od žrtve;
...
A ovo radi tvoje volje strada grad.
Jer svi nam žrtvenici i sva ognjišta
Sad ptičje a i pasje hrane – paloga
Jadnika, sina Edipova – puna su.
Pa onda bozi uz žrtvu već molitve
Ne primaju nit plamena sa bedara, ... (Rac/Majnarić 1990, 189b)

Превод на енглески језик гласи:

... the divinations were spoiled by terrible *signs*. ... Our city is suffering all this because of your own head, Creon. Because all our altars and all our other fires were filled by the birds and dogs who feasted on the corpse of the poor dead son of Oedipus, Polyneices. Gods don't accept prayers and sacrifices from us, nor do they accept the flames of the burning meats any more. (Theodoridis 2004)

И овде термин означава жртву као предмет жртвовања. Закључак гласи да се термин у значењу „жртва“ семантички поистовећује са појмом θυσία. Код Хомера постоји лингвистички еквивалент у роду, θύεα као ὄργια.

„Обред“ конкретног божанства

У Химни Деметри богиња, након искањеног беса на Метанири, супрузи елеусинског краља Келеја, зато што ју је омела у обоготворењу њеног сина, краљевића Демофона, којег је у ту сврху богиња полагала у ватру, издаје заповест граду Елеусини да јој сагради храм, Нум.Сер.273:

ἀλλ' ἄγε μοι νηόν τε μέγαν καὶ βωμὸν ὑπ' αὐτῶ
τευχόντων πᾶς δῆμος ὑπαὶ πόλιν αἰπύ τε τεῖχος
Καλλιχόρου καθύπερθεν ἐπὶ προὔχοντι κολωνῶ·
ὄργια δ' αὐτῇ ἐγὼν ὑποθήσομαι ὡς ἂν ἔπειτα
εὐαγέως ἔρδοντες ἐμὸν νόον ἰλάσκοισθε.

У преводу:

Nego, nek velik mi hram i žrtvenik, niže od hrama,
Cio sagradi narod pod gradom i visokim zidom,
Izmeđ Kalihora ondje, na izbočini brežuljka,
Ja ću pak *obrede* sama osnovati da biste moje
Vi ublaživali srce ubuduće, sveto ih vršec (Glavičić 1975, 60).

Него хајде, нека ми храм велик и жртвеник под њим изгради сав народ, ниже града и стрмих зидина, на узвишеном брегу више Калихора. А ја ћу вас лично

подучити *обреду*, како бисте потом беспрекорно / побожно га вршећи, могли умилоствљавати дух мој.

Превод на енглески језик гласи:

“... But now, let all the people build me a great temple and an altar below it and beneath the city and its sheer wall upon a rising hillock above Callichorus. And I myself will teach my *rites*, that hereafter you may reverently perform them and so win the favour of my heart.” (Evelyn-White 1914)

У коментару сходног стиха Ричардсон наводи да по пореклу термин ὄργια стоји у вези са именицом ἔργον и глаголом ἔρδω, тиме првобитно означавајући обред уопште. Упућује на глаголски облик ἔρδοντες који се јавља у истој реченици, где означава вршење сходног култа. Уз то, наводи да се термин иначе употребљава и за конкретно означавање жртвеног приноса, жртве (као раније у: S.Ant.1013, Trach.765). У прилог овоме, каже да наредних стотинак стихова, 275-369, сведочи о томе да се термин јасно односи на жртве, („refers explicitly to sacrifices“), док ће се његова каснија употреба уже усмерити на конкретне култове, Деметри, Дионису, Кибели, Хекати и другим божанствима. Ту ће се нарочито односити на мистеријске свечаности и ритуале очишћења.³² Додаје да су се у Елеусини ὄργια састојале од δεικνύμενα, δρώμενα и λεγόμενα. Термин δεικνύμενα се односи на свештене предмете приказиване у склопу обреда; δρώμενα на обреде радње, овде се вероватно изједначавајући са ὄργια, док су λεγόμενα свештена повест, ἱερός λόγος који их објашњава. Тако, ὄργια су народу показане („they are ‘shown’“). Химна овде и у стиху 368д. указује на чињеницу да ὄργια у ово време представљају ритуалне радње умилоствљења и очишћења (Richardson 1979, 251).

Како стихови саопштавају, богиња је од народа Елеусине затражила да јој сагради храм и жртвеник, и показала му где и како да врши обред њој у част (о

³² О овом развоју употребе упућује на два дела која обрађују семантички сродне термине: Απόρητα, δρώμενα, ὄργια (van den Burg 1939) и Τελετή (Zijderveld 1934).

томе сведочи и ст.476: „ἐπέφραδεν ὄργια πᾶσι“, в. даље). Што се тиче обрта „ὄργια δ' αὐτῇ ἐγὼν ὑποθήσομαι“ глагол ὑποτίθεμαι, у Одисеји 4.163 има као објекат ἔπος и ἔργον, значи „сугерисати некоме, саветом навести некога на неки подухват“.

У 476. стиху Химна саопштава коме је обред обзнањен и колика је његова важност и светиња:

ἡ δὲ κιοῦσα θεμιστοπόλοισ βασιλεῦσι
δ[εῖξε,] Τριπτολέμω τε Διοκλεῖ τε πληξίππω,
Εὐμόλπου τε βίη Κελεῶ θ' ἡγήτορι λαῶν,
δρημοσύνην θ' ἱερῶν καὶ ἐπέφραδεν ὄργια πᾶσι,
Τριπτολέμω τε Πολυξείνῳ τ', ἐπὶ τοῖς δὲ Διοκλεῖ,
σεμνά, τά τ' οὐ πως ἔστι παρεξίμ[εν] [οὔτε πυθέσθαι,]
οὔτ' ἀχέειν· μέγα γάρ τι θεῶν σέβας ἰσχάνει αὐδήν.
ὄλβιος ὃς τὰδ' ὄπωπεν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων·
ὃς δ' ἀτελής ἱερῶν, ὃς τ' ἄμμορος, οὐ ποθ' ὁμοίων
αἴσαν ἔχει φθίμενός περ ὑπὸ ζόφῳ εὐρώεντι.

У преводу:

Boginja Demetra pak pravdonoše kraljeve pođe
Učit' — Triptolema kralja, šibača konja Diokla,
Snažnog također Eumolpa i vođu puka Keleja —
Vršenju žrtava svetih i lijepe im *obrede* otkri,
Velebne (i Poliksenu, Triptolemu, a i Dioklu),
Koje slobodno nije prestupit', čut' ni razglasit':
Ljudima velik strah od boginja zatvara usta.
Sretan je onaj čovjek pozemljар koj' može to vidjet'!
Tko pak upućen nije u tajne il' učesnik nije,
Jednaku nema sudbinu — ni mrtav! — u podzemlju vlažnom
(Glavičić 1975, 65).

И отишавши краљевима који правду деле
Показа им, Триптолему и Диоклу коњанику,
Сили Еумолпу и Келеју народном вођи,
свештену службу, и упутих све у *обредне радње*,
Триптолема, Поликсена, Диокла,
Обред узвишен, који се не сме заобићи, нити испитивати
или разглашавати; јер велико страхопоштовање уставља глас.

Благословен је онај ко их од земних људи виде.
А онај ко учесник светиње није, ко удела нема у њој, никада
Удела у светости имати неће, трунући у подземном мраку.

У преводу на енглески:

Then she went, and to the kings who deal justice, Triptolemus and Diocles, the horse-driver, and to doughty Eumolpus and Celeus, leader of the people, she showed the conduct of her rites and taught them all her *mysteries*, to Triptolemus and Polyxeinus and Diocles also, -- awful mysteries which no one may in any way transgress or pry into or utter, for deep awe of the gods checks the voice. Happy is he among men upon earth who has seen these mysteries; but he who is uninitiate and who has no part in them, never has lot of like good things once he is dead, down in the darkness and gloom. (Evelyn-White 1914)

И ова потврда сведочи о томе да су се ὄργια обзнањивале – δ[εῖξε], ἐπέφραδεν ὄργια πᾶσι. Лицâ, којима се објашњавало шта и како чинити у обреду, има више. Заједничко им је да су локални аристократи, θεμιστόπολοι βασιλεῖς, на челу са „народним вођом“ Келејем. Ситуација у Елеусини како је приказује химна подсећа на ону код Феачана, описану у Одисеји VIII 390–391: дванаест βασιλῆες и тринаести, врховни Алкиној. Могла би одсликавати уређење микенског доба, када је *qa-si-re-u* био назив за неку врсту дворског службеника, обласног надзорника или локалног поглавара, каквих је у једном центру било више. То се слаже са традицијом забележеном на „Парском мрамору“, која ставља долазак Деметре у Атину у доба владавине Ереختهја, око 1409/8. пре Хр. (Mylonas 1969, 14–15).

И један стих из Аристофанових Жаба сведочи о томе да се термином ὄργια означава култ богиње Деметре, Ra.386:

Δήμητρο, ἀγνῶν ὀργίων ἄνασσα
Деметро, краљице чеднога обреда

И ово је хорска партија, где међутим имамо стару сакралну формулу. Деметра се назива ἄνασσα већ у Химни (Н. Сер. 75). Уп. Mylonas 1969: 101, 174.

Деметрин и Корин обред уз допуну „σεμνά“.

У Аристофановим Тезмофоријама, термин има допуну када саопштава оргијски култ мајке и ћерке, Thesm. 948 и 1151:

Ἄγε νυν ἡμεῖς παίσωμεν ἄπερ νόμος ἐνθάδε ταῖσι γυναιξίν,
ὅταν ὄργια σεμνά θεοῖν ἱεραῖς ὥραις ἀνέχωμεν,
...

Нкет' εὐφρονες, ἴλαοι,
πότνιαι, ἄλσος ἐς ὑμέτερον,
ἀνδράσιν οὐ θεμίτ' εἰσορᾶν
ὄργια σεμνά θεοῖν ἵνα λαμπάσι
φαίνεται, ἄμβροτον ὄψιν.

Превод на енглески језик гласи:

*It's a Ladies' Festival, the Festival of our two most reverend goddesses, makers of law
and so, we should now honour them with the customary celebratory dance!*

...
Come to this, Ladies! To your very own fair precinct!
Where men cannot enter!
Where men cannot witness our *sacred rites!*
They cannot take part in the rites which you
Shower with the light of torches! (Theodoridis 2007)

На оба места реч је о хорским партијама. Певају жене које учествују у светковању Тезмофорија, годишњег женског тајног обреда у част Деметре и Коре. Како говоре и сами стихови, био је забрањен за мушкарце.

Да је обред Деметре и Коре био култ који се издвајао међу осталим светињама и светилиштима, сведочи Херодот, Hist 5.61:

...κεχωρισμένα τῶν ἄλλων ἱρῶν καὶ δὴ καὶ Ἀχαΐης Δήμητρος ἱρὸν τε καὶ ὄργια.
...од осталих светилишта посебно се издваја светилиште и *обред* Деметре Ахајске.

Као обред Кабира, термин ὄργια се јавља заједно са μυστήρια код Херодота у 2.51 (в. поглавље: μυστήρια, множина).

Кибелин обред као ὄργια

Мало даље у Бакхама, термин је употребљен за означавање Кибелиног обреда. Наведене стихове изриче збор који чине жене баханткиње, Е.Ва.78/9:

ὦ μάκαρ, ὅστις εὐδαίμων
τελετὰς θεῶν εἰ δῶς
βιοτὰν ἀγιστεύει
καὶ θιασεύεται ψυχὰν
ἐν ὄρεσσι βακχεύων
ὁσίοις καθαρμοῖσιν,
τά τε ματρὸς μεγάλας ὄργια
Κυβέλας θεμιτεύων
ἀνὰ θύρσον τε τινάσσω
κισσῶι τε στεφανωθεῖς
Διόνυσον θεραπεύει.

Превод на српски језик гласи:

Sretna l' stvora, tkogod blažen
Svetu znade službu božju,
Žiće svoje čisti,
Dušu redom svetim redi,
Gorom klikom kliče
U očišćenju svetom
I Kibele, majke velje,
Sveti obred pravo vrši.
Štapom – tirsom maše, trese
Bršljanom se kiti, vjenča
I Dionisa nam diči! (Rac/Majnarić 1990, 308a)

Превод на енглески језик гласи:

Blessed is he who knows the sacraments and sacred rites of the gods
And performs Dionysos' cleansing rituals high on the mountains,
His soul in unison

With the god's band of followers -
For he lives a life pure!

Chorus:

And blessed is he, too, who has faith in *the mysteries* of our Great Mother, Cybele
And wears the garland of ivy,
And waves a Bacchic staff
And bows to Dionysos
He, too, is blessed indeed! (Theodoridis 2005)

Из наведених стихова види се да су обреди посвећени Дионису и Кибели могли бити здружени, као и да је иста обредна ношња важила и за Кибелин обред. У читавом делу, које је посвећено Дионису и његовим баханткињама, термин μυστήρια није употребљен, док се поред ὄργια, за означавање обреда и божје службе јавља и термин τελετή, како то показује и цитирани одељак.

У енглеском преводу јавља се други аналог термина за обред, грецизам *mysteries*.

Ὄργια као елеусинске мистерије

У Додатку Антологије грчке поезије, у оквиру посветних песама (Epigrammata dedicatoria), налази се епиграм непознатог састављача APР 1.318:

Μνήμα τόδ' ὑψιφάνες Δη[οῦ]ς [ζ]α[κόρ]οιο δέδορκας
μυρίον ἐν σοφίῃ κῦδος ἐνεγκαμένου,
ὃς τελετὰς ἀνέφηνε καὶ ὄργια πάννυχα μύσταις
Εὐμόλπου (...)

Споменик овај с висока што се види служитеља Деметре гледаш.
Велика је слава у мудрости оног који лежи у њему,
Еумолпа
Што Мистима показа службу и свеноћне мистерије (...)

Еумолп је био један од првих свештеника и оснивача Елеусинских мистерија. Као и у претходној потврди, два мистеријска термина, ὄργια и τελετή, бележе синонимну употребу. Од придева који стоји уз наш термин,

πάννουχα, до данас се у обреду чува термин παννουχίδες, који означава ноћне службе.³³

Дионисов обред као ὄργια

Херодот када говори о Дионисовим мистеријама, стављајући их у ред са учењима Орфика и Питагоре и изводећи их све заједно из Египта, назива их ὄργια. Повод овог обавештења је друга информација: једино се код Египтићана, за разлику од Грка, безбожним сматра у вуненој одећи одлазити у храм или у њој бити сахрањен, Hist 2.81.2.:

Ὁμολογέουσι δὲ ταῦτα τοῖσι Ὀρφικοῖσι καλεομένοισι καὶ Βακχικοῖσι, ἐοῦσι δὲ αἰγυπτίοισι, καὶ τοῖσι Πυθαγορείοισι· οὐδὲ γὰρ τούτων τῶν ὄργίων μετέχοντα ὀσιόν ἐστι ἐν εἰρινέοισι εἶμασι θαφθῆναι. Ἔστι δὲ περὶ αὐτῶν ἰσὸς λόγος λεγόμενος.

У преводу на енглески језик:

They agree in this with *practices* called Orphic and Bacchic, but in fact Egyptian and Pythagorean: for it is impious, too, for one partaking of these *rites* to be buried in woolen wrappings. There is a sacred legend about this. (Godley 1920)

На почетку Еурипидових Бакхи бог Дионис казује како је у Теби, родном месту своје мајке, смртнице Семеле и ћерке краља Пентеја, казнио своје тетке по мајци изгнанством у шуме и лудилом, зато што су порицале да му је Зевс отац, E.Ba.34:

τοιγάρ νιν αὐτὰς ἐκ δόμων ᾧστρησ' ἐγὼ
μανίαις, ὄρος δ' οἰκοῦσι παράκοποι φρενῶν,
σκευήν τ' ἔχειν ἠνάγκασ' ὄργίων ἐμῶν.

Превод на српски језик гласи:

U bijesu za to ispod krova pogناه ih,

³³ И у код нас као грецизам – панихиде.

U gori sad bez uma živu mahnite
I *sveti nakit* moj ih nosit nagnah ja. (Rac/Majnarić 1990, 308a)

Превод на енглески језик гласи:

Made them leave their house and rush off all in a rage to the mountains where they now live. I've made them wear the *dress of my rites* and ceremonies... (Theodoridis 2005)

Постоји колебање у схватању значења именице σκευή чија допуна гласи ὄργιων ἐμῶν, у два наведена превода. Код Рац/Мајнарића схваћена је као свети накит, код Теодоридиса као обредна ношња. Сва је прилика да је реч о обредној ношњи у целости, која укључује и посебне украсе, наведене у ст.24/25: νεβρίδ' ἐξάψας χροὸς θύρσον τε δοῦς ἐς χεῖρα, κίσσινον βέλος.

Ὀργια као свештени предмети

У буколској песми „Баханткиње“³⁴ Теокрит описује како су Агава, Ино и Аутоноја пошле до шумских олтара Семеле и Диониса где ће божанствима у светој тишини положити свете дарове, својих руку дело, које носе у котарици. Краљ Пентеј их међутим уходи. Аутоноја чим га је опазила, испустила је страшан крик и у брзини разбацала свете дарове махнитог Бакха, јер њих онај који није посвећен не сме да види, Theocr.26.13:

Αὐτονόα πρῶτα νιν ἀνέκραγε δεινὸν ἰδοῖσα,
σὺν δ' ἐτάραξε ποσὶν μανιώδεος ὄργια Βάκχῳ,
ἐξαπίνας ἐπιόισα, τὰ τ' οὐχ ὀρέοντι βέβαλοι.

Превод на енглески језик гласи:

Autonoe saw him first and gave a horrible shriek, and made quick confusion
of the sacred things of the madding Bacchus with her feet,
for these things are not to be seen by the profane. (J.M. Edmonds)

³⁴ Песма је написана поводом посвећења дечака у Дионисове мистерије. Састављена је у дорском дијалекту.

Овде је реч о свештеним предметима, коришћеним у Дионисовим мистеријама. Не представљају жртву у мери у којој није реч о „живој“ природи, које значење термин иначе показује, како смо раније видели. Као предмет, не представља ни накит или ношњу, као у Е.Ва.34. Контекст не казује да ли је реч о уготовљеном једу (погача, вино, жито) или о предметима у пуном смислу речи, на пример рукотворинама. Уз то, приметан је елемент тајности, забране – „понуде“ не смеју видети они који нису уведени у култ.

Вреди запазити постојање два култа, с једне стране Деметриног и њене ћерке Коре, с друге Дионисовог и његове мајке Семеле. У првом ћерка је та која страда – Кору одводи Хад, у другом син – Дионис није жељено божанство на Олимпу.

Профанизација значења термина

Тајна > тајне науке

Хипократ у делу Закон, након тврдње да наук(а) чини знање док мишљење, $\delta\acute{o}\xi\alpha$, оно како се некоме нешто чини, представља незнање, ову своју мисао резимира преко следеће слике, Lex 5:

Τὰ δὲ ἱερὰ ἔόντα πρῆγματα ἱεροῖσιν ἀνθρώποισι δείκνυται· βεβήλοισι δὲ, οὐ θέμις, πρὶν ἢ τελεσθῶσιν **ὄργίοισιν** ἐπιστήμης.

Свештени предмети показују се свештеним људима. Непосвећенима је то недозвољено пре него што се посвете у *тајне* науке.

У овој потврди наша реч је пренела своје обредно значење у световни контекст. Из означавања култа као светиње, свете тајне, намењене строго посвећенима, тј. упућенима, задржан је аспект упућености.

Тајна > тајне љубави

Аристофан у Лисистрати метонимично употребљава термин за распаљену љубавну страст: Човека кога види да јој се приближава Лисистрата описује као да је у трансу изазваном екстатичним обредима Афродите, богиње полне љубави, Lysistr.832:

ΛΥ. Ἄνδρ', ἄνδρ' ὄρῳ προσιόντα παραπεπληγμένον,
τοῖς τῆς Ἀφροδίτης ὄργίοις εἰλημμένον.
Ἵ πότνια, Κύπρου καὶ Κυθήρων καὶ Πάφου μεδέουσ'.
Ἴθ' ὀρθὴν ἤνπερ ἔρχει τὴν ὁδόν.

Следи да је термин означавао и Афродитин обред. Један од закључака гласи да у мери у којој није изведен од властитога имена или подухвата – дела неког конкретног божанства, термин по пореклу саопштава неизоставни аспект појма култа у целини. О „Афродитиним оргијама“ в. доле 4. поглавље код Климента Александријског.

У једнини термин се ретко среће и познијег је датума. У Орфичким списима чини се да означава жртву, Orph.Hym.52.5:

Τριετηρικοῦ, θυμίαμα ἀρώματα. Κικλήσκω σε, μάκαρ, πολυώνυμε, μανικέ,
Βακχεῦ, ταυρόκερως, Ληναίε, πυρίσπορε, Νύσιε, λυσεῦ, μηροτρεφής, Λικνῖτα,
πυριπόλε καὶ τελετάρχα, νυκτέρι', Εὐβουλεῦ, μιτροφόρε, θυρσοτινάκτα, ὄργιον
ἄρορητον, τριφυές, κρύφιον Διὸς ἕρνος, πρωτόγον', Ἡρικεπαῖε, θεῶν πάτερ ἠδὲ καὶ
υἱέ, ...

Призивање божанства прослављаног сваке треће године, уз мирисни тамјан. Призивам тебе, блаженог, многоименог, махнитога, Бакха, рогатога, Ленејца, огњено семе, Нисијца, одгоју бедра, носиоче светога коша, ватроношо и начелниче ритуала, ноћни ловче, Еубуле, митроношо, што трсом тресеш, *жртво* неисказана, трородни, тајни изданче Зевсов, првородни, раскомадано чедо, оче богова и сине, ...

У овој потврди, како се евентуално може наслутити из контекста, једнина термина би једнако могла означавати жртву. Тада би се овде односила на

Диониса, следом на бога као жртву који је убијен, чија је крв проливена. У речницима једнина термина није посебно преведена.

2.1.1.

Етимологија термина ὄργια.

Термин ὄργια нема поуздано утврђену етимологију. Бекес констатује да се термин, који дефинише речима „свети верски обичаји, светотајинска служба“ („secret religious customs, sacred secret service“) традиционално тумачи као облик изведен од корена којем припадају ἔργον и ἔρδω, са пуним *o* вокализмом у основи (Beekes 2009, s.v.). Саму реконструкцију корена не наводи. На основу вокализма доводи га у везу са именицом ὄργανον. Под знак питања ставља његов однос са именицом ὄργη и глаголом ὀργάω. Наводи да га Шантрэн сматра термином страног порекла због значења (у: Chantraine 1933: 55). На историјат и значење термина упућује на Ван ден Бурга (van den Burg 1939)³⁵.

Шантрэн (l.c.) сматра да би овај термин морао бити изведен из друге именице, која ја нестала из језика. Овако на основу тога што је за термине за које се не чини да имају индоевропско порекло, индикативно да су једнако могли добијати завршетак -ιον. Додаје да је велики број оваквих именица послужио за изградњу колектива. Наш термин, изузев ретког и позног облика једнине, представља колектив.

Код Шантрена стоји да је највероватнија она етимологија која термине ὄργια и ὀργεῶν изводи из основе **werg-*, на коју се своде ἔρδω, ἔργον и друге сходне речи. У погледу значења каже да је употреба термина упоредна са τὰ δρώμενα. Наводи да Ројх (Ruijgh, Minos 9, 1968, 122) претпоставља првобитно **ῥοργᾶ* „обредни чин“. Додаје и то да, у погледу популарне етимологије,

³⁵ Ова књига није нам доступна.

посебно када је реч о Дионисовом култу, треба рећи да би термин могао стајати у вези са именицом ὄργη (Chantraîne 1968, s.v. ὄργια).

Фриск каже да се реч ὄργια обично повезује са ἔργον, ἔρδω, о вокализма, слично обрасцу: λόγιον, λόγος, λέγω. Наводи да Виламовиц свете радње ὄργια дефинише као „die heiligen δρώμενα“ (Wilamowitz u: Glaube 2, 70).

У Лидл/Скоту стоји да је вероватно термин у вези са *ἔργω=ἔρδω, ῥέζω у значењу „вршити свете радње“, што на латинском језику одговара изразу *sacra facere*.

Изведеницама термина Бекес сматра придев женског рода ὄργιάς, -άδος „која се тиче обреда оргија“, глагол ὄργιάζω „прослављати или уводити у обред оргија“ и његове изведенице ἐξοργιάζω, συνοργιάζω. Од изведеница основе ὄργιασ- наводи именицу радње: ὄργιασμός „прослављање оргијског обреда“, именицу вршиоца радње: ὄργιαστής „учесник оргијског обреда“, и придев ὄργιαστικός „оргијастичан, страствени“.

Од друге изведене основе, са главним термином у везу доводи именицу ὄργεών, -ώνος, која показује и основе -(ε)ιών, значења „члан верског братства“ и придев ὄργεωνικός. Први пут се она помиње у хомерској химни Аполону, стих 389. Шири контекст гласи:

Καὶ τότε δὴ κατὰ θυμὸν ἐφράζετο Φοῖβος Ἀπόλλων
οὓς τινας ἀνθρώπους ὄργιόνας εἰσαγάγοιτο
οἱ θεραπεύσονται Πυθοῖ ἐνὶ πετρῆεσσι·
ταῦτ' ἄρα ὄρμαίνων ἐνόησ' ἐπὶ οἴνοπι πόντῳ
νῆα θοῖν· ἐν δ' ἄνδρες ἔσαν πολέες τε καὶ ἐσθλοί,
Κρηῆτες ἀπὸ Κνωσοῦ Μινωῖου, οἳ ῥά τ' ἀνακτι
ιερὰ τε ῥέζουσι καὶ ἀγγέλλουσι θέμιστας
Φοῖβου Ἀπόλλωνος χρυσαόρου, ὅττι κεν εἴπη
χρείων ἐκ δάφνης γυάλων ὑπὸ Παρνησοῖο.

У преводу:

Tada pak Feb Apolon u duši razmotri svojoj

Koje bi mogao ljude za *svećenike* dovesti
 Da bi služili njemu u Piti punoj stijena.
 O tom razmišljajući, na tamnom ugleda moru
 Brzu lađu i u njoj množinu ljudi valjanih —
 Krećana iz grada Knosa iz minojskog, koji će Kralju
 Svete prinostiti žrtve i odluke Feb-Apolona,
 U kog je zlatan mač, objavlјivati — sva proročanstva
 S lovora što ih izreče pod obroncima Parnasa (Glavičić 1975, 76).

Постоје, дакле, две конкурентне етимологије: једна која ὄργια доводи, унутар грчког, са породицом ἔργον, ἔργω < *Fερσδω < *wergjō (уп. аорист ἔρξαι, у кипарском дијалекту ἔφερξα, перфекат ἔοργα) и друга, која ту реч везује са ὀργή „гнев“. Оне се међусобно искључују, јер су посреди два различита индоевропска корена: *werĝ- „чинити, радити“ (нем. *wirken*, *Werk*, авест. *varəz-* „вршити, чинити, радити“), и *werHĝ- > стинд. *ūrj-*, *ūrjā-* „храна, окрепа, снага“, куда се сврстава ὀργή. У оба случаја се, дакле, рачуна са почетном дигамом, што је у складу са епском дикцијом (Нум.Сер.273 лажни хијат на граници два стиха; 476 ἐπέφραθεν ὄργια уместо *ἐπέφραδε φόργια). У корист прве етимологије, по којој би ὄργια (σεμνά) биле „(свештене) радње, обреди“, говорила би контекстуална веза ὄργια са ἔργω у Нум.Сер.273–274 и ὀργίονες са ῥέζω у Нум.Апол. 389–394. Друго тумачење би се, пре него ли на психолошко значење ὀργή, могло ослонити на семантику глагола ὀργάω „бити пун сока, бујан (о тлу, плодовима)“ и именице ὀργάς, -άδος „плодно тле“, с обзиром на аграрну природу Деметриног култа и на чињеницу да се једна равница на граници Атике према Мегари посвећена елеусинским богињама звала ἡ Γερά Ὀργάς (Демостен, Περί συντάξεως 32; Плутарх, Перикле XXX 2; Паусанија III 4). Вредно је помена поређење ὄργια са прасловенским *vorža, voržь „врачање, враџбине“ (Јанко, 1916, 58–63; Skok III 616–617). И грчка и словенска реч могу се свести на исти индоевропски предлојак *worgja, али треба рећи да се *vorža тумачи као поствербал од *vbrg- „бацити“, у изворном значењу „бацање жреба, гатање“

(Vaillant 1979, 154, 515), и да би се на тај начин именица ὄργια одвојила и од ἔργον и од ὀργή и везала за трећи индоевропски корен **wergʷ-* (LIV 2001, 689).

Овако би отприлике изгледали преглед значења и етимологија термина ὄργια. Сумарно, значења гласе: конкретан жртвени принос – жртва или свештени предмет и обред са својим обредним радњама. Не везује се за конкретно божанство. Термин има две конкурентне етимологије.

Други термин који је у грчком језику служио за означавање култа, и са којим смо се већ сусрели у потврдама, гласи τελετή. Наредно поглавље посвећено је његовим значењима и његовој етимологији.

2.2.

Термин τελετή

Термин τελετή дефинише се као обред. Не помиње се у хомерским спевовима. Најраније потврде његове заступљености налазе се код Херодота и Еурипида. Употребљавају га трагедиографи и комедиографи, филозофи, беседници. Добро је заступљен у магијским списима.

„Посвећење, иницијација“

Значење увођења у обред читује једина термина. Сусреће се код Херодота. До сходног одељка историчар казује како је Скил (Σκύλης, ό), син скитскога краља Арјапита, по преузимању престола након погибије свог оца узео себи за жену очеву супругу, себи маћеху. Међутим, када је пожелео да буде посвећен у Дионисове мистерије, за време саме иницијације примио је вест о лошем знамењу – од удара грома изгорела је његова палата у Олбији. Упркос томе, Скил је иницијацију обавио, Hdt.4.79:

Ἐπεῖτε δὲ ἔδεέ οἱ κακῶς γενέσθαι, ἐγένετο ἀπὸ προφάσιος τοῖησδε. Ἐπεθύμησε Διονύσῳ Βακχεῖῳ τελεσθῆναι· μέλλοντι δέ οἱ ἐς χεῖρας ἄγεσθαι τὴν **τελετὴν** ἐγένετο φάσμα μέγιστον. ... Σκύλης δὲ οὐδὲν τούτου εἴνεκα ἤσσον ἐπετέλεσε τὴν **τελετὴν**.

Превод на енглески језик гласи:

Since however it was fated that evil should happen to him, it happened by an occasion of this kind:--he formed a desire to be initiated in the rites of Bacchus-Dionysos, and as he was just about to receive the *initiation*, there happened a very great portent. ... but Skyles none the less for this completed his initiation. (Macaulay 1890)

Овде термин очитује конкретан обредни чин, увођење у обред. Употребљена је једнина јер је реч о конкретном обреду, не о укупности мистеријског култа.

„Обредна служба“

Херодот за опис обреда вршеног у Деметрину част користи именицу τελετή, Hdt.2.171:

Καὶ τῆς Δήμητρος τελετῆς πέρι, τὴν οἱ Ἕλληνες Θεσμοφόρια καλέουσι, καὶ ταύτης μοι πέρι εὖστομα κείσθω, πλὴν ὅσον αὐτῆς ὅσιη ἐστὶ λέγειν· αἱ Δαναοῦ θυγατέρες ἦσαν αἱ τὴν τελετὴν ταύτην ἐξ Αἰγύπτου ἐξαγαγοῦσαι καὶ διδάξασαι τὰς Πελασιώτιδας γυναῖκας·

Превод на енглески језик гласи:

And of the *mystic rites* of Demeter, which the Hellenes call /thesmophoria/, of these also, although I know, I shall leave unspoken all except so much as piety permits me to tell. The daughters of Danaos were they who brought this *rite* out of Egypt and taught it to the women of the Pelasgians; (Macaulay 1890)

Именица је употребљена у једнини и означава обред као апстрактум обредних радњи у целости. Реч је о обредној служби, богослужењу. Термин не представља властито име Деметриног обреда. Грци су Деметрин обред, како и каже у одељку, звали Тесмофорије (в. и раније).

И из овог одељка види се да о појединостима са самог обреда није било дозвољено говорити. Одељак пружа обавештење о пореклу Деметриног обреда. По Херодоту, Данајеве кћери су га из Египта пренеле на просторе Грчке.

„Верски празник“

Термин бележи значење празника, празничних дана у једнини и множини.

У Еурипидовој Ифигенији на Тауриди, Орест, убица своје мајке, приповеда како су Атињани установили празник Антестерија, посвећених Дионису, где се другог дана испијало вино, E.I.T.959:

κλύω δ' Ἀθηναίοισι τὰμὰ δυστυχῆ
τελετὴν γενέσθαι, καὶ τὸν νόμον μένειν,
χοῆρες ἄγρος Παλλάδος τιμᾶν λεών

Превод на српски језик гласи:

Iz bijede moje, čujem, *blagdan* stvori se
Atenjanima, – običaj se drži još,
Te sudić, krčag štuje narod Paladin. (Rac/Majnarić 1990, 568a)

Атенеј у Гозби софиста, изједначавајући термин са крупним, важним верским празником који собом носи превлаку мистичког предања, даје своје тумачење значења термина, Athen.Deipn. 2.12:

τελετάς τε καλοῦμεν τὰς ἔτι μείζους καὶ μετὰ τινος μυστικῆς παραδόσεως ἑορτὰς τῶν εἰς αὐτὰς δαπανημάτων ἕνεκα. Τελεῖν γὰρ τὸ δαπανᾶν καὶ πολυτελεῖς οἱ πολλὰ ἀναλίσκοντες καὶ εὐτελεῖς οἱ ὀλίγα.

Превод на енглески језик гласи:

We call by the name of “*mystic rites*” those festivals which are still more important and are accompanied by certain traditional mysteries, deriving the name from the large sums expended upon them. For telein means to spend generously, and those who spend much are called polyteleis, those who spend little, euteleis. (Yonge 1854)

Τελεταί као и ἑορταί везане су за божански „елемент“. Атенеј својим тумачењем наглашава мистички карактер којим се одликују τελεταί, за разлику од обичних светковина.

Аристофан у Жабама кроз уста Ајака, митског краља острва Егине, казује да је прву божанску службу људима показао Орфеј, Ar.Ra.1032:

Ὀρφεὺς μὲν γὰρ τελετάς θ' ἡμῖν κατέδειξε.

У преводу:

Свете тајне мистерија Орфеј откри. (Шалабалић 1978)

С обзиром на то да τελεσθῆναι значи „посветити се у мистерије“, најпрецизнији превод за τελετή био би „посвећење, мистеријска иницијација“, као у првој овде приказаној потврди (Hdt.4.79).

У Аристофановим Зољама, Бделиклеон се комично обраћа Аполону Уличном, заштитнику свога кућног прага, са молбом да га поучи новом обреду, којим ће призвати свога оца памети³⁶, V.876:

δέξαι τελετήν καινήν, ᾧ 'ναξ, / прими нову службу, о краљу

У ироничном тону, ради умилоствивљења оца син моли Аполона³⁷ да прими обредну службу коју му управо врши. Овде је термин могуће схватити, у мери у којој је реч о служби мањег вида, као молебан.

„Свечани чин освећења простора“

Пиндар у десетој Олимпијској оди говори о Хераклу који је установио Олимпијске игре, Pind.Ol.10.45–55:

περὶ δὲ πάξαις Ἄλτιν μὲν ὄγ' ἐν καθαῶν
διέκρινε, τὸ δὲ κύκλω πέδον
ἔθηκε δόρπου λύσιν,
τιμάσαις πόρον Ἄλφεοῦ
μετὰ δώδεκ' ἀνάκτων θεῶν· καὶ πάγον
Κρόνου προσεφθέγξατο· πρόσθε γὰρ
νώνυμος, ᾗς Οἰνόμαος ἄρχε, βρέχετο πολλᾶ

³⁶ Места из Аристофанових Зоља наводимо више пута у раду; тамо су дати детаљнији контексти.

³⁷ Култ Аполона Агиеја (Ἀγυιεύς) посведочен је осим атинске деме Ахарне још у Тегеји и Микени. Уп. Paus. 1.31, 2.19, 8.53.

νιφάδι. ταύτα δ' ἐν πρωτογόνῳ τελετᾷ
παρέεσαν μὲν ἄρα Μοῖραι σχεδόν
ὅ τ' ἐξελέγχων μόνος
ἀλάθειαν ἐτήτυμον
Χρόνος.

Превод на енглески језик гласи:

fencing round the Altis, he (Heracles) marked it off in the open, and the soil around he set apart as a resting-place for the evening banquet, thus doing honour to the stream of the Alphaeüs, among the twelve rulers divine. And he gave a name to the hill of Cronus, for aforesaid it was nameless, while Oenomaüs was king, and it was besprent with many a shower of snow. But, **in this rite primaeval**, the Fates were standing near at hand, and Time, the sole declarer of the very truth. (Sandys 115)

Обрт прωτόγονος τελετή очитује обред посвећења простора на којем ће се доцније дешавати игре у Зевсову част. Овде није реч о обреду у строгом смислу. Следи да се семантички садржај пренео на простор који је пожељно сматрати освећеним, светим.

У деветој Питијској оди, на сходном месту реч је о Телесикрату из Кирене, победнику у трци под пуним оружјем на Питијским играма 474. године. Пиндар каже да су њега, победника, жене посматрале на годишњим светковинама Паладе (тј. Атене, коју су поштовали у Кирени) и ћутке се молиле да добију таквог мужа или сина, Puth.9.97:

πλεῖστα νικάσαντά σε καὶ τελεταῖς
ὠρίαῖς ἐν Παλλάδος εἶδον ἄφωνοί
θ' ὡς ἕκασται φίλτατον
παρθενικαὶ πόσιν ἢ
υἶὸν εὖχοντ', ὦ Τελεσίκρατες, ἔμμεν

Превод на енглески језик гласи:

The women saw your many victories at the *seasonal rites* of Pallas, and each silently prayed that you could be her dear husband, Telesicrates, or her son; (Svarlien 1990)

У десетој Немејској оди, посвећеној Тееју из Арга, победнику у рвању на Немејским играма 463. године, Пиндар помиње његову двоструку победу на играма поводом Панатенејских свечаности. Награду су чиниле посуде са маслиновим уљем. Захваљујући Тееју посуде су отишле из Атине „Херином мужевном народу“, тј. у Арг, који је био средиште Хериног култа, Nem.10.34:

γνώτ' αἰίδω θεῶ τε καὶ ὅστις ἀμιλλᾶται πέρι
ἔσχατων ἀέθλων κορυφαῖς. ὕπατον δ' ἔσχευ Πίσσα
Ἡρακλέος τεθμόν. ἀδειῖαί γε μὲν ἀμβολάδαν
ἐν **τελευταῖς** δις Ἀθηναίων νιν ὀμφαί
κώμασαν· γαῖα δὲ καυθεῖσα πυρὶ καρπὸς ἐλαίας
ἔμολεν Ἡρας τὸν εὐάνορα λαὸν ἐν ἀγγέων
ἔρκεσιν παμποικίλοι

Превод на енглески језик гласи:

I sing what is known to the god and to whoever strives for the chief crown in the foremost games. Pisa holds the highest ordinance, that of Heracles. Still, the sweet voices of the Athenians at their *festival* twice sang victory-songs as a prelude for Theaeus, and in earth baked by fire olive oil came to the fine men of Hera's city in jars with richly painted sides. (Svarlien 1990)

Панатенејске свечаности су **τελευταῖ** Ἀθηναίων.

На самом почетку Бакхи бог Дионис казује како је, ступивши на грчке просторе, прво дошао у град Тебу. Ту је међу тамошњим становништвом установио себи обред. Подучио их је да се облаче у јелењу кожу и приликом свечаних опхода у руци носе трс обавијен бршљаном, E.Va.22:

ἐς τήνδε πρώτην ἦλθον Ἑλλήνων πόλιν,
τάκεϊ χορεύσας καὶ καταστήσας ἐμὰς
τελετάς, ἴν' εἶην ἐμφανῆς δαίμων βροτοῖς.
πρώτας δὲ Θήβας τάσδε γῆς Ἑλληνίδος
ἀνωλόλυξα, νεβρίδ' ἐξάψας χρὸς
θύρσον τε δοὺς ἐς χεῖρα, κίσσινον βέλος·

Превод на српски језик гласи:

Sad prvom, pravom dođoh gradu helenskom.
Uvedoh ondje kolo, *službu* sebi svud.
Uredih, kao boga da me štuje svijet.
U Tebi prvoj tu u zemlji Heladi
Klik digoh, puk ogrnuh kožom jelenjom,
Štap u ruke mu vrgoh ovit bršljanom. (Rac/Majnarić 1990, 307b)

Мало даље у наставку, збор жена баханткиња хвалиће службовање богу Дионису, јер служење овом богу чисти биће, прочишћава душу, E.Va.73:

ὦ μάκαρ, ὅστις εὐδαίμων
τελετὰς θεῶν εἰ δὲς
βιοτὰν ἀγιστεύει
καὶ θιασεύεται ψυχὰν
ἐν ὄρεσσι βακχεύων
ὁσίοις καθαρμοῖσιν,

Превод на српски језик гласи:

Sretna l' stvora, tkogod blažen
Svetu znade *službu* božju,
Žiće svoje čisti,
Dušu redom svetim redi,
Gorom klikom kliče
U očišćenju svetom. (Rac/Majnarić 1990, 308a)

У оба одељка множина именице, *τελεταί*, саопштава божанску службу која се контекстуално поистовећује са верским празником, и коју жене присталице Диониса врше богу у част.

У Аристофановим Зољама син Бделиклеон покушао је да оца Филоклеона излечи од лудила обредима Корибанта (*ἐκορυβάντιζε*), који спадају у Дионисов (бакхички) култни круг и који су за то надлежни јер сами изазивају транс и махнитост, V.121:

(...) ὁ δ' αὐτῷ τυμπάνῳ

ἄξας ἐδίκαζεν εἰς τὸ Καινὸν ἐμπεσῶν.
ὅτε δῆτα ταύταις ταῖς τελεταῖς οὐκ ὠφέλει,
διέπλευσεν εἰς Αἴγιναν·

Од тих обреда, међутим, како кажу стихови, није било користи. И обреди Корибанта спадају у τελεταί.

У комедији Мир Аристофан ће два пута употребити термин при разговору Тригеја са Хермесом. Тригеј упозорава Хермеса да Сунце и Месец, које једино варвари поштују, раде против олимписких богова, јер ако се у Грци у рату међусобно униште, никоме осим њима двома људи неће приносити жртве: они ће преузети обреде, τελεταί олимписких богова (у које спада и Хермес). Неколико стихова касније Тригеј Хермесу нуди договор: ако му помогне да ослободи Еирене (Мир), обећава да ће Атињани велике Панатенејске свечаности и све друге светковине у част богова, укључујући и мистерије Диполија и Адонија, светковати њему, Хермесу у част, Рах 413 и 419:

ἵνα τὰς τελετὰς λάβοιεν αὐτοὶ τῶν θεῶν.
...
Καὶ σοὶ τὰ μεγάλ' ἡμεῖς Παναθήναι' ἄξομεν
πάσας τε τὰς ἄλλας τελετὰς τὰς τῶν θεῶν,
Μυστήρι' Ἐρμῆ, Διπολίει', Ἀδώνια·

У првом стиху τελεταί се односе на обред вршен олимписким боговима. У другом означавају све остале светковине које се врше у част богова. У τελεταί спадају и мистерије, μυστήρια – мисли се на Елеусинске мистерије.

Следе три места из Платонових дијалога. У Федру, термин се односи на обреде лечења од лудила (махнитости), Phdr.244e.2:

ἀλλὰ μὴν νόσων γε καὶ πόνων τῶν μεγίστων, ἃ δὴ παλαιῶν ἐκ μηνιμάτων ποθὲν ἔν τισι τῶν γενῶν ἢ μανία ἐγγενομένη καὶ προφητεύσασα, οἷς ἔδει ἀπαλλαγὴν ἠύρετο, καταφυγοῦσα πρὸς θεῶν εὐχὰς τε καὶ λατρείας, ὅθεν δὴ καθαρμῶν τε καὶ τελετῶν τυχοῦσα ἐξάντη ἐποίησε τὸν [ἑαυτῆς] ἔχοντα πρὸς τε τὸν παρόντα

καὶ τὸν ἔπειτα χρόνον, λύσιν τῷ ὀρθῶς μανέντι τε καὶ κατασχομένῳ τῶν παρόντων κακῶν εὐρομένη.

Ова употреба је занимљива јер је реч о исцелитељској вредности обреда, као и у горњем одломку из Аристофанових Зоља (V.121).

У Платоновој Држави на два места термин фигурира у есхатолошком контексту. Прво Сократов пријатељ Адејмант заговара мишљење да неправедници не треба да страхују од божјег суда у загробном животу, с обзиром да код старих песника, Музеја и Орфеја, постоји обиље сведочанства о томе да ће богови таквим људима опростити уколико им приносе обред, врше божју службу, Pl.Resp.365a:

βίβλων δὲ ὄμαδον παρέχονται Μουσαίου καὶ Ὀρφέως, Σελήνης τε καὶ Μουσῶν ἐκγόνων, ὡς φασι, καθ' ἃς θυηπολοῦσιν, πείθοντες οὐ μόνον ἰδιώτας ἀλλὰ καὶ πόλεις, ὡς ἄρα λύσεις τε καὶ καθαρμοὶ ἀδικημάτων διὰ θυσιῶν καὶ παιδιᾶς ἡδονῶν εἰσι μὲν ἔτι ζῶσιν, εἰσὶ δὲ καὶ τελευτήσασιν, ἃς δὴ **τελετὰς** καλοῦσιν, αἱ τῶν ἐκεῖ κακῶν ἀπολύουσιν ἡμᾶς, μὴ θύσαντας δὲ δεινὰ περιμένει.

Превод на српски гласи:

Imaju gomilu knjiga od Museja i Orfeja, za koje tvrde da su potomci Selene i Muza i kojima podnose žrtve, a ubeđuju ne samo pojedince nego i cele države da se žrtvama i detinjastim svetkovinama mogu i za života, kao i posle smrti, osloboditi i očistiti od grehova. To su takozvane *teletai* (misterije), koje nas na ovom svetu oslobađaju svih kazni. A onoga ko ne žrtvuje očekuju strašne kazne (Vilhar 1969, 48).

Превод на енглески језик гласи:

And they produce a bushel of books of Musaeus and Orpheus, the offspring of the Moon and of the Muses, as they affirm, and these books they use in their ritual, and make not only ordinary men but states believe that there really are remissions of sins and purifications for deeds of injustice, by means of sacrifice and pleasant sport for the living, and that there are also special rites for the defunct, which they call *functions*, that deliver us from evils in that other world, while terrible things await those who have neglected to sacrifice. (Shorey 1969)

Вилхар у преводу појашњава да се *teletai* изједначују са мистеријама. У преводу на савремени грчки језик *τελετὰς* је преведено речју *ιεροτελεστίες* „обред, свештенодејство“ (Μέμμου 1994).

Друго место налази се мало даље у основном тексту, Pl.Resp.366a7:

Ἄλλ', ὦ φίλε, φήσει λογιζόμενος, αἱ τελεταὶ αὖ μέγα δύνανται καὶ οἱ λύσιοι θεοί, ὡς αἱ μέγιστα πόλεις λέγουσι καὶ οἱ θεῶν παῖδες ποιηταὶ καὶ προφήται τῶν θεῶν γενόμενοι, οἱ ταῦτα οὕτως ἔχειν μηνύουσιν.

Као што се види, на оба места реч је о упућивању на есхатолошку стварност. *Τελεταί* су „моћне“ (μέγα δύνανται) – за живота ослобађају од казни, прибављају очишћење душе од грехова након смрти. Тако се *τελεταί* односе на иницијатичке обреде типа мистерија.

„Дужност свештенства, свештени позив“

Демостен, говорећи о давању грађанских права Платејцима, наглашава да ће бити у свему једнаки са Атињанима, изузев ако је реч о лицима у свештеном чину, Dem.Or.59.104:

ΨΗΦΙΣΜΑ ΠΕΡΙ ΠΛΑΤΑΙΕΩΝ. Ἴπποκράτης εἶπεν, Πλαταιέας εἶναι Ἀθηναίους ἀπὸ τῆσδε τῆς ἡμέρας, ἐπιτίμους καθάπερ οἱ ἄλλοι Ἀθηναῖοι, καὶ μετεῖναι αὐτοῖς ὧνπερ Ἀθηναίοις μέτεστι πάντων, καὶ ἱερῶν καὶ ὀσίων, πλὴν εἴ τις ἱερωσύνη ἢ **τελετή** ἐστὶν ἐκ γένους, μηδὲ τῶν ἐννεα ἀρχόντων, τοῖς δ' ἐκ τούτων.

Декрет о Платејцима. Хипократ је рекао да су Платејци Атињани од овога дана, да уживају грађанска права управо као и остали Атињани, да имају права на њих управо као што и Атињани уживају сва права, и у светињи, осим ако је посредни неко свештенство или *свештени чин* по родној линији, и не бирају се међу девет архоната, што припада Атињанима.

Термин у овом одељку саопштава свештену функцију као јавну дужност.

„Мањи вид службе божанству“, у магији

Као обредни чин чинодејствије термин се јавља у магијским рукописима, PMag.Par.4.1596 (LSJ I.1596):

Ἔστιν δὲ ἡ κατὰ πάντων **τελετή** ἥδε. πρὸς Ἥλιον λόγος· ἐπικαλοῦμαι σε, τὸν μέγιστον θεόν, ἀέναον κύριον, κοσμοκράτορα, τὸν ἐπὶ τὸν κόσμον καὶ ὑπὸ τὸν κόσμον, ἄλκιμον θαλασσοκράτορα, ...

Постоји ова општа служба. Обраћање Сунцу: призивам тебе, великога бога, вечнога господара, светодршца, који си по свету и под светом, силнога моредршца, ...

На делу, реч је о молитви за коју је могуће да је прате извесне обредне радње.

„Знања о божанском“. Τελεταί као λόγοι

У Великом етимолошком речнику забележено је да стоичар Хрисип (III в. пре Хр.), τελεταί сматра теолошким учењима, 1008:

Etymologicum Magn. s. v. τελετή p. 750, 16: Χρύσιππος δέ φησι, τοὺς περὶ τῶν θείων λόγους εἰκότως καλεῖσθαι **τελετάς**· χρῆναι γὰρ τούτους τελευταίους καὶ ἐπὶ πᾶσι διδάσκεσθαι, τῆς ψυχῆς ἐχούσης ἔρμα καὶ κεκρατημένης καὶ πρὸς τοὺς ἀμυήτους σιωπᾶν δυναμένης· μέγα γὰρ εἶναι τὸ ἄθλον ὑπὲρ θεῶν ἀκοῦσαί τε ὀρθὰ καὶ ἐγκρατεῖς γενέσθαι αὐτῶν.

Хрисип каже да се знања о божанском с правом називају *teletai*, јер њих треба усвојити после свих осталих (*teleutaious*), када душа већ има (сигуран) ослонац, под контролом је и способна да оћути пред непосвећенима, јер је велики подвиг чути исправне ствари о боговима и очувати самоконтролу у вези са њима.

Чини се да је Хрисип сматрао својеврсним обредом, обредном радњом као светим чином и сама учења о божанском, како слушање говора који разматрају божанска питања, тако и само њихово изрицање. У том случају реч би била о пренесеном значењу, у којем се λόγος уз допуну περὶ τῶν θείων изједначава са τελετή.

2.2.1.

Етимологија термина τελετή.

Бекес именицу приказује као варијацију глагола τελέθω „долазити у биће, постајати > бити, постојати“, изведеног помоћу -θ- проширења од глагола τέλομαι чије је значење футурско: „бићу“, и чија реконструкција ие. корена гласи *kwel- „окретати“ (Beekes 2009, s.v. τελέθω, τέλομαι). Као стара, првобитна именска образовања глагола τέλομαι, наводи именицу сигматске основе средњег рода τέλος, и нашу именицу А-деклинације и живог, женскога рода τελετή „свечани ритуал, посвећење“, односно обред.

Као изведенице именице τελετή наводи: τελετ-άρχης „началник обреда“, τελετής уз дублет τελεστής „извршитељ обреда“, обликом упоредивим са партиципом из латинског језика *cultus* од глагола *colō* и именицом средњег рода из стинд. *saraṇa-* „богослужбена радња, верска свечаност“, од глагола *carati, -te*, који се изједначује са лат. *colit* и гр. τέλεται. Даље упућује на глагол τέλλω у значењу „достигнути, постићи; обавити, извршити“ и његов дублет, деноминал τελέω (<τέλος), истог ие. корена као τέλομαι. Обавештења о именици код Фриска и Шантрена су иста, с тим да код Шантрена стоје под одредницом τέλος, уз напомену да не представља њену изведеницу (Frisk 1960, s.v. τέλομαι; Chantraîne 1968, s.v. τέλος). По Шантрелу, τελετή је изведеница од глагола τελέω (Chantraîne 1933, 300). Тако и код Лидл/Скота (ΛΣΙ 2001, IV 308a).

Пар τέλος : τελετή сва три аутора наводе упоредивим са γένος : γενετή. Ови бинарни спојеви стављају у однос конкретан израз – τέλος, γένος, сходних радњи – τέλομαι, γίνομαι, с њиховим оимениченим, у времену фиксираним апстрактумима – τελετή, γενετή. Запажа се и да се две радње, τέλομαι, γίνομαι, у свом ефективном дејству семасиолошки изједначују: „долазити у биће,

постајати, настајати > би(ва)ти“. Ипак, γίνομαι се тиче биолошког настајања и постојања.

За глагол τέλομαι можда долази у обзир да очитује људско постојање које, кад год ступа у однос са божанством – сваки пут кад служи обред, врши култ у установљеним годишњим временским интервалима, навратима – на шта би могао упућивати његов корен *kwel- – изнова остварује, гради заједницу са својим богом, на тај начин задобијајући један други, неболошки идентитет. Ово у мери у којој се значење глагола τέλομαι изједначује са ἔσομαι, ἔσται, које сва тројица аутора наводе као једино значење глагола. Лице које ступа у однос са божанством у тој заједници оствариће се на други, нови начин. Обећање божанства у овом случају би гласило: бићеш, постојаћеш, имаће те и након смрти. Оквир у којем се ово одиграва, у којем се полаже залог за сопствено будуће „бити“, τέλομαι, био би обред. Обредне радње као феномен саопштава једнина именице τελετή; множина чини исто, очитујући бројност конкретних обредних кретњи у оквиру једног обреда, τελεταί.

О односу именица τέλος и τελετή.

Однос човека према божанству може изражавати дуг, дужност коју човек има обавити, свршити, τέλλω, према божанству. Прво наведено значење именице τέλος код Бекеса гласи „крај, тачка; циљ, испуњење, сврха; извршни чин, дужност“, у Илијади и иницијација. У мери у којој се божанству дугује што сам долазак у биће, постојање, што могућност загробног, вечног живота, живота после смрти – дефиниција зависи од прихваћене космогоније и есхатологије свакога понаособ – дуг Богу схваћен као сопствена дужност, обавеза према Њему, τέλος εἰς Θεόν, може бити чињење, вршење обреда: προᾶξις коју казује именица τελετή. С друге стране, „почетак и крај“ обреда могла би саопштавати

именица τέλος: почетак као дуг и дужност, лични исходишни мотив, крај као циљ, испуњење, сврху, „тачку“ на прву и последњу дужност коју човек има да обави, у мери у којој жели да се оствари, испуни. Када и обави тај дуг, ту дужност, биће τέλειος, „с(а)вршен, заокружен, пун, испуњен“, ἐν-τελής „потпун, читав“. Док тако не чини, остаје ἀ-τελής „неиспуњен, недовршен“. Ἀτελής је онај који одсуствује из τελεταί, непосвећен.

Онај ко је испунио дужност према божанству, свој τέλος: сврху и циљ, постаје савршен: τέλειος је придевска изведеница именице, која бележи дијалекатске варијанте: -εος (постхом.), -ηος (Крит), -εως (Кос) τελε(ι)-ότης „комплетираност, целосност, целовитост“.

Овако би отприлике по свом реду изгледали преглед значења и етимологија термина τελετή. Сумарно, значења гласе: иницијација, обредна служба, верски празник те мањи вид молитве, молебан. Означава и свештени позив, док у ширем смислу означава свечаности, игре, и конкретни чин освећења (простор).

Из употреба термина примећује се да τελετή, за разлику од ὄργια, очитује структурни образац обреда. Подразумева конкретне богослужбене радње, чинодејства, са својим темпом и ритмом. Од могућих чинодејстава највише указује на чин иницијације. Етимолошки, термин означава вршење радње у правилним временским циклусима, што је карактеристично за обреде.

Τελετή не представља властито име за обред. Властита имена за обред су ὄργια, како смо видели у претходном поглављу, и μυστήρια, како ћемо видети у наредном.

2.3.

Термин μυστήριον

2.3.1.

Породица μυέω, μύστης. Творбена анализа изведенице μυστήριον

2.3.1.1. Глагол μυέω и изведенице

Потврде глагола μυέω

Глагол показује два значења. Првобитно, специфичније и јасно омеђено религијским контекстом гласи „уводити у култ, вршити чин иницијације“. Друго значење је изведено из првог, општијег је карактера и гласи „подучити, поучити појединца конкретним вештинама“. Ово значење, проистекло из обредног миљеа, прешло је у световни контекст. На делу је реч о упућивањима „у тајне“ појединих умећа.

„Уводити у култ чином иницијације“

У беседи „О мистеријама“, у којој се аутор Андокид брани од оптужбе да је мистеријски обред знао вршити противно божанском закону, на тај начин га изопачујући, скрнавeћи, између осталих аргумената изнесених у сопствену одбрану, рећи ће и ово, And.Myst.1.132:

Ἀλλὰ γάρ, ὦ ἄνδρες, διὰ τί ποτε τοῖς ἐμοὶ νυνὶ ἐπιτιθεμένοις μετὰ Καλλίου καὶ συμπαρασκευάσασι τὸν ἀγῶνα καὶ χρήματα εἰσενεγκοῦσιν ἐπ' ἐμοὶ τρία μὲν ἔτη ἐπιδημῶν καὶ ἡκῶν ἐκ Κύπρου οὐκ ἀσεβεῖν ἐδόκουν αὐτοῖς, **μυῶν** μὲν Α!!! <τὸν> Δελφόν, ἔτι δὲ ἄλλους ξένους ἐμαυτοῦ, καὶ εἰσιῶν εἰς τὸ Ἐλευσίνιον καὶ θύων, ὥσπερ ἐμαυτὸν ἄξιον νομίζω εἶναι

Али, господо, зашто се никада онима који ме сада нападају заједно са Калијом а који су спремили рат и средства прикупили против мене док сам три године

одсуствовао те стигао са Кипра, није чинило да сам се понашао безбожно онда *када сам у мистерије уводио, А...* оног Делфљанина и друге своје иностране пријатеље,³⁸ и када сам улазио у елеусинско светилиште и приносио жртву, чега себе сматрам достојним.

У овој потврди глагол делује у партиципу презента актива. Андокид је особа извршилац чина иницијације. Он у елеусинске мистерије уводи извесног делфског становника. Из потврде се види да су становници Делфа, чији је крај међу грчким светом једнако био познат по Аполоновом пророчишту, сматрани странцима према Елеусинским мистеријама и у односу на Атињане.

Платон у Горгији изриче ироничну опаску: τὰ μεγάλα (s.c. μυστήρια) μεμύησαι, πρὶν τὰ μικρά „увести у велике мистерије пре увођења у мале“, Gorg.497c. Ово би био други пример употребе глагола у активу, у облику аористног инфинитива. Значење остаје исто.³⁹

Потврде глагола у пасиву истог значења

Ове потврде бројније су и раније од оних у активу, а прва је у Хераклитовом одломку којим се подробније бавимо у наставку рада.

Херодот говори о отворености елеусинског култа за целокупно грчко становништво, и Атињане, којима култ припада по природи, и за Грке који живе у другим градовима и областима, Hdt.8.65.21:

Τὴν δὲ ὁρτὴν ταύτην ἄγουσι Ἀθηναῖοι ἀνὰ πάντα ἔτεα τῆ Μητρὶ καὶ τῆ Κόρῃ, καὶ αὐτῶν τε ὁ βουλόμενος καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων **μυεῖται**

³⁸ ξένοι су у овом контексту Андокидови пријатељи изван Атике које је он угостио. Уп. енглески превод: „I initiated A— from Delphi and other friends of mine besides from outside Attica“ (Maidment, 1968).

³⁹ Цео одељак биће подробније приказан на другом месту (в. даље, мн. μυστήρια).

Овај празник посвећен Мајци (Деметри) и Ћерки (Персефони) прослављају Атињани сваке године, и у мистерије бива посвећен онај ко то пожели, и од Атињанина и од других Грка.

Мало раније, историограф каже: ὅστις τὰ Καβείρων ὄργια μεμύηται „свако ко је уведен у обред Кабира“, 2.51.⁴⁰

Код Аристофана, на два места у Жабама и једном у Миру, налазе се следећи обрти са глаголом μυέω: ὅσοι μεμυήμεθα „ми који смо посвећени“, Ra.456, οἱ μεμυημένοι „посвећеници“ (в. следећи поднаслов), Ra.158, као и реченица из друге комедије: δεῖ γὰρ μνηθῆναι με, πρὶν τεθνηκέναι „морам бити посвећен пре него што умрем“, Raх 375. У сходном хришћанском контексту, превод би се тумачио речима: „морам се крстити пре него што умрем“.

„Подучити, поучити тајни струке“ уз допуну у инфинитиву

Опште значење „подучити кога чему“ собом носи превлаку чудесности, „постизања чуда“. Посреди је упућивање у тајне конкретних вештина, умећа, заната. Како смо у уводном одељку назначили, проистекло је из основног, религијског контекста из којег је сачувало и „мистички“ елемент. У овом значењу глагол је једнако заступљен у активу и у пасиву. Прати га допуна радње у инфинитиву.

У Антологији грчке поезије епиграматичар Филип каже за Протесилаја, AG 7.835:

Ἦρωσ Πρωτεσίλαε, σὺ γὰρ πρώτην ἐμύησας Ἴλιον Ἑλλαδικοῦ θυμὸν ἰδεῖν δόρατος.

Јунаку Протесилаје, ти први подучи Илиј силу хеленског да (у)види копља.

⁴⁰ И овај одељак у целини ће бити приказан на другом месту (в. даље, мн. μυστήρια).

Глагол делује у активу, индикативу аориста. Допуну чини инфинитив аориста глагола ὀράω, ἰδεῖν. На делу, Протесилај је показао Тројанцима ратничку вештину Гркâ, исказану стилском фигуром синегдохе. Протесилај је иначе први грчки јунак који је погинуо пред Тројом, и песник прави игру речи са његовим именом.

У епиграму непознатог састављача субјекат је трска која персонификована приповеда како је од бесплодне, неугледне биљке постало перо за писање, AG 9.162:

Ἦμην ἀχρεῖον κάλαμος φυτόν·
ἐκ γὰρ ἐμεῖο οὐ σῦκ', οὐ μῆλον φύεται, οὐ σταφυλή·
ἀλλὰ μ' ἀνήρ ἐμύθησ' Ἑλικωνίδα λεπτὰ τορήσας
χείλεα καὶ στεινὸν ῥοῦν ὀχετευσάμενος.
ἐκ δὲ τοῦ εὔτε πίοιμι μέλαν ποτόν, ἔνθεος οἶα
πᾶν ἔπος ἀφθέγκτω τῶδε λαλῶ στόματι.

Бескорисна биљка бејаш, трска.
Из мене не рађаше ни смоква, ни јабука ни грозд.
Но човек ме *посвети у мистерије* Хеликонских Муза
Пробушивши ми танане усне, узан проток провевши.
Од тада могу пити и црнога пића (тј. мастила), одушевљена што
Сваку реч овим безгласним устима зборим.

Глагол стоји једнако у активу, индикативу аориста. Допуну чини инфинитив глагола εἰμί, εἶναι, који није наведен али се подразумева, с обзиром да учествује у конструкцији акузатива са инфинитивом μὲ εἶναι.

И у епиграму глагол μυέω делује у истом значењу, овде с упућивањем у вештине, „тајне“ свирања и писања. Присутан је и елемент чудесности и новине. „Трска“ није знала да је уопште способна да свира и пише, за разлику од човека који то зна да би потом, у жељи да се описмени, био поверен учитељу на учење. Одатле највероватније и начелна разлика у употреби глагола μυέω спрам

διδάσκω, παιδεύω. Иако имају исто ефективно, финално значење, показују се појмовно неподударним.

И у пасиву глагол остаје истог значења. Код Алкифрона се налази секвенца κυβερνᾶν μνηθήσομαι „бићу упућен у вештину управљања“, Alcphr.2.4.21.

2.3.1.2. Термин μύησις

Директна изведеница глагола μύω, именица радње μύησις означава посвећивање у мистерије и конкретно чин иницијације.

У старим схолијама на Аристофанове Жабе износи се тумачење израза οἱ μεμνημένοι (в. горе). У оквиру објашњења употребљен је термин μύησις, Schol.Ra.158:

οἱ μεμνημένοι. Λόγος γὰρ ἐκράτει παρ' Ἀθηναίοις ὡς ὁ τὰ μυστήρια διδαχθεὶς μετὰ τὴν ἐνθένδε τελευτὴν θείας ἡξιοῦτο τιμῆς. διὸ καὶ πάντες πρὸς τὴν μύησιν ἔσπευδον. οἱ εἰδότες τὰ μυστήρια. R. οἱ τὰ μυστήρια διδαχθέντες. Θ.

„Посвећени“. Код Атињана владало је мишљење да је онај ко је по(д)учен мистеријама по окончању свог овдашњег живота бивао достојан божанске части. Управо стога су сви хитали на *иницијацију*. „Они који познају мистерије“ R. „Они који су подучени мистеријама.“ Θ.

Термин очитује поименичену радњу основног глагола. У грчком издању Лидл/Скотовог речника описан је речима εἰσαγωγή εἰς τὴν γνῶσιν τῶν μυστηρίων.⁴¹

⁴¹ Сходни одељак из Аристофанове комедије представљен је на другом месту (в. даље, мн. μυστήρια).

2.3.1.3. Термин μύστης

Именица — која се не изводи непосредно од основе глагола μυέω али очито стоји са њим у коренској вези — означава учесника старогрчких култова, мистерија и оргија, особу која је уведена у обред и његов је пуни члан. Најранија потврда употребе налази се код Хераклита, Frg.14.⁴²

Код Еурипида у Махнитом Хераклу, јунак након повратка из доњег света где је извесно време проборадио са Хадом и Персефоном, његовом изнуђеном супругом, упитан од поочима Амфитриона да ли је троглавог Кербера савладао или га је добио од богиње на дар за одлазак, одговарајући да га је у боју надвладао додаће и своје тумачење таквог исхода, Е.Н.М.613:

τὰ μυστῶν δ' ὄργι' εὐτύχησ' ἰδών.

„посрећило ми се пошто сам видео обреде посвећених“.⁴³

Именица се налази у генитиву множине и атрибутском положају. Тиме исказује јачу присвојност – мисти су ти којима обред припада. Нагласак у обрту τὰ μυστῶν ὄργια стоји на мистима, учесницима обреда који култ врше, тиме уједно придоносећи живости казивања. То су оргије што припадају мистима, за разлику од (опште)мистичких оргија за које би обрт на грчком гласио (τὰ) μυστικὰ ὄργια и који не би ни помињао ни саопштавао ишта везано за конкретне мисте.

Херакле је на неки начин учествовао у обреду ὄργια, како стих сугерише. У најмању руку присуствовао је њиховом извођењу пошто их је гледао, ἰδών. Ту чињеницу истиче и сматра личном срећом. Стих на делу казује: „имао сам ту

⁴² Хераклитов цитат у целости је приказан на другом месту (в. даље, мн. μυστήρια).

⁴³ Уп. енглески превод: „I was blessed because I was initiated into the Eleusinian mysteries before I went down to Hades“ (G. Theodoridis, 2012). Слободнији превод гласи: „Svete tajne sreću dale mi“, (Rac/Majnarić 1990, 411b).

срећу да видим обред миста“. То је за јунака представљало повољно знамење за потоњи окршај са Кербером.

У мери у којој μύστης означава пуног члана обреда, могао би се превести као „обредник“.

Са допуном у генитиву μύστης се налази у Еурипидовим фрагментарно сачуваним трагедијама, E.Fr.475.10:

ἀγνὸν δὲ βίον τείνων ἐξ οὗ
Διὸς Ἰδαίου μύστης γενόμεν,
...
βάκχος ἐκλήθην ὀσιωθεῖς.

чедног живота се држећи, због чега
Зевса Идејског обредник постах,
...
Бакхом бих назван (пошто бих) освећен.

У служби придева именица фигурира у Аристофановим Жабама. До сходног обрта хор брани учешће у обредној игри и песми, прослављању бога Диониса, онима који су се показали неморалнима или се на неки начин огрешили о божанство, Ar.Ra.370:

Τούτοις αὐδῶ καὶθις ἐπαυδῶ καὶθις τὸ τρίτον μάλ' ἐπαυδῶ
ἐξίστασθαι μύσταισι χοροῖς· ὑμεῖς δ' ἀνεγείρετε μολπὴν
καὶ παννυχίδας τὰς ἡμετέρας αἰ τῆδε πρέπουσιν ἑορτῇ.

To all you people I say and say again and for a third time I say: Stand well away from
the dances of the Initiates!

Chorus: (To the Initiates)

Come now, you Initiates, raises your voices and lift your feet, dance a dance that fits
the occasion! It's a night-long festival! (Theodoridis 2008)

Ово је једина потврда наведена код Лидл/Скота у којој именица има придевску службу, на основу слагања са именицом χορός у роду, броју и

падежу. У придевској вредности није преводива. Преводи се у функцији присвојног генитива у мери у којој обрт означава игру, плес миста̂.

На крају, налази се и у епонимској служби у оквиру назвања божанстава.

При опису храмова, споменика и светилишта на великом друму који води из Тегеје у Арг, Паусанија каже како се у близини Деметриног храма налази светилиште Диониса Миста, Paus.8.54.5:

πλησίον δὲ ἄλλο ἐστὶν ἱερὸν **Διονύσου Μύστου**.

И Ефежанин Артемидор, тумач снова и читач са дланова, који је свом имену додао надимак Далдејски по лидијском граду Далди одакле је водила порекло његова мајка а где се налазио Аполонов храм, у делу Онирокритикон (Сановник) овом божанству додељује исти епитет, Artem.2.70.158:

τὸν Δαλδιαῖον **Ἀπόλλωνα**, ὃν **Μύστην** καλοῦμεν.

2.3.1.4. Творбена анализа и сходне изведенице глагола.

Глагол *μύω* у погледу флексије спада у контрактне глаголе на *-έω*, промене као *ποιέω*. Већином је заступљен у пасиву, *μύομαι*, с аор. *μυηθῆναι*, фут. *μυηθήσομαι*, перф. *μεμύημαι*. Актив *μύω* је по Бекесу секундарно изведен из пасива, с аористом *μυῆσαι* (Beekes 2009, s.v. *μύω*). У том случају његово значење „посвећен сам / уведен сам у обред“, које се односи и на култ мистерија и на култ оргија, хронолошки је прво казивало стање, положај субјекта у односу на конкретан обред, да би потом из њега био изведен актив *μύω*, логички изведеног значења „уводити у култ, посветити“.

Изведенице су ретко заступљене. С провербом ἐν-, ἐμμύω, истог значења као основни глагол и једнако више (или, само?) заступљена у пасиву, ἐμμουῖμαι = μουῖμαι ἐν τινι, Aristoph.Pl.845: ἐνεμυήθης. Лидл/Скот не наводи потврду за актив. Друга изведеница је συμμύω значења „заједно с још неким бити посвећен“ μω̄ ὁμοῦ, Plut.Alex.2: συμμυηθείς, такође без потврде у активу. Постоји још једна изведеница, προμύω „унапред увести у обред, унапред извршити иницијацију“. Ни за ову изведеницу нема потврде употребе актива. Код Хесихија је забележен аор.мед. προμυησαμένη као тумачење одреднице προτελειωσαμένη.

Поред именске изведенице основног глагола μύησις „иницијација“, и глаголске изведенице бележе сходне девербале: ἐμμύησις и συμμύησις сличног значења, и προμύησις. Последњи фигурира у Плутарховом филозофском осврту: προμύησις τοῦ θανάτου ὁ ὕπνος „сан је претходница посвећивања у смрт“, Plu.2.107e.⁴⁴ У изведенице спада и глаголски придев ἀμύητος „непосвећен“.

За само значење основног глагола μύω код Бекеса стоји да је вероватно изведено из значења „бити затворених очију“,⁴⁵ што такође представља стање, конкретно положај очију, очних капака, те би тиме одговарало пасивном облику глагола који је, како каже научна литература, првобитан и заступљенији од актива. Пошавши од оваквог значења, које би по свом реду потицало од једног од значења простог и неконтрактног глагола μύω (в. даље § 3.1), аутор даље упућује на именицу μύστης.

⁴⁴ Уп. Мнесимахову употребу речи μυστήριον, у наставку: § 2.3.2.5.

⁴⁵ „The mg. probably developed from ‘to have one’s eyes closed’ (cf. μύστης).“ (Beekes, ibid.)

Термин μύστης

И именица μύστης у етимолошким приручницима смештена је у оквиру одреднице μύω, следом као и глагол μυέω. Не налази се међу именским речима које Шантрен разматра у *La Formation des Noms en Grec Ancien* (1933). Разлог томе може бити елемент -σ-, око којег постоји колебање, као и код именице μυστήριον (в. даље). Шантрен је у свом етимолошком речнику наводи као прву реч друге велике лексичке групе коју придружује глаголу μύω. Посреди су речи семантички везане за култ мистерија. Именицу μύστης или преводи другом речју „посвећени, иницирани, особа уведена у мистерије“ („initié“), или позајмљеницом из грчког језика, интернационализмом *myste* „мист“. Ставља је у опозицију са ἐπόπτης, термином који у религијском домену означава особу посвећену у највише степене мистерија. У мери пак у којој основно значење овог термина гласи „(над)гледатељ“ и пренесено је у обредни домен – именица је глаголска изведеница од основе ὀπ- која учествује у изградњи футурске основе ὄψομαι глагола ὄράω; и у ὄψις „гледање, мотрење“ – сматра да се на основу ових чињеница стиже до закључка да је μύστης особа која затвара очи. Уз то, додаје да можда једнако довољно означава особу која не говори, не изговара никакве речи, следом држи уста затворенима. Овде се свакако Шантрен ослања на једно од значења основног и простог глагола μύω. До оваквог тумачења запажа се да се дошло путем стављања у семантичку опозицију бинарног пара ἐπόπτης : μύστης.

Од других речи које смешта у ову лексичку групу везану за култ мистерија наводи: придев женског рода μύστις, деноминални придев μυστικός и његову заступљеност у обрту μυστικὸν τέλος (*Aesch.Frg.741*), „l’initiation des mystes“, „постигнутост“ чина увођења обредника у мистерије, уведеност, иницираност, уколико је следити семантику речи τέλος (в. раније). Овде ћемо додати да аутор сматра да исти развој важи и за термин μυστήριον.

Од изведеница наводи: именицу *μυσταγωγός* и с њом у вези контрактни глагол *μυσταγωγέω*, именске изведенице *μυστοδόκος* и *μυστιπόλος*, односно *ἀρχιμύστης* и *συμμύστης* са сегментом *μυστ-* као првим и другим чланом. Последња, *συμμύστης, ὁ μεμυημένος ὁμοῦ μετ' ἄλλων* (ΛΣΙ, s.v.), позније је образовање, у Phot.Bibl.97.20, из IX века.

У погледу творбеног односа именице *μύστης* и глагола *μυέω, μυέομαι*, аутор је мишљења да је на основу значења именице *μύστης*, које припада религијском домену, створен глагол *μυέω, μυέομαι*, назначујући пак да ови глаголски облици не могу бити директно изведени из именице и да би, како са своје стране излаже Фриск, можда требало поћи од облика аориста и перфекта глагола *μυέομαι*. Ипак, извођење и ових аористних и перфекатских облика (*μυηθῆναι, μεμύημαι*) од глагола *μύω* ставља под знак питања (Chantraîne 1968, s.v. *μύω*)⁴⁶.

И Бекес наводи да порекло за тумачење значења именице вероватно („probably“) долази од мотива затварања очију, које тако стоји у опозицији са значењем термина *ἐπόπτης* „мотрилац, надзиратељ“ („the observer“). Уз сумарни приказ изведеница, наводи и термин *μυστήριον*, за који додаје да се обично налази у множини. Код Фриска слично (Frisk 1960, s.v. *μύω*).

2.3.1.5. Творбена анализа изведенице *μυστήριον*

Реч *μυστήριον* долази у истом обредном контексту са *μύστης* „посвећеник у мистерије“, *μυέω*, пасивно *μυέομαι* „посвећујем / бивам посвећен у мистерије“; све три су посведочене заједно већ у првој потврди код Хераклита.

⁴⁶ „En liaison avec le sens religieux de *μύστης* a été créé *μυέω* ... et plus souvent *μυέομαι* ..., le mot s'emploie au figuré en grec tardif ; le présent *μυέομαι* ne peut se tirer directement de *μύστης* et il faudrait, selon Frisk, partir peut-être des formes d'aoriste, de parfait (tirées de *μύω* ?).“

Нема никакве сумње у етимолошку везу између μύστης и μυστήριον. По издвајању продуктивних суфикаса -της и -τήριον долази се до корена који се могао завршавати на старо, индоевропско *s* или на дентал (τ, δ, θ) који би у грчком пред денталом закономерно дао σ. Ако се пак узме да је етимолошки повезан и глагол μύέω, што је са семантичке стране веома вероватно, то искључује другу могућност и јасно указује на првобитно **m̥is-*, са испадањем интервокалског -s- у облицима глагола.

О етимологији именице μυστήριον.

Структура именице.

Реч је по начину творбе сложена тиме што су у њеној изградњи учествовала три саставна члана. Поред основне, глаголске основе, проистекле из основе μυ-, која је носилац и давалац семантичког радног садржаја, у творби су учествовала још два суфикса: -τηρ- и -ιον. Именица је, следом, састављена од три творбена члана.

О служби суфикса -ιον у именици μυστήριον.

Суфикс -ιον би на основу приказа његових функција и смисл(ов?)а код Шантрена, могао у нашој речи чинити члан који је заступљен у именицама које саопштавају светковине, празнике, на пример Δημήτρια, Θεσμοφόρια, Ὀλύμπια. Ту би спадале и Ὀσχοφόρια. Када носе овај смисао, именице на -ιον увек стоје у множини (Chantraine 1933, 58). Овде би била реч о аналогiji, у мери у којој и μυστήρια представљају светковину.

О пореклу суфикса -τήριον у именици μυστήριον.

Суфикс -ιον учествује у изградњи сложеног суфикса -τήριον с акцентом увек на ети, ή. О постању овог суфикса Шантрен каже да је језик реализовао две могућности. У једном случају именице на -τήριον настајале су од именичке основе, у другом од глаголске. У првом случају, суфикс је првобитно стојао у вези с именицама које су означавале *nomina agentis* са завршетком на -τήρ: по потήρ образована је именица потήριον и друге. Потом је суфикс постао независан. Или, ако је реч завршетка -τήριον посведочена као изолована, могло би се претпоставити да је настала од нестале именице *nomina agentis*. У другом случају, који је био чешћи, именице на -τήριον извођене су непосредно од глаголског корена: περιρραυτήριον „шкропионица“ од περιρραίνω (Chantraine 1933, 62).

Како проистиче, помоћу суфикса -τήριον именице су биле образоване на три начина: или од *nomina agentis*, или од -τήριον као независног суфикса или од коренског глагола. И у том чињеничном стању наша именица треба да нађе своје место. Што се тиче извођења из коренског глагола, такав глагол, којим би се објашњавало постојање σ у речи μυστήριον, није посведочен. Једини глагол који се доводи у везу са нашом речју је глагол μύω – основе само μύ-. Тако остављамо по страни могућност да наша реч представља глаголску изведеницу.

Уколико се претпостави да је именица μυστήριον настала од *nomina agentis*, која ако је постојала онда је временом нестала, требало би претпоставити постојање именице *μυστήρ,-τήρος, евентуално *μύστωρ,-ορος (Chantraine 1933, 321). И то је све што би се технички могли рећи о евентуалном оваквом пореклу нашег термина. Но, немамо даљи корак те и ову могућност остављамо по страни. Уз то, од исте основе већ је реализована једна *nomina agentis* помоћу другог суфикса, μύστης, и добро је посведочена.

Закључак који се може извести гласио би да је суфикс -τήριον додат основи носиоцу семантичког садржаја, од тренутка када је он постао независан.

О служби суфикса -τήριον у именици μυστήριον.

Из значења⁴⁷ ових образовања, која у самој ствари представљају суштину дотичног свечаног чина, свечане радње, закључујемо: да су сва везана за божански елемент тиме што су упућена њему; да сва чине оруђа, помагала, средства којима се прижељкује патронски, заштитнички, благонаклони однос код божанства; да су сва та средства редом жртвени дарови, жртве – „sacrifice“, „offrande“, у ширем контексту упућујући и на заветне. Тако би закључак гласио да именица на суфикс -τήριον, чије је значење заживело у верском окружењу, означава *жртву као средство*, посредујуће између човека и божанства. Овде проналазимо место именици μυστήριον, односно термину μυστήρια.

Потом, то средство је, судећи по једном од примарних значења суфикса -τήριον, физички могло представљати и суд, посуду, чији се садржај даље захватао на овај или онај начин: θυμιατήριον „кадионица“, κρατήριον „врч за мешање вина“, λουτήριον „када“, ποτήριον „чаша“, ψυκτήριον „хладионик“ (Chantraine 1933, 62). Чини се као да суфикс, на основу његовог најзаступљенијег значења означавања места, овде уже одређује своје значење као „место са садржајем за употребу“. У сваком случају, рекли бисмо да именицу μυστήριον треба сместити и овде, у значењу „суд с употребним *μυς садржајем“.

⁴⁷ Реч је по свој прилици о уже одређеним обредним радњама. Није реч о обреду у пуном смислу који се врши у част божанства и сједињења са њим, већ о свештеним радњама које се односе на конкретне историјске ситуације у којима се људски елемент, човек, налази а ради повољног по њега исхода догађаја, подухвата у које намерава да ступи. У самој ствари посреди су, данашњим речником речено, молебани, освећења, приноси захвалница, благодарења.

Порекло и функције суфикса -τήριον

Суфикс -τήριον сложен је од два суфикса: -τηρ- и -ιον-, а долази у различитим функцијама. Обе његове компоненте су праиндоевропског порекла: -τηρ- је типичан суфикс којим се изводе називи за вршиоце неке радње (*nomina agentis*), нпр. δο-τήρ „давалац“, док је -ιον- суфикс за извођење присвојних придева, који, поименичен у средњем роду, може имати и деминутивно значење.⁴⁸ У споју, ова два суфикса означавају изворно оно што припада вршиоцу радње, одатле оно чиме се дата радња врши, средство или оруђе (*nomen instrumenti*), као θυμιατήριον „кадионица“, λουτήριον „када“, ποτήριον „чаша“,⁴⁹ ψυκτήριον „хладионик“ (Chantraine 1933, 62). У појединим случајевима, као κρατήριον „врч за мешање вина“, посреди може бити деминутив, јер се исто значење исказује основном речју κρατήρ, док у другима основна реч (нпр. ποτήρ „онај који пије, пијач“ није посведочена. За нас је посебно значајно да, као и сам суфикс -ιον, и -τήριον долази у називима за свечаности и светковине („noms de cérémonies ou de fêtes religieuses“): ἀναβατήριον „жртва за срећну пловидбу“, ἰλαστήριον „жртва умилоствивљења“ забележена у κοινή дијалекту, εἰσιτήρια „жртва сената на почетку године“, μελικτήρια за умирење, стишавање те „покајничке жртве“, νικητήρια „захвалничке жртве за победу“, и уопште χαριστήρια „жртве захвалнице“, Ἀνθεστήρια „пролећни празник заједнички Атињанима и Јоњанима“ (од ἄνθος „цвет“). По Шантреновим речима, тај „систем“ је древан. Изведенице тог типа налазимо већ код Хомера: θελκτήριον „опчињавајуће средство, чини, чаролија; средство за забављање, разоноду; жртва умилоствивљења“ (од θέλω; није

⁴⁸ Оно се развило из присвојног, што се лепо види из патронимске употребе, нпр. гр. хом. Τελαμώνιος „Теламонов (син)“ (Chantraine 1933, 38) према срп. *Кост-ић*, дословно „мали Коста“, одатле „Костин син“.

⁴⁹ Дословно: „оно чиме се пије“; реч је ушла из грчког у средњем веку као термин хришћанског обреда: *путир* (уп. Skok 1973, III 89).

посведочено *θελκτήρ). Шантрэн закључује да је ова употреба суфикса с једне стране у вези са групом именица које казују оруђе („noms d'instruments“), а с друге са придевима на -τήριος који често означавају религијске појмове („notions concernant la religion“, Chantraine 1933, 63-64). Јасан случај, који Шантрэн ту наводи, представља именица θυτήριον „жртва паљеница“, јер је назив вршиоца радње θυτήρ „жртвоприносник“ од θύω „приносим жртву“⁵⁰ посведочен. Дакле, θυτήριον је оно што припада θυτήρ-у, оно чиме он врши радњу жртвоприношења. У случају именице μυστήριον, по истој логици требало би претпоставити постојање именице *μυστήρ,-τήρος, евентуално *μύστωρ,-ορος (Chantraine 1933, 321). Како пак та именица није посведочена нити је вероватно да је икад постојала, μυστήριον се може, с обзиром на еквиваленцију и алтернатију суфикаса -τηρ и -της за nomina agentis, интерпретирати као придев изведен од μύστης, уп. Chantraine 1933, 321; „У јонско-атичком суфикс -της је у многим речима заменио суфикс -τηρ. Но кад се погледају ти називи за вршиоце радње на -της: ψαλτής, καθαριστής, αὐλητής, ἀρχιστής, види се да су одговарајући облици женског рода ψάλτρια, καθαρίστια, αὐλητρίς, ἀρχιστρίς. Поред феминина на -τρίς, грчки има велики број придева на -τήριος и именица средњег рода на -τήριον. Именици φροντιστής не одговара *φροντιστιον него φροντιστήριον, именици δικαστής — δικαστήριον; облик δικαστήρ је посведочен у дорском.“ На тај начин би се μυστήρια најједноставније тумачило скраћењем (универбизацијом) атрибутивне синтагме путем задржавања придевског и одбацивања именичког дела из *ῥογία μυστήρια „свештене радње које врше мисти“, тј. обреди посвећења у Елеусини.⁵¹ Таква интерпретација била би у складу са изворном употребом речи у множини средњег рода (одакле наша

⁵⁰ Етимолошки „спаљујем“, тј. радња се изворно односила на жртву паљеницу, али је радна именица θυτήρ није изведена из њене уже првобитне семантике (не значи „палитељ“), него из проширене.

⁵¹ Подсетимо се још једном да се они у најранијем извору, хомерској химни Деметри, називају ῥογία.

једнина женског рода *μυστηρία*. Не треба ипак искључити могућност да је *μυστήρια* множина од *μυστήριον* у неком конкретном, материјалном значењу. У склопу елеусинског светилишта постојала је грађевина по имену *Τελεστήριον*, од *τελεῖσθαι* 'вршити обред'. Позна употреба у медицинској литератури једине *μυστήριον*, како ће потврде посведочити (в. даље), у значењу 'медикамент' најједноставније се објашњава секундарним развојем значења, „тајна“ > „тајни рецепт“, како је то горе речено“, али не може се унапред искључити могућност да је посреди стари, премда позно посведочен, *nomen instrumenti*; у том случају, *μυστήριον* не би било изведено од *μύστης*, већ би обе именице биле независно једна од друге изведене од истог корена, свакако глаголског. Ту долазимо на традиционално везивање глагола *μύω* са *μύω*. Треће поглавље овог рада биће посвећено преиспитивању те везе и изворном значењу овога другог глагола. Сада прелазимо на потврде именице *μυστήριον*.

2.3.2.

Потврде именице *μυστήριον*

Чињеница да се религијски термин *μυστήρια* на друге језике махом не преводи, већ задржава као интернационални грецизам *мистерије* указује на то да је реч о појму који изражава специфичан плод грчке културе. Сама реч нема паралела у другим, сродним или несродним језицима, те је очито настала унутар грчког језика. Овде ћемо најпре дати преглед употреба именице, држећи се хронолошког редоследа у мери у којој он одсликава развој значења.

Именица *μυστήριον* у сачуваним списима први пут се јавља код Хераклита, где је забележена у множини. Тако први писани траг о њеној употреби датира из VI-V века пре Христа. У својим делима употребљавају је писци свих главних књижевних жанрова. На њу наилазимо код сва три главна трагедиографа (Есхил, Софокле, Еурипид), комедиографа (Аристофан, Менандар), филозофа (Платон, Аристотел), логографа (Андокид, Лисија), историчара (Херодот, Јосиф Флавије), лекара (Гален, Аретеј), као и код мање познатих аутора. Очекивано, именица је присутна у књигама Старог и Новог Завета.

τὰ μυστήρια „обредно посвећење“

2.3.2.1. Јонска проза

(Хераклит, Херодот, Хипократ)

У својој најстаријој забележеној употреби множина именице, *мистерије*, већ очитује обред, култ који се врши и приноси божанству. Климент Александријски, обраћени хришћанин из II-III века, када у Протрептику бодри Грке да напусте мистеријске култове и приме нову веру, наводи и Хераклитове

речи, који са своје стране прети ватром свима који учествују у радњама посвећења, увођења у мистерије, јер се косе са оним што је свето, Heracl.Fr.14:

14 CLEM. Protr. 22 (p. 16, 24 St.) τίσι δὴ μαντεύεται Ἡ. ὁ Ἐφέσιος; νυκτιπόλοις, μάγοις, βάκχοις, λήναις, μύσταις· τούτοις ἀπειλεῖ τὰ μετὰ θάνατον, τούτοις μαντεύεται τὸ πῦρ· τὰ γὰρ νομιζόμενα κατ' ἀνθρώπους **μυστήρια** ἀνιερωστὶ μυεῦνται.

У Сиронићевом преводу:

„Kojima proriče Heraklit Efežanin? Noćnim lutalicama, magima, bahantima, menadama i mistima. Tima prijeti onim što ih čeka poslije smrti, tima proriče vatru. Jer je nesveto uvođenje u *misterije* kako je uobičajeno kod ljudi.“ (Sironić 1983, 150)

Није јасно на које конкретне мистерије Хераклит мисли; с обзиром на то да у исту категорију сврстава баханте и менаде,⁵² ту је пре реч о Дионисовим мистеријама, које су изгледа укључивале у себе неке оргијастичке елементе, него о Елеусинским. Пада у очи да он именицу **μυστήρια** употребљава као објекат глагола **μύεομαι** (јонска контракција $\epsilon\omicron > \epsilon\upsilon$ потврђује аутентичност Хераклитових речи), а да у истом контексту долази и именица **μύστης**, јер су те две речи најтешње и најочитије везане за њу унутар грчке лексике. Сиронић је речи *μисти* и *μистерије* оставио непреведене, док глагол преводи са „уводити“. Ако бисмо потражили најближе еквиваленте у српском језику, **μύστης** би био „посвећеник“, **μύεομαι** „посвећивати“, а **μυστήρια** „обредно посвећење“, нешто за шта се подразумева да је свето, па је у „несветом“ начину на који се врши заправо поента Хераклитове осуде.

Херодот у Еутерпи, другој књизи своје Историје, даје између осталог обавештење о свештеним култовима Хермеса и Кабира на острву Самотраци.

⁵² Хераклит употребљава реч **λήναι**, који је синониман са **μαινάδες**, изведеницом од **μαίνομαι**. По општеприхваћеној етимологији, овај назив се своди на ***Ϝλήναι** и изводи из корена који је у лат. *volo, velle*, српском *воља*, биле би то, дакле, самовољне, махните жене. Уп. Frisk, Chantraine, Beekes.

Претходно побројавши божанства која су Хелени примили од Египћана, за разлику од оних која су примили од Пелазга⁵³, историчар у пасусу који следи казује како су од Пелазга Самоотрачани примили свештени култ Кабира, Hdt.2.51:

Таῦτα μὲν νῦν καὶ ἄλλα πρὸς τούτοις, τὰ ἐγὼ φράσω, Ἕλληνας ἀπ' Αἰγυπτίων νενομίκασι· τοῦ δὲ Ἑρμέω τὰ ἀγάλματα ὀρθὰ ἔχειν τὰ αἰδοῖα ποιεῦντες οὐκ ἀπ' Αἰγυπτίων μεμαθήκασι, ἀλλ' ἀπὸ Πελασγῶν πρῶτοι μὲν Ἑλλήνων ἀπάντων Ἀθηναῖοι παραλαβόντες, παρὰ δὲ τούτων ἄλλοι. Ἀθηναῖοις γὰρ ἤδη τῆνικαῦτα ἐς Ἑλληνας τελέουσι Πελασγοὶ σύνοικοι ἐγένοντο ἐν τῇ χώρῃ, ὅθεν περ καὶ Ἕλληνας ἤρξαντο αὐτοὶ νομισθῆναι. Ὅστις δὲ τὰ Καβείρων ὄργια μεμύηται, τὰ Σαμοθρῆικες ἐπιτελέουσι παραλαβόντες παρὰ Πελασγῶν, οὗτος ὠνήρ οἶδε τὸ λέγω· τὴν γὰρ Σαμοθρῆικὴν οἴκεον πρότερον Πελασγοὶ οὗτοι οἱ περ Ἀθηναῖοις σύνοικοι ἐγένοντο, καὶ παρὰ τούτων Σαμοθρῆικες τὰ ὄργια παραλαμβάνουσι. Ὅρθα ὦν ἔχειν τὰ αἰδοῖα τὰγάλματα τοῦ Ἑρμέω Ἀθηναῖοι πρῶτοι Ἑλλήνων μαθόντες παρὰ Πελασγῶν ἐποίησαντο. Οἱ δὲ Πελασγοὶ ἰδόν τινα λόγον περὶ αὐτοῦ ἔλεξαν, τὰ ἐν τοῖσι ἐν Σαμοθρῆικῇ μυστηρίοις δεδήλωται.

Превод на српски гласи⁵⁴:

Ово пак и још многе друге ствари, о којима ћу још говорити, примили су Хелени од Египћана. Али кад праве кипове Хермеса са укоченим мушким удом, то нису научили од Египћана, него од Пелазга, и пре свих прихватили су то Атињани, а од ових и остали. Пелазги су се, наиме, населили у Атици међу Атињане, који су се тада већ сматрали за Хелене, а и сами Пелазги су се тада почели да сматрају за Хелене. Ко познаје *верске обреде* посвећене Кабирима, које обављају Самоотрачани, а који су ове опет примили од Пелазга, тај ће ме разумети. На Самоотраци су, наиме, становали још раније ови Пелазги, који су се касније населили међу Атињане, и од њих су и Самоотрачани примили овај *верски обред*. Атињани су, дакле, били први међу Хеленима који су израђивали Хермесове кипове са уздигнутим мушким удом, а то су научили од Пелазга. Код Пелазга је, међутим, постојала једна света прича о томе (она се појављује и у *мистеријама* на Самоотраци). (Арсенић 1980, 136).

Из ове потврде види се да су две именице, *μυστήρια* и *ὄργια*, синоними. У преводу на француски језик упечатљиво је то што је на сва три места, колико се

⁵³ Док су за Посејдона „дознали од Либијаца“, на основу тога што се то име прво јавило код њих (ibid.).

⁵⁴ Усмерени на анализу нашег термина, у даљем раду нећемо преводити потврде чије преводе на српски језик наводимо.

пута јављају обе именице у одељку, употребљен грецизам *mystères*.⁵⁵ У Арсенићевом преводу ὄργια су „верски обред(и)“, док „јак термин“ – μυστήρια – остају грецизам „мистерије“. Реч је о истом обреду. Подсетимо да се Елеусинске мистерије у најранијем извору, хомерској химни Деметри (VII-VI век), такође називају ὄργια, док за μυστήρια тај извор не зна.

И овде привлачи пажњу употреба глаголâ уз обе именице. За вршење култа званог μυστήρια употребљен је глагол ἐπιτελέω; за примање, прихватање, усвајање култа једних од других ту је стандардан глагол тог значења, παραλαμβάνω. За значење „посветити у обред, увести у иницијацију“ од глагола μύω секундарно је образован глагол μυέομαι, који се среће и у представљеној Хераклитовој потврди, у дијалекатској форми. Секвенца „ὄστις δὲ τὰ Καβείρων ὄργια μεμύηται“, у Арсенићевом преводу „ко познаје верске обреде“, има прецизно значење „свако ко је посвећен у верски обред Кабира“, како и гласи у преводу на француски језик: „*quiconque est initié aux mystères des Cabires*“⁵⁶. Примећујемо да Херодотово ὄργια μεμύηται одговара Хераклитовом μυστήρια μυεῦνται, тј. да Херодот избегава обрт који звучи као, а вероватно и

⁵⁵ Donc, les usages dont nous avons parlé, et d'autres encore, desquels nous parlerons, sont venus aux Grecs des Égyptiens ; mais, s'ils font les statues d'Hermès avec le membre viril en érection, ce n'est pas des Égyptiens qu'ils l'ont appris, c'est des Pélasges ; les premiers entre tous les Grecs, les Athéniens prirent d'eux cette coutume ; et les autres Grecs des Athéniens. Ceux ci, effectivement, étaient déjà comptés au nombre des Grecs quand des Pélasges vinrent habiter avec eux dans le pays, ce qui fournit le point de départ pour les considérer eux-mêmes comme des Grecs. *Quiconque est initié aux mystères des Cabires que célèbrent les Samothraciens est qu'ils ont reçus des Pélasges suit se que je veux dire ; ces Pélasges qui avaient habité avec les Athéniens habitaient en effet autrefois Samothrace, et c'est d'eux que les Samothraciens tiennent les mystères. Ainsi, les Athéniens furent les premiers des Grecs qui à faire les statues d'Hermès avec le membre viril en érection, et c'est des Pélasges qu'ils l'apprent. Les Pélasges ont conté à ce propos une histoire sacrée, ce qui a été mis en spectacle dans les fêtes des mystères de Samothrace.* (Legrand 1948, 102).

⁵⁶ Напоменимо да се имена Кабира нису изговарала у њиховим мистеријским обредима. Називани Великим или Самотрачким боговима, у Теби су имали своје велико светилиште, „Кабирион, где је поштован и један кабир, замишљен као дете, сличан Дионису. ... О мистичном култу кабира у Теби и на Самотраки мало се зна. Чини се да је главна личност мистерија у Теби био кабир – дете, а на Самотраки Кадмил...“ (РГРМ 1989, s.v. Кабири). Из наведеног такође примећујемо да се у овим култовима јавља дете, слично Дионису, којем је култ посвећен.

јесте, *figura etymologica*. Арсенићев превод последње реченице из пасуса није прецизан, бољи је Легранов, из којег излази да је мистеријски обред на Самотраци укључивао сценски приказ (μυστηρίοισι δεδήλωται) свештене повести (ἰσὸν λόγον).

Код Хипократа, у чијем корпусу је именица заступљена на три места⁵⁷, наишли смо једнако на синонимну употребу две именице које очитују обред. У својим Писмима хвалећи град Атину, наводећи њена преимућства над осталим градовима, знаменити лекар посебно ће упутити хвалу том граду и његовим становницима зато што су њему и његовом оцу омогућили посвећење у Елеусинске мистерије, Нр.Ер.27.195:

αἱ γὰρ Ἀθηναὶ ὑψηλότερόν τι τῶν ἄλλων πόλεων ἐς δόξαν, καὶ ὁ ἐν τῷ ὑμετέρῳ θεάτρῳ χρύσεος στέφανος ἐπιτεθεὶς ζήλου πρὸς τὸ ἄκρον ἤγεν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ καλὸν ὑπερεβάλεσθε, μυσάντες τὰ Δήμητρος καὶ κόρης **μυστήρια καὶ ὄργια** καὶ τὸν πατέρα καὶ ἐμὲ δημοσίᾳ.

Атина је наике по слави град нешто узвишенији од осталих градова. И златни венац мени додељен у вашем позоришту довео ме је до врхунца одушевљења. Но и оним племенитим чином сте надмашили друге, када сте мога оца и мене одлуком народне скупштине посветили у Деметрине и Корине мистерије и обреде.

Досад смо имали примере алтернативне употребе термина *μυστήρια* и *ὄργια*, а овде су они употребљени паралелно. Једно могуће објашњење било би да их је Хипократ употребио као синониме, један (*ὄργια*) ближи њему као Јоњанину, други (*μυστήρια*) више атички и везан за сам елеусински култ. Но није сигурно да је назив *μυστήρια* поникао у Елеусини, и не може се искључити да две речи овде носе различита значења која се међусобно допуњавају, где би се друга, *ὄργια*, односила, већ у складу са својом етимологијом, на обредне радње, а прва, *μυστήρια*, на вербални садржај култа, тајну „свештену повест“.

⁵⁷ Ер.17.105, 25.17 (по TLG).

Хипократов помен Елеусинских мистерија уводи нас у употребу термина *μυστήρια* код атичких прозних писаца, где се он односи превасходно на те, најпознатије и најважније мистеријске обреде у античком свету. Пре њих осврнућемо се на атичке натписе и драмску поезију.

2.3.2.2. Атички натписи

Прве епиграфске потврде речи су на атичким натписима из V века и представљају одредбе за светковање Елеусинских мистерија:

IG I³ 6b, 36–42, пре 460:

τοῖσι δὲ ὀλείζοσι **μυστηρίοισιν** τὰς []πονδὰς εἶνα[] τῷ Γαμελιῶνος μηνὸς ἀπὸ δ[ι][χ]ομενίας = τοῖσι δὲ ὀλείζοσι μυστηρίοισιν τὰς σπονδὰς εἶναι τοῦ Γαμελιῶνος μηνὸς ἀπὸ δ[ι][χ]ομενίας

„за Мање мистерије примирје да буде на снази од пуног месеца у месецу Гамелиону“;

IG I³ 78a, 24–26, 422/421:

κελευέτο δὲ καὶ ἡ ἱεροφάντες καὶ [ὁ] δαιδῶχος **μυστηρίοις** ἀπάρχεσθαι τὸς ἑλλενας τῷ καρπῷ κατὰ τὰ πάτρια καὶ τὴν μαντείαν τὴν ἐν Δελφῶν = κελευέτο δὲ καὶ ὁ ἱεροφάντης καὶ [ὁ] δαιδοῦχος μυστηρίοις ἀπάρχεσθαι τοὺς ἑλλενας τοῦ καρποῦ κατὰ τὰ πάτρια καὶ τὴν μαντείαν τὴν ἐκ Δελφῶν

„наложио је хијерофант и дадух да за мистерије Грци дају првину од плодова у складу са обичајима отаца и пророчанством из Делфа“.

2.3.2.3. Атичка драмска поезија

Један Е с х и л о в фрагмент (Aesch.Fr.479, TLG 476) гласи:

εἶναί με τῶν σῶν ἄξιον μυστηρίων

Сачуван је код Аристофана, који те речи ставља у уста Есхилу. Контекст је следећи. У Аристофановој комедији *Жабе*, бог Дионис ће у својству судије

одлучивати о томе да ли је бољи трагедиограф Есхил или Еурипид, којег је за ту потребу довео из Хада, пошто је управо прошле године био умро. Есхил је родом из Елеусине и поклоник је Деметриног култа, док Еурипида Аристофан иначе приказује као атеисту. Тако, пред само надметање Дионис каже, Ar.Ra.887:

ΔΙ. Εὐχέσθε δὴ καὶ σφῶ τι πρὶν τᾶπτη λέγειν.
ΑΙ. Δήμητερ ἢ θρέψασα τὴν ἐμὴν φρένα,
εἶναί με τῶν σῶν ἄξιον **μυστηρίων**.
ΔΙ. Ἐπίθεε λαβῶν δὴ καὶ σὺ λιβανωτόν.
ΕΥ. Καλῶς· ἔτεροι γάρ εἰσιν οἷσιν εὐχομαι θεοῖς.

Превод на српски гласи:

Д(ионис): Сад и вас двојица помол'те се пред бој.
Е(схил): Деметро, ти што си отхранила дух мој,
чини ме *тајни* твојих достојним сада.
Д: (Еврипиду) Суни де тамјана и ти, што те спада.
Еврипид: Нека, хвала! Ја се сасвим другим боговима молим.
(Шалабалић 1978, 186).⁵⁸

Мистерије су на овом месту у преводу Шалабалићеве на српски језик протумачене као „тајне“, множином именице, што је аналог за „свете тајне“. Превод на енглески језик, *mystic rites*, ставља нагласак на обредни аспект посвећења.

Есхилова молитва упућена Деметри речима εἶναί με τῶν σῶν ἄξιον μυστηρίων, носи поруку: „удостоји ме твог посвећења“. Смисао је тај, да Есхил, као посвећеник у Елеусинске мистерије, полаже на оном свету у то посвећење своје наде у блажен загробни живот.

⁵⁸ У преводу на енглески: „Di. Ye two, put up your prayers before ye start. Aes. Demeter, mistress, nourisher of my soul, O make me worthy of thy *mystic rites* ! Di. (to Eur.) Now put on incense, you. Eur. Excuse me, now ; My vows are paid to other gods than these.“ (Rogers 1968, 377)

Занимљива је подударност тих речи са формулом хришћанске Свете Службе у Цркви, које изговара првосвештеник (епископ или свештеник), непосредно пред сопственом причест, пре него што ће узети Свету чашу у руке. На грчком језику гласе: „Καὶ ἀξιῶσόν με (ἀκατακρίτως = без осуде) μετασχεῖν τῶν ἀχράντων σου Μυστηρίων“. Хришћанска Света тајна такође има есхатолошки смисао: наду верника да се кроз причест поистовећују са Христом и обезбеђују себи будуће васкрсење.

У Еурипидовим Прибегаркама (Ἰκέτιδες, *Hiketides*), именица означава Деметрин обред у Елеусини (E.Supp.173). Контекст је следећи: мајке седморице аргивских јунака који су пали под Тебом дошле су у Деметрин храм у Елеусини да измоле код атинског краља Тезеја реч да ће код Тебанаца издејствовати изручење мртвих тела својих синова, како би их могле сахранити⁵⁹. Тезејева мајка је Етра, свештеница богињина, која дозива сина. Краљ слуша Адраста, вођу Аргиваца који је клекнуо пред њим иако седе главе, и који у име мајки моли:

σῶσον νεκρούς μοι τὰμά τ' οἰκτίρας κακὰ
καὶ τῶν θανόντων τάσδε μητέρας τέκνων,
αἷς γῆρας ἦκει πολὺν εἰς ἀπαιδίαν,
ἔλθειν δ' ἔτλησαν δεῦρο καὶ ξένον πόδα
θεῖναι μόλις γεραῖά κινουῖσαι μέλη,
προσβέύματ' οὐ Δῆμητρος ἐς μυστήρια
ἀλλ' ὡς νεκρούς θάψωσιν, ἅς αὐτὰς ἐχρῆν
κείνων ταφείσας χερσὶν ὠραίων τυχεῖν.

У преводу (Рас/Мајнарић 1990, 353а):

Daj spasi mrtve, smiluj mi se na jade
I eto na matere djece pokojne!
Bez čeda muškog osta sijeda starost im.
Usudiše se u tuđinu s praga svog

⁵⁹ Након Полиниковог и Етеокловог смртоносног окршаја по обојицу, новоустоличени тебански краљ Креонт, забранио је да се погинулим аргивским јунацима уприличи погреб.

Pokročit krokom, a udi se stari im
Već jedva miču. Nisu stigle Demetri
Rad *tajna svetih*, shranit žele mrtve si,
A trebalo bi njim da ruka mlada – sin Grob spremi.⁶⁰

У једном Софокловом фрагменту именица μυστήρια стоји уз придевску допуну σεμνά, S.Fr.804:

σεμνὰ τῆς σῆς παρθένου μυστήρια

Часне мистерије твоје девице.

Контекст је могло бити нечије обраћање Деметри, а девица би онда била њена кћи Кора/Персефона, будући да су се њима двома у част одржавале Елеусинске мистерије. Спој σεμνά μυστήρια односи се код Еурипида управо на елеусинске мистерије (в. ниже).

У истој трагедији, тебански посланик долази пред Тезеја у Елеусину и преноси му поруку новоустоличеног краља Креонта да не понуди уточиште, азил, аргивском вођи Адрасту. Краљ Тезеју још поручује да не прихвати симболе мира, које су мајке седморице погинулих Аргиваца положиле до ногу Деметрине свештенице Етра⁶¹ (E.Supp. 470):

ἐγὼ δ' ἀπαυδῶ πᾶς τε Καδμεῖος λεῶς
Ἄδραστον ἐς γῆν τήνδε μὴ παριέναι

⁶⁰ Уп. преводе на енглески, Колрицов и Теодоридосов: „I pray thee save the dead; have pity on my sorrows and on these, the mothers of the slain, whom hoary eld finds reft of their sons; yet they endured to journey hither and tread a foreign soil with aged tottering steps, bearing no embassy to *Demeter's mysteries*; only seeking burial for their dead, which lot should have been; theirs, e'en burial by the hands of sons still in their prime.“ (Coleridge 1891); „Take pity on my own misery and on the misery of these women, these mothers whose sons have been slaughtered in battle. Bring back the bodies of these men! The loss of their children has aged them and now, even though they can hardly move their aged limbs, they've come here to place their feet upon this foreign soil. They have not come to *Demeter's sacred mysteries* as suppliants, Theseus! They have come to bury their slaughtered sons, Theseus, though it is their sons who should, instead, be burring them! It is their sons who should be conducting the funerals of these women!“ (George Theodoridis 2010).

⁶¹ Етра је Тезејева мајка.

εἰ δ' ἔστιν ἐν γῆι, πρὶν θεοῦ δῦναι σέλας
λύσαντα σεμνὰ στεμμάτων μυστήρια
τῆσδ' ἐξελαύνειν, μηδ' ἀναιρεῖσθαι νεκροῦς
βίαι, προσήκοντ' οὐδὲν Ἀργείων πόλει.

У преводу:

A ja ti kažem i sav narod kadmejski⁶²,
Adrasta u zemlju da k sebi ne puštaš,
A ako je u zemlji, pribjegar u
Brst sveti pokidaj, odavde goni ga,
Još prije nego zadnji sunca gasne trak!
Ne traži mrtvih silom – ne zavrijedi to
Grad Argos. (Rac/Majnarić 1990).⁶³

У LSJ сходни обрт протумачен је као *mystic implements and ornaments*, „мистични прибор и украси“. У Теодоридисовом преводу одређеније, као *sacred boughs* „свете гранчице“. Светом гранчицом као брстом обрт је протумачен у Рацовом и Мајнарићевом преводу. Из паралелних места види се да је овде реч о култном атрибуту прибегарки.

Сам Еурипид у Андрوماхи употребљава реч *στέμματα* у том значењу, где Хермиона каже Оресту (E.Andr.894):

... στεμμάτων δ' οὐχ ἤσσονας
σοῖς προστίθημι γόνασιν ὠλένας ἐμάς

...

koljena ti grlim ja,
od grančica mi nijesu ruke slabije (Rac/Majnarić 1990)

„Let my arms be the suppliant's wreaths around your knees!“ (Theodoridis, 2012).

Схолијаст уз то место каже, Schol.Andr.894.3:

⁶² Одн. тебански.

⁶³ Уп. енглески превод: „I and all the other Cadmeans ask that Adrastus stays outside this city but since he's here, you must break those *sacred* suppliant *boughs* and send him away before Dawn. And don't try to take the corpses by force. Argos and the Argives are none of your concern.“ (George Theodoridis 2010).

στεμμάτων δ' οὐχ ἥσσονας ἀντὶ τοῦ· καὶ χωρὶς ἰκετῆ ριῶν οὐσά σε παρακαλῶ.
ἐπεὶ ἔθος τοὺς δεομένους ἐλαίας κλάδους καὶ στέμματα ταῖς χερσὶν ἔχοντας
δέεσθαι ΜΝΟΑ.⁶⁴

У стиху λύσαντα σεμνὰ στεμμάτων μυστήρια, στεμμάτων је генитив индиректног објекта уз λύω, по аналогној конструкцији код Есхила ἀρτάνας ... δέρης ἔλυσαν (Aesch.Ag.945) „одвезаше уже са врата“. Значење би, дакле, било „одреши вунене венце са светих мистерија“, а смисао: изгнај прибегарке, које долазе са маслиновим гранчицама обмотаним вуненим венцима, из Елеусине, места одржавања мистерија.

У Аристофановим Жабама Дионис пита Херакла којим путем је најбоље да пође у Хад⁶⁵, у намери да оданде доведе Еурипида на надметање са Есхилом.⁶⁶ Ксантија, Дионисов слуга, јаше магарца, носећи у завежљају пртљаг свог господара и непрестано се жалећи на тежину терета, Ar.Ra.159:

Ἐντεῦθεν αὐλῶν τίς σε περὶ εἰσὶν πνοή,
ὄψει τε φῶς κάλλιστον ὥσπερ ἐνθάδε,
καὶ μυρρινῶνας καὶ θιάσους εὐδαίμονας
ἀνδρῶν γυναικῶν καὶ κρότον χειρῶν πολύν.
ΔΙ. Οὗτοι δὲ δὴ τίνες εἰσίν;
ΗΡ. Οἱ μεμνημένοι ΞΑ.
Νῆ τὸν Δί' ἐγὼ γοῦν ὄνος ἄγω μυστήρια.
Ἄτὰρ οὐ καθέξω ταῦτα τὸν πλείω χρόνον.
ΗΡ. οἱ σοὶ φράσουσ' ἀπαξάπανθ' ὧν ἂν δέη.
Οὗτοι γὰρ ἐγγύτατα παρ' αὐτὴν τὴν ὁδὸν
ἐπὶ ταῖσι τοῦ Πλούτωνος οἰκοῦσιν θύραις.
Καὶ χαῖρε πόλλ', ὦδελφέ.

⁶⁴ По схолији уз Софокловог „Краља Едипа“, στέμματα су вунени венци обмотани око маслинове гране (Schol. S.OT 3); то значење, по LSJ, реч има и код Еурипида у „Оресту“ 12: στέμματα ξηνασ' (E.Or.12) где је субјект Судбина, а предикат ξαίνω у значењу „чешљати, гребенати (вуну)“. У Атини се маслинова или ловорова гранчица звана εἰρεσιώνη, обмотана вуном и окићена плодовима, посвећивала Аполону и качила на врата кућа о светковинама Пианопсија и Таргелија.

⁶⁵ Пошто има више путева до царства мртвих.

⁶⁶ Еурипид је тек недавно умро.

У преводу:

Херакле: Кад то прођеш, дах фруле ће нежно да те обавије и тада ћеш угледати дивну светлост, као овде; тим пределом обасјаним, кроз гајеве мирте шећу, свуд тијаси – људи, жене, у заносу и сви пљешћу. Дионис: Ко ли су ти сад па они? Херакле: То су мисти – посвећени. Ксантија (*гунђа себи у недра*): И ја сам се посветио вукућ ово; већ постадох *магарац из мистерија*. Али нећу више ни ја! (*баца бремене љутито на тле*)⁶⁷ (Шалабалић 1978, 125)

Српски превод Ксантијине опаске је слободан и проширен у односу на оригинал. Ни енглески превод „*And I’m the donkey in the mystery show*“ не предаје верно грчку конструкцију. Како ἄγω никад не значи „носити“ о стварима, он се овде не може везати за терет који Ксантија носи. Са друге стране, пасивна конструкција μυστήρια ἄγονται посведочена у схолији уз Платона (в. горе) имплицира активну μυστήρια ἄγειν где би субјект били учесници обреда. У том случају, Ксантија каже за себе „спроводим / вршим мистерије (натоварен као) магарац“. У LSJ значење термина на овом месту протумачено је као „properties such as were carried to Eleusis at the celebration of the mysteries“, у склопу изреке која подразумева претоварену животињу. То тумачење засновано је на (старој) схолији уз дато место, Schol.Ra.159.6:

ὄνος ἄγων μυστήρια· Τοῖς μυστηρίοις ἐξ ἄστεως εἰς Ἐλευσίνα διὰ τῶν ὄνων φέρουσι τὰ εἰς τὴν χρεῖαν· ὅθεν ἢ παροιμία, διὰ τὸ κακοπαθεῖν μάλιστα τοὺς ὄνους ἀχθοφοροῦντας. ὡς ἂν οὖν ὁμοίον τι πάσχω διὰ τὸ πιέζεσθαι τῷ ἐπικειμένῳ ἄχθει, τὴν παροιμίαν μίγνυσιν.

„Из града (Атине) у Елеусину носе на магарцима потрешштине за мистерије; одатле пословица, јер магарци много трпе носећи терет. Као да и сам трпи нешто слично притиснут теретом који му лежи на плећима, (Ксантија) убацује ту пословицу.“

⁶⁷ Дионис му на то каже да поново упрти врећу. Он одриче и одговара му: „Боље успут обрати се ком мртвацу, изнајми га, кад и тако сви иду у истом правцу“. Уп. енглески превод: „He. And next the breath of flutes will float around you And glorious sunshine, such as ours, you’ll see, and myrtle groves, and happy bands who clap Their hands in triumph, men and women too. Di. And who are they? He. The happy mystic bands, Ха. And I’m the *donkey in the mystery show*. But I’ll not stand it, not one instant longer.“ (Rogers 1968, 311).

2.3.2.4. Класична атичка проза

Афера са Алкибијадом

Једна важна група потврда односи се на скандал који је у Атини уочи похода на Сицилију наводно изазвао Алкибијад са својим друштвом, схваћен као богохулно обесвећење Елеусинских мистерија. Тукидид у историји Пелопонеског рата пише (Thuc.Hist.6.28):

μηνύεται οὖν ἀπὸ μετοίκων τέ τινων καὶ ἀκολούθων περὶ μὲν τῶν Ἑρμῶν οὐδέν, ἄλλων δὲ ἀγαλμάτων περικοπαί τινες πρότερον ὑπὸ νεωτέρων μετὰ παιδιᾶς καὶ οἴνου γεγενημένοι, καὶ τὰ μυστήρια ἅμα ὡς ποιεῖται ἐν οἰκίαις ἐφ' ὕβρει ὧν καὶ τὸν Ἀλκιβιάδην ἐπητιῶντο. καὶ αὐτὰ ὑπολαμβάνοντες οἱ μάλιστα τῷ Ἀλκιβιάδῃ ἀχθόμενοι ἐμποδῶν ὄντι σφίσι μὴ αὐτοῖς τοῦ δήμου βεβαίως προεστάναι, καὶ νομίσαντες, εἰ αὐτὸν ἐξελάσειαν, πρῶτοι ἂν εἶναι, ἐμεγάλυνον καὶ ἐβόων ὡς ἐπὶ δήμου καταλύσει τά τε μυστικὰ καὶ ἡ τῶν Ἑρμῶν περικοπὴ γένοιτο καὶ οὐδὲν εἶη αὐτῶν ὅτι οὐ μετ' ἐκείνου ἐπράχθη, ἐπιλέγοντες τεκμήρια τὴν ἄλλην αὐτοῦ ἐς τὰ ἐπιτηδεύματα οὐ δημοτικὴν παρανομίαν.

Превод на српски гласи:

И тако неки метеци и слуге дојаве – иако не о хермама – о оштећењу других кипова која су се догодила раније, а учинили су их у шали младићи у пијаном стању, као и о томе да су се из обести изводили мистеријски обреди по приватним кућама. А међу осталима оптуживали су и Алкибијада. Ове оптужбе дохвате они који су највише мрзели Алкибијада који им је био сметња да за себе осигурају најистакнутије место у народу и који су, мислећи да ће, ако њега истисну, постати први људи у граду, преувеличавали ствар и викали да се и код оштећења херма и код изругивања са мистеријама радило о рушењу демократије. Тако да нема ниједне ствари те врсте у којој он није суделовао – додајући као доказ и друге случајеве његовог недемократског и неморалног понашања. (Обрадовић 1999, 331)

Из ове потврде сазнајемо да је извесна дружина младића скрнавила кипове богова и по приватним кућама изводила мистерије, тим чином исмејавајући и извргујући порузи свети обред ἐφ' ὕβρει / „из чисте обести“.

Андокид, беседник из V-IV века, у беседи насловљеној управо „Мистерије“, о Алкибијаду, оптуженом за обешчашћивање, скрнављење мистерија извођењем верског обреда по приватним кућама заједно са пријатељима у Атини, каже и ово (And.Myst.1.9 и 11):⁶⁸

Ἦν μὲν γὰρ ἐκκλησία τοῖς στρατηγοῖς τοῖς εἰς Σικελίαν, Νικία καὶ Λαμάχῳ καὶ Ἀλκιβιάδῃ, καὶ τριήρης ἢ στρατηγὶς ἤδη ἐξώρμει ἢ Λαμάχου· ἀναστὰς δὲ Πυθόνικος ἐν τῷ δήμῳ εἶπεν· ὦ Ἀθηναῖοι, ὑμεῖς μὲν στρατιὰν ἐκπέμπετε καὶ παρασκευὴν τοσαύτην, καὶ κίνδυνον ἀρεῖσθαι μέλλετε· Ἀλκιβιάδην δὲ τὸν στρατηγὸν ἀποδείξω ὑμῖν **τὰ μυστήρια ποιοῦντα** ἐν οἰκίᾳ μεθ' ἐτέρων, καὶ ἐὰν ψηφίσθησθε ἄδειαν ᾧ ἐγὼ κελεύω, θεράπων ὑμῖν ἐνὸς τῶν ἐνθάδε ἀνδρῶν **ἀμύητος ὧν ἐρεῖ τὰ μυστήρια**· εἰ δὲ μὴ, χρῆσθέ μοι ὅ τι ἂν ὑμῖν δοκῇ, ἐὰν μὴ τὰληθῆ λέγω. Ἀντιλέγοντος δὲ Ἀλκιβιάδου πολλὰ καὶ ἐξάρνου ὄντος ἔδοξε τοῖς πρυτάνεσι **τοὺς μὲν ἀμύητους** μεταστήσασθαι, αὐτοὺς δ' ἵέναι ἐπὶ τὸ μειράκιον ὃ ὁ Πυθόνικος ἐκέλευε. ...

Скупштину су држали стратеги одређени да буду послани на Сицилију, Никија, Ламах и Алкибијад. Ламахова тријера већ беше испловила. Питоник пак, уставши испред народа рече: „Атињани, с једне стране шаљете толику војску и војну опрему (у поход), а има на себе да навучете опасност. С друге, изнећу вам доказе о томе како стратег Алкибијад *изводи мистерије* у једној кући са пријатељима. Изгласате ли право слободе говора (јер је роб) човеку којег позовем (да сведочи), слуга једног од овде присутних људи, који није посвећен, *говориће* вам о *тим мистеријама (посвећењима)*. Ако не, поступите са мном како сматрате, уколико не говорим истину.“. На Алкибијадово упорно противљење и тајење/забашуривање, чланови већа донели су одлуку да се непосвећени удаље, а они лично оду до младића о којем је Питоник говорио.

Превод на француски гласи:

C'était le jour où devant l'assemblée se présentaient les généraux envoyés en Sicile, Nicias, Lamachos et Alcibiade. Le vaisseau amiral de Lamachos déjà mouillait au large lorsque Pythonicos se leva devant le peuple et dit ; „Athéniens, vous faites partir toute cette armée, toutes ces forces et vous allez vous engager dans de graves périls : eh bien, je vais vous prouver que votre stratège Alcibiade *contrefait les mystères* dans une maison, avec d'autres ; et si vous décrêtez l'impunité pour l'homme que je vais dire, vous allez entendre un esclave appartenant à quelqu'un qui est ici vous *révéler, quoique non initié, les mystères*. S'il n'en va pas ainsi, faites de moi ce qui vous plaira, ayant reconnu que je n'ai pas dit vrai.“ Alcibiade ayant longuement riposté et

⁶⁸ И сам Андокид био је умешан у скрнављење Хермесових статуа у Атини, уочи одласка Атинске флоте у окршај са Сицилијом за време Пелопонеског рата, 415.г. пре Христа.

nié, les prytanes décidèrent d'éloigner les non initiés et d'aller eux-mêmes trouver l'esclave don't parlait Pythonicos ; ... (Dalmeyda 1930, 21)

У Лисијиној беседи састављеној против Алкибијада, налази се садржајно окружење слично тематици код Андокида, где се једнако јавља обрт *μυστήρια ποιεῖν*, Lys.Or.14.42:

Σκέψασθαι δὲ χρῆ, ὦ ἄνδρες δικασταί, διὰ τί ἂν τις τοιούτων ἀνδρῶν φείσαιο; πότερον ὡς πρὸς μὲν τὴν πόλιν δεδυστυχήκασιν, ἄλλως δὲ κόσμοι εἰσι καὶ σωφρόνως βεβιώκασιν; ἀλλ' οὐχ οἱ μὲν πολλοὶ αὐτῶν ἡταιρήκασιν, οἱ δ' ἀδελφαῖς συγγεγόνασι, τοῖς δ' ἐκ θυγατέρων παῖδες γεγόνασιν, οἱ δὲ **μυστήρια πεποιήκασιν** καὶ τοὺς Ἑρμᾶς περικεκόφασιν καὶ περὶ πάντας τοὺς θεοὺς ἡσεβήκασιν καὶ εἰς ἅπασαν τὴν πόλιν ἡμαρτήκασιν, ἀδίκως καὶ παρανόμως...

И треба да размислите, господо судије, зашто би ико од таквих људи био поштеђен? Да ли зато што нису имали среће у политици, а иначе су људи пристojни, који су смотрено проживели свој век? Али зар се није већина њих одавала блуду? Једни су са својим сестрама легали, други од својих кћери децу добијали, трећи *изводили мистерије* и Херме скрнавили; на све богове хулили, према сваком граду згрешили, неправедно и противзаконито...

Превод на енглески гласи:

And you should ask yourselves, gentlemen, what reason you could have for sparing such men as these. Is it because, unfortunate though their public career has been, they are otherwise orderly persons, who have lived sober lives ? Have not most of them been whoring, while some have lain with their sisters, and others have had children by their daughters ; others, again, *have performed Mysteries*, mutilated the Hermae, and committed profanity against all the gods and offences against the whole city, showing injustice and illegality... (Lamb 1957, 361)

Превод на француски гласи:

Et pour quelles raisons, juges, je vous le demande, épargnerait-on de tels hommes? Parce que, à la part leurs ennuis avec la cité, ils ont eu une vie honnête et digne? N'a-t-on pas vu, au contraire, plusieurs d'entre eux se prostituer, d'autres s'unir à leurs soeurs, ceux-ci avoir des enfants de leurs filles, ceux-là *parodier les mystères*, mutiler les Hermès, offenser tous les dieux, commettre des fautes envers la cité entière, se montrer injustes et violents... (Gernet/Bizos 1943, 233)

У преводима на француски језик, у виду тумачења, стоји *contrefaire / parodier les mystères*. Исти обрт, ποιεῖν μυστήρια, употребљавају говорећи о овом инциденту Тукидид, Андокид и Лисија. То неће бити случајно, и треба узети да он има пејоративну нијансу: „изводити, изигравати, пародирати, патворити мистерије“ за разлику од глагола μυέομαι, τελέω, ἄγω којима се означава „регуларно“ вршење ових обреда.

Платон

У Платоновим дијалозима мистерије нису тема (можда стога што се, као посвећеник, строго држао завета ћутања), али се реч у пренесеном значењу користи у двама фразеолошким обртима, које је вероватно узео из говорног језика образованих Атињана свог доба, и у једној метафоричној примени, која наговештава будућу десекуларизацију речи и ширење њеног значења.

Обред вршен у Деметрину част састојао се из малих и великих мистерија. Мале су биле одржаване у Атини, а потом би се светим путем, ἱερά ὁδός, поворка верника кретала ка Елеусини ради учествовања у великим мистеријама. Сведочанство о постојању малих и великих мистерија налазимо у Платоновом Горгији. Каликле се жали Горгији да Сократ мноштвом ситних питања, подпитања и извођених доказа отежава размену мишљења. Горгија поштује, одобрава и брани Сократов приступ, на шта ће пак Сократ дати свој коментар, Pl.Grg.497c:

КАЛ. Ἀλλ' αἰεὶ τοιοῦτός ἐστιν Σωκράτης, ὃ Γοργία· σμικρὰ καὶ ὀλίγου ἄξια ἀνερωτᾷ καὶ ἐξελέγχει. ΓΟΡ. Ἀλλὰ τί σοὶ διαφέρει; πάντως οὐ σὴ αὕτη ἡ τιμή, ὃ Καλλίκλεις· ἀλλ' ὑπόσχεος Σωκράτει ἐξελέγξαι ὅπως ἂν βούληται. ΚΑΛ. Ἐρώτα δὴ σὺ τὰ σμικρὰ τε καὶ στενὰ ταῦτα, ἐπεὶπερ Γοργία δοκεῖ οὕτως. ΣΩ. Εὐδαίμων εἶ, ὃ Καλλίκλεις, ὅτι **τὰ μεγάλα μεμύησαι πρὶν τὰ σμικρὰ**· ἐγὼ δ' οὐκ ᾤμην θεμιτὸν εἶναι. ὅθεν οὖν ἀπέλιπες ἀποκρίνου, ...

Превод на српски гласи:

Kalikle: Sokrat je uvek takav, moj Gorgija! Nепrestano vam postavlja niz sitnih pitanja i dokazuje i gnjavi. Gorgija: A šta zato? Ta čast tebi uopšte ne pripada, Kalikle, ostavi samo Sokrata neka te gnjavi kako ga je volja! Kalikle: Pa dobro, Sokrate! Postavljaj i dalje ovakva sitna i dosadna pitanja, pošto Gorgija tako želi! Sokrat: Blago tebi, Kalikle, što si *viša posvećenja primio pre nižih!* Meni je to izgledalo nedozvoljeno. Nastavi sad tamo gde si stao... (Drašković/Vilhar 1968, 149).⁶⁹

Обрти τὰ μεγάλα / τὰ μικρά у српском преводу су виша, односно нижа посвећења. У оба превода на енглески језик τὰ μεγάλα су дословно преведена као “the great mysteries”, док су τὰ μικρά у једном енглеском преводу “the lesser”, у другом „the Little”.

Каликле жели да на своја питања добија јасне, кратке и директне одговоре. Настоји да се без околишања одмах улази у средиште теме. Сократ, истрајајући на свом поступном, „мајеутичком“ доказном поступку, користи метафору из обредног домена: τὰ μεγάλα μεμύησαι πρὶν τὰ μικρά. У хришћанском контексту овоме изразу би отприлике одговарало: „некрштен се причестити”. Сократ даље каже: οὐκ ᾤμην θεμιτὸν εἶναι „мислио сам да то није дозвољено“, где је за реч „дозвољено“, употребљен придев θεμιτὸν. Он означава оно што је регулисано божанским законом (θέμις) који је изнад људског (νόμος). У сваком случају, Сократ са иронијом одбацује Каликлову тежњу да говори *in medias res*.

⁶⁹ Уп. два превода на енглески: „**Callicles** Yes, Gorgias, but I must complain of the habitual trifling of Socrates; he is always arguing about little and unworthy questions. **Gorgias** What matter? Your reputation, Callicles, is not at stake. Let Socrates argue in his own fashion. **Callicles** Well, then, Socrates, you shall ask these little peddling questions, since Gorgias wishes to have them. **Socrates** I envy you, Callicles, for having been *initiated into the great mysteries* before you were initiated into *the lesser*. I thought that this was not allowable, But to return to our argument...” (Benjamin Jowett 1871); „**Callicles** Well then, proceed with those little cramped questions of yours, since Gorgias is so minded. **Socrates** You are fortunate, Callicles, in having been *initiated into the Great Mysteries* before *the Little*: I did not think that was the proper thing. So go on answering where you left off—as to whether each of us does not cease to feel thirst and pleasure at the same time.” (Lamb 1927)

У старим коментарима уз Платонова дела (Scholia in Platonem vetera), у виду две напомене дато је подробније објашњење наведеног места у Горгији, и тиче се поделе Деметриног обреда, Schol.Pl.Gorg.497c:

τὰ μεγάλα ... τὰ μικρά. η (1) δηλονότι μυστήρια. (2) διττὰ ἦν τὰ μυστήρια παρ' Ἀθηναίοις, καὶ τὰ μὲν μικρὰ ἐκαλεῖτο, ἅπερ ἐν ἄστει ἐτέλουν, τὰ δὲ μεγάλα, ἅπερ Ἐλευσίνι ἤγετο. καὶ πρότερον ἔδει τὰ μικρὰ μνηθῆναι, εἶτα τὰ μεγάλα· ἄλλως δὲ τῶν μεγάλων μετασχεῖν οὐκ ἦν θεμιτόν. ἐτελεῖτο δὲ ταῦτα Διοῦ καὶ Κόρη, ὅτι ταύτην μὲν Πλούτων ἀρπάξειεν, Διοῦ δὲ μιγείη Ζεὺς· ἐν οἷς πολλὰ μὲν ἐπράττετο αἰσχρὰ, ἐλέγετο δὲ πρὸς τῶν μουμένων ταῦτα· Ἐκ τυμπάνου ἔφαγον, ἐκ κυμβάλου ἔπιον, ἐκερνοφόρησα. ὑπὸ τὸν παστὸν ὑπερεδύοντο (I. ὑπέδυν) καὶ τὰ ἔξης.

Велике ... мале. (1) очито мистерије. (2) Овај обред код Атињана је био двострук. Наиме, малим мистеријама су називане оне вршене у граду, а великима оне спровођене у Елеусини. Прво се требало посветити у мале, а потом у велике мистерије. Другачије, није било дозвољено учествовати у великима. Оне су вршене у част Деје и њене ћерке, пошто је ову Плутон уграбио, а са Дејом се здружио Зевс. У мистеријама се чинило много срамотних радњи, а они који су се посвећивали у њих изрицали су следеће речи: „Из бубња једох, из кимбала пих, кошарицу (?) носих. У ложницу уђох“, и тако редом.

Глаголи који казују вршење, обављање мистерија овде су τελεῶ (ἅπερ ἐν ἄστει ἐτέλουν), и ἄγω (ἅπερ Ἐλευσίνι ἤγετο), овај други у пасивном облику: τὰ μυστήρια ἄγονται⁷⁰. Ова схолија је посебно занимљива стога што се у њој наводи свечана формула која се изговарала током обреда.

И у Платоновом Менону именица је употребљена у фразеолошком контексту. Менон инсистира да му Сократ одговори на питање шта је то боја. Сократ каже да ће му одговорити „на Горгијин начин“, односно узвишеним, песничким стилем. Наиме, пошто Менон тврди, на основу Емпедокловог учења, да из свих ствари излазе еманације (ἀπορροαίαι) и да у стварима постоје поре и пролази који их примају и пропуштају, а постоји и вид, Сократов

⁷⁰ На медијални облик глагола у поменутом значењу уз именицу μυστήρια осврнућемо се у наставку рада.

одговор гласи да је боја еманација из облика, симетрична с видом и да се може осетити чудом. Менон је веома задовољан одговором. Али, Сократ каже да овај одговор, дат песничким стилем, није довољно добар, уверен да је бољи онај који је претходно дао за облик те, Pl.Men.76e:

ΣΩ. ...οἶμαι δὲ οὐδ' ἂν σοὶ δόξαι, εἰ μὴ, ὥσπερ χθὲς ἔλεγες, ἀναγκαῖόν σοι ἀπιέναι πρὸ τῶν μυστηρίων, ἀλλ' εἰ περιμείναις τε καὶ μνηθείης. ΜΕΝ. Ἀλλὰ περιμένομι' ἂν, ὦ Σώκρατες, εἴ μοι πολλὰ τοιαῦτα λέγοις.

Превод на српски гласи:

I ja sam uveren da bi se ti složio sa mnom kad ne bi morao *da odeš pre Misterija*, kao što si rekao juče, samo kad bi mogao ostati i *biti posvećen u Misterije*. Menon: Ali ja ću ostati, Sokrate, ako samo ovako nastaviš svoj govor! (Ђурић/Vilhar 1970, 372).⁷¹

Израз ἀπιέναι πρὸ τῶν μυστηρίων „отићи пре (обредног) посвећења“ овде је употребљен као метафора за напуштање расправе пре разјашњења; посвећење је ту метафора за поуку.

У Платоновом Теетету Сократ, објашњавајући разлику између људи образованог духа и „обичних смртника“ медиокритета, које назива непосвећенима (ἀμύητοι), сматрајући их непросвећенима, каже, Pl.Tht.156a:

ΣΩ. Εἰσὶν γάρ, ὦ παῖ, μάλ' εὖ ἄμουσοι ἄλλοι δὲ πολὺ κομψότεροι, ὧν μέλλω σοι τὰ μυστήρια λέγειν. ἀρχὴ δέ, ἐξ ἧς καὶ ἅ νυνδὴ ἐλέγομεν πάντα ἤρτηται, ἦδε αὐτῶν, ὡς τὸ πᾶν κίνησις ἦν καὶ ἄλλο παρὰ τοῦτο οὐδέν, τῆς δὲ κινήσεως δύο εἶδη, πλήθει μὲν ἄπειρον ἐκάτερον, δύναμιν δὲ τὸ μὲν ποιεῖν ἔχον, τὸ δὲ πάσχειν.

Ти су, дете моје, сасвим необразовани. А други су много префињенији, они чија ти тајна учења намеравам казати. Њихово начело, од којег и све оно о чему смо

⁷¹ Уп. преводе на друге језике, енглески: „**S(ocrates)** ...and I believe you also would prefer it, if you were not compelled, as you were saying yesterday, *to go away before the mysteries*, and could stay awhile and be initiated. **M** But I should stay, Socrates, if you would give me many such answers.“ (Lamb 1967), руски: „**С(ократ)**. ...Думаю, что и тебе уже больше так не покажется, если только ты не будешь вынужден, как говорил вчера, *уехать до мистерий*, а останешься здесь и *примешь посвящение*. **М**. Я бы остался, Сократ, если бы ты побольше со мной вот так разговаривал.“ (Ошерова 1990), латински: „Socrates. ...Reor autem nullarenu tibi videri, nisi, velut heri dixisti, necessarium tibi *abire ante misteria*, sed si mansisses et docereris.“ (Aristippus 1940, 16)

управо говорили зависи, ово је: све покрет беше и ништа друго осим тога. А два су вида покрета: по мноштву оба су безбројна, а по сили један има моћ да га чини, други да га трпи (покрет).⁷²

Овде се реч односи на одређено филозофско учење а посесивни генитив који уз њу стоји (ὧν) на његове заступнике; регира је један *verbum dicendi*, λέγειν. Приметан је помак у употреби од тајног обреда, са глаголом *вршити* и именом његовог божанског покровитеља у генитиву, ка световном садржају, где посредније никаква света тајна, већ људско расуђивање које се вербално саопштава, а смисао је метафоре тај да Сократ преузима улогу посветитеља, *μισταγοга*,⁷³ у тајне, тј. сложене проблеме филозофије.

Аристотел

Ако се изузме „Атински устав“, Аристотел такође само узгред помиње мистерије на два места.

Најважније за нас је оно у „Реторици“, где описујући ентимеме (ἐνθύμημα), скраћене закључке⁷⁴, наводи пример једног таквог погрешног, привидног, паралогистичког закључивања, Rhet.1401a.15:

⁷² Уп. преводе на енглески: „S So they are, my boy, quite without culture. But others are more clever, whose *secret doctrines* I am going to disclose to you. For them the beginning, upon which all the things we were just now speaking of depend, is the assumption that everything is real motion and that there is nothing besides this, but that there are two kinds of motion, each infinite in the number of its manifestations, and of these kinds one has an active, the other a passive force.“ (Fowler 1921), и на француски: „Ils sont en effet, mon fils, tout ce qu’il y a de plus étranger aux Muses. Ils est des gens beaucoup plus délicats, de qui je vais t’exposer *les mystères*. Le principe originel, auquel, d’ailleurs, les théories que nous venons d’exposer se viennent toutes suspendre, est, pour eux, celui-ci: le Tout est mouvement est rien autre que mouvement ...“ (Diès 1955, 177). У енглеском преводу термин је протумачен као „тајна учења“, *secret doctrines*, у француском грчка реч је остављена непреведена, *les mystères*, али се може схватити двојачко: „мистеријски обреди“ и „тајне“.

⁷³ Речи μισταγωγός, μισταγωγέω посведочене су тек од римског доба и немају непосредне везе са обртом μυστήρια ἄγειν посведоченим код Аристофана и у схолији уз Платона.

⁷⁴ Ентимем је у логици „скраћен закључак у којем се једна премиса изоставља и не исказује, али се у мислима (en thymo) може да допуни, нпр.: Сваки човек је смртан; дакле: и Душан је смртан (изостављена премиса је: Душан је човек).“ (Бујаклија 1992, s.v.)

ἐν δὲ τὸ παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν, τὸ φάναι σπουδαῖον εἶναι μῦν, ἀφ' οὗ γ' ἐστὶν ἡ τιμιωτάτη πασῶν τελετή· τὰ γὰρ μυστήρια πασῶν τιμιωτάτη τελετή.

Drugi vid paralogističkog entimema izvodi se iz homonimije. Tako, na primer, kad bi neko rekao da je miš značajna životinja na osnovu toga što je po njemu nazvana najznačajnija od svih svetkovina, jer su *misterije* najznačajnije od svih svetkovina. (Višić 1997, 225).⁷⁵

Важност овог места не лежи у (погрешној) етимологији којом се реч μυστήριον изводи из μῦς „миш“,⁷⁶ него у подвођењу термина μυστήρια под τελετή као општији појам, за који би прикладнији превод био „обред“ него „светковина“.

У делу *Mirabilium auscultationes*, Аристотел наводи Еудоксово сведочанство о култу богиње Хекате, који се такође назива μυστήρια, Mir.847a:

Ἐν ὄρει Βερεκυνθίῳ γεννᾶσθαι λίθον καλούμενον μάχαιραν, ὃν ἐὰν εὔρη τις, τῶν μυστηρίων τῆς Ἑκάτης ἐπιτελουμένων ἐμμανῆς γίνεται, ὡς Εὐδοξὸς φησιν.

На гори Берекинт рађа се камен звани нож. Њега ко нађе, за време вршења Хекатиних мистерија полуди, како каже Еудокс.

Богиња Хеката имала је истакнуто место у Елеусинским мистеријама. Њене сопствене мистерије које помиње Аристотел биле су свакако тајни обреди у средишту којих се налазила она сама. Њен култ је уопште имао окултан карактер и била је покровитељица магије. Глагол којим се означава вршење мистеријског обреда је ἐπιτελέω, који смо у тој употреби срели већ код Херодота; он има нијансу вршења култне радње, τελετή (в. претходну потврду!).

⁷⁵ Уп. енглески превод: „The second kind of fallacy of diction is homonymy. For instance, if one were to say that the mouse is an important animal, since from it is derived the most honored of all religious festivals, namely, *the mysteries*;" (Freese 1926).

⁷⁶ Није јасно да ли ју је Аристотел сматрао веродостојном или није; на другим местима он себи допушта сличне паретимолошке излете.

У псеудо-Аристотеловом Атинском уставу, у којем се регулишу права становништва након помирења Атине са Пирејом, двама одредбама утврђује се посебан статус Елеусине као седишта Деметриног обреда, Pol.39.2.4:

Ἐγένοντο δ' αἱ διαλύσεις ἐπ' Εὐκλείδου ἄρχοντος κατὰ τὰς συνθήκας τάσδε. τοὺς βουλομένους Ἀθηναίων τῶν ἐν ἄστει μεινάντων ἐξοικεῖν ἔχειν Ἐλευσίνα ἐπιτίμους ὄντας καὶ κυρίους καὶ αὐτοκράτορας ἑαυτῶν καὶ τὰ αὐτῶν καρπούμενους. τὸ δ' ἱερόν εἶναι κοινὸν ἀμφοτέρων, ἐπι μελεῖσθαι δὲ Κήρυκας καὶ Εὐμολπίδας κατὰ τὰ πάτρια. μὴ ἐξεῖναι δὲ μήτε τοῖς Ἐλευσινόθεν εἰς τὸ ἄστυ μήτε τοῖς ἐκ τοῦ ἄστεως Ἐλευσινάδε ἰέναι, πλὴν **μυστηρίοις** ἑκατέρους. συντελεῖν δὲ ἀπὸ τῶν προσιόντων εἰς τὸ συμμαχικὸν καθάπερ τοὺς ἄλλους Ἀθηναίους. ἐὰν δὲ τινες τῶν ἀπιόντων οἰκίαν λαμβάνωσιν Ἐλευσίνι, συμπεῖθειν τὸν κεκτημένον.

Do pomirenja je došlo za arhonta Euklida pod ovim uvjetima: „Koji se od Atenjana, što su u gradu ostali, žele seliti, neka imaju Eleusinu kao prebivalište uživajući građansko pravo i imutak kao neograničeni gospodari od sebe. Ali svetinja eleusinska neka bude zajednička jednoj strani i drugoj, a brigu za nju neka imaju po otačkom običaju Kerici i Eumolpidi. Neka ne bude dopušteno ni onima iz Eleusine u grad ići niti onima iz grada u Eleusinu, osim u vrijeme *mysterija*, i jednima i drugima. A u savezničku blagajnu neka prinose stanovnici eleusinski od svojih prihoda kao ostali Atenjani. ...“ (Majnarić 1948, 48).⁷⁷

На другом месту истог списка установљује се врховна надлежност βασιλεύς-а у Деметрином обреду, Pol.57.1.2:

Καὶ ὁ [μὲν ἄρχων ἐπιμελεῖται] τούτ[ων. ὁ] δὲ βασιλεὺς **πρῶτον μὲν μυστηρίων ἐπιμελεῖται** μετὰ τῶν ἐπι μελητῶν ὦν ὁ δῆμ[ος] χειροτονεῖ, δύο μὲν ἐξ Ἀθηναίων ἀπάντων, ἓνα δ' [ἐξ Εὐμολπιδῶν, ἓνα] δ' ἐκ Κηρ[ύκων]. ἔπειτα Διονυσίων τῶν ἐπὶ Ληναίῳ

⁷⁷ Уп. енглески превод: „The reconciliation took place in the archonship of Euclides on the following terms: 'That those of the Athenians who have remained in the city that desire to emigrate do have Eleusis, retaining their full rights, and having sovereignty and self-government, and enjoying their own revenues. And that the temple be the common property of both sections, and be under the superintendence of the Heralds and the Eumolpidae according to the ancestral practice. But that it be not lawful for those at Eleusis to go into the city, nor for those in the city to go to Eleusis, except in either case at a celebration of *the Mysteries*. And that they contribute from their revenues like the other Athenians to the fund for the common defence. ...“ (Rackham, 1952).

У преводу:

...a basilej se ponajprije stara za *misterije* zajedno s povjerenicima, koje narod bira, i to dvojicu između svih Atenjana; jednoga od roda Eumolpida, i jednoga od roda Kerika; zatim za Dionisije u Leneju... (Majnarić 1948, 66).⁷⁸

2.3.2.5. Средња атичка комедија

У фрагменту комедиографа из IV-III века Мнесимаха сачувана је следећа мисао (Mnesim.11):

Ὕπνος τὰ μικρὰ τοῦ θανάτου μυστήρια.

„Сан је мало посвећење у смрт“. Алудира на Мале мистерије. Треба имати у виду да је гр. ὕπνος сан у смислу одсуства свести, обамрлости, а не сновиђење (то се означава речју ὄνειρος), стога Мнесимахове речи не треба схватити тако, да се у сну човеку откривају тајне смрти и загробног живота, већ да је сан „мала смрт“ према правој; могло би се писати и Θανάτου, пошто су и Хиπнос и Танатос божанства, а μυστήρια се традиционално везије са именом божанства у генитиву.

μυστήριον „тајна“

Реч је у свакодневном говору развила значење од чина посвећења у његов предмет, оно што се тим чином сазнаје, уп. наш израз *посветити некога у тајну*. У том значењу она се употребљава у једнини, јер више не означава обредни комплекс, већ један конкретан објекат сазнања.

⁷⁸ Уп. енглески превод: „But the King superintends, first, *the mysteries*, in co-operation with Superintendents elected by show of hands by the People, two from the whole body of the citizens, one from the Eumolpidae and one from the Heralds. Next the Dionysia in Lenaeon...“ (Rackham, 1952)

„тајна уопште“

У једном Менандровом фрагменту, у којем се именица јавља у једнини, значење јој је лична, приватна тајна у општем смислу, Men.Fr.695:

φρόνησιν ἀσκῶν ἄφροσιν μὴ χρῶ φίλοις, ἐπεὶ κεκλήσει καὶ σὺ παντελῶς ἄφρων. **μυστήριόν σου μὴ κατείπης** τῷ φίλῳ, κοῦ μὴ φοβηθῆς αὐτὸν ἐχθρὸν γενόμενον. ὁ γὰρ ἀδίκως τι καθ' ἑτέρου ζητῶν κακὸν αὐτὸς προπάσχει τοῦ κακοῦ τὴν ἔκβασιν.

Будући разуман, немој имати посла с неразумним пријатељима, зато што ћеш и ти бити прозван крајње неразумним. *Своју тајну* немој поверити пријатељу, и немој се уплашити постане ли ти непријатељ. Јер онај ко неправедно другоме ради о злу, сам претходно претрпи исход зла.

Овде термин делује ван обредног оквира. Лишен је сваке свете, божанске конотације, остварујући значење у индивидуалном животу појединца и за његов лични рачун. Своди се на начин који омогућује појединцу несметано и никим/ничим угрожено постојање, неповредивост те и изостанак страха од другога.

2.3.2.6. Аутори римског доба

„тајна, празноверица“

Медицински писац Соран из Ефеса (Soranus medicus) из I-II века, у делу О женским болестима (Gynaeciorum morborum libri IV), описујући која је особа подобна за посао примаље, односно бабице, под поднасловом Τίς ἐστὶν ἐπιτήδειος πρὸς τὸ γενέσθαι μαῖα, каже, Gyn.1.3.3.4:

Ἐπιτήδειος δέ ἐστὶν ἡ γραμμάτων ἐντός, ἀγχίνους, μνήμων, φιλόπονος, κόσμιος ... μακροῦς καὶ λεπτοῦς ἔχουσα καὶ τοὺς τῶν χειρῶν δακτύλους καὶ ὑπεσταλκότας ταῖς ῥαξίν τοὺς ὄνυχας. γραμμάτων μὲν ἐντός [εἶναι], ἵνα ...

ἀγχίνους δὲ πρὸς τὸ ... μνήμων δέ, ἵνα ... φιλόπονος δὲ πρὸς τὸ ... κόσμιος δὲ διὰ τὸ μέλλειν οἰκίας πιστεύεσθαι καὶ **μυστήρια βίου**, καὶ ὅτι ταῖς φαύλαις τὸ ἦθος εἰς τὸ ἐπιβουλεύειν ἐφόδιόν ἐστι τὸ δοκεῖν ἰατρικὰς ἔχειν κατηχήσεις

Подобна је особа која је образована, оштроумна, има добро памћење, марљива, поштена ... која има дуге и танке прсте руке и нокте исечене у равни јагодица. А потребно је да буде образована да би ... оштроумна да би ... доброг памћења ... марљива да би ... поштена, да би јој се поверила будућност куће и *тајне живота*, зато што оне лошег карактера привид да поседују лекарска знања подстиче на сплеткарење (ковање завера).

Сам за себе, спој **μυστήρια βίου** могао би се посматрати као паралелан са горенаведеним Μнесимаховим τοῦ θανάτου μυστήρια, где је у питању пренесена употреба религијског термина **μυστήρια** који је *pluralia tantum*, те би значење било „свештени обред живота“, тј. ступања у живот, рођења, за који је бабица задужена, али контекст указује да овде имамо посла са множином од већ сингуларизованог и десакрализованог **μυστήριον** „тајна“, тј. да су **μυστήρια βίου** „животне тајне“ једне породице које би рђава особа могла злоупотребити. То потврђује и наредни пасус у истом спису, где је и даље реч о пожељним одликама бабице (Гуп.1.4.4.5):

σώφρονα δὲ καὶ νήφουσαν ἀεὶ διὰ τὸ ἄδηλον τῶν πρὸς τὰς κινδυνευούσας μετακλήσεων ἤσυχον δὲ ἔχουσαν θυμὸν ὡς **πολλῶν τῶν ἐν τῷ βίῳ μυστηρίων** μετέχειν μέλλουσαν· ἀφιλάργυρον ὡς μὴ διὰ μισθὸν κακῶς δοῦναι φθόριον· ἀδεισιδαίμονα...

Увек разумна и трезвена због неизвесности када ће бити позвана породиљама које су у опасности. Која има благу ћуд, будући да ће делити многе тајне у животу. Несреброљубива да не би због погубне плате злом наплатила. Несујеверна...

Овде је јасно да је у питању збир породичних тајни које бабица дознаје обављајући свој посао. Соран на трећем месту истог списка нашу реч употребљава и у једнини, али са специфичном нијансом значења (Гуп.1.4.4.7):

ἀδεισιδαίμονα χάριν τοῦ μὴ δι' ὄνειρον ἢ διὰ κληδόνας ἢ **σύνηθές τι μυστήριον** καὶ βιωτικὴν θρησκείαν ὑπεριδεῖν τὸ συμφέρον. ἐπιτηδεύετω δὲ καὶ τὴν τῶν χειρῶν τρυφερίαν,

Несујеверна да не би због каквог сна, гласа или неке *простонародне* враџбине и наивне побожности⁷⁹ превидела корист. А посебно нека се издваја по нежним рукама...

Код Лидл/Скота наведено је значење „some vulgar superstition“, пучко веровање, празноверје. Допуна ти казује да посреди није општа склоност ка сујеверју, већ нека конкретна празноверица, вероватно враџбина, што нас ближи значењу речи на магијским папирусима (в. ниже).

Μυστήριον „медикамент“

Реч поприма материјално значење у медицинској литератури, где означава лек справљен по посебном рецепту, који је „тајна“ свога аутора.

Артеј, лекар из Кападокије из I века, у делу О лечењу хроничних болести (De curatione diuturnorum morborum), под поднасловом „Терапија стомачних грчева“ даје рецепт како неговати желудац који не може да вари храну. На регију стомака и јетре, између осталог, могу се прислањати вентузе⁸⁰, док евентуалне спољне повреде настале од њих препоручује да треба овако видати, Aret.CD 2.7:

... ἐπὶν δὲ κηρωτῆσι ἐς ὠτειλὴν ἦκη τὰ τρώματα ἢ δὲ ἐπίσκληρίη κραίνη, τῆδε βδέλλας τὰ θηρία προσβάλλειν· ἔπειτα ἐπιθήματα πεπτικά τιθέναι, ὁκοῖον τὸ διὰ τῶν σπερμάτων, ἦν ἴσχη χαμαιλέοντος ρίζαν· ἄριστον καὶ ἔνθα οἱ τῆς δάφνης ἔασι καρποὶ καὶ τὸ μάλαγμα ἐπίκλῃσιν τὸ χλωρὸν καὶ **τοῦμὸν τὸ μυστήριον**. τάδε γὰρ μαλάσσει τε καὶ **ἀμύσει** καὶ θερμασίην ἐγείρει καὶ ἄφυσα τὰ σπλάγχνα ποιέει, ὧν περ ἐσ στυψιν χρέος.

⁷⁹ Можда и ту мисли на простонародна „варовања“, уп. ниже употребу именице θρησκεία у примеру из Галена.

⁸⁰ Вантуза: „купица, мала чаша од дебелог стакла која се ставља на оболело место да би се, разређивањем ваздуха у њој, крв привукла у поткожно ткиво и тиме унутрашњи органи ослободили навале крви (вентуза)“. (Вујаклија ⁴1992, s.v.)

... Када се од воштаних облога на месту отворених рана почне стварати ожиљак, односно ране почну да се стврдњавају и зацељују, на њих стављати пијавице. Потом наносити облоге које потпомажу варење, на пример облогу од семења, ако се има и корен биљке камелеона. Ту веома помажу и бобице ловора, такозвани зелени мелем и мој тајни препарат. Наиме, све ово ублажава и смирује, греје и отклања надутост утробе, што је све потребно за стезање/адстрингенцију.⁸¹

Обрт τοῦμόν τὸ μυστήριον представља Аретејев лековити препарат чији састав он, за разлику од колико толико упутног описа претходних, не саопштава. Следи да је реч о препарату справљеном по његовој личној – у наставку, а како то и бива сасвим је могуће – тајној⁸² рецептури, чији је састав познат (само) његовом творцу, како је и протумачен у преводу на француски језик „don't je suis l'auteur / чији сам ја творац“. Можда и овде уз „тајни“ постоји нијанса значења „чудесни“ (лек), в. ниже.

Пада у очи да је у овој потврди заступљен и глагол ἀμύω у значењу „смирити“ о стомачним грчевима: τάδε γὰρ μάλάσσει τε καὶ ἀμύσει „све ово ублажава и смирује / Ces épithèmes amollissent, adoucissent“. Та се употреба приближава употреби глагола μύω „затворити се“ о ранама код Хомера (II.XXIV 420: ἔλκεα πάντα μέμυκεν), Хипократа (Hr.5.1.45: τὸ δὲ τραῦμα ταχὺ ἔμυσεν); и Софокла (S.Tr.1009: Ανατέτροφας ὅ τι καὶ μύση, у пренесеном значењу). Ова контекстуална веза занимљива је у светлу претпоставке по којој би глагол ἀμύω био на овај или онај начин сродан са μύω, на коју ћемо се осврнути у поглављу посвећеном етимологији овога другог глагола. Чак и ако би та претпоставка

⁸¹ Уп. француски превод: „...ou bien lorsque les plaies , que l'on pensera avec le cérat, seront cicatrisées et durcies, on y appliquera des sangsues. On emploiera ensuite des épithèmes stomachiques , tels que celui qu'on prépare avec les semences , auquel on ajoutera la racine de chamaléon , ou celui de baies de laurier , ou bien le malagme vert , ou celui don't je suis l'auteur. (a) Ces épithèmes amollissent , adoucissent , procurent une chaleur douce , sont propres à dissiper les vents et jouissent en même-temps d'une vertu suffisamment astringente.“ (Lagny 1834).

⁸² О елементу тајности биће речи у наставку рада.

била тачна, то не би пружило довољно основа да се у значењу „медикамент“ реч тумачи као *nomen instrumenti* „оно што смирује, зацељује“, у духу прве од горенаведене две могућности интерпретације изведенице на -τήριον. Употребе, које се и овде и у наредним примерима везују за личност аутора, говоре у прилог метонимијског развоја „тајна“ > „тајни рецепт“ > „медикамент начињен по таквом рецепту“.

Клаудије Гален, лекар и фармацеут из Пергама, који је живео и умро у Риму, из II века, у делу О справљању лекова (*De compositione medicamentorum*), наводи рецепте извесног Андромаха за излечење неколико врста мучних болести, CM 13.96:

[Ἄλλη ἀνώδυνος τὸ μυστήριον, ὡς Νικήρατος, πρὸς φθισικοὺς, βηχικοὺς, κοιλιακοὺς, δυσεντερικοὺς, καταρροϊζομένους, παραχοῖμα ὠφέλει.] Κόστου, κρόκου, καστορίου, ἀσάρου, ὑοσκυάμου σπέρματος, ὀπίου, στύρακος ἀνὰ δραχμὴν α. ἔνιοι ὑοσκυάμου τὸ ἥμισυ, μέλιτι ἀναλαβῶν χρῶ.

Други лек против болова је **тајни препарат**, како га назива Никерат, особама које пате од сушице, кашља, стомачних грчева, пролива, цурења носа, одмах ће донети побољшање: по једна шака⁸³ ђумбира, шафрана, рицинуса, копитњака, семена бунике, опијума, сторакса (неки стављају пола шаке бунике) са медом смешати и употребљавати.

Посреди је биљни лековити препарат, растворен у меду и познатог састава. С обзиром да мед чини основну подлогу препарата, реч је о сирупу. Због одређења *παραχοῖμα ὠφέλει* „одмах доноси побољшање“, долази у обзир да именица *μυστήριον* носи значењску компоненту „чудесно“.

Александар Тралијан, уважавани лекар из времена позне антике, VI век, у свом дванаестотомном делу Исцељења (*Therapeutica*), наводи рецепт веома сличан Галеновом, као делотворно средство против кашља, Therap.5.4:

Ἄλλο βηχικὸν τὸ μυστήριον καλούμενον. Κρόκου, καστορίου, ὑοσκυάμου σπέρματος, ὀπίου, στύρακος ἀνὰ δραχ. δ μέλιτι ἀναλαβῶν χρῶ. κάλλιον δὲ

⁸³ Драхма је представљала једницу за мерење тежине намирница и означавала количину која стаје у шаку једне руке. Према Исидору, износила је 4.32 грама – вероватно сувог биља.

γίνεται, ἀντὶ τῶν τεσσάρων ἐὰν δύο μίξης τοῦ ὑοσκυάμου. ποιεῖ δὲ καὶ κοιλιακοῖς· κωλύει γὰρ τοὺς συνεχεῖς ζευματισμούς.

Други лек против кашља је такозвани **чудесни сируп**. Потребно је: по четири шаке шафрана, рицинуса, семена бунике, опијума, сторакса, који се смешају с медом. А лек је још бољи, ако уместо четири, ставиш две шаке бунике. Чини и код стомачних грчева, јер зауставља сталне гасове.

Галенов и Тралијанов рецепт су слични; изузев ђумбира и копитњака у Галеновом рецепту, сви остали састојци су заступљени и у Тралијановој рецептури, једино је овде њихова количина троструко већа. Вероватно је Тралијан рецепт црпао из Галена или из неког трећег заједничког извора; *καλούμενον* „такозвани“ указује на податак „из друге руке“.

Други Галенов одељак, на који смо наишли мало даље у истом тексту, даје терапије за обољења уринарних органа (*πρὸς τὰς ἐν κύστει διαθέσεις οὐρητικά*), одн. чирева и запаљења (*πρὸς τὰ ἐν κύστει ἔλκη καὶ φλεγμονάς*), Therap.13.326:

*πρὸς λιθίωντας, θραύουσα καὶ κατὰ μικρὸν ἐκκρίνουσα, μέχρις οὗ καθαρῶς τὴν κύστιν, εἶτα διαυγὲς ἀπουρήση· καὶ τὸ μέγιστον, ἀποθεραπεύει, ὡς μηκέτι γεννᾶσθαι. δαύκου σπέρματος, ἀνίσου, σικύου σπέρματος, πετροσελίνου, σμύρνης ἀνὰ κασσίας δαφνίτιδος, κινναμώμου, νάρδου Κελτικῆς ἀνὰ λεία ποιήσας ἀναλάμβανε σὺν ὕδατι, ἥλικα θερμοῦ μικροῦ καὶ δίδου νήστεσι καθ' ἡμέραν, ἐπὶ ἡμέρας λ. σὺν ὕδατος κυάθοις γ. τοῦτο, ὡς παρελάβομεν, **μετὰ τινος θρησκείας σκευάζεται**. ξυλίνῳ γὰρ ὄλμῳ καὶ ὑπέρω κόπτεται, καὶ τὸν κόπτοντα δεῖ μήτε δακτυλίδιον ἔχειν σιδηροῦν μήτε ὑποδήματα ἠλοκοπημένα. τοῦτο ἀπὸ Ρουστίκου ὡς **μυστήριον ἐλάβομεν**. πρὸς νεφρικοὺς ...*

[Следи терапија] за оне који болују од камена, разбијајући га и мало помало излучујући га, све док се мокраћни мехур не очисти. Потом ће мокраћа бити прозирна. А што је највећи учинак, исцељује тако да се камен више неће образовати. По шест семена мркве, аниса, семена краставца, першуна, мирте и по четири оријенталне лаванде, коричњака, келтског одољена (валеријане) сјединити и помешати с водом и мало вучјег боба (дивље кафе) и наташте давати сваког дана током 30 дана дозу од три кутлаче⁸⁴ за воду⁸⁵. Овај рецепт, онако како су нам га пренели, *припрема се по одређеном ритуалу*. Наиме, у дрвеном авану састојци се ситне тучком, а особа која их ситни не сме имати на руци метално прстење, нити обућу спајану клинчићима. Ово смо добили од Рустика као **чудотворни рецепт**. А за оне који болују од камена у бубрегу...

⁸⁴ Једна κύαθος садржи око 0,5 децилитра.

⁸⁵ Односно, приближно 1,5 децилитар.

Реч је о воденом раствору и напитку типа мацерата, односно мацерацији – добијању активних лековитих супстанци из биљака њиховим расквашивањем, натапањем, намакањем у води. У овој потврди слуги се помак значења од „тајни“ (Рустик рецепт није чувао као своју тајну, већ га је саопштио Галену) ка „чудесни, чудотворни“ медикамент (φάρμακον). Уз то је наглашено да се овај лек припрема по одређеном ритуалном поступку, тј. без присуства метала не само у оруђу којим се справља већ чак ни на особи која то чини. У питању очито није практични пропис већ религијски табу, што нас уводи у сферу магије.

Μυστήριον „магични предмет“

Именица је забележена на два магијска папируса, једном из II-III века (PMag.Leid.W.3.42, по LSJ) где је значење: „предмет који се користи у магијским обредима, амајлија“ („Object used in magical rites, talisman“). На другом, нешто каснијег датума (III-IV в.) чита се следећи стих (PMag.Leid.V.10.19, по LSJ):

δότε πνεῦμα τῷ ὑπ' ἐμοῦ κατεσκευασμένῳ μυστηρίῳ
„дајте дух *чаролији* коју сам справио“

Очито се чаробњак (маг) обраћа вишим силама да удахну живот нечему што је он начинио, тј. да томе дају магичну моћ. Очито је у питању материјални предмет, највероватније и овде амајлија, талисман. Основно значење је „тајна“: поступак прављења магичног предмета чаробњак чува за себе, као и лекар свој рецепт.

Μυστήριον „света тајна“

Потврду у том значењу пружа одељак из Римске историје Херодијана Антиохијског, историчара из II века н.е. У осмој књизи овог дела именица μυστήριον везана је за појам војне заклетве. Садржајно окружење је следеће: цар

Максим се налази у Равени и регрутује војску из целог Рима. Прилазе му и Германи. Максим се спрема на битку против Максимиана и његовог сина, узурпатора врховне власти у Риму. Но, војска је већ била погубила њих двојицу и одрубљене главе послала Максиму. Он шаље гласнике и главе у Рим, где наступа општа радост народа и сената; сви славе у Максимовом цирку⁸⁶. Император стиже у Аквилеју, где га народ дочекује на најсвечанији начин. И Максиминови војници су ту изашли пред њега са лаворовим гранчицама, но само зато што их је нова ситуација присилила да уваже развој догађаја и покажу добру вољу. Њима се Максим, пошто је принео жртве, окупивши комплетну армију у равници, обраћа умирујућим речима, Hdn.8.7.4:

ὄσον μὲν ὑμᾶς ὤνησε μεταγνόντας τε καὶ τὰ Ρωμαίων φρονήσαντας, πείρα μεμαθήκατε, ἀντὶ πολέμου μὲν εἰρήνην ἔχοντες, πρὸς δὲ θεοὺς οὐς ὁμωμόκατε, [καὶ νῦν φυλάσσοντες τὸν στρατιωτικὸν ὄρκον, ὃς ἐστὶ τῆς Ρωμαίων ἀρχῆς **σεμνὸν μυστήριον**. χρῆ δ' ὑμᾶς καὶ τοῦ λοιποῦ διὰ παντὸς τούτων ἀπολαύειν, τὰ πιστὰ τηροῦντας Ρωμαίοις τε καὶ συγκλήτῳ καὶ αὐτοκράτορσιν ἡμῖν, οὐς ἐξ εὐγενείας καὶ πολλῶν πράξεων [καὶ] μακρὰς διαδοχῆς ὥσπερ κατ' ἀκολουθίαν ἐπὶ τοῦτο ἀναβάντας κρίναντες ὁ δῆμος καὶ ἡ σύγκλητος ἐπελέξαντο. οὐ γὰρ ἐνὸς ἀνδρὸς ἴδιον κτῆμα ἢ ἀρχή, ἀλλὰ κοινὸν τοῦ Ρωμαίων δήμου ἄνωθεν, καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει ἢ τῆς βασιλείας ἴδρυται τύχη

Колико вам је користило да преумите и разумно увидите залагања Римљана, научили сте из искуства. Уместо рата сада имате мир. Према боговима којима сте се заклели и сада чувате војничку заклетву, која је *света тајна* Римске власти. И надаље у свему треба да у томе уживате, показујући верност Римским грађанима, сенату и нама царевима, које су просудивши по основу племенитог порекла, многих дела и дугог наслеђивања власти/дужности управо постепеним развојем за то уздигнувши се до престола, народ и сенат изабрали. Власт није приватно имање једног човека, већ је одавно заједничка Римском народу, и судбина царства столује у том граду.⁸⁷

⁸⁶ Circus Maximus.

⁸⁷ Уп. превод на енглески: „How much it has profited you to change your minds and support the actions of the Romans you have learned from recent experience. Now you are at peace instead of at war. You are enjoying the protection of the gods by whom you swore. And you are keeping your soldier's oath, that *sacred rite* of the Roman empire. All good things are yours to enjoy from this time on, for you have confirmed your pledges to the senate and the Roman people and to us, your emperors, chosen by the senate and the people for our nobility of birth, the many positions of authority we have held, and the long succession of offices which made it appear that we had risen to

Употреба именице у овој потврди чини се да стоји у мисаоној вези са претходним чином приношења жртве боговима, којим се Максим захваљује римским божанствима за велики ратни успех. С обзиром да се радња тесно везује за обред – жртве су пре два дана принесене – дух и тон у којем се Максим обраћа војницима су свечани, примерени обреду, готово побожни. Војничка заклетва представља обичајну радњу, како то стоји у преводу на енглески („rite“). Та радња се сматра светом, часном, јер представља однос према императору који се на делу не доживљава много другачије од божанства. Уколико је заклетва свети чин којим се војник обавезује на несебично залагање у војним походима, та заклетва је завет, часна реч, *σεμνὸν μυστήριον* војника свом императору као божанству.⁸⁸ Изриче се у виду конкретне формуле која очитује оданост, посвећеност.

Појам заклетве као завета можда би се, имајући на уму сходне аналогije, према самом рату и ратовању могао односити као својеврсна иницијација, посвећивање, увођење, знаменовање за рат. Војничка заклетва у суштини може представљати својеврстан вид знаменовања војника.

Ови елементи призивају у мисли појам тајне, у смислу свете тајне, у мери у којој постоји обредна нота у термину. Тајна уосталом и јесте првобитно и првенствено обредна категорија. У сваком случају, посредни је војнички завет, часна војничка реч. У Лидл/Скоту протумачена је као сакраментум (*sacramentum*). Термин *sacramentum* у хришћанским вероисповестима западног обреда означава свету тајну⁸⁹. Ова позна паганска употреба ближи се тој хришћанској.

the throne by a regular cursus. The empire is the personal property of no man. It is from of old the common possession of the people of Rome, the seat of your empire's fortune." (Echols, 1961).

⁸⁸ Уп. горе *σεμνὰ (στεμμάτων) μυστήρια* код Еурипида.

⁸⁹ Света тајна је и причест.

Закључак

На основу овде спроведене анализе потврда речи *μυστήριον* могу се оцртати основне линије њеног семантичког развоја од преткласичног до позноантичког доба. У изворној употреби, реч стоји у множини и означава посебну врсту обреда (*τελετή*) у част појединих божанстава, допуњавајући се њиховим именима у посесивном генитиву: *μυστήρια Δήμητρος καὶ Κόρης, τῶν Καβείρων, τῆς Ἑκάτης*, а глаголи са којима се конструише као објекат су *μυέομαι* „посвећивати“ (са којим је по свој прилици етимолошки сродна), *ἐπιτελέω* „вршити (верске обреде)“, *ἄγω* „спроводити“ и, у негативном смислу, *ποιέω* „патворити“. Раније посведочен синоним је *ῥογία*, којим се означавају Елеусинске мистерије у најранијем извору, хомерској химни Деметри из VII века и који Херодот алтернативно употребљава са *μυστήρια* да значи мистерије Кабира на Самотраци.

Посебност мистерија у кругу сакралних радњи чини њихова тајност. Кроз пренесену употребу израза коју срећемо већ код Платона: „посветити у тајне неког филозофског учења“, губи се изворна семантика сакралности, светости, а преовлађује значење тајности, па *μυστήρια* постају „тајне“, које се поверавају речима (предикат: *λέγειν*), одатле једнина *μυστήριον* са посесивним генитивом личности, већ код Менандра: *μυστήριόν σου* „твоја приватна тајна“. Како је приватна тајна лекара или чаробњака и рецепт за справљање лека или за извођење враџбине, реч се могла употребити и за оно што се добије применом тога рецепта: медикамент, амулет.

На маргинама овако оцртаног развоја остају извесне недоумице око појединих изолованих потврда где би се реч могла схватити као назив конкретног материјалног објекта. Да ли су таква тумачења основана, и ако јесу, да ли се у тим применама ради о секундарној конкретизацији или о чувању

изворног значења речи, питање је на које коначан одговор може дати само њена етимологија.

2.* О односу термина *μυστήρια* и *ῥογία*.

Термин *μυστήρια* не јавља се у Химни Деметри, за разлику од *ῥογία*. У односу на Хераклитову употребу термина *μυστήρια*, запажа се да је сведочанство о употреби термина *ῥογία* старије, да је термин *ῥογία* на основу потврда старији од термина *μυστήρια*, у мери у којој је Химна Деметри старија од Хераклитове потврде. Обред *ῥογία* је више јавни култ, за разлику од тајновитијег *μυστήρια*. Уз то, нема поделе *ῥογία* на *μικρά* и *μεγάλα*.

Превасходно финално значење термина *ῥογία* „обред“ изједначава се са значењем термина *μυστήρια*. Оба именују обредну службу, за разлику од *τελετή*, и оба у својим граматичким множинама, и овде за разлику од *τελετή*. Очито је пак да бележе различита порекла.

За *ῥογία* проистиче, на основу у раду првог представљеног значења речи, да указује на жртву. Наиме, у Софокловим Трахињанкама, где термин фигурира у множини, неколико стихова пре одељка који смо представили стоји да је Херакле на жртву принео стотину закланих бикова. С друге стране, из представљене потврде јединине употребе термина, у мери у којој је могуће да превод гласи „жртва“, њу чини сам бог Дионис, он је жртва. Упућивање на жртву изостаје у термину *μυστήρια*. У мери у којој су у грчкој култури постојала два термина за обред као властита имена обреда, за разлику од *τελετή*, термини *ῥογία* и *μυστήρια*, једна битна разлика могла би гласити: *ῥογία* по пореклу могу указивати на жртвени принос, страдалну жртву – из света живих бића. Да термин *μυστήρια* собом носи појам жртве нема назнака. Можда је тако реч о два

термина за назвања обреда у грчком свету, где се у једном опредмећена жртва приноси, у другом не.

Са своје стране, о чему смо говорили, историјска позадина настанка термина μυστήρια и даље остаје, да се послужимо игром речи, тајна. Традиционално се пак глагол μυέω, тесно везан за именицу μυστήρια, везује за глагол μύω. Стога у наредном поглављу прелазимо на преиспитивање те везе и изворног значења овог другог глагола.

3.

Глагол μύω

3.1.

Формално поређење глагола μύω са μυέω и његове могуће везе у кругу индоевропских језика

Као што смо раније изнели, творбени однос глагола μύω и μυέω није сасвим прозиран, на основу дискусије Фриска, Шантрена и Бекеса (§ 2.3.1.). Сумарно, полазишну тачку чини стављање у семантичку зависност глагоског облика μυέομαι од именице μύσθης, с проблематичним директним извођењем из именице, за шта је предложено порекло медиопасивног презента од аористних и перфекатских облика глагола (μυηθῆναι, μεμύημαι). И у овом кораку постоји слаба карика – извођење облика μυηθῆναι и μεμύημαι од глагола којим се бави ово поглавље, μύω, стоји под знаком питања. Актив се сматра секундарно изведеним.

3.1.1. Творбена анализа глагола μύω

Глагол μύω са своје стране гради само активне облике и има непрелазно значење „затварати се“, посебно о очима, „жмурити“, у преводима на друге језике *se fermer* (Chantraîne 1968-77, s.v.), *sich schliessen* (Frisk 1960, s.v.) *to close, be shut, abate* (Beekes 2009, s.v.). Бекес напомиње да ово значење уже и конкретније саопштава његова изведеница катаμύω (в. даље анализу потврда).

Шантрен наводи да је у микенском језику забележен партицип *τιμιοτεπο* који се тумачи као „посвећеник, онај који је примио иницијацију“, и који по свој

прилици долази од глагола $\mu\acute{\iota}\omicron\mu\alpha\iota$ у вредности $\mu\acute{\iota}\epsilon\omicron\mu\alpha\iota$, при чему упућује на: L. Vaumbach, Glotta 49 (1971): 174.⁹⁰

За презентски облик $\mu\acute{\iota}\omega$ Шантрен каже, с обзиром на дужину вокализма, да би се презентска основа могла ослањати на претпостављену **mi-y^e/o-*, у ком случају σ у именском образовању $\mu\acute{\iota}\sigma\tau\eta\varsigma$ није етимолошког порекла. Код Бекеса аналогна претпостављена основа, без етимолошке σ , гласи **miHie/o-*, у коју Бекес уводи ларингал. У другом случају, претпостављена основа са етимолошким σ код Шантрена гласи **mus-y^e/o-*, у ком би случају перфекат глагола $\mu\acute{\iota}\omega$, $\mu\acute{\epsilon}\mu\kappa\alpha$, морао представљати аналошко образовање. Код Бекеса наведена као **mus-ie/o-* и као прва од две. Следом, код Шантрена постоји колебање између присуства или не гласа $-\sigma-$ у основи, док Бекес уводи могућност постојања ларингала, уколико глас $-\sigma-$ није етимолошки. Под знак питања ставља индоевропско порекло глагола уопште: „IE? **meus-*, **meuH-*“.

Шантрен је више склон првој претпоставци, која га у наставку води до идеје да глагол $\mu\acute{\iota}\omega$ повеже са читавом групом речи које су изведене из ономатопејског облика $\mu\bar{u}$, наводећи и сходне примере, $\mu\kappa\acute{o}\varsigma$, $\mu\acute{\iota}\zeta\omega$ итд. У прилог овом тумачењу додаје да се све те речи изговарају уз извесно затварање уста. Но, да би ово важило, закључује да би се морала допустити претпоставка да је глагол $\mu\acute{\iota}\omega$, чија се радња у начелу и првобитно односила на затварање

90 Реч је о пилоској таблици са обредним садржајем, уп. J. T. Hooker, *Mycenaean Greece*, New York 1976, 206: „In the two Pylos tablets Tn 316 and Un 2, we have to face the troublesome problem of the meaning of *potnia* and *wanax*. From her position at the head of the inscription and from the fact that all the other names on the tablet seem to refer to gods, it is likely that *potnia* in Tn 316 is not only a goddess but one of paramount importance. This cult-title ‘Lady’ may be seen either as the actual name of the goddess (in which case she will appear as the chief Minoan component of mainland religion, namely the Great Goddess), or as an epithet belonging to one of several goddesses, for instance Athena, Artemis, or Demeter. Although we have no means of deciding finally between these two alternatives, the first explanation seems more satisfactory to me. In Un 2, both the syntax and even the meaning of the participle *mu-jo-me-no* are opaque, and it is not permissible to think that we can arrive at a convincing interpretation of this text. What is plain is that some ritual act is being performed at Pakijana: an act which involves the offering of amounts of barley, flour, olives, figs, and wine, together with an ox, sheep, goats, and pigs. The word *wanax* is present in the dative case preceded by *epi*. As usual, the problem is to know whether *wanax* is an earthly or a divine ‘lord’“.

очију, забележио специфичан семантички развој. На крају констатује да изван грчког језика не постоје очигледни слични или упоредиви облици. Упућује на Покорнијев речник (Pokorny, 702), који заговара другу по реду претпоставку и порекло глаголске основе од **mus-* .

Перфекатски облик μέμῡκα по Шантрелу би морао представљати веома старо образовање („doit être ancien“), док би по Бекесу могло бити млађе („recent formation“), према интранзитивним перфектима типа ἔσθηκα, βέβηκα. За краткоћу вокала у аористу μῡσαι Шантрел каже да је првобитна, док је у μῡσαι добијена аналогијом са презентским и перфекатским облицима. Наводи Фрисково мишљење по којем је, као φθάσαι, и μῡσαι морало постати од старијег коренског атематског аориста, уз услов да 3.лице множине μύ-σαν, потврђено у II. 24.637, представља атематски аорист, следом уколико μύ-σαν стоји наместо *μύ-ν (уп. Frisk 1960, s.v.). Ту ставља и знак питања. Бекес на исти начин тумачи μῡσαι, док за μῡσαι каже да може бити секундарно изведено од μνέω.

За футур μῡσω код Бекеса стоји да је изведен из аориста, док млађи презентски типа μνέομαι, μνέω представљају иновације које су могле настати из непрезентских облика, о чему смо говорили.

3.1.2. Превербалне изведенице глагола μύω и μνέω

Превербалне изведенице су многобројне, што ће посведочити семантичка анализа у наставку рада. То су: ἐπιμύω, καταμύω уз апокопирани облик καμύω, потом συμμύω уз ἐπισυμμύω, и ретко забележени ὑπομύω и ἀναμύω. Шантрелов речник не помиње ἐπισυμμύω, Бекесов ни ὑπομύω, ἀναμύω.

За разлику од μύω, μνέω не бележи упечатљив број изведеница. Код Плутарха постоји συμμνέω; προμνέω је позно образовање, док је ἐμνέω

неизвесно. И Бекес помиње да су ретка. У савременом грчком језику, за разлику од $\mu\acute{\upsilon}\omega$ опстао је глагол $\mu\upsilon\tilde{\omega}$, у поменутом значењу посвећивања у тајну.

Од два глагола изведени су именски апстрактуми $\mu\acute{\upsilon}\sigma\iota\varsigma$ „затварање“ и $\mu\acute{\upsilon}\eta\sigma\iota\varsigma$ „посвећење“. Први бележи изведенице $\sigma\acute{\upsilon}\mu\mu\sigma\iota\varsigma$, $\kappa\alpha\tau\acute{\alpha}\mu\upsilon\sigma\iota\varsigma$ значења сличног основној именици, док $\mu\acute{\upsilon}\eta\sigma\iota\varsigma$ не бележи изведенице.

На крају, додаћемо да у вези са $\mu\acute{\upsilon}\omega$ приручници помињу још два контрактна глагола: $\mu\upsilon\acute{\alpha}\omega$, за чије значење постоји колебање у погледу објекта на којем делује. Сусреће се једино у Ar. Lys. 126 у питању $\tau\acute{\iota}\ \mu\omicron\iota\ \mu\upsilon\tilde{\alpha}\tau\epsilon$; Хесихије га тумачи са $\sigma\kappa\alpha\rho\delta\alpha\mu\acute{\upsilon}\tau\tau\epsilon\tau\epsilon$ „трепћете“, док аутор помиње и уста; и $\mu\omicron\zeta\mu\acute{\alpha}\omega$ код Хесихија и Фотија, за који каже да је можда образован на основу поменутог $\mu\upsilon\tilde{\alpha}\tau\epsilon$. Закључује да $\mu\acute{\upsilon}\omega$ не може бити сродно са $\acute{\alpha}\mu\acute{\upsilon}\nu\omega$, који претпоставља корен **h₂mei-*.

У погледу других језика, Етингер је довео у везу порекло глагола $\mu\acute{\upsilon}\omega$ са хет(ит)ским глаголом *muṣṣae-zi* „сакрити“ (Oettinger 1979, 161д.). На истој линији размишљања су Бернабе и Родригез Сомолинос (Bernabé and Rodríguez Somolinos, Glotta 71 (1993): 121-129).

По Бекесу, Јандино повезивање палајског корена *muš-* „наситити се“ („to satiate oneself“) и ие. корена **meus-* „затворити се“ („to shut oneself“) у *Sprache* 40 (1998): 21, са становишта семантике није много привлачно. Фирне (Furnée, 1972: 378) пореди $\mu\acute{\upsilon}\omega$ са глаголом $\acute{\alpha}\mu\acute{\upsilon}\omega$ и допушта могућност да је предгрчког порекла. Закључујући, и он износи колебање о постанку глагола између корена **meus-* и **meiH-*, у ком случају именска образовања типа $\mu\acute{\upsilon}\sigma\tau\eta\varsigma$ су млађа, што је у супротности са Шантреновим размишљањем.

3.1.3. Именске изведенице

Основа $\mu\upsilon$ - се јавља као први део именских изведеница које су многобројне: $\mu\upsilon\text{-}\omega\psi$ „који допола затвара очи“, $\mu\upsilon\omega\pi\acute{o}\varsigma$ „допола затворених очију“ тј. кратковид, $\mu\upsilon\omega\pi\acute{\iota}\alpha$ „полузатвореност очију“ тј. кратковидост, $\mu\upsilon\omega\pi\acute{\iota}\alpha\varsigma$ „кратковиди човек“, још један апстрактум $\mu\upsilon\omega\pi\acute{\iota}\alpha\sigma\iota\varsigma$, као и позније изведени глагол $\mu\upsilon\omega\pi\acute{\iota}\acute{\alpha}\zeta\omega$ „бити кратковид“.

Потом, испостављају се две велике групе речи које су повезане са глаголом $\mu\acute{\upsilon}\omega$. Како сажима Шантрен, реч је о изузетно специфичним значењима која се у једном тренутку значајно разилазе међу собом:

А. Прилог на $-\tau\acute{\iota}$ са $\acute{\alpha}$ -привативум гласи $\acute{\alpha}\mu\upsilon\sigma\tau\acute{\iota}$ и има значење „без затварања уста“, што ће рећи „d’un seul trait, у једном даху, одједном, наискап“ и сусреће се код Хипократа и Ферекрида, одакле се потом развила именица $\acute{\alpha}\mu\upsilon\sigma\tau\iota\varsigma$, $-\iota\omicron\varsigma$ или $-\iota\delta\omicron\varsigma$ „испијање наискап, на душак“ (Алкеј, Анакреонт, Епикур, Еурипид итд.) као и назвање шоље из које се пије на душак. Из овог значења уследила је именица $\acute{\alpha}\mu\upsilon\sigma\tau\acute{\iota}\alpha$ $\mu\acute{\epsilon}\tau\tau\omicron\nu\tau\iota$ „оно што се може прогутати d’un seul trait = одједном“ (али ту је и знак питања од аутора) и која се сусреће код Хесихија. На крају, ту је деноминативни глагол $\acute{\alpha}\mu\upsilon\sigma\tau\acute{\iota}\zeta\omega$ „попити d’un seul trait = одједном, наискап“, код Еурипида и Плутарха. Исто се сусреће код Бекеса.

Што се тиче судбине придева $\mu\upsilon\sigma\tau\iota\kappa\acute{o}\varsigma$ „тајни“, односно придева *mystique* у француском језику те његових аналогних облика у језицима западне Европе, аутор упућује на своју студију *Studii Classice* 2,69.

3.2.

Семантика глагола $\mu\acute{\upsilon}\omega$ и његових превербалних изведеница

3.2.1.

Семантика простог глагола $\mu\acute{\upsilon}\omega$

Глагол $\mu\acute{\upsilon}\omega$ сусреће се у текстовима од Илијаде до касног средњег века⁹¹. Његово најзаступљеније значење је „затварати се“. Очитује радњу затварања реализовану на телима живих организама. Из овог се даље развијају значења: „жмурити“, „бити нем“, „стегнути се“, „венути“.

„Затварати се“

У првим потврдама објекат глагола $\mu\acute{\upsilon}\omega$ је људско око. Прва потврда, уједно једна од две најстарије уопште, налази се у Илијади⁹². Предметна радња тече овако: Ахилеју, након убиства Хектора и вучења његовог леша 12 дана око Патрокловог гроба, стиже преко Тетиде Зевсова заповест да преда Хекторов леш његовом оцу Пријаму, како би му уприличио сахрану, и да прихвати Пријамове дарове. Истовремено, Зевс шаље по Ириди Пријаму вест да иде Ахилеју и прими тело мртвог Хектора, док ће му сапутник бити Хермес. Пријам стиже у Ахилејев шатор, Мирмидонци преузимају његове дарове и спремају Хекторове посмртне остатке, а Ахилеј позива Пријама да заједно вечерају⁹³. Након обилне и богате вечере, доброхотно размењених речи и погледа, чак и Пријам, који од времена синовљеве погибије није ништа био јео, исказавши дивљење Ахилејевој стаситости и грађи, боголикости, а Ахилеј краљевој

⁹¹ У савременом грчком језику не постоји.

⁹² И друга се налази у Илијади, в. даље.

⁹³ Подсетивши га да ни Ниоба, иако у кући затекавши убијено своје дванаесторо деце, није заборавила да једе.

благородности и мудрој и разборитој речи, моли Ахилеја за отпуст, да се повуче на спавање речима, II.24.637:

Λέξον νῦν με τάχιστα διοτρεφές, ὄφρα καὶ ἤδη
ὑπνώ ὑπο γλυκερῶ ταρπώμεθα κοιμηθέντες·
οὐ γάρ πω **μύσαν ὄσσε** ὑπὸ βλεφάροισιν ἐμοῖσιν
ἐξ οὗ σῆς ὑπὸ χερσὶν ἐμὸς πάϊς ὤλεσε θυμόν,
ἀλλ' αἰεὶ στενάχω καὶ κήδεα μυρία πέσσω
αὐλῆς ἐν χόρτοισι κυλινδόμενος κατὰ κόπρον.

Полегни ме сада што пре, Зевсов храњениче,
да се што пре слатког сна уснувши наситимо;
јер још *очи се не склопише* под капцима мојим
од кад под твојим рукама моје дете изгуби душу,
већ све време стењем и одајем се дубокој тузи
у дворишту, у трави, ваљајући се по блату.

У преводу на српски стоји: „јер се нису мени под веђама склопиле очи“ (Ђурић 1965, 689), у преводима на енглески: „Never once have *my eyes* been closed“ (Butler 1898), односно „for never yet have *mine eyes* closed beneath mine eyelids“ (Murray 1924), на француски: „car *mes yeux* ne se sont point fermés sous mes paupières“ (Lisle 1866), на немачки: „Denn nie *schlossen sich* noch *die Augen* mir unter den Wimpern“ (Voss 1781), на руски: „Ибо еше ни на миг у меня не *смыкались* *очи*“ (Гнедич 1829), на савремени грчки: „*μάτι* ἐγὼ δὲν ἐκλείσα“ (Πολυλάς 1923).

Радња склапања очију у преводима на енглески, француски, немачки и савремени грчки језик преведена је стандардним глаголима који означавају радњу затварања уопште: *close*, *fermer*, *schliessen*, κλείνω. У преводу на наш језик употребљен је глагол који нешто уже одређује радњу затварања у мери у којој уводи нијансу затварања (најмање) две исте странице, у овом случају горњег и доњег капка, које притом належу једна на другу, „склапати“. У руском језику постоји глагол који у најужем смислу одређује радњу затварања капака очију, *смыкаться*, који је употребљен у преводу, где се следом не јавља стандардни

глагол затварања *закρύπτω*. У савременом грчком језику овај глагол не постоји. Његово значење преузео је глагол κλείνω, потекао од старог κλείω, проширеног презентским формантом -ν-.

Глагол μύω овде је заступљен у епском облику индикатива аориста 3. лица множине актива, без аугмента, са кратким υ у основи. Делује као повратни глагол непрелазног вида: очи се(бе) (не) склопише. Очи су интегрални део живих организама.

У Еурипидовој Медеји глагол се јавља једном. У петом и последњем чину драме ћерка Коринтског краља Креонта Глаука, као нова Јасонова заручница, примила је свадбене дарове од његове распуштенице Медеје – танку хаљину и златни венац за косу. Медеја је пак својим магијама отровала дарове, с намером да на тај начин, када се принцеза у њих заодене, убије жену која јој је преотела мужа. Глаука се веома обрадовала поклонима, сматрајући тај чин исходом измирења свог младожење и његове бивше супружнице. Она облачи хаљину, ставља венац на главу и поносито се шеће својим дворима, не слутећи да ће за који час отров почети да делује. Тако и бива. Одједном, боја лица јој се мења, зенице колутају, наступају мучнина и грозница, ноге клецају и, затетуравши се сручује се на под, бледа док јој пена навире на уста. А њене две слушкиње, забезекнуте призором, E.Med.1183:

εὐθὺς δ' ἢ μὲν ἐς πατρὸς δόμους ὤρμησεν, ἢ δὲ πρὸς τὸν ἀρτίως πόσιν, φράσουσα
νύμφης συμφορὰν· ἅπαντα δὲ στέγη πικνοῖσιν ἐκτύπει δραμήμασιν. ... ἢ δ' ἐξ
ἀναύδου καὶ μύσαντος ὄμματος δεινὸν στενάξασ' ἢ τάλαιν' ἠγείρετο.

Једна одмах у очев (јој) дом појури, а друга младожењи, да јави за несрећу невестину; и читав дом одјекује усковитланом јурњавом. ... А она без гласа и затворених очију страшно застењавши јадница, придиже се.

У преводу на српско-хрватски језик стоји: „oči sklopila“ (Rac/Majnarić 1990, 451b). У преводима на енглески стоји: „...when she ... from her speechless trance ...

oped her closed eyes" (Coleridge 1891); *„...from being speechless, and from a closed eye"* (Buckley 2005); *„...then wide her eyes she oped"* (Murray 1910); *„her eyes opened"* (Johnston 2012). У преводу на француски: *„évanouie"* (Berguin 1965), на италијански: *„dal muto e cieco stato"* (Ettore Romagnoli s.a.), шпански: *„con los ojos cerrados"* (Mata s.a.), на савремени грчки: *„άφωνη και κλεισομάτα"* (Πρεβελάκης 1956).

У преводима се очитују различити начини, укључујући и захтеве стила, којима је могуће превести синтагму *μύσαντος ὄμματος*, чије значење гласи „затворено око“, дословно „затворившег се ока“. Баклијев превод на енглески, Матин на шпански и Превелакисов на савремени грчки су дословни. Уколико се осврнемо на остала три превода на енглески језик, примећује се да Колриџ поред дословне радње наводи и њену очекивану у наредном тренутку последицу – отварање очију, док су се Мари и Џонстон одлучили само за радњу последицу, која је, занимљиво, супротна радњи глагола *μύω*, *„eyes op(en)ed"*. Уколико се постави питање како је то могуће, одговор би могао гласити да објекти глагола *μύω* представљају динамичне целине које својом природом, својим природним покретима делују двојачко, отварајући се и затварајући се према спољњем свету – цвет, цветна чашица, место пупа, пора, у овом примеру људско око. Та двојакост представља њихово природно својство. Проистиче да објекат који на себи спроводи радњу *μύω*, која је управљена к себи, у неком одговарајућем тренутку свог постојања обавезно спроводи и супротну радњу, управљену од себе. Можда у оваквом размишљању лежи одговор на питање како су Мареј и Џонстон могли радњом која означава отварање превести сходни обрт. У француском преводу употребљен је појам несвести, као резултатив Глаукиног општег стања – на поду је, уста и очи се не померају. У Ромањолијевом преводу на италијански употребљен је појам слепила, који се можда исувише отклања од радње која се реално одиграва на очима.

Уз то, и за око може важити раније изречено мишљење, да по својој природи, свом физиолошком лику, поседује способност угињања.

Апсолутна употреба глагола $\mu\acute{\upsilon}\omega$ на физичкој равни.

У наредним потврдама сам глагол означава затварање очију.

Софокле у Антигони једном употребљава партицип разматраног глагола. Садржај сходног одељка каже да један од стражара одређених да чувају Полиникове посмртне остатке, изнесене ван територије града Тебе по строгом наређењу краља Креонта, долази краљу да га извести о Антигонином кршењу неопозиве краљеве забране погребења њеног брата Полиника по традиционалним обичајима. Пре него што ће му у свим појединостима описати Антигонино обављање погребног обреда, стражар му казује како је непосредно пред овај њен чин неочекивана и нагла временска непогода захватила место на којем се налазио гроб, S.Ant.421:

(...) καὶ τότε' ἐξάιφνης χθονὸς
τυφῶς ἀείρας σκηπτόν, οὐράνιον ἄχος,
πίμπλησι πεδίον πᾶσαν αἰκίζων φόβην
ὔλης πεδιάδος, ἐν δ' ἐμεστώθη μέγας
αἰθήρ· μύσαντες δ' εἶχομεν θείαν νόσον.

И тада изненада вихор земље
подигавши олују, небесну страхоту,
прекри поље откидајући сваки лист
са шуме у равници, и ваздух се напуни њиме навелико;
затворивши очи трпели смо божју казну.

У преводу на српско-хрватски стоји: „I zažmiriv božju trpljasmo kazan“ (Rac/Majnarić 1990, 182b), у преводу на енглески: „we closed our eyes“ (R. C. Jebb 1894).

Рац/Мајнарић употребили су глагол „зжмирити“. Појам жмирења дефинисан у Речнику Матице Српске има четири значења: 1. гледати полуотворених очију⁹⁴, 2. слабо светлети, шкиљити, 3. нетремице гледати, пиљити, 4. жмурити = држати затворене очи док се други не сакрију у игри „жмурке“ (РСХКњЈ 1967, 2 s.v.). Уколико се пође од ових установљених значења, могући закључак гласи да, с обзиром да је реч о олуји, невремену, дизању прашине – следом отежаном држању очију полуотворенима⁹⁵, склонији смо мишљењу да на овом месту радња глагола $\mu\acute{\upsilon}\omega$ има пуно значење затварања. Да је реч о потпуном затварању очију. Сигурно да су војници у неким тренуцима држали очи полуотворенима, у ишчекивању престанка олује. Ипак, с обзиром да су невреме схватили као божју казну, потпуна затвореност очију чини се пријемчивија у приказаној слици.

Ангажована у апсолутној употреби, произлази да је глаголска радња $\mu\acute{\upsilon}\omega$ остварила своје дејство тесно га везавши за један од својих објеката, очи. У прилог овоме говоре и наредне потврде. Реч је о очима као телесном органу припадајућем људском и животињском организму, не биљном – није посредно место пупа, чвор на стаблу, стабљици. Још мање цвет, цветна чашица или пора. Ово запажање би упућивало на приањање конкретног објекта – очију – уз радњу $\mu\acute{\upsilon}\omega$, што је, сва је прилика, омогућило издвајање апсолутне употребе глагола.

У једном фрагментарно сачуваном Софокловом делу лица која учествују у тој трагедији, између осталих су Одисеј, Диомед, Нестор и Адмет. Непосредно пре релевантног стиха наступа хор жена, S.Fr.774 (Nauck ²1926, 298: Fr. 706; Dindorfius 1846, 231a: Fr. 754):

⁹⁴ О овом значењу биће још речи (у овом поглављу и поглављу о $\epsilon\pi\tau\mu\acute{\upsilon}\omega$).

⁹⁵ Још мање је реч о дечијој игри жмурки.

μύω τε καὶ δέδορκα κάξανίσταμαι,
πλέον φυλάσων αὐτὸς ἢ φυλάσσομαι
πύλης ἄναξ θυρωρέ

Жмурим и видим и устајем,
више сâм да чувам него да будем чуван,
господару врата, вратару!

И у овој потврди, као и у претходној, исти писац не издваја објекат и реч је о радњи μύω на очима. Дакле, глагол се у једном тренутку сјединио са својим објектом и саопштава склапање очију.

Апсолутна употреба глагола μύω

Значење „жмурити“

Аристофан у Зољама исмева манију судија да суде другима и пресуђују, углавном их осуђујући. Протагонисти комедије су отац Филоклеон атински јавни тужилац (ήλιαστής) и његов син Бделиклеон, који покушава да одврати оца од бесомучне страсти да суди и доноси пресуде. Пошто је син оца закључао у кући, онемогућивши му одлазак у суд, колеге судије, оличене у хору зоља, окупивши се под прозором Филоклеонове куће позивају га да изађе. Син успева да га одврати од одласка на Хелијеју⁹⁶ и отац остаје у кући, где се сад морала импровизовати судница, јер Филоклеон мора некеме да суди. Коцка је пала на укућане. Један од „укућана“ је пас Лајавац, који је украо парче сира. Бделиклеон моли оца да се одобровољи и изгласа ослобађајућу пресуду за пса који им чува врата куће и брани од уљеза, V.987:

Βδ. ἴθ', ὦ πατρίδιον, ἐπὶ τὰ βελτίω τρέπου. τῆνδὶ λαβὼν τὴν ψῆφον ἐπὶ τὸν ὕστερον μύσας παρᾶξον κάπόλυσον, ὦ πάτερ.

Бделиклеон: Дођи, татице, окрени се на добро. Узевши овај гласачки каменчић, прелети до гласачке кутије *ажмуривши* и ослободи га, оче.

⁹⁶ Јавно место на атинском тргу, на којем су се одвијала суђења.

Један превод на енглески гласи: „Come, father dear, now’s your chance to turn over a new leaf. Take this pebble; screw up your courage and *shut your eyes*, rush straight over to that second urn, and acquit him“ (Barrett 1964); други: „Come, my dear little father, turn yourself to that which is better. Take this pebble here, and rush past to the second urn with your *eyes shut*, and acquit him, father.“ (Hickie 1853); на француски: „Voyons, mon petit papa, tourne-toi vers de meilleurs sentiments. Prends ce suffrage; passe, *de sens rassis*, du côté de la seconde urne, et absous-le, mon père.“ (Talbot 1897); на немачки: „*Drück ein Auge zu*“ (Droysen 1871).

Облик $\mu\upsilon\sigma\alpha\varsigma$, основног значења „затворених очију“, овде се може превести и апсолутним обликом „жмурећи“. У преводу на француски језик протумачен је у значењу „хладне главе, присебно“, (*de sens rassis*). Порука коју преноси може да гласи и „без колебања“, не предомишљајући се, не двоумећи се, опуштено. Значење облика тесно је сједињено са својим објектом, очима, што је највероватније узроковало апсолутизирање употребе, ухвативши радњу у конкретном тренутку, са поруком – без колебања, опуштено или присебно – постајући општи израз, „жмурећи“. Сличан контекст среће се у Pl.Gorg.480c (в. даље): $\mu\upsilon\sigma\alpha\nu\tau\alpha$, где човек треба да се предаје судији као што се предаје у руке лекара, затворених очију, без колебања или страха, опуштено, жмурећи.

Апсолутна употреба глагола $\mu\upsilon\omega$ на пренесеној равни.

Платон у дијалогу Горгија развија расправу о реторици. Сократ и Пол разговарају о питањима правде и праведности, казне за почињене неправде и томе слично. У закључку о корисности реторике, од које по Сократовим речима нема никакве добробити у случају да сами себе бранимо претходно починивши неправду и окрививши се о правду, Сократ истиче како у супротном случају, да би реторика донела корист, Gorg.480c:

... κατηγορεῖν δεῖν μάλιστα μὲν ἑαυτοῦ, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν οἰκείων καὶ τῶν ἄλλων ὃς ἂν αἰεὶ τῶν φίλων τυγχάνῃ ἀδικῶν, καὶ μὴ ἀποκρύπτεσθαι ἀλλ' εἰς τὸ φανερόν ἄγειν τὸ ἀδίκημα, ἵνα δῶ δίκην καὶ ὑγιῆς γένηται, ἀναγκάζειν τε αὐτὸν καὶ τοὺς ἄλλους μὴ ἀποδειλιᾶν ἀλλὰ παρέχειν μύσαντα εὖ καὶ ἀνδρείως ὥσπερ τέμνειν καὶ κάειν ἰατρῶ, τὸ ἀγαθὸν καὶ καλὸν διώκοντα, μὴ ὑπολογιζόμενον τὸ ἀλγεινόν.

... потребно је оптуживати управо себе а потом и ближње и остале пријатеље, увек када се ко од њих нађе да чини неправду; и никако се не скривати, већ на видело износити преступ, како би се удовољило правди и оздравило; и приморавати и себе и друге да не будемо страшљиви већ да се препустимо *затворених очију* честито и храбро [судији] као лекару који врши рез или спаљује, ревнујући за добро и лепо, не базирујући се на бол.

У преводу на српски сходна реченица гласи: „Čovek mora naterati samoga sebe i ostale ljude da ne popuštaju malodušnosti, nego da se *zatvorenih očiju* predaju u ruke sudiji“ (Drašković/Vilhar 1968, 126), у преводу на енглески: „to compel both himself and his neighbors not to cower away but to submit *with closed eyes*“ (Lamb 1967), на француски: „... qu'on doit se faire violence à soi-même et aux autres pour ne pas reculer, mais pour s'offrir *les yeux fermés*“ (Chambry 1967, 94), на немачки: „Und man müsse auch sich selbst und die anderen nötigen, nicht verzagt zu sein, sondern *mit geschlossenen Augen...*“ (Deuschle 1859).

Глагол μύω делује на невидљивој, пренесеној равни. Иако сама радња у наведеном одељку може подразумевати и физички чин склапања очију, тежиште те радње, како нас на њега упућује садржајно окружење сходне реченице, делује на мисаоном пољу. Учињен је помак, како је то случај са радњама у језику⁹⁷, и дословна, физичка радња склапања очију у неком тренутку остварила је пренос свог садржаја са физичке на метафизичку раван, задобивши идејну, апстрактну вредност. Овим помаком остварује се пренос истих садржајних елемената на друго, следом секундарно у односу на свој настанак,

⁹⁷ На пример: φωτίζω, значење у физичком свету „(о)давати светлост, осветљавати светилом, свећом“, потом на пренесеној равни: „просвећивати, просветити“.

поље деловања. У дотичном примеру, где се судији предаје затворених очију, у мери у којој се осећа спона са значењем са дословне равни, нема ни појмовног осипања садржаја „затворене очи“. Напротив, у преносу садржаја на нову раван примећује се ширење поља дејства радње $\mu\acute{\upsilon}\omega$.

Реч две о апсолутној употреби. Апсолутна употреба глагола са своје стране не указује на осипање или ширење значења глаголске радње. Глагол $\mu\acute{\upsilon}\omega$, саопштавајући затварање очију не губи од свог значења „затварати“, нити га развија у правцу надоградње. У апсолутној употреби он задржава значење које има и мимо такве употребе. Специфичност апсолутне употребе следом би се огледала у прирастању значења глагола уз конкретни објекат, очи.

У Платоновом дијалогу Теетет, Сократ и Теетет расправљају о томе како што ваљаније дефинисати знање. У једном тренутку Сократ наводи Теетета на закључак да је памћење процес настао из догађаја којем се претходно присуствовало. Док он поставља питања у себи својственом мајеутичком духу, Теетет се труди да кроз кратке одговоре прати мисао свога саговорника, Tht. 163e:

ΣΩ. Οὐκοῦν ὁ ἰδὼν τι ἐπιστήμων ἐκείνου γέγονεν ὃ εἶδεν κατὰ τὸν ἄρτι λόγον; ΘΕΑΙ. Ναί. ΣΩ. Τί δέ; μνήμην οὐ λέγεις μέντοι τι; ΘΕΑΙ. Ναί. ΣΩ. Πότερον οὐδενὸς ἢ τινός; ΘΕΑΙ. Τινὸς δήπου. ΣΩ. Οὐκοῦν ὧν ἔμαθε καὶ ὧν ἤσθετο, τοιοῦτωνί τινων; ΘΕΑΙ. Τί μήν; ΣΩ. Ὅ δὴ εἶδέ τις, μέμνηται που ἐνίοτε; ΘΕΑΙ. Μέμνηται. ΣΩ. Ἦ καὶ **μύσας**; ἢ τοῦτο δράσας ἐπελάθετο; ΘΕΑΙ. Ἀλλὰ δεινόν, ὧ Σώκρατες, τοῦτό γε φάναι.

С.: Зар онај који је нешто видео није постао познаваатељ онога што је видео, по ономе што смо досад рекли? Т.: Да. С.: И онда? Зар то не називаш памћењем? Т.: Да. С.: Ничега или нечега? Т.: Нечега, свакако. С.: Зар не онога с чим се упознао и што је опазио, управо тог нечега? Т.: Како не? С.: Оно што је неко видео, да ли се тога сећа понекад? Т.: Сећа се. С.: Чак и *зажмуривши*? Или тако учинивши (=зажмуривши) у том (тренутку) и заборави? Т.: Ох, Сократе, страшно је то и рећи.

У преводу на енглески сходна реченица гласи: „Even when he shuts his eyes, or does he forget if he does that?” (Fowler 1921), на француски: „*Même les yeux fermés ? Ou bien l’oublie-t-on, dès qu’on les a fermés?*” (Chambry 1967), на немачки: „Auch indem er *die Augen verschließt?*” (Schleiermacher 1805), на шпански: „¿Y sucede lo mismo después de haber *cerrado los ojos?*” (Balasch 1990), на пољски: „Czy nawet, kiedy *oczy zamknie?*” (Witwicki 2002).

И овде полазно значење облика *μύσας* гласи „зжмуревши, затворивши очи“. Као разлика, из садржајног окружења изостаје нијанса колебања, страховања, опуштености, коју у српском језику препознатљивије саопштава прилошки израз „жмурећи“ .

Аристотел у спису *О души* разматра њену природу, својства и деловање. У трећој књизи, поднаслов *Настанак представа*, пошто прво констатује да се мишљење разликује од опажања (*τὸ νοεῖν ἕτερον τοῦ αἰσθάνεσθαι*), потом да оно обухвата представу о и њено схватање, усвајање (*τούτου [τοῦ νοεῖν] δὲ τὸ μὲν φαντασία δοκεῖ εἶναι τὸ δὲ υπόληψις*), прелази на разматрање појма представе разграничавајући га од појма опажања, *DeAn.428a16*:

εἰ δὴ ἐστὶν ἡ φαντασία καθ' ἣν λέγομεν φάντασμα τι ἡμῖν γίνεσθαι καὶ μὴ εἶ τι κατὰ μεταφορὰν λέγομεν, <ἄρα> μία τις ἔστι τούτων δύναμις ἢ ἕξις καθ' ἧς κρῖνομεν καὶ ἀληθεύομεν ἢ ψευδόμεθα; τοιαῦται δ' εἰσὶν αἰσθησις, δόξα, ἐπιστήμη, νοῦς. ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν αἰσθησις, δῆλον ἐκ τῶνδε. αἰσθησις μὲν γὰρ ἦτοι δύναμις ἢ ἐνέργεια, οἷον ὄψις καὶ ὄρασις, φαίνεται δὲ τι καὶ μηδετέρου ὑπάρχοντος τούτων, οἷον τὰ ἐν τοῖς ὕπνοις. εἶτα αἰσθησις μὲν αἰεὶ πάρεστι, φαντασία δ' οὐ. εἰ δὲ τῇ ἐνεργείᾳ τὸ αὐτό, πᾶσιν ἂν ἐνδέχοιτο τοῖς θηρίοις φαντασίαν ὑπάρχειν· δοκεῖ δ' οὐ, οἷον μύρμηκι ἢ μελίττη, σκώληκι δ' οὐ. εἶτα αἰ μὲν ἀληθεῖς αἰεὶ, αἰ δὲ φαντασίαι γίνονται αἰ πλείους ψευδεῖς. ἔπειτα οὐδὲ λέγομεν, ὅταν ἐνεργῶμεν ἀκριβῶς περὶ τὸ αἰσθητόν, ὅτι φαίνεται τοῦτο ἡμῖν ἄνθρωπος, ἀλλὰ μᾶλλον ὅταν μὴ ἐναργῶς αἰσθανώμεθα πότερον ἀληθῆς ἢ ψευδῆς. καὶ ὅπερ δὴ ἐλέγομεν πρότερον, φαίνεται καὶ **μύουσιν** ὄράματα.⁹⁸

⁹⁸ Аристотел каже да се предмети виђења, које једнако укључује у фанτασίαι, представе, јављају и онима којима су очи затворене. Примећује се да се појмом фанτασίαι једнако називају

Ако је представа оно чиме кажемо да нам се ствара одређена слика, и ако не говоримо о нечему у пренесеном смислу, <није ли> она или извесна снага или извесна способност којима просуђујемо те говоримо истину или лажемо? Такве снаге/способности су опажање, мњење, знање, ум. Али да представа није опажање, јасно је из овога: опажање је наиме или снага или делатност, као што су гледање и вид, док се [код представе] нешто приказује и ако нема гледања и вида, на пример виђења у сновима. Потом, опажање је увек присутно а представа није. А ако су на делу једно те исто, било би могуће да представе постоје код свих животиња. Но чини се да није тако, на пример код мравца или пчеле, а код црва није. Затим, опажања су увек истинита док представе највећим делом бивају лажне. Онда, ми ни не кажемо, када делујемо строго опажајима, да нам се чини да је то човек већ пре, када не опажамо јасно, кажемо да ли је то уистину човек или лажа. А као што смо малочас рекли, предмети виђења/видне ствари се приказују и онима чије су *очи затворене*.

У преводу на српско-хрватски сходна реченица гласи: „I kao što smo prije govorili predodžbe se javljaju i onima koji imaju *zatvorene oči*.“ (Sironić ²1996); у преводу на енглески: „And as we were saying before, visions appear to us even when *our eyes are shut*.“ (Smith 1931); на руски: „Кроме того, как мы уже говорили, и с *закрытыми глазами* нам что-то представляется.“ (Попова 1976).

У преводу на енглески језик употребљен је глагол *shut*, синоним глагола *close*. У преводу на руски језик стоји глагол општијег значења затварања *закрывать*, у односу на досад појављивани *смыкаться* (в. горе II.24.637).

О томе која жива бића спавају а која не, у Аристотеловој Историји стоји, НА 536b27:

Περὶ δ' ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως τῶν ζώων, ὅτι μὲν ὅσα περὶ καὶ ἔναιμα πάντα καθεύδει καὶ ἐγρήγορεν, φανερόν ποιοῦσι κατὰ τὴν αἴσθησιν. Πάντα γὰρ ὅσα ἔχει **βλεφαρίδας, μύοντα ποιεῖται τὸν ὕπνον**. Ἔτι δ' ἐνυπνιάζειν φαίνονται οὐ μόνον ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ ἵπποι καὶ κύνες καὶ βόες, ἔτι δὲ πρόβατα καὶ αἶγες καὶ πᾶν τὸ τῶν ζωοτόκων καὶ τετραπόδων γένος· δηλοῦσι δ' οἱ κύνες τῷ ὑλαγμῷ.

представе и будног стања и стања сна. Тако појмовна разлика између представа јаве и сна за Аристотела не постоји. И једне и друге су „φάντασμα τι“. Грчке речи за сновиђење су ὄναρ и ὄνειρος/ὄνειρον, но не улазе у филозофски речник, не представљајући техничке термине.

А што се тиче спавања и буднога стања живих створења, сва створења која имају ноге и крв, спавају и буде се, и то се јасно опажа чулима. Наиме, *сва створења која имају капке спавају затворених очију*. Уз то, чини се да не спавају само људи, већ и коњи, и пси, и говеда; па још и овце и козе и свако четвороног створење које рађа живу младунчад.

Превод на енглески гласи:

With regard to the sleeping and waking of animals, all creatures that are red-blooded and provided with legs give sensible proof that they go to sleep and that they waken up from sleep; for, as a matter of fact, *all animals* that are furnished *with eyelids shut them up when they go to sleep*. Furthermore, it would appear that not only do men dream, but horses also, and dogs, and oxen; aye, and sheep, and goats, and all viviparous quadrupeds; (Thompson s.a.)

Превод на француски гласи:

En ce qui concerne le sommeil et la veille des animaux, on peut se convaincre que tous ceux qui marchent et qui ont du sang, dorment et veillent, pour peu qu'on se donne la peine de les observer. C'est qu'en effet tous *les animaux qui ont des paupières se livrent au sommeil, en les fermant*. On peut voir, en outre, que l'homme n'est pas le seul à avoir des rêves ; les chevaux, les chiens, les bœufs, les moutons, les chèvres, tous les vivipares quadrupèdes en ont comme lui. (Hilaire 1883)

Овде глагол $\mu\acute{\upsilon}\omega$ у апсолутној употреби има значење склопљених капака.

Калимах у својој трећој химни, посвећеној Артемиди, казује како је богиња још као девојчица молила свог оца Зевса да јој подари вечно девојаштво, лукове и стреле, горе за наставање, и тако редом. Отац јој обећава не само то већ и острва и градове, док јој шумски бог Пан дарује ловачке псе који, између осталог, сустижу и зечеве који никада не склапају очи, Hym.Dian.95:

$\tau\acute{\iota}\nu \delta' \acute{\omicron} \gamma\epsilon\nu\epsilon\acute{\iota}\eta\tau\eta\varsigma \delta\upsilon\omicron \mu\acute{\epsilon}\nu \kappa\acute{\upsilon}\nu\alpha\varsigma \eta\mu\acute{\iota}\sigma\upsilon \pi\eta\gamma\omicron\upsilon\varsigma,$
 $\tau\rho\epsilon\acute{\iota}\varsigma \delta\grave{\epsilon} \pi\alpha\rho\omicron\upsilon\alpha\acute{\iota}\omicron\upsilon\varsigma, \acute{\epsilon}\nu\alpha \delta' \alpha\acute{\iota}\omicron\lambda\omicron\nu, \omicron\acute{\iota} \rho\acute{\alpha} \lambda\acute{\epsilon}\omicron\nu\tau\alpha\varsigma$
 $\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\tau\omicron\varsigma \alpha\upsilon\tau\acute{\epsilon}\rho\upsilon\omicron\nu\tau\epsilon\varsigma, \acute{\omicron}\tau\epsilon \delta\rho\acute{\alpha}\xi\alpha\iota\nu\tau\omicron \delta\epsilon\rho\acute{\alpha}\omega\nu,$
 $\acute{\epsilon}\acute{\iota}\lambda\kappa\omicron\nu \acute{\epsilon}\tau\iota \zeta\acute{\omega}\omicron\nu\tau\alpha\varsigma \acute{\epsilon}\pi' \alpha\upsilon\lambda\acute{\iota}\omicron\nu, \acute{\epsilon}\pi\tau\acute{\alpha} \delta' \acute{\epsilon}\delta\omega\kappa\epsilon$
 $\theta\acute{\alpha}\sigma\sigma\omicron\nu\alpha\varsigma \alpha\upsilon\rho\acute{\alpha}\omega\nu \kappa\upsilon\nu\omicron\sigma\omicron\upsilon\rho\acute{\iota}\delta\alpha\varsigma, \alpha\acute{\iota} \rho\acute{\alpha} \delta\acute{\iota}\omega\acute{\xi}\alpha\iota$
 $\acute{\omega}\kappa\iota\sigma\tau\alpha\iota \nu\epsilon\beta\rho\omicron\upsilon\varsigma \tau\epsilon \kappa\alpha\acute{\iota} \omicron\upsilon \mu\acute{\upsilon}\omicron\nu\tau\alpha \lambda\alpha\gamma\omega\acute{\omicron}\nu$
 $\kappa\alpha\acute{\iota} \kappa\omicron\acute{\iota}\tau\eta\nu \acute{\epsilon}\lambda\acute{\alpha}\phi\omicron\iota\omicron \kappa\alpha\acute{\iota} \upsilon\sigma\tau\rho\iota\chi\omicron\varsigma \acute{\epsilon}\nu\theta\alpha \kappa\alpha\lambda\iota\alpha\acute{\iota}$
 $\sigma\eta\mu\eta\eta\nu\alpha\iota \kappa\alpha\acute{\iota} \zeta\omicron\rho\kappa\omicron\varsigma \acute{\epsilon}\pi' \acute{\iota}\chi\nu\iota\omicron\nu \eta\gamma\eta\eta\sigma\alpha\sigma\theta\alpha\iota.$

Превод на српско-хрватски гласи:

Bradonja⁹⁹ dva ti pak psa šarolika napola dade,
Tri po ušima samo, a jednoga cijela, što same
Lave bi povukli nazad kad već bi ih zgrabili za vrat
Te ih još žive vukli do tora. A sedam ih dade
Iz Kinosure, brže od vjetra, što najbrže mogu
Jelenčad gonit i zeca što nikad ne sklapa oči,
Gdje je jelenu log i gdje se nalazi leglo
Dikobraza naznačit te povest ih na trag gazeli. (Glavičić 2010, 27)

Један превод на енглески гласи:

Two streak'd with white, and three with spotted ears, All fierce in blood; the weaker prey they flew, And living lions to their kennel drew. Seven more he gave to Sparta's hardy race, Fleet as the winds, and active in the chase of fauns, that climb the mountains lofty steep, And hares that *never shut their eyes in sleep*; Skill'd thro' the porcupine's dark haunts to go, And trace the footsteps of the bounding roe. (Tytler 1793)

Други превод на енглески гласи:

And to thee the Bearded God gave two dogs black-and-white, three reddish, and one spotted, which pulled down very lions when they clutched their throats and haled them still living to the fold. And he gave thee seven Cynosurian bitches swifter than the winds - that breed which is swiftest to pursue fawns and the *hare which closes not his eyes*; swiftest too to mark the lair of the stag and where the porcupine hath his burrow, and to lead upon the track of the gazelle. (Mair 1921)

Превод на француски гласи:

Le dieu barbu te donna deux chiens blanc et noir, trois tachés aux oreilles, et un sur tout le corps . Ils pouvaient faire reculer, en leur sautant à la gorge, des lions mêmes et les traîner vivants jusqu'au parc. Il t'en donna sept autres, sept chiennes de Cynosurie, plus rapides que le vent, capables de suivre à course le faon et *le lièvre qui ne ferme jamais les yeux*, de dépister le gîte du cerf et à bauge du porc-épie, de repérer les traces du chevreuil. (Trabucco 1934)

⁹⁹ Епитет бога Пана, Хермесовог сина, који се родио са роговима, козјим ногама и брадом (PГPM ³1989, 317, s.v. Пан).

И овде је реч о затварању односно незатварању очију, код животиње. Објекат је једнако обухваћен глаголом.

Упоредјујући Калимахову и Аристотелову тврдњу у погледу затварања или не очију код животиња, запажа се опречност мишљења. Код Калимаха зец – животиња која поседује капке – никада не затвара очи у сну, како стоји у виду тумачења у Тајтлеровом преводу на енглески језик допуном *never*, односно Трабуковом на француски допуном *jamais*: ако зец никада не затвара очи, следом не затвара их ни док спава. За Аристотела пак свако живо биће које има капке, следом и зец, када спава затвара очи. Опречност не би постојала да глагол код Калимаха има значење „трептати“. Тада би сходни сегмент говорио о зецу који не трепће и не би се доводило у питање склапање очију животиње за време сна, ноћног мировања. Глагол који у грчком носи то значење је σκαρδαμύττω „трептати, жмирити“. Овакво пак значење глагола μύω није потврђено, иако радња трептања тесно припада домену деловања радње μύω. Рекли бисмо да значења глагола σκαρδαμύττω представљају извесне семантичке фреквентативе радње склапања очију, радње μύω.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Етимологија глагола σκαρδαμύττω није поуздано установљена. Претпостављено је да је реч о глаголу деноминалу и радњи изведеној из претпостављене именице радње *σκαρδαμός „трептање, трептај“ и суфикса -ύσσω (Chantraîne 1977, IV-1 s.v.). У виду само начелног размишљања, и искључиво у мери у којој неустановљена са сигурношћу етимологија глагола σκαρδαμύττω (атички облик гл. σκαρδαμύσσω) оставља простор за размишљања о њој, изнели бисмо само један елеменат који се евентуално, у најмању руку формално, запажа. Полазишну тачку, из угла нашег рада, чини глагол μύω и његова значења „затварати очи, жмурити“. Применивши ову идентичност значења на морфолошки лик глагола σκαρδαμύττω, запажа се да и он поседује слог μύ-. Овако га посматрајући, следећи корак у закључивању, који пак ово запажање намеће, гласио би да је глагол σκαρδαμύττω изведеница. Но, идентичност или сличност значења сигурно не представљају довољан услов за довођење у етимолошку везу две речи уопште. Као пример из близине, и српски глаголи „трептати“ и „жмирити“, саопштавајући сличан садржај, имају сасвим различите основе, следом и етимологије.

Александар Афродизијски¹⁰¹, перипатетичар с краја II и почетка III века, у делу О души употребљава глагол μύω који за објекат има нос, DeAn.52.24:

γίνεται δὲ τοῖς μὲν ἀνθρώποις τε καὶ ὅλως τοῖς ἀναπνέουσιν διὰ τοῦ ἀναπνεῖν ἢ ὄσφρησις, διὰ τῆς ἀναπνοῆς ἀποκαλυπτομένου καὶ ἀνευρνομένου τοῦ τῆς ὄσφρησεως ὀργάνου, τέως ἐπικεκαλυμμένου τε καὶ μεμυκότος, ὡσπερ ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν γίνεται τοῖς ἔχουσι βλέφαρα. τοῖς δὲ μὴ ἀναπνέουσιν οὐχ οὕτω γίνεται τῷ τοὺς ὄσφρητικούς πόρους ἔχειν αὐτὰ ἀσκεπεῖς, ὡς ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἔχει ἐν τοῖς σκληροφθάλμοις τῶν ζώων.

А код људи и уопште узев код свих бића која дишу, мирис настаје удисањем, тј. отварањем и ширењем органа за мирис, претходно покривеног и затвореног; као што бива са очима код бића која имају капке. А код оних који не дишу не бива овако, будући да су код њих отвори/поре за мирис непокривене, као што је случај са очима код живих бића сувих¹⁰² (непокретних) очију.

У овој потврди делује партицип перфекта у придевској служби глагола μύω. И нос, као следећи објекат глагола μύω дели особине претходних: носнице као отвори на телу шире се и скупљају, отварају и затварају. Радња делује на људском и животињском организму. Глагол је и овде непрелазног вида.

Глагол μύω у значењу „затварати“ у пренесеној (метафоричној) употреби уз објекатску допуну.

Филон Александријски у делу О Каиновој и Авељевој жртви (De Sacrificiis Caini et Abeli) говори и о мудрости до које човек долази личним трудом, Sac. 78.7:

ἀλλ' ὅταν γε μὴ προῖδομένοις μηδὲ ἐλπίσασι φέγγος αἰφνίδιον ἐπιλάμψη τὸ αὐτοματοῦς σοφίας, ἢ δὲ τὸ μεμυκὸς ὄμμα ψυχῆς διοίξασα ἀντὶ ἀκροατῶν θεατὰς ἐπιστήμης ἐργάσῃται τὴν ὠκυδρομωτάτην αἰσθήσεων ὄψιν πρὸ τῆς βραδυτέρας ἀκοῆς ἐν διανοίᾳ θεῖσα, μάταιον ἔτι διὰ λόγων ὦτα γυμνάζειν.

¹⁰¹ Филозоф Александар из Афродизије био је цењен као најуспешнији тумач (ἐξηγητής) Аристотелових дела. Велики број тих коментара је сачуван. У Атини је држао перипатетичку школу и поучавао Аристотеловим идејама. Дело О души није коментар на Аристотелов спис. Ту он излаже своје виђење теме.

¹⁰² Ако антоним придева σκληρόφθαλμος гласи ὑγρόφθαλμος „влажних очију“ (нпр. Arist. De Animal. passim), тада је његово значење „сувих очију, сувоок“.

Али, када оне који нити су претходно видели нити су се надали, обасја изненадна светлост самоуком мудрошћу и она отвори *затворено око душе*, уместо слушаоцима људе чини сагледатељима знања, давши им да разумом најбрже могуће осматрају чула, уместо тромијег слушања о њима, па бива залудно надаље уши напрезати речима.

Превод на енглески гласи:

But when the sudden light of self-taught wisdom has shone upon those who had no foreknowledge or expectation of it, and opening *the previously closed eyes of the soul*, makes men spectators of knowledge instead of being merely hearers of it, implanting in the mind the swiftest of the outward senses, sight, instead of hearing, which is slower; it is then in vain to exercise the ears with speeches. (Yonge 1854/5)

Објекат на којем делује глагол је ὄμμα ψυχῆς „око душе“. Допуна објекта, ψυχῆς, пренела је дејство глагола на апстрактну раван. Непрелазног је вида.

Исти аутор у делу О непроменљивости Бога користи идентичан обрт. Правећи упоредну разлику између људи за које се истина налази у земљаским стварима и оних који је смештају у оквир божанског, сматра да „земним“ људима, Immut. 181.3:

ὧν ἓνα καὶ τὸν Βαλαὰμ ἀναγραπτέον· γῆς γὰρ θρέμμα καὶ οὗτος, οὐκ οὐρανοῦ βλάστημα. τεκμήριον δέ· οἰωνοῖς καὶ ψευδέσι μαντεῖαις ἐπόμενος οὐδ' ὅτε τὸ τῆς ψυχῆς μεμυκὸς ὄμμα ἀναβλέψας εἶδε τὸν ἄγγελον τοῦ θεοῦ ἀνθεστῶτα (Num. 22, 31), μετατραπόμενος ἐπέσχε τὸ ἀδικεῖν, ἀλλὰ πολλῶ τῷ τῆς χρησάμενος ῥεύματι ἐπικλυσθεὶς κατεπόθη.

... треба дописати и Валаама. И он је био пород земље, не изданак неба. Доказ овоме: поводећи се за знамењима и лажним пророштвима, и кад му је прогледало *затворено око душе* и видео анђела Божијег наспрам себе (Бр. 22, 31), није се обратио и престао чинити што је криво, већ држећи се те бујице и преплављен њоме, би прогутан.

Превод на енглески гласи:

... we must enroll Balaam, for he also is a child of the earth, and not a shoot of heaven, and a proof of this is, that he, being influenced by omens and false prophecies, not even when *the eye of his soul, which had been closed*, recovered its sight, and "saw the angel of God standing against him in the way;"⁴⁵ not even then did he turn back and

desist from doing wrong, but giving way to a mighty torrent of folly, he was washed away and swallowed up by it. (Yonge 1854/5)

У делу О сновима (De Somnis) Филон описује јављање анђела Јакову у сну, коментар на Пост.31.11. Анђео га позива да подигне поглед и види „овнове и јарце што скачу на овце и козе“ (Пост.31.12). Следи Филоново тумачење призора, Som.1.199.1:

αἰπολίου μὲν δὴ τράγος, ποιμνης δὲ κριὸς ἡγεμῶν ἐστὶ· τὰ δὲ ζῶα ταῦτα δυεῖν λόγων σύμβολα τελείων, ὧν ὁ μὲν ἕτερος καθαίρει καὶ κενοῖ ψυχὴν ἀμαρτημάτων, ὁ δὲ ἕτερος τρέφει καὶ πλήρη κατορθωμάτων ἐργάζεται. τοιοῦτοι μὲν οἱ ἡγεμόνες ἐν ἡμῖν ἀγελάρχαι λόγοι· αἱ δὲ ἀγέλαι προβάτοις καὶ αἰξὶ φερωνύμως διατεθεῖσαι ἄττουσι καὶ προβαίνουσι μετὰ σπουδῆς πρὸς δικαιοσύνην. ἀναβλέψας οὖν τὸ τέως μεμυκὸς ὄμμα τῆς διανοίας εἶδε τοὺς ἀναλογοῦντας τράγοις καὶ κριοῖς τελείους λόγους ἠκονημένους πρὸς τε μείωσιν ἀδικημάτων καὶ ὧν χρὴ πράττειν συναύξησιν ...

Ован је стаду оваца а јарац стаду коза вођа. Ове животиње симболи су два савршена логоса, од којих први очишћава и празни душу од греха, а други је храни и чини је пуном успеха/достигнућа. Ове вође код нас људи су логоси као началници стада. Стада која носе имена оваца и коза хитају и журно јуре ка правди. Тако, погледавши увис *до тог тренутка затвореним оком разума*, Јаков је видео сходне јарцима и козама савршене логосе изображене у ликовима [ових животиња] ради умањења престапа и увећања/умножења онога што је потребно чинити ...

Превод на енглески гласи:

Now the hegoat is the leader of the flock of goats, and the ram is the leader of the flock of sheep, and these two animals are symbols of perfect reasonings, one of which purifies and cleanses the soul of sins, and the other nourishes it and renders it full of good actions. Such then are the leaders of the flocks in us, namely, reasons; and the flocks themselves, resembling the sheep and goats whose names they bear, rush forwards and hasten with zeal and earnestness towards justice. Therefore, looking up with *the eye of his mind, which up to that time had been closed*, he saw the perfect and thoroughly sharpened reasons analogically resembling the goats and rams, prepared for the diminution of offences and the increase of good actions. (Yonge 1854/5)

Сходни обрт је идентичне структуре као у претходној потврди, уз допуну објекта термином *διάνοια*, разум. У наведеним Филоновим одељцима глагол стоји у партиципу перфекта. Могуће да се синтагма *μεμυκὸς ὄμμα* употребљавана на пренесеној равни у једном тренутку почела осећати језички самосталном у погледу јасног означавања човекове затворености према духовним, божанским реалностима, созерцањима, и потом се учврстила као фразеолошки обрт, код Филона можда заснован на хебрејском предлошку.

У делу О земљорадњи (*De Plantatione*) Филон посвећује један одељак разматрању значења речи из Светога Писма Старога Завета: „На брду твог наслеђа“ (Исл.15.17). Упоредјујући однос Бога и њему верних људи са владарима земаља и њиховим поданицима, анализирајући њихове међусобне односе и оно што ти односи укључују, закључиће да је Бог људе одане Њему изабрао себи за наслеђе на земљи, *Plant.58.4*:

*μηδὲν οὖν θαυμάσης, εἰ καὶ τοῦ πανηγεμόνου θεοῦ τὸ ἐφ' ἅπασιν κράτος εἰληχότος ἐξαίρετος κληρὸς εἶναι λέγεται ψυχῶν σοφῶν ὁ θίασος, ὁ ὀξυωπέστατα ὄρων, ἀμέμπτω καὶ ἀκραιφνεῖ κεχρημένος τῷ **διανοίας ὄμματι**, **μύσαντι μὲν οὐδέποτε**, ἀεὶ δὲ ἀναπεπταμένω καὶ εὐθυτενῶς βλέποντι.*

Тако, немој се чудити ако се каже да је изабрано наслеђе свевладара Бога, у чијој је власти моћ над свим, скуп мудрих душа, јер он најизоштреније осматра, *служећи се* непорочним и чистим *оком разума*, *које се никада није затворило*, и *које* увек гледа широм отворено и право упрто.

Превод на енглески гласи:

Do not wonder, therefore, if the company of wise souls is pronounced to be the especial inheritance of the all-powerful God who has authority and dominion over everything, since he sees most acutely of all beings, exercising the irreproachable and unadulterated *eye of the mind, which is never shut*, but is always wide open and looking intensely into every thing. (Yonge 1854/5)

У овој потврди глагол μύω стоји у партиципу презенте актива уз допуну, ὄμματι μύσαντι. Непрелазног је вида. У метафоричком смислу реч је о оку које никада не спава.

У делу О Авраамовој сеоби (Migrationes) Филон бодри свој ум, осврћући се на цитате из Књиге постања, да ни случајно никад не заспи, Migr.222.4:

ὥστε μηδέποτε, ὦ διάνοια, μαλακισθεῖσα ὀκλάσης, ἀλλά, κἄν τι δοκῇ δυσθεώρητον εἶναι, τὸ ἐν σαυτῇ βλέπον διανοίξασα διάκυσσον εἴσω καὶ ἀκριβέστερον τὰ ὄντα ἐναύγασαι καὶ μήτε ἐκοῦσα μήτε ἄκουσά ποτε μύσης τυφλὸν γὰρ ὕπνος, ὡς ὄξυωπὲς ἐγρήγορσις.

Тако немој никада, о разуму [мој], омекшати и поклекнути већ, ако ти се нешто и учини тешким за сагледавање, отворивши оно чиме у себи самом гледаш (=своје очи) наднеси се ту унутра и прецизније расветли бића и ствари, *и никад да их ниси, хтело ти се или не, затворио*. Јер спавање је слепи чин, као што је будност оштровида.

Превод на енглески гласи:

So that never, O my mind, do thou become effeminate and yield; but even if any thing does appear difficult to be discovered by contemplation, still opening the seeing faculties that are in thyself, look inwards and investigate existing things more accurately, and *never close the eyes whether intentionally or unintentionally*; for sleep is a blind thing as wakefulness is a sharp-sighted thing. (Yonge 1854/5)

У овој потврди гл. μύω стоји у конјунктиву аориста актива. Субјекат на којем се обавља радња је разум. Порука обрта гласи „разуму, не спавај“, опет у метафоричком смислу. С обзиром на садржај реченице који следи, рекло би се да се по функцији одричан облик конјунктива аориста у грчком поистовећује са изрицањем строге забране у латинском језику исказиване 2. лицем једине конјунктива перфекта (ne dormiveris).

Плутарх у делу Упоредни животи славних, приказује Помпеја и његова политичка и војна достигнућа.¹⁰³ Радња места о којем ћемо нешто рећи гласи: године 49. пре Христа Цезар се из Галије враћа у престоницу, стиже до места Аримина на реци Рубикон и разматра да ли ће реку прећи са војском или ће послушати Помпеја и вратити се у престоницу као проконзул у одласку, Plu. Romp. 60.2:

καὶ γὰρ ἐπὶ τὸν Ρουβίκωνα ποταμὸν ἐλθὼν, ὃς ἀφώριζεν αὐτῷ τὴν δεδομένην ἐπαρχίαν, ἔστη σιωπῇ καὶ διεμέλλησεν, αὐτὸς ἄρα πρὸς ἑαυτὸν συλλογιζόμενος τὸ μέγεθος τοῦ тоλμήματος. εἶτα, ὡσπερ οἱ πρὸς βάθος ἀφιέντες ἀχανὲς ἀπὸ κρημνοῦ τινος ἑαυτοῦς, **μύσας τῷ λογισμῷ** καὶ παρακαλυψάμενος πρὸς τὸ δεινόν, καὶ τοσοῦτον μόνον Ἑλληνιστὶ πρὸς τοὺς παρόντας ἐκβοήσας, "Ἄνερσιφθω κύβος," διεβίβαζε τὸν στρατόν.

И дошавши до реке Рубикона, која је представљала границу њему дате области, застао је ћутке и стао се премишљати, сам у себи разматрајући велику смелост свог поступка. А потом, као они који су себе гурнули у зјапећу дубину какве провалије, *зажмуривши разумом* и сакривши лице пред опасношћу, узвикнувши на грчком пред присутнима само: „Нека коцка буде бачена“, поче преводити војску.

У преводу на српско-хрватски сходна реченица гласи: „*Zatim, kao onaj koji se na strmeni strmoglavljuje u dubinu bezdana, zatvorivši oči razuma i povukavši zavjesu između njih i opasnosti i samo uzviknuvši nazočnima na helenskome: 'Neka kocka bude bačena!', prevede vojsku preko rijeke.*“ (Dukat 1988, II 384); у преводу на енглески: „*Then, like one who casts himself from a precipice into a yawning abyss, he closed the eyes of reason and put a veil between them and his peril, and calling out in Greek to the bystanders these words only, 'Let the die be cast,' he set his army*

¹⁰³ Помпеј је склопио први тријумвират са Красом и Цезаром 59.г. пре Христа. Након пропасти тријумвирата после Красове смрти, три пута је био биран за конзула. У једном тренутку окренуо се против Цезара. Док је Цезар у Галији успешно ратовао, лично је забранио да му се повери још један мандат проконзула и наредио му да распусти војску и врати се у Рим. Граница између римских провинција и Цезарове Цисалпинске Галије била је река Рубикон. Она је имала посебан статус у римском праву. Ниједан војсковођа није смео да је пређе са својом војском. Овом клаузулом Рим се чувао од унутрашњих претњи. Цезар је донео судбоносну и без преседана одлуку и 10. јануара 49.г. пре Христа са једном легијом војника прешао реку. Тако је започео грађански рат у Риму.

across.“ (Perrin, 1917); на француски: „Puis, comme les gens qui se lancent du haut d’une roche escarpée dans un abîme profond, *il fit taire le raisonnement*, et, se voilant le visage devant le danger, il cria ces seul mots en grec à son entourage: “Que le sort en soit jeté!”, et il fit traverser le cours d’eau à son armée.“ (Flacelière/Chambry 1973, VIII 237).

У преводу на српски и енглески језик обрта употребљено је значење „zatvorivši oči razuma“ и „he closed the eyes of reason“. У преводу на француски употребљен је глаголски израз *faire taire* „учинити ћутећим, ућут(к)ати“ размишљање: „il fit taire le raisonnement“.

Као допуна у дативу у овој потврди стоји именица λογισμός. Означава мисао, мишљење настало након сагледавања више опција и избором једне као дефинитивног суда. Мишљења након (про)рачуна.¹⁰⁴ Реч је о упоређивању те сходно сабирању и одузимању мисли које Цезару иду у прилог или на штету зарад доношења коначне одлуке – преласка преко Рубикона или не. У ближем реченичном окружењу употребљена је и изведеница глагола идентичне основе, συλλογιζόμενος, истог појмовног садржаја, мислено изводити рачун, тј. разматрати. Именица λογισμός саопштава прерачунавање мисли, њихово комбиновање па и јединични резултативни склоп процеса промишљања. У мери у којој се Цезару не допада коначни исход таквог рачуна, он се затвара пред њим, удаљује се од њега, ипак радећи што му је воља. Тако у овој метафорској употреби предност треба дати затварању очију, не уста, што обрт доводи у везу са обртом који се сусреће код Филона: „око разума“. Треба рећи да су у овој ситуацији Цезареве очи широм отворене.

¹⁰⁴ Или из рачуна.

У епиграму непознатог састављача (Ἀδέσποτον) хетери Патрофили која је преминула, један њен по свој прилици обожавалац посвећује следеће стихове, AG 7.221:

Акμαίη πρὸς ἔρωτα καὶ ἠδέα Κύπριδος ἔργα,
Πατροφίλα, **κανθούς** τοὺς γλυκεροὺς ἔμυσας·
ἐσβέσθη δὲ τὰ φίλτρα τὰ κωτύλα, χῶ μετ' ἀοιδῆς
ψαλμὸς, καὶ κυλίκων αἱ λαμυραὶ προπόσεις.
ἄδη δυσκίνητε, τί τὴν ἐπέραστον ἑταίρην
ἦρπασας; ἦ καὶ σὴν Κύπρις ἔμηνε φρένα;

У зениту љубави и љубавних наслада Кипранке (Афродите),
Патрофило, *склопила си љупке углове ока.*
Утихну љубавни ваб, удар у жице уз песму,
халапљива испијања чаша.
Хаде троме, зашто дражесну другу узе?
Или и теби Кипранка помути памет?

Превод на латински гласи:

Matura amoris et dulcibus Cypridis operibus,
Patrophila, *oculos blandos clausisti;*
Extincta sunt lenocinia garrula et cum cantu Organi-pulsatio,
et calicum protervae propinationes.
Pluto inexorabilis, quid peramabilem amicam Rapuisti?
An et tuam Cypris furiavit mentem? (Jacobius 1888)

Превод на енглески гласи:

Patrophila, ripe for love and the sweet works of Cypris,
thou hast *closed* the gentle *eyes*;
gone is The charm of thy prattle, gone thy singing and Playing,
and thy eager pledging of the cup.
Inexorable Hades, why didst thou steal our loveable Companion?
Hath Cypris maddened thee too? (Paton 1917, II)

Превод на немачки гласи:

Als du zur Liebe und Kypris' holdseligem Werke erblüht warst,
Fiel dir das reizende Aug, liebe Patrophila, zu.
All der lockende Zauber, das lustige Leeren der Becher,
Sang und Saitengeklirr losch wie ein Licht nun dahin...

Ach, warum hast du uns, Hades, die wonnige Freundin genommen?
Hat Aphrodite auch dir, Harter, die Sinne berückt? (Beckby 1957, II 136)

У овој потврди глагол $\mu\acute{\upsilon}\omega$ делује у прелазном виду – Патрофила је склопила очи. На пољу на којем влада песничка слобода, обрт „склопити очи“ задобија метафоричко значење „умрети“. Именица $\kappa\alpha\nu\theta\acute{o}\varsigma$ познијег је датума и означава угао ока.

У латинском преводу употребљен је општи глагол затварања *claudo* 3, *clausi*, *clausum*. У енглеском преводу стоји раније употребљаван глагол *close*. У немачком преводу употребљен је глагол *zufallen*, *fiel zu*, који иначе учествује у изразу: *die Augen fallen mir zu* „очи ми се за-/с- клапају“. Овај глагол изведеница представља семантичку паралелу глагола $\mu\acute{\upsilon}\omega$, не и етимолошку, будући да основни глагол *fallen* има значење „падати“. Праволинијским повезивањем са предлогом *zu* „до, при, уз“ задобија значење „падати при/уз/до“, означавајући приближеност, приљубљеност радње падања, спуштања уз објекат на којем делује. Тиме елиминишући слободан пад из свог значења, преко представе спуштања капка низ око, развија значења „затворити, склопити“. Овде појам угињања, увлачења ока у свој унутрашњи простор не учествује, за разлику од ситуације у грчком језику. Немачки глагол *zufallen* употребљен је на основу представе у којој капци клизе низ зеницу и беоњачу.

Ерикије у једном поучном епиграму приказује брижног јарца који се на довитљив начин постарао да му крволочни вук не уграби козе. Радња глагола $\mu\acute{\upsilon}\omega$ делује на зеницама, AG 9.558:

Ὁ τράγος ὁ Κλήσωνος ὄλαν διὰ πάννουχον ὄρφναν
αἰγας ἀκοιμάτους θήκε φριμασσόμενος
(ὁδμὰ γὰρ μιν ἔτυψε λύκου χιμαροσφакτῆρος
τηλόθι, πετραίαν αὔλιν ἀνερχομένου),
μέσφα κύνες κοίτας ἀνεγέρμονες ἐπτοίασαν
θῆρα μέγαν· τραγίνους δ' ὕπνος ἔμυσε κόρας.

Клесонов јарац током целе свечано ноћне помрчине
козе одржаваше буднима својим бректањем, поскакивањем
(јер га из даљине ошину мирис вука козоубице,
који се успињао до каменитог конака у пољу),
све док пси из сна пробуђени не нагнаше у бег
велику звер: тад јарчеве *сан склопи зенице*.

Превод на латински гласи:

Hircus Clesonis totam per nocturnam obscuritatem
capras insomnes reddidit fremens:
(odor enim eum percussit lupi caprearum-occisoris procul,
lapideum antrum ascendentis:)
donec canes conbilibus excitati fugarunt-territam
belluam magnam: *hircinas tum somnus clausit puppilas*. (Jacobius 1888)

Превод на енглески гласи:

Cleson's billy-goat through the livelong night
kept the she-goats awake with his snorting and jumping,
for he had caught from afar the scent of a goat-slaying wolf
that was approaching the fold built on the cliff.
At length the dogs awakened from their bed, frightened away
the huge beast, and sleep *closed the eyes* of the goats. (Paton 1915, III)

Превод на немачки гласи:

Schwarz war und finster die Nacht; doch dauernd verscheuchte
der Geissbock Klesons den Ziegen umher unruhigspringend den Schlaf.
Fernher traf ihn ein Wind vom ziegenmordenden Wolfe,
Der zu ihrem Geheg hier in dem Felsen sich schlich.
Endlich erwachten die Hunde vom Scummer und jagten die grosse Bestie
von dannen; da auch *schloss seine Augen* der Bock. (Beckby 1957, III 340)

И овде је глагол $\mu\acute{\upsilon}\omega$ прелазног вида: сан је склопио зенице јарца.

За разлику од латинског, у којем је употребљена реч која означава зеницу, *puppila*, у енглеском и немачком језику заступљене су већ сусретане именице које означавају око (*eye, Auge*). Глаголи остају исти као и раније у сва три превода. Запажа се да у немачком није употребљен глагол „за капке“ *zufallen*.

У наредне четири потврде радња μύω делује на ранама. У једној потврди делује на пренесеној равни.

У последњем певању Илијаде Хермес, одговарајући Пријаму забринутом за судбину посмртних остатака свога сина, саопштава како је истина да Ахилеј вуче Хекторов леш око гроба свог драгог, једнако убијеног пријатеља Патрокла. Ипак, умирује га речима да Ахилеј Хекторово тело не скрнави и не унаказује, Π.24.420:

θηοῖό κεν αὐτὸς ἐπελθὼν οἶον ἔερσῆεις κεῖται, περὶ δ' αἶμα νένιπται, οὐδέ ποθι
μιαρός· σὺν δ' ἔλκεα πάντα μέμυκεν ὅσσ' ἐτύπη· πολέες γὰρ ἐν αὐτῷ χαλκὸν
ἔλασσαν.

И сам би видео, кад би наишао, како росан почива; и од крви је опран, и нигде по телу није оскврњен; уз то, све ране су му се затвориле које су му нанете; многи наине у њега копље забодоше.

У преводу на српски стоји: „и све се затворише ране“ (Ђурић 1965, 681), у преводу на енглески: „his wounds every one of them closed“ (Butler 1898), односно „and all the wounds are closed“ (Murray 1924), на француски: „toutes les blessures sont fermées“ (Lisle 1866), на немачки: „und die Wunden sich alle geschlossen“ (Voss 1781), на руски: „язвы кругом затворились“ (Гнедич 1829), на савремени грчки: „κλεισμένες τες πληγές του“ (Πολυλάς 1923), на шпански: „heridas ... todas se han cerrado“ (Estalella 1910), чешки „jeho všechny se zavřely rány“ (Kvíčala 1886).

Примећује се да је спољни облик већине објеката глагола μύω сличан – елипсаст, овалан – пупови, избојци, око, уста, ране, и да су двојаког вида – могу бити отворени и затворени.

У коментару на овај стих из Илијаде помиње се и Аристотелов коментар, Schol.Π.24.420:

σὺν δ' ἔλκεα πάντα μέμυκε παράδοξον· τὰ μὲν γὰρ τῶν ζώντων ἔλκη μετὰ θάνατον μύει, τὰ δὲ μετὰ θάνατον γινόμενα σήπεται. ib. ἀδύνατον νεκρῶν τραύματα μύειν, ὡς φησιν Ἀριστοτέλης εἰρηκέναι Ὅμηρον μῦσεν δὲ περιβροτόεσσα ὠτειλή. τοῦτο δὲ τὸ ἡμιστίχιον οὐδὲ φέρεται.

Обрт „све ране су зарасле“ је нелогичан; наиме, каже да се ране живих бића после смрти затварају, али све што се збива после смрти уствари труне.

ib. Немогуће је да се ране мртвих бића затварају, како каже Аристотел да је Хомер рекао: „затворила се отворена, закрвављена рана¹⁰⁵“. Али овај полустих нигде није наведен.

У сваком случају, рана након повреде прво креће да се затвара.

Хипократ описујући у делу Епидемије (De morbis popularibus, Epidemiae)

смрт из нехата једног кожара и обућара каже, 5.1.45:

Ὁ σκυτεὺς, κάσσιμα κεντῶν, ὀπητίῳ ἐκέντησεν ἑαυτὸν ἐπάνω τοῦ γούνατος ἐς τὸν μηρὸν, καὶ ἔβαψεν ὡς δάκτυλον. Τούτῳ αἷμα μὲν οὐδὲν ἐρῶρη, τὸ δὲ τρώμα ταχὺ ἔμυσεν, ὁ δὲ μηρὸς ὅλος ἐμετεωρίζετο, καὶ διέτεινεν ὁ μετεωρισμὸς ἕς τε τὸν βουβῶνα καὶ τὸν κενεῶνα· οὗτος τῇ τρίτῃ ἀπέθανεν.

Кожар, шијући кожу за потплату/ћон, обућарском иглом убоде се изнад колена у бутину и закрвави у ширини прста. Много крви је изгубио, али *се рана брзо затворила*, док је бутина сва кренула да отиче и то отицање се проширило на препону и слабину. Трећег дана је умро.

Реч-две о разлици између затварања и зарастања ране. Уколико затварање ране представља први корак у санирању акутног стања повреде, период у којем ће престати бол и отицање крви, зарастање би указивало на следећу фазу коначног зацељења, у којој се површински део ране, првенствено кожа исцељује, сроста њено расечено ткиво. Терминологију зарастања у грчком

¹⁰⁵ Именица ὠτειλή, од гл. οὐτά(ζ)ω „задати рану“, у хомерском језику означавала је отворену рану, задату изблиза (Senc 1910, s.v.).

језику чине именица ἐπούλωσις, уобичајено уз допуну ἐπὶ ἔλκουσ¹⁰⁶, и глагол ἐπουλόομαι, једнако ἐπὶ ἔλκουσ¹⁰⁷.

У Софокловој трагедији Трахињанке¹⁰⁸ глагол μύω је заступљен у пренесеном значењу. Стихови везани за наше разматрање припадају последњем, седмом чину трагедије, чија је радња сложена и драматична. Наиме, сва три протагониста ће се на свој начин показати убицама из нехата вољених особа. Хераклова супруга Дејанира, преко епизоде о кентауру Несу, или да би мужа одвратила од лепе Јоле и изнова приволела себи или из незнања, убија најхрабријег грчког јунака, чему посредује и њихов син Хил. Дејанира због тога извршава самоубиство. Хил, зато што је допринео мајчином убијању оца себе криви и за самоубиство мајке, а Херакле, донесен на носилима кући, још не сазнавши за Дејанирину трезвену љубав и управо почињено самоубиство из очаја, запомаже пред сином, још увек разјарен на Дејаниру и гневан на Зевса. Но, пошто не може на оцу, бес искаљује на очевим жртвеницима, S.Trach.1009:

HP. Ὡ Κηναία κρητὶς βωμῶν,
ίερῶν οἶαν οἶων ἐπί μοι
μελέω χάριν ἠνύσω, ὦ Ζεῦ·
οἶαν μ' ἄρ' ἔθου λώβαν, οἶαν·
ἦν μή ποτ' ἐγὼ προσιδεῖν ὁ τάλας
ὄφελον ὄσσοις, τόδ' ἀκήλητον
μανίας ἄνθος καταδερχθῆναι.
Τίς γὰρ αἰοιδός, τίς ὁ χειροτέχνης
ιατορίας, ὅς τήνδ' ἄτην
χωρὶς Ζηνὸς κατακλήσει;
θαῦμ' ἂν πόρρωθεν ἰδοίμην.
Ἔε, ἐᾶτέ με, ἔᾶτέ με δύσμορον
ὑστατον εὐνάσαι, ἐᾶτέ με δύστανον.
Πᾶ μου ψαύεις; ποῖ κλίνεις;
Ἀπολεῖς μ', ἀπολυεῖς.
Ἀνατέτροφας ὅ τι καὶ μύση.

¹⁰⁶ Код Галена, на пример.

¹⁰⁷ Код Хипократа и Галена passim.

¹⁰⁸ Познатој по томе што се у њој јунак грчке митологије Херакле појављује као негативан лик.

О, темељи кенајског¹⁰⁹ жртвеника, какву захвалност за какву жртву сте себи израдили на мени проклетоме, о Зевсе! Баш мене каквом си изложио руглу! Ваше темеље није требало ја јадан никад очима да видим, на ту несмирљиву клицу беснила да погледам. Та ко је бајар, ко је видар који ће ово лудило без Зевса смирити? Чудо бих тад издалека гледао. Ах, ах, допустите м<и>, ~~, допустите ми злосрећноме да последњи пут на одар легнем, допустите ми несрећноме! Чиме ме дираш? На шта <то> смераш? Убићеш ме, убити. Потхрањујеш рану што се већ затворила.

У преводу на српско-хрватски сходна реченица гласи: „Ej ubit ćeš, ubit me! Zlo, što usnu, razbudi.“ (Rac/Majnarić 1990, 207b), у преводу на енглески: „Thou wilt kill me, thou wilt kill me! If there be any pang that *slumbers*, thou hast aroused it!“ (Jebb 1904), у другом преводу на енглески: „You are killing me, killing me! You have wakened *the pain that was quiet*.“ (Torrance 1966), на француски: „Tu me tueras, tu me tueras! Tu as réveillé mon *mal assoupi*.“ (de Lisle 1877), на италијански: „Morir, morire Tu mi fai. Tu ridesti inacerbito Il *duol ch'era sopito*.“ (Bellotti s.a.).

Реч-две о Херакловом телесном стању¹¹⁰. Он у затрованој кошуљи приноси жртву¹¹¹. Пламен припремљен за спаљивање бикова покреће дејство отрова који пробија кроз кожу и креће да нагриза Хераклово тело изнутра. Разједа му утробу и мишиће. Херакле покушава да стргне са себе злокобну кошуљу али се она приковала уз његов труп и он у покушајима да је скине уједно откида комаде сопственог тела. Тако унакаженог донели су га кући у Трахин.

¹⁰⁹ В. следећу напомену.

¹¹⁰ До његовог страдања је дошло приликом приношења жртве у част победе над Еуритом, краљем Ехалије (једна од могућности каже да је реч о Еубеји (РГРМ ³1989, s.v. Херакле 468). Херакле се заљубио у краљеву ћерку Јолу и град спалио а њу заробио. У ту сврху он је саградио нови жртвеник на еубејском рту Кенају и за сâм обред супруга Дејанира ће му послати свечану одећу – њеном руком исткану белу кошуљу умочену у крв кентаура Неса, жуч лернејске хидре (по Несовим речима, чини за љубав), не знајући да се с његовом крвљу помешао отров са оштрице мача којим му је Херакле задао смртни ударац.

¹¹¹ И Глаука у Софокловој Медеји је обукла затровану хаљину и од ње страдала (в. горе, E.Med.1183).

Ова слика Херакловог стања призива представу Хекторовог леша из II.24.420. Обојица су прво страдали задобивши тешке *ране* (ἔλκεα) сечивима. Једино што су Хекторове већ зарасле, ἔλκεα πάντα μέμυκεν, и он на самртном одру лежи ἐερσήεις, очуваног тела, док Херакле μιᾶρός κείται, унакажен и оскврњен. Тако, у овде разматраном стиху, Херакле виче на неког од слугу (или сина) који га по свој прилици помера, тиме изазивајући поновни бол рана које су на путу од Кенајског рта до Трахина почеле да се смирују, зарастају. Зато у Хераклова уста Софокле ставља речи: Ἀνατέτροφας ὅ τι καὶ μύση, тј. померајући ме оживео си, призвао бол, дао си храну ранама које су се већ затвориле¹¹².

У преводима на савремене језике које смо изнели, претежно су заступљени глаголи значења „спавати“ и у једном „у-/с-мирити, ублажити“: енгл. *slumber*, фр. *assoupir*, ит. *sopire*, енгл. *be quiet*. То нису глаголи који саопштавају радњу μύω, али у овом стиху њихово друго значење јесте у тесној вези са њом. Ако након затварања рана следи ублажавање, умиривање боли, радње ових глагола у разматраном стиху ефективна су последица радње μύω као затварања рана. Њихову употребу омогућује *licentia poetica*.

„Бити нем, немушт“

Код Аристотела наилазимо на опис глувонемих људи, Prob.899a.7:

οἱ δὲ ἐνεοὶ λαλοῦσι διὰ τῶν ῥινῶν· ταύτη γὰρ αὐτῶν ἐκπίπτει τὸ πνεῦμα διὰ τὸ τῷ στόματι μεμυκέναι. μεμύκασι δέ, ὅτι οὐθὲν εἰς φωνὴν χρῶνται τῇ γλώττῃ. Διὰ τί μεγαλόφωνοι πάντες εἰσὶν οἱ θερμοὶ τὴν φύσιν;

Глувонемии говоре кроз нос. У таквом стању, њима из носа излази ваздушна струја зато што *су неми*. А *неми су*, зато што се у говору уопште не користе језиком. Зашто су сви који производе снажне гласове топли по природи? ...

¹¹² Можда је могуће да се Софокле, мотивисан описом из Илијаде, послужио истим изражајним обрасцем у свом стиху.

Глагол *μύω* у овој потврди делује уз допуна. Допуна стоји у инструменталном дативу. Бића која су нема затворена су устима према спољној средини, у мери у којој немају способност општења са њом у виду говора.

„Бити без речи“

Дамаскије дијадох, филозоф из V-VI века, у делу Питања и одговори о првим начелима (*Απορίαί καί λύσεις περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν*) разматра различите апстрактне појмове, постављајући и питање њиховог постојања. О појмљивости ствари, бића и појмова каже, *Dam.Princ.6*:

καὶ γὰρ τὸ ἀσώματον, εἰ καὶ ἀόρατον, ἀλλὰ νοητόν· καὶ τὸ ἀνόητον, ἄλλο τι ὅμως, οἶον εἴ τι τῶν ὁπωσοῦν νοήσει τινὶ ἀκατάληπτον· εἰ δὲ πᾶσαν ἔννοιαν καὶ ὑπόνοιαν ἀναιροῦμεν, καὶ ταύτην εἶναι φαμεν, τὴν παντάπασι ἡμῶν ἀγνοουμένην, **περὶ δὲ πᾶν ὄμμα μύομεν, καὶ πάντα μύομεν**, τοῦτο ἄγνωστον λέγομεν, οὐχ ὅτι αὐτοῦ τι λέγομεν, οἶον τὸ μὴ πεφυκὸς ὄρασθαι ὄψει, ὡς ἐπὶ τοῦ νοητοῦ, οὐδὲ τὸ μὴ πεφυκὸς νοεῖσθαι τῇ οὐσιώδει καὶ πολλῇ νοήσει, ὡς ἐπὶ τοῦ ἑνός, ἀλλὰ τὸ μηδεμίαν ἑαυτοῦ παρεχόμενον ἀντιλαβὴν, μηδὲ ὑποψίαν· οὐδὲ γὰρ μόνον ἄγνωστον αὐτό φαμεν, ἵνα ἄλλο τι ὃν ἔχει φύσιν τὸ ἄγνωστον, ἀλλ' οὐδὲ ὄν, οὐδὲ ἕν, οὐδὲ πάντα, οὐδὲ ἀρχὴν τῶν πάντων οὐδὲ ἐπέκεινα πάντων, οὐδέ τι ἀπλῶς ἀξιοῦμεν αὐτοῦ κατηγορεῖν.

Наиме, и оно што је бестелесно, ако је и невидљиво, појмљиво је. А оно што је непојмљиво ипак је нешто друго, тј. ако је нешто од бића/ствари/појмова – како год да су – било каквим поимањем несхватљиво. Ако пак сваку представу и наслућивања о том бићу/предмету одузмемо, и кажемо да је нама потпуно непозната, оно *пред чим свако око затварамо и остајемо без речи*, то називамо непознатим. Не у смислу да о томе саопштавамо нешто, нпр. оно што је недовршено види се оком, као што важи и за све духом појмљиво; оно што је недовршено поима се суштинским и многим поимањем, као што важи за једног. Него, [кажемо да је свима нама непознат] зато што са своје стране од себе не пружа ништа за шта се човек може ухватити или барем наслутити [његово постојање]. И не кажемо за то само: непознато је, у смислу да то неко друго биће, ствар или појам за своју природу има непознатост, већ сматрамо да га уопште не можемо исказати нити као биће/постојање, нити као једно, нити као све, нити као начело свега или оностраног свега, нити као било шта.

У овом филозофском пасусу глагол је заступљен два пута: у обрту $\text{περὶ ὃ πάν ὄμμα μύομεν}$ и паратаксихној реченици πάντη μύομεν . У обрту делује на пренесеној равни, у прелазном виду, објекат му је око као израз сваког могућег средства, органа телесног или духовног, којим човек може гледати, увиђати, схватати бића и предмете чије постојање запажа. Тај орган постаје неделатан, односно сваки тај орган доживљава се као затворен уколико о објекту о којем би се желело нешто изрећи не постоји никакав појам или представа.

У паратаксихној реченици πάντη μύομεν глагол као да повезује физичку и пренесену раван. Стоји са дативском допуном πάντη „у сваком смеру, на све стране“. Чини се да ова допуна окупља индиректне објекте глагола μύω – мисао (λογισμός), разум (διάνοια), око ума и тела (ὄμμα , ὀφθαλμός) и уста (στόμα) као коначно, излазно место гласа, говора. Уколико су сви ови објекти затворени, не производе никакву представу, остаје се без речи.¹¹³

Ово значење наслања се на Аристотелов опис глувонемих људи. Мук и глагол „мучати“ појмови су који носе новореализовани садржај. За разлику од радње ћутања, која значи тренутно не говорити, но имати мишљење, појам о теми, која значи „не говорити“, не износити своје мишљење, следом оно постоји, мук и мучање саопштавају изостанак идеје. Изостанак представе, виђења ствари, појма и стога неизражавање.

У збирци писама Алкифрона, ретора, софисте и епистологафа из III-IV века (*Alciphro Epistolographus*), намењених пријатељима ($\text{Ἐπιστολαὶ ἑταϊρικάί}$), у писму које Аутоклет упућује Хетојмаристу ($\text{Αὐτόκλητος Ἑτομαρίστῳ}$) приказан је опис славља које је његов пријатељ пропустио, а приредио извесни Скамонид у част рођендана своје кћерке. Међу званицама су били многи

¹¹³ И значење „обневидети од глади“ повезује два објекта, уста и око.

имућни и угледни Атињани, а ту спадају и филозофи – стоици, перипатетичари, епикурејци, питагоровци. Између осталих присутан је био и, Alcphr.3.55 (TLG 3.19.5):

ὁ τε αἰοίδιμος τοῦτο γὰρ πρὸς ἀπάντων ἐκέκλητο Ἀρχίβιος ὁ Πυθαγορικός, ὦχρον ἐπὶ τοῦ προσώπου πολὺν ἐπιβεβλημένος, πλοκάμους ἀπ' ἄκρας τῆς κεφαλῆς ἄχρι στέρνων αὐτῶν ἀπαιωρῶν, ὄξυ καὶ ἐπίμηκες τὸ γένειον καθεικώς, τὴν ῥίνα ἐπι καμπῆς, τὸ στόμα ἐπιχειλῆς, αὐτῶ τῶ πεπιέσθαι καὶ λίαν μεμυκέναι τὴν ἐχεμυθίαν ὑποσημαίνων. ...

Онај „чувени“, јер га тако сви зову, Архибије Питагоровац, лица веома бледог, чије су плетенице ледујале по прсима, пуштене дуге и шпицасте браде извијеног/кукастог носа и увучених усана показујући већ самим њиховим стискањем и чврстим затварањем своју мучаљивост.¹¹⁴

Превод на енглески гласи:

... the “famous” Archibius the Pythagorean, as he is called, with a very pale face, waving hair that reached down to his chest, a long and pointed chin, a turned-up nose, *lips* drawn in and *tightly compressed*, an indication of his reserve. (Athenian Society 1896)

Прилошка допуна λίαν придоноси употпуњавању његове радње, „бити потпуно, сасвим затворен“. Заједно са глаголом πιέζομαι саопштава радњу чврсто спојених, затворених, стиснутих усана.

Епиграм Антифила Бизанта, ствараоца из I века по Христу, посвећен је морнару који плови морском пучином али чији брод неће дочекати да уплови у своју луку. Због изненадног наступања екстремних временских неприлика, иако на корак од одредишта, брод ће покосити морска бура и морнар ће се удавити, AG 7.630:

Ἦδη που πάτρης πελάσας σχεδόν, «αὔριον» εἶπον,
«ἢ μακρὴ κατ' ἐμοῦ δυσπλοίῃ κοπάσει».
Οὐπω χεῖλος ἔμυσε, καὶ ἦν ἴσος Ἄιδι πόντος,

¹¹⁴ Реч је о питагорејском обичају уздржавања од говора, уп. Плутарх, Нума 8.

καὶ με κατέτρυχεν κείνο τὸ κοῦφον ἔπος.

Отаџбини где бих готово на домак, „сутра“ рекох,
„дугој и мучној пловидби мојој биће крај“.
И усне ми се не стигоше затворити а море поста једно са хадом;
мене она ташта реч сатре.

Један превод на латински гласи:

Iam fere patriae adpropinquans proxime, “cras”, dicebam,
“longa mihi infelix-navigatio finem-habebit.”
Nondum *labium erat-clausum*, et factus-est par Orco pontus,
Et me contrivit illa levis vox. (Jacobius 1888)

Други превод на латински гласи:

Dicebam patriam pervectus iam prope,
noster Cras capiet finem per freta longa labor.
Vix *labra clausa* mihi: subito mare nigrius Orco est:
Voxque mihi vita constitit illa brevis. (Grotius 1798)

Превод на енглески гласи:

Now nearing my country I said,
“To-morrow shall this wind that blew so long against my abate.”
Scarce had *I closed my lips* when the sea became like hell,
and that light word I spoke was my destruction. (Paton 1917, II)

Превод на немачки гласи:

Als ich bereits dem Gestade der Heimat mich nahte, da rief ich:
“Morgen vollend ich gewiss diese beschwerliche Fahrt.”
Kaum aber *schloss ich den Mund*, da glich schon die Meerflut dem Hades.
Ach, das flüchtige Wort stürzte mich jäh in den Tod. (Beckby 1957, II 368)

Радња глагола $\mu\acute{\upsilon}\omega$ врши се на устима. Уста се по физичком изгледу и покретима које чине придружују заједничким одликама објеката глагола $\mu\acute{\upsilon}\omega$.

Комета Граматичар, састављач епиграма из IX века, који говори о тузи и жалости ближњих за преминулим Лазаром, Христовим драгим пријатељем,

употребљава обрт *μεμυκῶς χεῖλεα* при опису његовог четвородневног полегнућа у гроб¹¹⁵, AG 15.40:

Ὅπποτε Παμμεδέοντος εὐς πάις, ὄρχαμος ἀνδρῶν,
ὄς πᾶσι θνητοῖσι καὶ ἀθανάτοισιν ἀνάσσει,
ἀσπαλιεῦσιν ἔειπε μαθητῆσιν πινυτοῖσι·
Λάζαρος ἄμμι φίλος φάος ἔλλιπεν ἠελίοιο
οὔποτε, τόφρα κέκευθε τεθρήμερον ἄπλετος αἴα.
ἀλλ' ἀνεω μὲν ἔκειτο **μεμυκῶς χεῖλεα** σιγῇ
σῶμά τε πυθόμενος καὶ ὄστέα καὶ χροά καλόν,
ψυχὴ δ' ἐκ ῥεθέων πταμένη αἰδόσδε κατῆλθεν,
ἄρρητον δὲ φίλοισι γόον καὶ πένθος ἔθηκεν,
ἐκ πάντων δὲ μάλιστα Μάρθη Μαρίη τε ὁμαίμοις αὐτοκασιγνήταις· ...

Ономад је Свевладара племенити син, човеођа људи, свим смртницима и бесмртницима господар, рекао љубљеним рибарима, разборитим ученицима: „Лазар, наш пријатељ, светлост дана никако не напусти док га четири дана скрива неизмерна земља“. Он ћутке лежаше *склопљених усана* у тишини, а тело и кости и лепа пут су му трулили; а душа му из удова летом у Ад сишла. Неизрециву тугу и жалост пријатељима он зада, од свих највише Марији и Марти, његовим сестрама, рођеним од једне крви ...

Превод на латински гласи:

Quando omnium-Rectoris bonus filius, princeps virorum,
Qui cunctis mortalibus et immortalibus dominatur,
Pisciculos-hamo-venantibus dixit discipulis cordatis:
“Lazarus nobis amicus lucem reliquit solis terra.”
Nondum, quum celavit jam quartum-diem immensa.
Sed iuvenis quidem iacebat, *clausis labis* silentio,
Corporeque putens et ossibus et pelle pulchra,
Anima vero e membris avolans in-orcum descendit,
Infandumque amicis ploratum et luctum fecit,
Inter omnes vero maxime Marthae Mariaeque consanguineis
Germanis-sorroribus; ... (Jacobius 1888)

¹¹⁵ Лазар из Витаније (Битиније), кога је Христос „веома волео“, по упокојењу сахрањен је у гробној пећини на коју је био наваљен велики камен, по тадашњим локалним обичајима. Његово тело било је умивено мирисним уљима и обмотано у платно. Четвртога дана Христос је, чувши за тужну вест од Лазаревих сестара Марије и Марте, отишао до пећине с њима двома. Тамо су наишли на одваљен камен од гроба. Христос је Лазара позвао именом речима *Λάζαρε, δεῦρο ἔξω*, и Лазар је изашао а мирис балзамних уља запахнуо је присутне.

Превод на енглески гласи:

When the good Son of the Almighty, chiefest of men, who rules
over all mortals and immortals, said to the wise fishermen,
His disciples, "Lazarus our friend has not left yet the light of the sun,
while the vast earth covers him these four days,"
yet speechless Lazarus lay, *his lips closed in silence*,
his body and bones and goodly flesh decaying;
and his soul, taking flight from his limbs, went to Hades.
Unspeakable sorrow did he cause to his friends,
and most of all to Martha and Mary, his own sisters; ... (Paton 1918, V).

Превод на немачки гласи:

Des Allmächtigen Sohn, der gute, der Walter der Männer,
Der ob allen gebeut, ob Menschen wie göttlichen Wesen,
Sprach zu den sinnigen Jüngern, den Fischern, dereinsten die Worte:
"Lazarus, unser Gefährte, verliess nicht die Strahlen der Sonne
Während der Tage, der vier, da die mächtige Erde ihn einhüllt."
Stumm aber lag dieser da, *ein Schweigen verschloss ihm die Lippen*,
Und um die schöne Haut, um Knochen und Körper ging Fäulnis;
Doch seine Seele war fort von den Gliedern zum Hades geflogen
Und gewährte den Freunden unsägliche Trauer und Klage,
Sonderlich aber vor allen Maria und Martha, den eignen
Leiblichen Schwestern von ihm. (Beckby 1957, IV 290)

Последња потврда, описом Лазара на „самртном одру“, призива потврду о хетери Патрофили (в. горе AG 7.221) којој је, такође упокојеној, непознати обожавалац посветио епиграм. Патрофила *κανθούς τοὺς γλυκεροὺς ἔμυσεν*, Лазар је *μεμικῶς χεῖλεα*. Оба објекта уз глагол *μύω* могу да послуже у метафорчком опису изгледа лица покојника.

„Занемети“

Јосиф Флавије у Јудејским ратовима (*Bella Iudaica*) описује паљење Јерусалима и јерусалимског храма од стране римских војника. У том пошасном

разорењу светoгa гpaдa Јевреја нико није поштеђен – свештеници, старци, труднице, деца. Опис једне од сцена призора каже, ЈВ 6.5.1:

συνήχει δὲ ἡ φλόξ ἐπὶ πλεῖστον ἐκφερομένη τοῖς τῶν πιπτόντων στεναγμοῖς, καὶ διὰ μὲν τὸ ὕψος τοῦ λόφου καὶ τὸ τοῦ φλεγομένου μέγεθος ἔργου πᾶσαν ἄν τις ἔδοξε καίεσθαι τὴν πόλιν, τῆς δὲ βοῆς ἐκείνης οὐδὲν ἐπινοηθῆναι δύναται ἄν ἢ μείζον ἢ φοβερώτερον. τῶν τε γὰρ Ρωμαϊκῶν ταγμάτων ἀλαλαγμὸς ἦν συμφερομένων, καὶ τῶν στασιαστῶν πυρὶ καὶ σιδήρῳ κεκυκλωμένων κραυγῇ, τοῦ τε ἀποληφθέντος ἄνω λαοῦ τροπὴ τε μετ' ἐκπλήξεως εἰς τοὺς πολεμίους καὶ πρὸς τὸ πάθος οἰμωγαί. συνεβόα δὲ τοῖς ἐπὶ τοῦ λόφου τὸ κατὰ τὴν πόλιν πλῆθος ἤδη δὲ πολλοὶ τῶ **Λιμῶ μαραινόμενοι καὶ μεμυκότες** ὡς εἶδον τὸ τοῦ ναοῦ πῦρ, εἰς ὄδυρμους πάλιν καὶ κραυγὴν εὐτόνησαν·

И пламен је громогласно хуктао за дуго, јечећи заједно са уздасима људи који су падали. А због висине брега¹¹⁶ и величине храма који је горео чинило се као да читав град гори. И ништа се веће или страшније од те буке није могло замислити. Наиме, одзвањали су и здружени покличи римских чета, и крици побуњеника у обручу ватре и мача, и страдални вапаји народа који је на брду био одсечен изненадним непријатељским препадом. А уз народ на брегу запомагала је и светиња у граду. И многи већ *од глади изнурени и занемели*, чим би видели да храм гори, изнова би налазили снаге и предавали се кукњави и јецајима.

Превод на српски гласи:

Уз пуцкетање пламена који се високо уздизао мешало се стењање оборених на земљу. Због висине храмовног брега и величине зграде која је горела, чинило се као да је сав град у пламену, но страшније и силније не може се ништа замислити од вике која је била. Јер док су римске легије, које су у затвореном поретку продирале победнички, викале, у исто време одјекивало је урлање устаника опкољених ватром и мачевима, а доле је дојекивало јадиковање одсеченог народа који је бежао у страху међу непријатеље горе, и кукао због несреће. Са виком оних на брегу, повећавала се и вика мноштва у граду. Чак многи који су били потпуно *исцрпени глађу и безгласни* када видеше како храм гори ударише поново задњим остацима снага у кукњаву. (Глумац 1967, 459)

Превод на енглески гласи:

The flame was also carried a long way, and made an echo, together with the groans of those that were slain; and because this hill was high, and the works at the temple

¹¹⁶ На брегу надoмак Јерусалима уздизала се највећа светиња Израилског народа, храм Бога Јахвеа.

were very great, one would have thought the whole city had been on fire. Nor can one imagine any thing either greater or more terrible than this noise; for there was at once a shout of the Roman legions, who were marching all together and a sad clamor of the seditious, who were now surrounded with fire and sword. The people also that were left above were beaten back upon the enemy, and under a great consternation, and made sad moans at the calamity they were under; the multitude also that was in the city joined in this outcry with those that were upon the hill. And besides, many of those that were worn away by the famine, and *their mouths almost closed*, when they saw the fire of the holy house, they exerted their utmost strength, and brake out into groans and outcries again: (Whiston 1895)

У преводу на француски стоји:

Le crépitement des flammes déchaînées se mêlait aux gémissements de ceux qui tombaient ; la hauteur de la colline et la grandeur de l'ouvrage incendié donnaient l'impression que la ville entière brûlait. A cela s'ajoutait un bruit terrible qu'on ne peut imaginer, fait de la clameur victorieuse des légions romaines s'élançant en masse, des hurlements des factieux pris dans un cercle de fer et de feu, de la fuite éperdue du peuple, surpris sur la hauteur, tombant avec stupeur sur les ennemis et poussant des lamentations dans sa détresse. Aux cris des Juifs de la colline se mêlaient ceux de la multitude répandue dans la ville. Beaucoup, déjà épuisés par la faim, devenus silencieux en voyant le Temple en flammes, retrouvèrent des forces pour gémir et pour crier. (Harmand 1911)

У једном преводу на немачки стоји:

Dem Getümmel auf der Höhe antwortete das Jammergeschrei des Volkes in der Stadt. Selbst viele von denen, *die vor Hunger schon verschmachteteten und kein lautes Wort mehr hervorbrachten*, überkam beim Anblick des feuersprühenden Tempels eine verzweifelte Kraft, so dass sie wieder laut zu jammern, ja zu schreien begannen. (Kohout 1901)

У другом преводу на немачки стоји:

Mit dem Geschrei derer auf dem Hügel verband sich dann weiter das der Volksmenge in der Stadt, wo viele der Unglücklichen, denen *der Hunger schon das Mark ausgespresst und den Mund verschlossen hatte*, beim Anblick des Tempelbrandes den Rest ihrer Kräfte zu einem kläglichen Gewimmer zusammenrafften. (Clementz 1923, 592)

У овој потврди глагол μύω стоји у партиципу перфекта и делује у непрелазном виду.

Значење „мучати“ у поезији

Исидор Егејанин састављач је надгробног епиграма посвећеног морнару који је на морској пучини скончао због недостатка воде за пиће. На отвореном мору, без дашка ветра изостала је погонска снага која би покренула једра и донела брод до луке, AG 7.293:

Οὐ χεῖμα Νικόφημον, οὐκ ἄστρον δύσις
ἀλὸς Λιβήσσης κύμασιν κατέκλυσεν·
ἀλλ' ἐν γαλήνῃ φεῦ τάλας! ἀνηνέμῳ πλόῳ πεδηθεῖς,
ἐφρῦγη δίψεος ὑπο. Καὶ τοῦτ' ἀήτων ἔργον·
ἃ πόσον κακὸν ναύταισιν ἢ πνέοντες ἢ μεμυκότες!

Није морска бура, није залазак звезда у таласе
Либијског мора њега потопио Никофема,
него у затишју, аој јадника!, без ветра за брод прикован,
он спржен би од жеђи. И то је дело *ветрова!*
Ах, колико су зло они морнарима, дували или *замукли*.

Превод на латински гласи:

Non procella Nicophemum, non astrorum occasus
Maris Libyci fluctibus obruit;
Sed in tranquillitate, heu miser! Ventis-carente
Navigatione vincitus, contostus-est siti. Et hoc ventorum opus.
Proh! Quantum malum *Sunt nautis seu spirantes seu tacentes!* (Jacobius 1888)

Превод на енглески гласи:

No tempest, no stormy setting of a constellation
Overwhelmed Nicophemus in the waters of the Libyan Sea.
But alas, unhappy man! stayed by a Calm he was burnt up by thirst.
This too was the Work of the winds. Ah, what a curse are they to *Sailors*,
whether they blow or *be silent!* (Paton 1917, II)

Превод на немачки гласи:

Kein Sturm, kein Sternenniedergang, kein libysch Meer
Hat über Nikophem den nassen Tod gebracht;
Bei stiller See, bei heitrem Wetter, als kein Hauch
Das Schiff bewegt, erlag der Arme, ach, dem Durst:

Auch dies ein Werk des Windes. Welches Leid und
Weh Schafft er den Sciffen, ob er aufbrüllt oder *schweigt*. (Beckby 1957, II 174)

У преводима на стране језике глагол μύω јединствено је схваћен у значењу
„ћутати“: *taceo 2, be silent, schweigen*.¹¹⁷

Сатир Тиил, Цицеронов савременик и пријатељ, састављач је наредног
епиграма, AG 10.5:

Ἦδη πηλοδομεῦσι χειλιδόνες, ἦδη ἄν' οἶδμα
κολποῦται μαλακὰς εἰς ὀθόνας Ζέφυρος·
ἦδη λειμώνες ὑπὲρ πετάλων ἐχέαντο
ἄνθεα, καὶ **τρηχὺς** σῖγα **μέμυκε πόρος**.
Σχοίνους μηρῦεσθε, ἐφ' ὀλκάδα φορτίζεσθε
ἀγκύρας, καὶ πᾶν λαῖφος ἔφεσθε κάλοις.
Ταῦτα ὕμμιν πλώουσιν ἐπ' ἐμπορίην ὁ Πρίηπος
ὁ λιμενορμίτης ναυτιλίην γράφομαι.

Већ ласте праве од иловаче гнезда,
већ се по набујалим таласима зефир свија у мекана једра.
Већ ливаде по лишћу расуле латице цвећа,
и *мύком* *кршеввити* *замукну теснац*.
Смотавајте бродску ужад, на (товарну) лађу
утоварите своја сидра, и свако једро развежите.
Ово пишем вама што пловите трговинским послом
ја, Пријац, чувар луке.

Један превод на латински гласи:

Jam ex-coeno-compingunt domos hirundines,
jam per mare sinuatur molles in carbasos Zephyrus:
jam et prata super folia fuderunt flores,
et *asperum* tacite *muttit* *fretum*.
Funes convolvite, in navem imponite ancoras,
et omne velum dimittite rudentibus.
Haec vobis ingredientibus navigationem ad mercaturam
Priapus, portuum-stationumque-custos, praescribo. (Jacobius 1888)

¹¹⁷ У епиграму Антифила Бизанта о морнару кога је исхитрено изговорена реч коштала живота, место – брод на пучини, протагониста – морнар и крајњи исход – смрт, идентични су овом епиграму. Разлику чине временске околности, овде супротне претходнима.

Други превод на латински гласи:

Iam sibi de coeno nidum suspendit hirundo, Lenibus est.
Zephyris lintea mota tremunt:
Frondebunt incumbunt per prata virentia flores,
Et, quae terrificum clangere, unda silet.
Littore iam funem deducite, mersa trahatur
Anchora, dent laxi vela saluta pedes.
Littoris haec praeses vobis dictata Priapus,
Scribo, quibus quaestus per vada salsa placet. (Grotius 1798)

Превод на енглески гласи:

Already the swallows build their mud houses,
Already on the flood Zephyr is bosomed in the soft Sails.
Already the meadows shed flowers over their
Green leaves, and *the rough strait closes its lips* in Silence.
Wind up your hawsers and stow the anchors
On shipboard, and give all your canvas to the sheets.
This is the advice that Priapus of the harbour writes
For you who sail the seas seeking merchandise. (Paton 1918, VI)

Превод на немачки гласи:

Schwalben schon bauen ihr Nest, schon säuselt der Zephyr, und schwellend
Über dem Spiegel der See bläht er die Segel am Schiff.
Rings auf den Wiesen schon heben ob Blättern und grünenden Stengeln
Blumen ihr Köpfchen, und still *ruht nun das brausende Meer*.
Rollt die Taue denn ein! Die Anker gelichtet!
Legt oben sie auf die Schiffe und setzt sämtliche Segel ans Stag.
Ich, der Schützer der Häfen, Priapos, ich rufe nun allen Schiffern als
Weisung es zu: Auf jetzt zu Handel und Fahrt! (Beckby 1957, III 476)

У Јакобијевом преводу на латински језик стоји *mutto* 3, у Гроцијевом *sileo* 2 „ћутати“. У грчком језику глагол σιγᾶω, -ῶ редовно означава радњу ћутања, но ефикасан производ наведених радњи је исти.

Садржај епиграма представља позив на испловљавање који морским трговцима упућује чувар луке јер је зима прошла и наступило пролеће. Поред опште познатих весника пролећа, ласта, значајнији весник пролећа за

морепловце је стање водених површина, ваздушних струја, руже ветрова. Захваљујући пристизању топлих ваздушних кретања у атмосферу и вода се смирује. Тако су се воде морског теснаца, конавла, важне за бродски саобраћај, стишале, спласнуле, слегле.

Мореуз, *πόρος*, представља уску траку воде која туда се крећући запљускује две стране обале, уједно производећи звук. Пролаз у сходном стиху *μέμικε*. Ако пођемо од поставке да, колико год се радило о песничком доживљају описане ситуације, гл. *μύω* наступа са својим садржајем, произлази да су високи хучни таласи нестали са површине враћајући се у море, свијајући се, увијајући, затварајући се у њега. Евентуално склопили, у виду песничког казивања. Садржај на којем се одвија радња *μύω* се не губи; таласи су део морских вода.

Географски изглед морског пролаза, са његове две обале, изједначава се са физичким изгледом уста, ока¹¹⁸. Увој, свијање таласа одговара радњи *μύω* на порама коже, опет уз песничку слободу.

Хипократ у делу О женским болестима (*De mulierum affectibus*) говори о затвореној материци, *Mul.Aff.36.2.3*. (по TLG):

Ἐπὴν οὖν γυναικὶ ἀτόκῳ ἐούσῃ κρυφθῆ τὰ ἐπιμήνια καὶ μὴ δύνηται ὁδὸν ἔξω εὐρεῖν, νοῦσος γίνεται, τοῦτο δὲ ξυμβαίνει, ἢν τῶν μητρῴων τὸ στόμα μεμύκη ἢ ἰδνωθῆ, ἢ ξυστραφῆ τι τοῦ αἰδοίου

Ако жени која није трудна изостане месечница¹¹⁹ и не може да нађе пут којим би истицала, реч је о обољењу. До овога долази уколико је *ушће материце затворено* или искривљено, или се неки део стиднице уврнуо.

¹¹⁸ И пора на кожи (в. наредну потврду).

¹¹⁹ Дословно: ако јој се сакрије.

У потврдама, речи употребљене за уста као објекат глагола *μύω* су уста (ушће), *στόμα* (*τῶν μητρῴων*), *χεῖλος*. На овом месту упоредо су употребљена два глагола са општом семантиком савијања.

Платон у дијалогу Федар развија дискусију о лепоти, коју Федар води са Сократом. Главни део расправе чине три беседе о Ероту.¹²⁰ Трећа беседа објашњава љубавне појаве ослоњене на Платоново учење о души, и срећу која проистиче из љубави. Начелна слика којом ће се исказати љубавни занос је поређење са птицом. Човекова душа, за Платона бесмртна, када угледа лепоту у овом свету, у тексту оличену лепим младићем, сети се идеје лепоте из света вечних идеја и занесеној љубављу према тој идеји, као птици почну јој расти крила, она се опернати и жели да полети¹²¹, Phdr.251d душа:

... ὅταν μὲν οὖν βλέπουσα πρὸς τὸ τοῦ παιδὸς κάλλος, ἐκεῖθεν μέρη ἐπιόντα καὶ ῥέοντ' - ἃ δὴ διὰ ταῦτα ἴμερος καλεῖται - δεχομένη [τὸν ἴμερον] ἄρδηται τε καὶ θερμαίνεται, λωφᾶ τε τῆς ὀδύνης καὶ γέγηθεν· ὅταν δὲ χωρὶς γένηται καὶ ἀυχμήσῃ, τὰ τῶν διεξόδων **στόματα** ἢ τὸ πτερόν ὀρμᾶ, συναυαινόμενα **μύσαντα** ἀποκλήει τὴν βλάστην τοῦ πτεροῦ, ἢ δ' ἐντὸς μετὰ τοῦ ἴμερου ἀποκεκλημένη, πηδῶσα οἶον τὰ σφύζοντα, τῇ διεξόδῳ ἐγχείει ἐκάστη τῇ καθ' αὐτήν, ὥστε πᾶσα κεντουμένη κύκλω ἢ ψυχῇ οἰστρᾶ καὶ ὀδυνᾶται, μνήμην δ' αὖ ἔχουσα τοῦ καλοῦ γέγηθεν.

... док се, посматрајући лепоту младића и својства која јој одатле надолазе и истичу – која се због тога и зову љубавна драж – примајући [драж] натапа и греје, попушта бол [душу од израстања перја] и радује се. А када се одвоји и осуши, излазни *отвори* којима перо надире, усахњујући и *затварајући се* пресецају пут изданку пера. И изданак, одсечен, унутра са љубавном дражју, поскакујући као жиле куцавице, сваки надире излажењем према себи, тако да сва душа бодена унаоколо бесни и осећа бол. А кад се поново сети лепоте, радује се.

¹²⁰ Прва је Лисијина док су остале две Сократове. Друга, Сократова, насловљена је као Палинодија (Опозивање). Теме су јој љубавни занос, природа божанске и људске душе.

¹²¹ Ово поређење креће од поставке да је душа пре заробљавања у тело била перната (*πᾶσα γὰρ ἦν τὸ πάλαι πτερωτή*, мало раније у тексту).

У преводу на српски сходна реченица гласи: „A kada se odvoji i osuši, u isti mah se i ušća izlazaka, na koja pero hoće da prodre, zasuše, stisnu i zatvore peru klicu“ (Ђурић ²1970, 142); на енглески: „But when it is alone and grows dry, the mouths of the passages in which the feathers begin to grow become dry and close up, shutting in the sprouting feathers“ (Fowler 1925); на француски: „Mais, quand elle est séparée du bien-aimé, et qu'elle se dessèche, les bouches des issues par où sortent les ailes se dessèchent aussi, se ferment et empêchent le germe des ailes de se développer.“ (Meunier 1922); на немачки: „Wenn sie aber einsam ist und vertrocknet, so dorren die Ränder der Öffnungen da, wo das Gefieder hervorbricht, zusammen und sperren, sich verschließend, den sprossenden Trieb des Gefieders ab.“ (Georgius 1853).

У овој метафоричкој слици душе употребљен је глагол μύω за затварање пора на површини коже. Поре су поред досад размотрених још један објекат на којем се радња глагола врши, при чему његова семантичка функција остаје иста.

У филозофско-теолошком делу О непроменљивости Бога (Quod Deus sit immutabilis), Филон Александријски, између осталог говорећи о природним процесима увоја, повоја и развоја биљака, о избијању младица на стабљикама каже, Immut.38/9:

γίνεται δὲ τοῦτο ταῖς ἐαριναῖς καὶ κατὰ θέρος ὥραις· ὥσπερ γὰρ ἐκ βαθέος ὕπνου περιαναστᾶσα τούς τε ὀφθαλμούς διοίγνυσι **τά τε μεμυκότα τῶν στομίων** ἀναστείλασα εὐρύνει, ὧν δ' ἐστὶν ἐγκύμων πάντα ἀποτίκτει, πέταλα καὶ κληματίδας, ἔλικας, οἴναρα, καρπὸν ἐπὶ πᾶσιν· εἶθ' ὅταν τελεσθῆ, παρέχεται τὰς τροφὰς οἷα μήτηρ τῷ γενομένῳ διὰ τινων ἀφανῶν πόρων, οἱ τοῖς ἐν γυναιξὶ μαστοῖς ἀναλογοῦσι, καὶ οὐ πρότερον παύεται τρέφουσα ἢ τὸν καρπὸν τελεσφορηθῆναι·

Ово бива у пролећно време и током лета. Наиме, као из дубине сна пробудивши се, биљка отвара очи/место пупа и отворивши шири *затворене израштајне отворе*, те све што је носила у утроби порађа: лишће, гранчице, вреже, лозице и плод по свуда. А потом, када све буде довршено, допрема храну као мајка рођенчету кроз неке невидљиве пролазе, који одговарају дојкама код жена. И не престаје да храни плод све док не сазри.

У преводу на енглески стоји:

And this happens at the seasons of both spring and summer, for then their nature, waking as it were out of a deep sleep, opens its eyes, and expands and widens its previously *closed mouth*; and then it brings forth all those things of which it was pregnant, leaves, and young shoots, and tendrils, and feelers, and fruit on all its branches; and then when these things have come to perfection it affords nourishment and food to them, as a mother does to her child by some invisible passages which are similar in principle to the breasts in women, and it never ceases to nourish them until the fruit be come to complete ripeness; (Yonge 1854/5)

Обрт τὰ μεμυκότα τῶν στομίων читује затворене израштајне отворе, односно оканца, чворове, место будућих пупова на стабљици биљке. Глагол μύω стоји у партиципу перфекта поименичене службе: τὰ μεμυκότα τῶν στομίων „све што је затворено од израштајних отвора“. Реч је о затвореним местима, тачкама на стаблу, из којих ће по свом реду кренути да избијају пупови, нове гране, и потом на њима цветови, лишће, плодови. Полазећи од претпостављеног основног значења глагола μύω, дотични обрт би преко значења „угнути израштајни отвори“ могао остварити значење „затворени израштајни отвори“. Резултативни вид глаголског облика казује стање затворености након претходно обављене радње скупљања, која укључује појам угињања. У грчком и српском језику за место пупа на стаблу биљке употребљавају се именице које означавају и људско око, ὀφθαλμός, „око“¹²², док се у енглеском употребљава именица која означава уста, mouth.

Употребљен једнако у партиципу перфекта, глагол μύω делује на младицама винове лозе, које ће послужити за калемљење, Георг.4.12.10:

Οὐχ ἅμα δὲ τῷ ἀφαιρεθῆναι τῆς ἀμπέλου τὰ κλήματα ἐγκεντρίσομεν, ἀλλὰ μετὰ τὴν τομὴν καλύψαντες τὰς τομάς, καὶ ἐν πίθῳ ἀποθέμενοι ὥστε μὴ διαπνευσθῆναι, πρὶν ἄρξασθαι βλαστάνειν ἔτι δὲ μεμυκότα ἐγκεντρίσομεν. Τὰ μὲν οὖν πρὸς τῇ γῆ πρὸς τῷ πυθμένι τῆς ἀμπέλου βεβαιότερον ἐγκεντρισθήσεται, συναϊρομένης τῆς γῆς τῇ τούτων ἀνατροφῇ, βραδύτερον δὲ καρπὸν ἀποδώσει, ὡς τὰ ἄλλα τὰ ἐν τῇ γῆ φυτευόμενα κλήματα.

¹²² На којем се једнако остварује радња μύω, в. даље.

Избојке винове лозе не калемимо одмах по тргању, већ пошто им по орезивању покријемо места резова и одложимо их у бачву тако да ваздух не допире, калемимо их пре него што почну пупити, још *свијене у себи*. А сигурније ће се примити младице накалемљене при земљи, при дну чокота, пошто ће их земља потпомагати исхраном, иако ће плод касније доносити, као остале младице које се саде у земљу.

Превод на енглески гласи:

We are not to insert *the shoots* immediately after they are taken from the vine ; but having covered the cuttings, and having laid them in a vessel, that they may not transpire (i.e. that the moisture may not evaporate), we are to insert them *when covered* before they begin to bud. Such shoots indeed then will be insereted more firmly in the earth at the bottom of the vine, the mould affording aid to their nourishment ; but they will produce fruit later, as other shoots planted in the ground ; ... (Owen 1805/6, I 131)

Сходни садржај из ове потврде сличан претходном, делује на младици лозе. На свеже одсеченим избојцима не започиње одмах процес клијања. Затворени у бурету, они пролазе кроз међустање¹²³. Сасечене са чокота свијају се у себе, скупљају и сабирају снагу. У ствари су озлеђене и затварају се у себе. То очитује радња $\mu\omega$. Ови процеси појмовно одговарају радњи угињања, угнућа, док не почне фаза клијања. Виноградари би за младицу у оваквом стању рекли „док не крене“.

У преводу на енглески језик стоји да се младице калеме *when covered* „док су покривене“. У претходној реченици каже да оне почивају покривене у бурету. Није јасно како се покривене могу калемити. Што се тиче секвенце *having covered the cuttings* као превода за $\kappa\alpha\lambda\acute{\upsilon}\psi\alpha\nu\tau\epsilon\varsigma \tau\acute{\alpha}\varsigma \tau\omicron\mu\acute{\alpha}\varsigma$, покрива се (или увија у хартију) место реза на одсеченој младици, не цела младица. Цела младица се одлаже у буре.

¹²³ Као да „долазе к себи“.

У наредној потврди сличног садржајног окружења објекат радње мύω су уопште младице дрвенстих биљки чија је кора танка и следом сува те потребну течност црпе из унутрашњег дела стабла (дрво лимуна, винова лоза)¹²⁴. Младице су овде у функцији калема, Геор.10.75.15:

δεῖ δὲ τὰ ἐνθέματα ληγούσης σελήνης λαμβάνειν, πρὸ ἢ καὶ πλειόνων ἡμερῶν τοῦ ἐγκεντρισμοῦ, καὶ ταῦτα κατατίθεσθαι ἐν ἀγγεῖῳ κεκαλυμμένῳ ἀσφαλῶς, ὡς μὴ διαπνευσθῆ. χρὴ γὰρ τὰ μὲν ἐνθέματα λαμβανόμενα εἶμι μεμυκέναι, τὸ δὲ ἐγκεντριζόμενον ἤδη πρὸς βλάστησιν ἐπείγεσθαι. διὸ χρὴ πρὸ ἢ ἡμερῶν, ἢ καὶ πλειόνων λαμβάνεσθαι τὰ ἐνθέματα.

Калеме треба узимати док је месец у опадању, десет па и више дана пре самог калемљења, и полагати их у добро покривен суд, како не би допирао ваздух. Наиме, узети калеме морају бити још затворени, тј. *непроклијали*, док стабљика на коју ће се калемити треба да буде већ потпуно спремна за клијање. Зато треба узимати калеме десет или више дана раније.

Превод на енглески гласи:

But it is necessary to select the shoots when the moon is in decreasing, ten days or more before the grafting, and to lay them in a vessel carefully covered, that no air may be let in ; for *the shoots* indeed that are selected must *be kept close*, but the tree that is grafted must be ready to bud ; it is therefore necessary to select the shoots ten days before, or more. (Owen 1805/6, II 53)

И овде важи коментар из претходне потврде. Младице-калеме и овде треба да су „затворени у себе“, свијени, да још нису пустили ниједан корен.

У преводу на енглески језик секвенцом *the shoots must be kept close* преведено је χρὴ τὰ ἐνθέματα μεμυκέναι, слично преводу у претходној потврди. Тиме се понавља мисао из претходне реченице, „to lay them in a vessel carefully covered“. У новој реченици успоставља се разлика у односу стања спремности биљке на коју се калемити и младице која служи као калем: стабло биљке треба да

¹²⁴ Мало раније стоји: Τῶν δὲ λεπτοφλοίων δένδρων καὶ ξηρῶν, ἅτε δὴ τὸ ὑγρὸν οὐ διὰ τοῦ φλοιοῦ, ἀλλ' ἐντὸς τῆς ἐντερῶν ἐχόντων, ὁποῖόν ἐστι τὸ κίτριον καὶ ἡ ἄμπελος, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ... 10.75.5.

буде спремно својим соковима и жилама да прими нову младицу, док ова не сме још да пусти коренчиће.

Епичар Никандар Колофоњанин, фармацеут, ботаничар и лекар из II века пре Христа, у једном сачуваном фрагменту описује лепоту ливаде у пролеће, Fr.74.56:

ἦ γὰρ καὶ λεπταὶ πτερίδες καὶ παίδος ἔρωτες λεύκη ἰσαιομένοι, ἐν καὶ κρόκος εἶαρι μύων, κύπρος τ' ὀσμηρόν τε σισύμβριον ὅσα τε κοίλοις ἄσπορα ναιομένοισι τόποις ἀνεθρέψατο λειμών κάλλεα, βούφθαλμόν τε καὶ εὐῶδες Διὸς ἄνθος, χάλκας, σὺν δ' ὑάκινθον ἰωνιάδας τε χαμηλὰς ὀρφνοτέρας, ἃς στύξε μετ' ἄνθεσι Περσεφόνεια.

Наиме, доиста и танане папрати и чесвине (зимзелени храст, *Quercus ilex*), тополи налик, и шафран што се у пролеће затвара, и кипарско дрво и мирисна нана, и колику је још лепоту пољског биља по низинама одгајила ливада. Хризантему (по некима камилица) и мирисни Зевсов цвет, и онај љубичасте боје, и уз то перунику и љубичице ниске загасите, које је међу свим цвећем Персефона презрела.

У овом фрагменту глагол μύω стоји у партиципу презента. Делује у служби правога повратног глагола описујући „шафран који се у пролеће затвара¹²⁵“. Цветна чашица се током раста цвета отвара и затвара, или скупља и шири у одређено време, сходно својој урођеној динамици. Радња μύω овде се врши на субјекту чији један сегмент, латице, представљају њен објекат, и исказује затварање, скупљање цветних латица.

У делу Геопоника, компилацији сачињеној у X в. за цара Константина Порфирогенита, партицип глагола заступљен је два пута. Објекат радње је, слично претходној потврди, цвет – ружа, пупољак, цветна чашица, Геор.11.18.8 и 18.11:

¹²⁵ Постоје две врсте шафрана. Један цвета у пролеће и назива се κρόκος χρυσαυγής (*K. vernus*) и има жут цвет; други цвета у јесен, *K. Sativus* или *tubens* и његов цвет је црвен (ΛΣΙ 2001, II 780b s.v. κρόκος).

Διατηρήσεις δὲ τὰ ῥόδα νεαρὰ καὶ ἀκμαῖα, ἐὰν ἐμβάλῃς ταῦτα εἰς ἀμόργην, ὡς ἐπιπολάζειν τὸ ὑγρόν. ἔνιοι δὲ χλοάζουσιν κριθὴν μετὰ τῶν ῥιζῶν ἀποσπάσαντες, εἰς κέραμον ἀπίσσωτον ἐμβάλλουσι, καὶ ῥόδα μεμυκότα ἐνθέντες, σκέπουσι καὶ διατηροῦσιν. οἱ δὲ χλωρὰν τὴν κριθὴν ἐπὶ τὸ ἔδαφος στορέσαντες ἐπιβάλλουσι ῥόδα. Δημόκριτος δὲ φησιν,... Φλωρεντῖνος δὲ λέγει,... Ζωροάστρης δὲ λέγει, ἐπὶ ἐνιαυτὸν ἕνα μὴ ἀλγεῖν τοὺς ὀφθαλμούς, τὸν ἐν πρώτοις ἰδόντα ἐπὶ τοῦ φυτοῦ μεμυκίας κάλυκας, καὶ τρισὶν ἐξ αὐτῶν ἀπομαζάμενον τὰ ὄμματα, καὶ ἐπὶ τοῦ φυτοῦ τὰ ῥόδα καταλιπόντα.

Руже ћеш очувати свежима и у пуном цвату ако их убациш у уљану пену¹²⁶, тако да их течност сасвим покрије/да сасвим огрезну у њој. Неки пак јечам који се тек зазеленео све са кореном ишчупају, стављају га у некатранисан земљани суд, и *избојке ружа* положивши у њега прекривају и тако чувају. Други распростру зелени јечам по тлу и на њега полажу руже. Демокрит каже... Флорентин каже... А Зороастар каже да човека неће болети очи током године дана ако прво спази цветове *нерасцветалих цветних чашица*, потом трима таквима отре очи, а онда на њима угледа расцветали ружин цвет.

Превод на енглески гласи:

You will preserve roses fresh and flourishing, if you lay them in amurca, so that the liquor may cover them. Some pluck up green barley with the roots, and put it in a jar that is not pitched, and laying on the roses (*μεμυκότα*), close cover and preserve them; but some, having strewn green barley on the pavement, scatter the roses on it. Democritus says... Florentinus also says... Zoroastres says, that a person will have no complaint in his eyes during twelve months, who finding *the empalements* of the flower on the plant, *before they expand*; and rubbing his eyes with three of them, leaves the roses on the plant. (Owen 1805/6, II 80)

Обрт ῥόδα μεμυκότα, уколико се схвати као супротан претходно наведеном обрту ῥόδα νεαρὰ καὶ ἀκμαῖα, означава руже чије су цветне чашице још увек затворене, скупљене. Следом, и с обзиром да ружа своје латице што су се једном расцветале, рашириле, не скупља поново да би их опет отворила, реч је о цветним пупољцима, младицама ружа које се покривене у некатранисаном суду могу дуже чувати.

У преводу на енглески језик запажа се да партицип μεμυκότα није преведен. Тако изостаје нијанса старосног доба биљке, у којем је погодно резану

¹²⁶ Водена течност која се издваја приликом цеђења маслина, лат. amurca (ΛΣΙ I 138, s.v.).

биљку очувати у сувом окружењу – суду без течности, за разлику од руже већ расцветале коју ваља полагати у уљану пену.

Обрт μεμικυίας κάλυκας има слично значење, „затворени цветови > нерасцветале цветне чашице“.

Глагол μύω у мери у којој не представља појмовни еквивалент глагола κλείω унутар грчког језика, делујући на цвету биљке своје значење затворености задобија из скупљености, збијености и потом свијености латица око замишљене осе цветне чашице. Ово произилази из међусобног положајног односа латица описујући њихов физички склоп унутар пупољка. Ту радња μύω остварује своје значење на с једне стране савијености објекта према себи и са друге свијености око сопствене замишљене осе. Очитује његову структуру. Радње савијености према себи и свијености око себе скупа исказује радња угињања, угнутости.

„Стегнути се“

У другој књизи Геопонике упућује се савет ратарима да не сеју пољопривредне културе у току зиме, 2.14.6:

δει δὲ τὸν σπείροντα τὰς μὲν βορείους ἡμέρας καὶ σφόδρα ψυχρὰ πνεύματα ἔχουσας παραιτεῖσθαι. τὴν γὰρ γῆν τότε μεμικυῖαν καὶ ὡσπερ φρίσσουσιν μὴ προσδέχεσθαι τὰ σπέρματα, δῆλόν ἐστιν· ἐν δὲ ταῖς εὐδαιναῖς ἡμέραις, τουτέστι ταῖς νοτίοις ἢ ἄλλως θερμαῖς, ἀνιεμένην εὐθέως τε καταδέχεσθαι τὰ σπέρματα, καὶ εἰς τὴν ῥίζωσιν ὀρμᾶν, καὶ ἀδρούς τοὺς καρποὺς ποιεῖν.

Сејач се мора клонити хладног, северног времена и дана у којима дувају силовити хладни ветрови. Наиме, јасно је да је *земља* тада *стегнута* и готово утрнула од хладноће, не прима семе. А када је време топло, односно у периоду јужних или других топлих дана, раскривљујући се, она изравно семе прима и подстиче његово укореењавање чинећи плодове једрим.

Превод на енглески гласи:

But the sower must avoid weather that is extremely cold, and winds that are excessively bleak ; for it is well known that *the ground is then compressed*, and as it

were rejecting with horror the reception of seed ; but in favourable weather, that is, when the south winds or other warm winds blow, the earth kindly receives the seeds and disposes them to take root, and causes them to bear plentifully. (Owen 1805/6, I 60)

Наредни објекат на којем делује радња $\mu\acute{\upsilon}\omega$ је земља. Садржајним окружењем које прати обрт $\gamma\eta\nu\ \mu\epsilon\mu\upsilon\kappa\upsilon\iota\alpha\nu$ доминирају временске прилике непогодне за сејање усева. У време зимских хладноћа сејачима се никако не препоручује излазак у поље. Тада је земља стегнута, стиснута, од хладноће скупљена. У енглеском преводу једнако, *the ground is compressed* „земља је збијена“¹²⁷. До овог значења глагола $\mu\acute{\upsilon}\omega$ дошло је преко радње затворености, земље која се затворила према спољном свету, „увукла у себе“, повукла, угнула и не прима семе.

И земља је објекат који показује двојакост покрета – ка себи и од себе. Може да се стеже, и шири – на пример у виду раскрављивања како стоји у одељку. И овде глагол стоји у партиципу перфекта.

„Венути“ на физичкој равни

У делу О врлинама (*De virtutibus*) Филон Александријски, када говори о храбрости, бодри људе који имају наду у Бога да, иако се суоче са надмоћнијим и јачим непријатељем, никако не поклекну већ буду уверени да ће их Бог, ако у њега искрено верују, показати победницима. У осмом поглављу, осврћући се на пету књигу Мојсијеву – Поновљени закони 28.7, у *Virt.49.3*, стоји:

ἐκεῖνα γὰρ ὡσπερ ὀλκάδα πεπληρωμένην παντοίων ἀγαθῶν πολλάκις ἐπιπεσὼν ἄνεμος ἐξαίφνης ἀνέτρεψε καὶ κατέλυσε, τοῖς δ' εὐτελέσι καὶ λυπροῖς ὡσπερ

¹²⁷ Није набијена, у смислу да је њено стање плод радње, интервенције спољног чиниоца, другог субјекта (на пример, човека).

ἀστάχυσιν ἤδη μεμυκόσιν ἐξ αὐχμοῦ καὶ ἀνομβρίας ἐπιψεκάζων καὶ ἐπινίφων ὁ θεὸς τὰς σωτηρίους δυνάμεις ἐμπαρέσχεν ἀνεγερθῆναί τε καὶ τελειογονῆσαι.

Све то¹²⁸ као товарну лађу, пуну свакојаких добара ветар изненада налетевши преврне и потопи, а онима који су скромни и покуњени, као класју већ увелом од суше и недостатка падавина, орошавајући их и оснежавајући, Бог је дао спасоносне силе да устану и уроде савршеним плодом.

У преводу на енглески стоји:

For very often a violent wind, falling upon them as upon a merchant vessel laden with all kinds of good things, has at once overthrown and destroyed these things; while upon those who have been imperfectly supplied, and who have been sorrowful, *hanging down their heads like ears of corn withering* under drought and disease, God has suddenly showered down and poured forth his saving powers, and has caused them to rise up and become prosperous and perfect. (Yonge 1854/5)

У преводу на немачки стоји:

„ ... Denn jene reichen Mittel gleichen einem mit allerlei Gütern angefüllten Lastschiff, das oft ein hereinbrechender Sturm plötzlich umwirft und zerstört; den unansehnlichen und kümmerlichen Mitteln andererseits spendet Gott gleichsam wie *Aehren*, die infolge von Dürre und Regenmangel zu *verkümmern drohen*, Tau und Regen und verleiht ihnen die heilsamen Kräfte, dass sie sich wieder aufrichten und reife Früchte hervorbringen können“. (Cohn 1910)

У енглеском преводу примећује се ангажовање две глаголске радње „глава погнутих као класје...“ и „венући“. У немачком преводу употребљен је глагол који казује радњу закржљалости, *verkümmern*, окончавања животног циклуса биљног света¹²⁹.

Глагол μύω једнако стоји у партиципу перфекта и у придевској служби. Радња је непрелазног вида. Значење глагола тесно се приближује значењу μαράννομαι „сахнути, спарушити се“. Цва(с)т жита, у недостатку потребне влаге затвара се у себе, задобија спарушен изглед, вене. Значење „венути“ производ је деловања основног значења глагола μύω, „затварати се“ и казује њен производ,

¹²⁸ Ратна опрема, средства којима се служи надмоћнији непријатељ.

¹²⁹ На појам увенућа осврнућемо се у закључној мисли поглавља.

ефекат на објекту из биљног света као целини¹³⁰, када му недостаје влага, следом животни сокови.

У егзегетском делу О Јосифу (De Josepho) Филон у деветнаестој књизи даје коментар на фараонов сан о седам гојних и седам гладних година. Сан не може да растумачи ниједан фараонов врач, те на предлог бившег вртлара Јосиф бива доведен фараону.¹³¹ Тако и бива и он тумачи фараону сан, Jos.108.4.:

ὅσα μέλλει ποιεῖν ὁ θεὸς ἐν τῇ χώρᾳ, προμεμήνυκέ σοι. τὰς μέντοι διττὰς φαντασίας μὴ ὑπολάβης εἶναι διττοὺς ὀνειρούς· εἷς ἐστὶ τὴν ἀναδίπλωσιν ἔχων οὐ περιττὴν, ἀλλὰ πρὸς ἔλεγχον βεβαιωτέρας πίστεως. αἶ τε γὰρ πίνονες ἑπτὰ βόες καὶ οἱ εὐβλαστοὶ καὶ εὐθαλεῖς ἑπτὰ στάχυες ἐνιαυτοὺς ἑπτὰ δηλοῦσιν εὐθηνίας καὶ εὐετηρίας καὶ ἑπτὰ ἐτέρους λιμοῦ αἱ ἐπανιοῦσαι ἑπτὰ βόες λεπταὶ καὶ εἰδεχθεῖς καὶ οἱ παρεφθαρμένοι καὶ **μεμυκότες ἑπτὰ στάχυες**.

„Бог ти је унапред објавио шта намерава да учини у земљи. А две представе немој схватити као двојаке снове. То је један сан, и није сувишна његова двојност, већ служи на потврду што јаче вере. Седам гојних крава и добро никлих и процветалих седам класова значе седам година доброг уroda и изобиља, а седам других година глади показује за њима долазећих седам крава, мршавих и изобличених, и седам усахлих и увенулих класова. ...“

У преводу на енглески стоји:

„God has shown you before what he is about to do in your country. Do not imagine that the two visions which have appeared to thee are two different dreams; they are but one and the reduplication of them is not superfluous, but is intended to produce the conviction of a firmer belief; for the seven fat oxen, and the seven flourishing and vigorous ears of corn, show seven years of great fertility and plenty; and the seven lean and ill-favoured oxen which came up after the fat ones, and the *seven withered and shrivelled ears of corn*, denote seven other years of famine; ...“ (Yonge 1854/5)

У преводу на немачки стоји:

„Was Gott an diesem Lande tun will, hat er dir vorausverkündet. Glaube nicht, dass die beiden Erscheinungen zwei Träume sind; es ist nur *ein* Traum, die Verdoppelung

¹³⁰ Клас је цео увео, не само цветна чашица или осје.

¹³¹ Вртлар га је упознао у тамници где је Јосиф затвореницима тумачио снове, Постање 41.

ist aber nicht überflüssig, sondern dient zum Beweise stärkerer Glaubwürdigkeit. 108| Die sieben fetten Kühe nämlich und die fruchtbaren und gut gediehenen sieben Aehren bedeuten sieben Jahre der Fülle und Fruchtbarkeit, und die nachher gekommenen sieben mageren und hässlichen Kühe und *die verdorbenen und leeren* sieben Aehren bedeuten sieben andere Jahre der Hungersnot <und der Unfruchtbarkeit>. ...“ (Cohn 1909)

У преводу на енглески стоји глагол истог значења, *wither* „венути“, као у претходној потврди; у немачком придев *leer* „(ис)празан“, јалов, који не може давати плода. И овде, као у претходној потврди, обрт *μεμυκότες στάχυες* означава увело класје. У преводу Септуагинте: *ἑπτὰ στάχυες λεπτοὶ καὶ ἀνεμόφθοροι* (Пост.41.7).

У делу О сеоби Аврамовој (*De migratione Abrahami*), истичући Аврамову отвореност срца ка Богу, његову праведност, несаломиву веру у творца свега што постоји, Филон упућује на одељак из Књиге постања 18.24д., где Аврам неколико пута моли Господа да не сравни са земљом град Содом, ако се у њему на крају нађе барем десеторо праведника, *Migr.123.4*:

Σπινθήρ γὰρ καὶ ὁ βραχύτατος ἐντυφόμενος, ὅταν καταπνευσθεὶς ζωπυρηθῆ, μεγάλην ἐξάπτει πυρὰν· καὶ τὸ βραχύτατον οὖν ἀρετῆς, ὅταν ἐλπίσι χρησταῖς ὑποθαλπόμενον ἀναλάμψῃ, καὶ **τὰ τέως μεμυκότεα** καὶ τυφλὰ ἐξωμμάτωσεν καὶ τὰ ἀφαιανθέντα ἀναβλαστῆν ἐποίησεν καὶ ὅσα ὑπὸ ἀγωνίας ἐστείρωτο εἰς εὐφορίαν εὐτοκίας περιήγαγεν. οὕτω τὸ σπάνιον ἀγαθὸν ἐπιφροσύνη θεοῦ πολὺ γίνεταί χεόμενον, ἐξομοιοῦν τὰ ἄλλα ἑαυτῷ.

Наиме, и искра у пепелу која тек једва тиња, када се разгори распиривањем, велику ватру распламса. Тако и трачак врлине, када *bona fide* подгреван почне да исијава своје зраке, и избојке пода *ономе што беше свенуло, без пуна*, учини да крене изнова ницати она која се беше сасушила, и сваку што је због недоношења плода била јалова доведе до обиља уroda. Тако се ретко дђбро промислом Божјим умножава и прелива, уподобљавајући себи све остало.

У преводу на енглески стоји:

For even the slightest spark of fire that is still smouldering, when it is fanned and re-kindled will set fire to a large pile: and so too the smallest spark of virtue, when it beams up, being wakened into life by good hopes, gives light to *what has previously been dim-sighted and blind*, and causes what has been withered to shoot up again, and whatever is barren and unproductive it transforms and brings to abundance of prolific power. Thus a good, which is but rare, is, by the kindness of God, made abundant and showered upon men, making everything else to resemble itself. (Yonge 1854/5)

У енглеском преводу обрт τὰ τέως μεμυκότα καὶ τυφλὰ протумачен је као “све што је претходно било замагљено и слепо”. Примећује се ослањање на слику о биљци која пупи, чије младице крећу да избијају из чворова стабла (стабљике), из Филоновог раније представљеног места у *Immut.*38-39. Тамо биљка: „τοὺς τε ὀφθαλμοὺς διοίγνυσι τὰ τε μεμυκότα τῶν στομίῳν ἀναστείλασα εὐρύνει“, што смо превели речима: „биљка отвара очи/место пупа и отворивши шири затворене израштајне отворе“. Обрт прати глагол ἐξομμάτω „отворити очи некоме/нечему“, што се овде односи на биљне чворове, очи. Овоме у прилог иде и наставак реченице: „καὶ τὰ ἀφαιανθέντα ἀναβλαστεῖν ἐποίησε“, односно „и учини да крене изнова ницати све што је сасушено“. Тако се чини да је слика из биљног света, коју је исти писац развио у сврхе поређења, послужила за приближавање читаоцу представе о „трачку врлине“, врлине у повоју која код човека постоји. Реч је о врлини која у начелу постоји, само што још није пустила свој корен, још мање породила изданак, пупољке. Превод секвенце могао би гласити и: „трачак врлине ... очи пода биљци свенулој, без очију“. Придев τυφλός код Теофраста означава гране без пупољака или „очију“ (τυφλοὶ ὄζοι, *Hist.Plant.*1, 8, 4).

На основу изложених потврда у којима радња μύω делује на отворима који се налазе на телима животињских и људских организама, запажа се да се ти

отвори: очи, нос, уста, материца, пружају по оси тела¹³². Тела животиња и људи су живи организми. Ови отвори, док остварују радњу $\mu\acute{\upsilon}\omega$, чине покрет ка себи. Отвори $\mu\acute{\upsilon}\omicron\upsilon\sigma\iota$. Исто *mutatis mutandis* и *sui generis* радњу $\mu\acute{\upsilon}\omega$ чине биљке: младице, избојци, цветне чашице, пупови, чворови на стабљици. Радња $\mu\acute{\upsilon}\omega$ дејствује на организму који има способност да сам остварује покрет усмерен к себи, да се увлачи.

О односу радњи $\kappa\lambda\epsilon\acute{\iota}\omega$ и $\mu\acute{\upsilon}\omega$.

Објекти глагола $\kappa\lambda\epsilon\acute{\iota}\omega$ могу бити врата, прозор, ковчег, кутија, књига. Код глагола $\mu\acute{\upsilon}\omega$ такви објекти изостају. Глагол $\kappa\lambda\epsilon\acute{\iota}\omega$ не врши своју радњу на живим организмима или неким њиховим деловима. Његово основно значење је „закључати“, пошто је изведен као деноминал од (још праиндоевропске) речи $\kappa\lambda\epsilon\acute{\iota}\varsigma < \kappa\lambda\eta\acute{\iota}\varsigma$ „кључ“ (Frisk 1960, I 867). Изворно подразумева објекат „врата“. Глагол $\mu\acute{\upsilon}\omega$ се односи на нешто што се само затвара, склапа.

Глагол $\kappa\lambda\epsilon\acute{\iota}\omega$ има значења¹³³: $\acute{\alpha}\pi\omicron\phi\rho\acute{\alpha}\tau\tau\omega$, $\acute{\epsilon}\mu\pi\omicron\delta\acute{\iota}\zeta\omega$ ¹³⁴ (ΛΣΙ ^{CP}2001, II); *shut*, *close*, *bar* (LSJ ¹¹1996), „zaključavati“, „zabraviti“, (Senc ²1988), односно „ставити преграду, преградити те зачепити, запушити“, „спречавати“, „закрачунати, навући, затаћи засун“, „препречити, запречити“, „заградити решетком“.

Стање, процеси на објекту након спроведене радње $\mu\acute{\upsilon}\omega$ начелно су познати окружењу – у мери у којој се настављају физиолошки процеси – затворена цветна чашица шафрана, пора, рана, склопљене очи и уста, док

¹³² Уз поре, које се пружају по свој кожи тела.

¹³³ У савременом грчком глагол $\kappa\lambda\epsilon\acute{\iota}\nu\omega$ се употребљава за изрицање радње препречивања, на пример „ $\mu\alpha\varsigma \acute{\epsilon}\kappa\lambda\epsilon\iota\sigma\alpha\nu \tau\omicron \delta\rho\acute{o}\mu\omicron$ “ / препречили су нам пут. Радњу спречавања исказује глагол $\acute{\epsilon}\mu\pi\omicron\delta\acute{\iota}\zeta\omega$, док су препреке $\tau\alpha \acute{\epsilon}\mu\pi\acute{o}\delta\iota\alpha$ (Oxford Greek-English Dictionary 1987, s.v.).

¹³⁴ Као треће основно значење (овај пут занемарујемо пренесена јер нису од значаја за ово разматрање) наведено је $\kappa\lambda\epsilon\acute{\iota}\delta\acute{\omega}\nu\omega$ „закључавати“.

κεκλεισμένων (<κλείω) των θυρών садржај остаје непознаница. Садржај радње μύω начелно је познат¹³⁵, не представља тајну (!), док након радње κλείω не.

Овде се некако нуди могући одговор на питање зашто радња μύω, са стране морфологије, бележи интранзитив. Њени објекти, живи организми, μύουσι зато што њима круже органске течности, њихови животни сокови.

Још нешто о μύω и κλείω. Описане разлике глагола μύω и κλείω морале би потицати од различитости семантичких језгара. Сигурно, и чињеница је да су се у неком историјском тренутку њихова значења додирнула, преклопила и престала да се примећују – „μάτι εγώ δεν έκλεισα“, нгр. прев. за II. XXIV 637, в. горе).¹³⁶ У прошлости разлика је морала постојати и бити приметна¹³⁷. Зуб времена, чини да се појмовна разграничења замагљују и једни глаголи прелазе у историју на рачун других. Таква судбина по свој прилици задесила је глагол μύω који није опстао у савременом грчком језику. Ипак, треба подвући да је разграничење појмовних садржаја μύω и κλείω постојало. Ту је и неподударност у одношењу две радње према својим агенсима. Затварање које саопштава радња μύω одвија се на субјекту који тако постаје и њен објекат. Затварање типа κλείω, у старогрчком језику врши субјекат различит од објекта, други.

О φύω и μύω.

Интранзитивност физиолошких кретања. Органске течности држе у постојању живе организме. У зависности од вида, лика њиховог кретања, разликују се различити физиолошки процеси. Један вид физиолошког кретања

¹³⁵ У сваком случају, није непознат.

¹³⁶ Исто важи и за српско «затворити», које се изворно односи на врата, док се за очи каже „склопити (се)“. Реч је о отприлике сличном развоју.

¹³⁷ С обзиром да постоје два различита глагола за ефективну радњу затварања и уколико важи да ниједан писац није погрешно када је у својој реченици употребио μύω а не κλείω.

је раст. Током те радње остварује се прилив, надолажење органских течности по објекту које чине да се његови делови увећавају, разграњују, расту. Радњу раста, покрета природе при којем се њен објекат шири у свим правцима, у грчком језику очитује глагол φύω. И он из угла морфологије бележи транзитив. Радња φύω се једнако одиграва на објекту. Тако се примећује сагласје физиолошког и морфолошког вида два глагола, μύω и φύω.

Вид μύω кретања. За разлику од покрета φύω, при којем се објекат шири у свим правцима, лик радње μύω начелно се очитује у свијању објекта око своје замишљене усправне осе. За разлику од радње свијања чији објекат укључује множину и разнородност¹³⁸ – поред опште чињенице да изостају органске течности – објекат радње μύω је један, хомоген. Ове одлике би одговарале радњи угињања.

Сигурно, што важи и за покрет φύω, овакво кретање је сложено. Ако бисмо евентуално могли препознати неку паралелу овог кружног кретања уз и око сопствене осе, и његов производ у неорганском свету, пред очима израња слика калеидоскопа.¹³⁹

О објектима глагола μύω.

Могуће је издвојити опште заједничке црте „живих“ објеката глагола: а) облик – шафран, ружа, цветна чашица, пупољак, место пупа, пора су тела кружног, овалног, елипсастог облика, б) свако од њих по својој природи поседује могућност чињења покрета према себи, привлачења и свијања свог тела око сопствене осе, покрета који се у коначном облику у свим наведеним

¹³⁸ Птице када свијају гнездо, употребљавају многе сламке, гранчице, блато.

¹³⁹ И сунцобран, који брани очи од затварања, жмирења.

преводима тумачи као затварање – затварање (у) себе. Посматрајући ову радњу из угла њене физиологије, реч је о угињању.

У виду закључка о радњи $\mu\omega$.

Ова радња делује на живим организмима очитујући њихов покрет ка себи у виду затварања. Други појам за ово специфично затварање живог организма може бити увенуће. Вене цвет, вене и човек. У мери у којој му логички претходећа радња гласи развој, радње $\phi\omega$ и $\mu\omega$ могу бити међусобно органски повезане, идући једна с другом, пратећи једна другу и смењујући се. Здружене, чини се да одсликавају комплементарност кретања на равни физиологије.

3.2.2.

Превербалне изведенице глагола μύω

3.2.2.1. Изведеница ἐπιμύω.

Ова изведеница је добро посведочена. Делује у непрелазном и прелазном виду актива. Када се јавља у прелазном виду, у представљеним потврдама директан објекат глагола су очи, капци, отечена рана.

Значење „жмирити“ > „мигати“

У Аристофановим Зољама непосредна радња пред цитирани одељак приказује судију Филоклеона којег је у кући закључао син Бделиклеон, те у немогућности да иде у суд силно пак желећи да суди, суди прекршаје настале у кући, односно псу Ексонеју (Αἰξωνεύς) који је отео парче сира другом псу Кидатенеју (Κυδαθηναϊεύς). Један Филоклеонов слуга, у служби тужиоца, тражи од судије да казни Ексонеја, подржавајући свој став изреком да један грм никада не би могао хранити два крадивљца (οὐ γὰρ ἄν ποτε τρέφειν δύναιτ' ἄν μία λόχμη κλέπτα δύο). На то ће судија Филоклеон, Ar.V.934:

ἰοὺ ἰοὺ. ὅσας κατηγορήσε τὰς πανουργίας. κλέπτον τὸ χρῆμα τὰνδρός. οὐ καὶ σοὶ δοκεῖ, ὦ 'λεκτροῶν; νῆ τὸν Δί' ἐπιμύει γέ τοι.

Ију, ију! Каква ли је лукавства изнео. Тај је лопов. Зар се не чини и теби тако, петлу? Тако ми Бога, *мига*.

Превод на енглески гласи:

Phil. Oh ! oh ! how great are the villanies he has denounced ! The fellow's a thief ! Don't you think so too, O cock? Certainly, indeed, by Jove, he *winks at me* (Hickie 1853, I 220)

Превод на француски гласи:

Oh! oh! que de scélératesses il nous a dénoncées! C'est la friponnerie faite homme. N'est-ce pas ton avis, mon coq? Par Zeus! *il dit que oui.* (Talbot 1897)

Превод на немачки гласи:

O Wetter und Weit! Wie arge Schändlichkeiten führet Aläger an! Ein Wetterdieb von Aerl! Du meinst doch auch so, Hahn? Bei Gott, *er nicht sein "ja" mir zu, ...* (Droysen 1871, I 293)

У преводу на енглески употребљен је глагол сходног значења *to wink at*, на француски обрт директног потврђивања, на немачки негација глагола *zusein* „бити затворен“.

У овој потврди изведеница делује у значењу потврђивати очима, мигом исказати сагласност у мишљењу, упућивати оком знак одобравања, намигнути некоме.

У неколико наредних потврда изведеница означава спуштање капака.

Природњак Аретеј Кападокијац (Aretaeus Medicus) из I века, у делу које говори о лечењу акутних обољења (*De curatione acutorum morborum / Ὁξέων νούσων θεραπευτικόν*), након изложених терапија за френетичаре, летаргичаре, сушицу, апоплексију и епилепсију у првих пет поглавља, у наредном поглављу износи своје мишљење о томе како треба збрињавати човека оболелог од тетануса¹⁴⁰, СА 1.6:

140 Тетанус изазива бактерија *Clostridium tetani*. Њено дејство састоји се у спречавању „преноса инхибиторних сигнала из малог мозга на мишићне моторне неуроне“. Због тога су јаки мишићни грчеви једна од последица ове болести. (Извор: sr.wikipedia.org, s.v. tetanus)

Θεραπεία τετάνου. Νῦν μάλα χρή κοίτην μαλακὴν, εὐαφέα, λείην, προσηνέα, θερμὴν ἔμμεναι. ἀπηνέα γὰρ καὶ σκληρὰ καὶ τιταινόμενα τὰ νεῦρα ὑπὸ τῆς νόσου γίνεταί· ἀτὰρ καὶ τὸ δέρμα πᾶν καρφαλέον καὶ τρηχὺ περιτέταται· τὰ προσεύτροχα **βλέφαρα** μόγις **τοῖσι ὀφθαλμοῖσι ἐπιμύει**· ὀφθαλμοὶ δὲ ἀτενέες, ἐνδεδινημένοι. ἀτὰρ καὶ τὰ ἄρθρα ξυνδέδεται οὐ κινεύμενα τῇ τάσει. ἔστω δὲ καὶ ὁ οἶκος ἀλεινός, κῆν θέρος ἦ·

Лечење тетануса. Ту је потребно да постеља буде мека, удобна, глатка, прикладна и топла. Наиме, нерви од болести огрубљују, отврђују и затежу. С друге стране, сва је кожа сува, груба и затегнута. Уобичајено живо покретни *капци* једва *се спуштају на очи*. Саме очи су укочене, исковрнуте. Уз то, удови су згрчени, непокретни од напетости. А у дому нека буде топло, ако је и летње време.

Превод на енглески гласи:

The cure of tetanus. Now, indeed, a soft, comfortable, smooth, commodius, and warm bed is required; for the nerves become unyielding, hard and distended by the disease; and also the skin, being dry and rough, is stretched; and *the eye-lids*, formerly so mobile, *can scarcely wink*; the eyes are fixed and turned inwards; and likewise the joints are contracted, not yielding to extension. (Adams ²1972)

У преводу на енглески језик употребљен је глагол *wink* „трептати, жмирити, мигати“ за обрт *τοῖσι ὀφθαλμοῖσι ἐπιμύει*.

У делу О узроцима и знацима акутних болести (Περὶ αἰτιῶν καὶ σημείων ὀξέων παθῶν / De causis et signis acutorum morborum) Аретеј приказује тешке болести, између осталих и епилепсију (Περὶ ἐπιληψίης). У сходном одељку излаже се подробен опис особа захваћених епилептичним нападом, SA 1.5:

χάσκουσι μέγα· στόμα ξηρόν· γλῶσσα προμήκης, ὡς καὶ κίνδυνον τρώματος μεγάλου γίνεθαι, ἢ ἀποτομῆς, εἴ κοτε σπασμῶ ξυνερείσουσιν οἱ ὀδόντες· ὀφθαλμοὶ ἐνδεδινημένοι· **βλέφαρα** τὰ πολλὰ διέχοντα ξὺν παλμῶ· ἦν δὲ **ἐπιμύσαι** κοτὲ ἐθέλοιεν, οὐ ξυμβάλλουσι **τὰ βλέφαρα**, ὡς καὶ τὰ λευκὰ ὀρῆσθαι ἐξ ὑποφάσιος· ὀφρῦες ἄλλοτε μὲν ἐς τὸ μεσόφρουον ἀνειμένα, ὅκως τοῖς χαλεπαίνουσι, ἄλλοτε δὲ ἐς τοὺς κροτάφους ἀπηγμέναι πολλόν τι μᾶλλον, ὡς τὸ δέρμα περὶ τὸ μέτωπον σφόδρα περιτετάσθαι καὶ τὰς τοῦ μεσοφρούου ῥυτίδας ἐξαληλίφθαι· μῆλα ἐρυθρά, παλλόμενα· **χεῖλεα** κοτὲ μὲν **ἄμφω ἐς ὀξύ μεμυκότα**, ἄλλοτε δὲ ἐς τὰ πλάγια ἀπηγμένα, εὔτε τοῖσι ὀδοῦσι περιτείνεται τοῖσι μειδιῶσι ὁμοίως·

Уста су им *разјапљена* и сува; језик је исплажен тако да постоји опасност од велике озледе или прегризања, ако се услед спазма стисну зуби. Очи су исковрнуте. Капци махом растављени и пулсирају. *Ако би их некад хтели спустити, очни капци* се не састају, тако да се и беоњаче одоздо виде. Обрве се час уздижу једна према другој, као кад је човек намрштен, а час се спуштају до слепоочница исувише много, тако да је кожа око чела снажно затегнута те боре са ушћа већа ишчезавају. Образи су црвени и поигравају. *Обе усне час крајње стиснуте*, час развучене постранце, јер се растежу по зубима, слично људима док се смеју.

Превод на енглески гласи:

They gape wide, the mouth is dry; the tongue protrudes, so as to incur the risk of a great wound, or of a piece of it being cut off, should the teeth come forcibly together with the spasm; the eyes rolled inwards, the eyelids for the most part are separated, and affected with palpitation; but *should they wish to shut the lids* they cannot bring them together, insomuch that the white of the eyes can be seen from below. The eyebrows sometimes relaxed towards the mesal space, as in those who are frowning, and sometimes retracted to the temples abnormally, so that the skin about the forehead is greatly stretched, and the wrinkles in the intersuperciliary space disappear: the cheeks are ruddy and quivering; the *lips* sometimes *compressed together to a sharp point*, and sometimes separated towards the sides, when they are stretched over the teeth, like as in persons smiling. (Adams ²1972)

У преводу на енглески језик једнако се јавља глагол затварања, *shut*. Изведеница делује на капцима. Реч је о способности или не оболелих да макар и на трен и макар у најмањој мери примакну капке један другом.

Јавља се и основни глагол $\mu\acute{\upsilon}\omega$ чији су објекат уста. Прилошка допуна у секвенци $\chi\epsilon\acute{\iota}\lambda\epsilon\alpha \acute{\epsilon}\varsigma \acute{\omicron}\xi\grave{\upsilon} \mu\epsilon\mu\upsilon\kappa\acute{o}\tau\alpha$ додаје на појачаности основног значења. Усне су стиснуте у највећој могућој мери.

Семантички опозит $\chi\acute{\alpha}\iota\nu\omega$, у итеративном облику $\chi\acute{\alpha}\sigma\kappa\omega$, заступљен на почетку одељка, делује на устима. Услов за прелазак значења од „зевати, зинути“ до „зјапати“ ствара итеративност облика.

У Историјској библиотеци Диодора Сицилијског из I века пре Христа $\acute{\epsilon}\pi\iota\mu\acute{\upsilon}\omega$ се јавља у партиципу презента. Казивајући о првим египатским

краљевима, Диодор даје опис дрвених статуа и сликовних представа на зидовима гробнице извесног „краља над краљевима“ Осимандија, Βασιλεὺς βασιλέων Ὀσυμανδύας, 1.48:

ἐν τούτῳ δ' εἶναι πλῆθος ἀνδριάντων ξυλίνων, διασημαῖνον τοὺς [τὰς] ἀμφισβητήσεις ἔχοντας καὶ προσβλέποντας τοῖς τὰς δίκας κρίνουσι· τούτους δ' ἐφ' ἐνὸς τῶν τοίχων ἐγγεγλύφθαι τριάκοντα τὸν ἀριθμόν, καὶ κατὰ τὸ μέσον τὸν ἀρχιδικαστὴν, ἔχοντα τὴν ἀλήθειαν ἐξηρημένην ἐκ τοῦ τραχήλου καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπιμύοντα, καὶ βιβλίων αὐτῷ παρακείμενον πλῆθος· ταύτας δὲ τὰς εἰκόνας ἐνδείκνυσθαι διὰ τοῦ σχήματος ὅτι τοὺς μὲν δικαστὰς οὐδὲν δεῖ λαμβάνειν, τὸν ἀρχιδικαστὴν δὲ πρὸς μόνην βλέπειν τὴν ἀλήθειαν.

У тој [просторији] налази се мноштво дрвених статуа, које представљају појединце у спору, погледа управљеног на судије што суде у парницама. Они су на једном од зидова приказани у рељефу, тридесет их је на броју, а посред њих је главни судија *спуштених капака*, којем фигура Истине виси о врату, док га окружује хрпа књига. Те слике својим изразом казују да не долази у обзир да судије примају било шта, и да главни судија гледа само и једино на истину.

Превод на енглески гласи:

In this hall there are many wooden statues representing parties in litigation, whose eyes are fixed upon the judges who decide their cases; and these, in turn, are shown in relief on one of the walls, to the number of thirty and without any hands, and in their midst the chief justice, with a figure of Truth hanging from his neck and *holding his eyes closed*, and at his side a great number of books. And these figures show by their attitude that the judges shall receive no gift and that the chief justice shall have his eyes upon the truth alone. (Oldfather 1933)

На зидном рељефу пирамиде приказана је сцена са парничног суђења. Главном судији о врату виси статуа богиње Истине,¹⁴¹ знак његове правичности и непристрасности. Он пажљиво слуша изјаве странака, усредсређен је на ток њихових излагања и не жели да га било чији и било који гест – руком, лицем или погледом – одвраћа или ремети у сопственом сагледавању случаја. Стога, не желећи да гледа ни у кога и ни у шта, спуштених капака прати речи говорника.

¹⁴¹ Реч је о египатској богињи Маат.

Исте кипове описује Плутарх, притом користећи изведеницу *καταμύω* (в. наредни поднаслов) у истој семантичкој вредности као *ἐπιμύω* (Plutarchus, de Iside et Osiride 10):

ἐν δὲ Θήβαις εἰκόνες ἦσαν ἀνακείμεναι δικαστῶν ἄχειρες, ἡ δὲ τοῦ ἀρχιδικαστοῦ **καταμύουσα** τοῖς ὄμμασιν, ὡς ἄδωρον ἅμα τὴν δικαιοσύνην καὶ ἀνέντευκτον οὔσαν.

У Теби су постојале статуте судија без руку, а статуа главног судије била је затворених очију, као показатељ да правда нити поклоне прима нити трпи било чије посредовање.

Превод на енглески гласи:

In Thebes there were set up statues of judges without hands, and the statue of the chief justice had its *eyes closed*, to indicate that justice is not influenced by gifts or by intercession“ (Babbitt 1936).

Идеја је да правда мора бити слепа, стога се и грчко-римска богиња Дика/Јустиција приказује везаних очију.

Писац Опијан из II века по Христу, у дидактичкој поеми о риболову (Halieutica) описује како се лисица, слично туљану у претходном пасусу дела, претвара да је мртва када жели да уграби птицу, Hal.2.110:

τοῖα καὶ ἀγκυλόμητιν ἐπέκλυον ἐντύνασθαι κερδῶ· ὅτ' οἰωνῶν ἀγέλην πλήθουσιν ἴδηται, δοχμῆ ἀγκλινθεῖσα, τανυσσαμένη θοὰ κῶλα, **ὄμματ' ἐπιμύει**, σὺν δὲ στόμα πάμπαν ἐρείδει· φαίης κ' εἰσορόων ἢ μιν βαθὺν ὕπνον ἰαύειν, ἢ καὶ ἀτρεκέως κεῖσθαι νέκυν· ὦδε γὰρ ἄπνους αἰόλα βουλευούσα παραβλήδην τετάνυσται·

Тако се и лукава лисица, како сам чуо, припрема: када спази велико јато птица, легнувши постранце и разапевши своје хитре удове, *зажмури* и уз то снажно стиска уста. Гледајући је, рекао би да она спава дубоким сном, ако не и да лежи сасвим сигурно мртва. Наиме, ту се она без даха разапела, хитро смишљајући свој криви наум.

Превод на енглески гласи:

A like device, I have heard, the cunning Fox contrives. When she sees a dense flight of birds, she lies down on her side and stretches out her swift limbs and *closes her eyes* and shuts fast her mouth. Seeing her you would say that she was deep asleep or even lying quite dead : so breathless she lies stretched out, contriving guile. (Mair 1928, 291)

Превод на латински гласи:

Sic tales memorant fraudes intendere vulpem: agmina quem volucrum spectabit in aere densa. In silva prostrata iacet: porrectaque membra ponit humi *clausis oculis* vasta comprimit ora. Oppressam somno credas : vel morte peremptam callida sic fraudes astuto in pectore versat. (Poscus/Gallus 1478)

У преводима на енглески и латински језик стоје већ помињани глаголи који означавају радњу затварања, изједначавајући значење изведенице ἐπιμύω и основног глагола μύω.

Лисица опонаша своју смрт, циљано и преваре ради жмури у намери да као леш привуче што више птица, можда лешинара, из густог јата. Налази се у окамењеном положају угинуле животиње, склопљених очију.

Запажа се да је заједничка тачка која повезује радњу ἐπιμύω у два представљена одељка, позорност, усредсређеност субјекта на конкретни предмет. Насупрот овоме, у оба примера очи су у истом положају иако из дијаметрално различитих побуда: лисица тражи жртву, судија правду.

Односно, τὰ προσεύτροχα βλέφαρα μόγισ τοῖσι ὀφθαλμοῖσι ἐπιμύει = τὰ βλέφαρα ἐπὶ τοῖσι ὀφθαλμοῖσι μύει „спушта капке на очи“. Ἐπιμύω значи исто што и μύω.

У „Животу Аполонија из Тијане“ Флавија Филострата (II–III в.) има једна епизода где се описује како је Аполоније избавио Ефес од куге разобличивши демона прерушеног у слепог просјака, где је глагол карактеристично употребљен (V.Apoll.4.10):

... ἤγεν ἡλικίαν πᾶσαν (тј. τοὺς Ἐφεσίους) ἐπὶ τὸ θέατρον, ... πτωχεύειν δέ τις ἐνταῦθα ἐδόκει γέρων ἐπιμύων τοὺς ὀφθαλμοὺς τέχνη¹⁴², καὶ πήραν ἔφερε καὶ ἄρτου ἐν αὐτῇ τρύφος, ῥάκεσί τε ἡμφίεστο καὶ ἀχμηρῶς εἶχε τοῦ προσώπου. περιστήσας οὖν τοὺς Ἐφεσίους αὐτῷ βάλλετε τὸν θεοῖς ἐχθρὸν εἶπε ξυλλεξάμενοι τῶν λίθων ὡς πλείστους. ὡς δὲ ἀκροβολισμῷ τινες ἐπ' αὐτῷ ἐχρήσαντο καὶ (ὁ) καταμύειν δοκῶν ἀνέβλεψεν ἀθρόον πυρός τε μεστὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔδειξε, ξυνῆκαν οἱ Ἐφέσιοι τοῦ δαίμονος καὶ κατελίθωσαν οὕτως αὐτόν...

Повео је сав народ у позориште ... ту је неки старац изгледао као да проси, *жмурећи* вешто (тј. као да је слеп). Носио је торбу и у њој крајак хлеба. У прњама и сасушеног лица. (Аполоније) је рекао Ефесцима да га опколе и потом им заповедио: „Изваците овог непријатеља богова, каменујте га што више можете“. ... И када су неки и бацили камење на њега, тај који је изгледао као *да жмури* (тј. да је слеп) устреми поглед на окупљен народ, очију пуних ватре. Схватише Ефесци да је реч о демону и тако га каменоваше...

Ова потврда показује, као и мало раније Плутархова, да глаголи ἐπιμύω и καταμύω (в. даље) могу имати истозначну употребу.

Апсолутна употреба изведенице ἐπιμύω.

Историчар Полибије из II века пре Христа, у четвртој књизи своје Историје износи једну општеважећу истину о препреденим особама. Осврћући се на недопустиво понашање Етолаца, за које каже да су по његовом мишљењу због кршења сопствених јавних и службених одлука, као и безобзирног

¹⁴² „And there he saw what seemed an old mendiant artfully blinking his eyes as if blind... the begger who had seemed to blink and be blind...“. (Conybeare 1969)

понашања према суседима и савезницима, „отелотворење злоће“, у 4.27.7

наставља:

Μαντινεῖς φίλους ὄντας καὶ συμμάχους ἀναστάτους ποιήσαντες οὐκ ἔφασαν ἀδικεῖν, ἐκ μιᾶς πόλεως εἰς πλείους αὐτοὺς διοκίσαντες, ἀνοίᾳ μετὰ κακίας (χρησάμενοι προφανῶς διὰ) τὸ δοκεῖν, ἔάν τις αὐτὸς ἐπιμύη, μηδὲ τοὺς πέλας ὄραν.

Нису рекли да су нанели неправду Мантинејцима, својим пријатељима и савезницима, након што су их растерали и раселили из једног у више градова, очигледно се поводећи безумним и злим размишљањем: ако сам *затвориш очи*, ни други крај тебе не виде.

Превод на српски гласи:

... а када су раселили Мантинејце, своје пријатеље и савезнике, и из једног града преселили их у више насеља, рекли су да им нису нанели никакву неправду. Глупо је и покварено сматрати да ако сам *затвориш очи*, ни други неће ништа видети. (Рицл 1988, I 331)

Један превод на енглески гласи:

Again, having driven the Mantineans from their home, who were at the time their friends and allies, they denied that they were doing any wrong, inasmuch as they removed them from one city and settled them in several. But indeed a man is a fool, as much as a knave, if he imagines that, because *he shuts his own eyes*, his neighbours cannot see. (Shuckburgh ²1962)

Други превод на енглески гласи:

... In all this they exhibited their folly as well as their knavery, they evidently thought that *if a man shuts his own eyes* his neighbours too are blind. (Paton 1927)

Преводи на савремене језике унеколико се разликују у секвенци „ἔάν τις αὐτὸς ἐπιμύη, μηδὲ τοὺς πέλας ὄραν“. Превод на српски: „ако сам *затвориш очи*, ни други неће ништа видети“ полази од изједначеног значења изведенице и основног глагола „затворити“ очи (нпр. II.24.637), као и Шакбургове на енглески: „because he shuts his own eyes, his neighbours cannot see“. Нешто о

разлици у значењима ὄραω и βλέπω: док код гледања типа βλέπω тежиште стоји на објекту, призору који се посматра, зато што је чуло вида здраво, гледање типа ὄραω казује саму способност чула вида да опажа, подразумева здраво око¹⁴³. Глагол βλέπω следом тражи објекатску допуну¹⁴⁴. Глагол ὄραω, саопштавајући саму способност вида, „видети“ у смислу имати здраве очи, у овом значењу нема потребу за објектом. Интранзитиван је и као такав фигурира у разматраном одељку. Следом, превод реченице μηδὲ τοὺς πέλας ὄραν гласио би: „ни они крај њега не виде“.

У Патоновом преводу постоји појам слепила: „if a man shuts his own eyes his neighbours too are blind“. Упоредиво је са идејом „завлачити попут ноја главу у песак“.

Калимах у надгробном епитафу свештенице богиње Деметре употребљава глагол ἐπιτύω, у Epigr.40.5:

Ἐρρέη Δήμητρος ἐγὼ ποτε καὶ πάλιν Καβεΐρων, ὄνερ, καὶ μετέπειτα Δινδυμήνης
ἢ γρηῖς γενόμεν, ἢ νῦν κόνις ἦνο . . . πολλῶν προστασίη νέων γυναικῶν. καὶ μοι
τέκν' ἐγένοντο δὴ ἄρσενα, **κῆπέμυσα** κείνων εὐγήρως ἐνὶ χερσίν· ἔρπε χαίρων.

Некада свештеница Деметре, и Кабира, човече, потом и Кибеле, ја старица бејаш, која сад сам прах заштитница многих младих жена. И два мушка детета добих. Доживевши лепу старост заувек *склопих очи* у њиховим рукама. С Богом остај!

У преводу:

Nekada svećenicom ja Demetre, potom i Kabíra; zatim, čovječe, bjeħ i Dindiméne; staricom postadoħ već što sada što ...Zboru prèdsjedah mnogih mladiħ žena. Dva mi se rodiše sina muškića i – njine ruke *sklope* sretnoj starici *oči*. Idi! Zbogom!. (Glavičić 2010, 113)

¹⁴³ Одакле у савременом грчком језику „вид“ ὄραση < ὄρασις, -εως.

¹⁴⁴ У преводу је придодата.

Превод на енглески гласи:

I, the old woman, who am now dust was once priestess of Demeter and again of the Cabyri and afterwards of Cybele. I was the patronesse of many young women. I had two male children and *closed my eyes* at a goodly old age in their arms. Go in peace. (Mair 1921)

Превод на немачки гласи:

Einstmals dient' ich Demeter als priesterin, später den Kabiren Und am Ende der Dindymene, Wanderer, Ich, die Alte, die Staub nun Gewordene; früher aber war ich Hohe Führerin vieler junger Frauen. Auch zwei Kinder gebar ich, zwei männliche, und in ihren Armen *Schlieft ich altersfroh ein*. Nun zieh in Frieden! (Beckby 1957, II 427)

Превод на латински гласи:

Virgo sacerdos Cereris ego olim, et rursus Cabirorum, o, homo, et deinde Dindymenae, anus fui, quae nunc sum cinis, [a dūs nacta] multarum patrocinium juvenum mulierum. Et mihi pueri fuerunt duo mares, et *oculos clausi* illorum grandeava in manibus. Repta gaudens.

У Главичићевом преводу стоји да су старици њени синови склопили очи, иако стих каже да их је она склопила у њиховим рукама. У преводу на енглески и латински језик употребљени су уобичајени обрти *to close eyes, claudere oculos*. У преводу на немачки језик секвенца је преведена метафором „у њиховом наручју стара и срећна сам уснула“. Обрт у песничком духу представља метафору за уснуће, како стоји у LSJ.

Већ цитиран, Александар Афродизијски употребљава изведеницу ἐπιμύω у својим Коментарима на Аристотелов спис О чулима. Када коментарише ватру као елемент за који се каже да је исходиште чулу вида, филозоф каже, Sens.437a.25/6:

τοῦ δὲ σώματος ἐν οἷς ἐγγίγνεσθαι πέφυκεν αἰσθητηρίοις, ἔνιοι μὲν ζητοῦσι κατὰ τὰ στοιχεῖα τῶν σωμάτων· οὐκ εὐποροῦντες δὲ πρὸς τέτταρα πέντ' οὔσας συνάγειν, γλίχονται περὶ τῆς πέμπτης. ποιοῦσι δὲ πάντες τὴν ὄψιν πυρὸς διὰ τὸ

πάθους τινὸς ἀγνοεῖν τὴν αἰτίαν· θλιβομένου γὰρ καὶ κινουμένου τοῦ ὀφθαλμοῦ φαίνεται πῦρ ἐκλάμπειν· τοῦτο δ' ἐν τῷ σκότει πέφυκε συμβαίνειν, ἢ τῶν βλεφάρων ἐπικεκαλυμμένων· γίγνεται γὰρ καὶ τότε σκότος.

„Неки су (одговор на питање) које тело делује у сваком од чула тражили у вези са елементима из којих се тела састоје. Али како није лако повезати пет чула са елементима, којих има само четири, они изналазе пети елемент. Сви изводе чуло вида из ватре зато што не знају узрок једне појаве: када се око притисне и трља, чини се да искри ватра (тј. избијају светлаци): то се дешава у тами, или при *склопљеним капцима*, јер и тада настаје тама.“

Коментар Александра Афродизијског гласи, In Sens.17.14:

Κινουμένου δὲ τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦτο συμβαίνει, ἀλλ' οὐκ ἡρεμοῦντος, ὅτι ἡ αἴσθησις τῶν πρὸς τί ἐστὶ καὶ πρὸς ἄλλο. ἕως μὲν οὖν ἂν ἡρεμῇ ἐπιμύουσα, μία ἐστὶ καὶ οὐδὲν ὁρᾷ·

То се догађа док је око у покрету, не док мирује, јер чуло вида усмерено је према нечему и према нечему што је друго у односу на њега. Наиме, све док мирује *жмурећи*, једно је и не види ништа.

Следом, ἐπιμύουσα код Александра Афродизијског значи исто што и τῶν βλεφάρων ἐπικεκαλυμμένων код Аристотела.

У преводу на енглески:

This results when the eye is moved, but not when it is at rest, because perception is <one> of the things in relation to something and in relation to <something> different. And so while <the eye> is at rest with *eyes closed*, it is one and sees nothing. (Towey 2000, 29)¹⁴⁵

Изведеница ἐπιμύω прелазно се употребљава са директним објектом „очни капци“ (βλέφαρα) и индиректним „очи“, при чему ἐπι- одређује правац кретања капака (њиховог спуштања, навлачења на очи). Може се допустити

¹⁴⁵ Ово је иначе први превод на енглески језик. Урадио га је Алан Товеј 2000.г. у издању Duckworth-а. Исечак превода доступан је на: <http://books.google.rs>.

утицај синонимног ἐπι-καλύπτω. У интранзитивној употреби ἐπιμύω је синонимно са простим μύω и значи „жмурети“.

„Затворити се“, о ранама

У делу Војсковођа (Στρατηγικός/Strategikos) састављача Оносандра из I века, развијају се теме посвећене ратним тактикама и умећу доброг војевања. Сходни пасус приказује праћку као ефикасно, убојито и изненадно бојно оружје, од којег се непријатељ не може одбранили, Strateg.19.3.9:

ἡ δὲ τῆς σφενδόνης ἄμυνα χαλεπωτάτη τῶν ἐν τοῖς ψιλοῖς ἐστίν· ὁ τε γὰρ μόλιβδος ὁμόχρους ὦν τῷ ἀέρι λανθάνει φερόμενος, ὥστ' ἀπροοράτως ἀφυλάκτοις τοῖς τῶν πολεμίων ἐπίπτειν σώμασιν, αὐτῆς τε τῆς ἐμπώσεως σφοδρᾶς οὔσης καὶ ὑπὸ τοῦ ῥοίζου τριβόμενον τῷ ἀέρι τὸ βέλος ἐκπυρωθὲν ὡς βαθυτάτῳ δύεται τῆς σαρκός, ὥστε μὴδ' ὀραῖσθαι, ταχὺ δὲ καὶ τὸν ὄγκον ἐπιμύειν.

Одбрана од праћке лако оружане војске је најтежа. Наиме, њено олово, будући исте боје као ваздух, током свог лета се не види тако да се не може унапред видети да ће се зарити у незаштићена тела непријатеља. То заривање изузетно је жестоко и стрел(иц)а, ужарена од сопственог фијука приликом трења са ваздухом, продире изузетно дубоко у тело, тако да се ни не види, док се *оток на месту њеног продора брзо затвори*.

Превод на енглески гласи:

The sling is the most deadly weapon that is used by the light-armed troops, because the lead slug is the same colour as the air and is invisible in its course, so that it falls unexpectedly on the unprotected bodies of the enemy, and not only is the impact itself violent, but also the missile, heated by the friction of its rush through the air, penetrates the flesh very rapidly, so that it even becomes invisible and the swelling quickly *closes over it*. (Illinois Greek Club 1928)

TLG преводи ово место „close up (of wounds)“; и у српском језику се каже „отворена / затворена рана“.

Превод на латински гласи:

Fundarum vis. Fundarum denique vis perniciosissimū omnium est horum quibus velites uti solent: nam plumbicolor, colori aëreo similis est. Proinde dum emmissum plubeum telum per aëra fertur, latet, hostiumque corpora improviso atque incaute petit. Illationis vero vi atque agitatione defricationeque propemodum ignitum ardensque, vehementer ferit, penitusque ingreditur : nec concerni potest, *quod labra vulneris e vestigio claudantur, & tanquam connivere videantur.* (Sagundinus 1541)

Изведеница делује својом радњом на отеченом месту на телу, насталим продором отровне стреле кроз кожу. Реч је о приближавању, примицању по природној инерцији две свеже настале ивице или „уснице“ ране, *labra vulneris*, на месту пробијања коже над заривеним оловом.

Никандар Колофоњанин, чију потврду о опису шафрана који се затвара у пролеће смо раније представили, у делу О лову (Theriaca) описује рецепте за лечење рана и угриза од смртоносних животиња у Ther.870:

Δήποτε καὶ σικύοιο τάμοις ἐμπευκέα ῥίζαν
ἀγροτέρου· νηδὺν δὲ καὶ ἐμβρίθουσαν ἀνίης
ἤμυθεν καὶ καρπὸς ἐυρρήχου παλιούρου¹⁴⁶
σὺν καὶ ἀκανθοβόλος χαίτη, νεαλεῖς τ' ὀρόβακχοι
σίδης, ὑσγινόεντας ἐπιμύοντας ὀλόσχους
αὐχενίους ἵνα λεπτὰ πέριξ ἐνερεύθεται ἄνθη·

Неки пут би могао исећи и корен дивљег горког краставца.
Утроби коју нека мука тишти
Зна спасти и плод пузавичасте/опасујуће драче и
Њен трнов гривасти бокор, и младе петељке
(Узми) гримизног нара у фази затварања
Док се унаоколо црвене танани цветови.

Превод на латински гласи:

Nos dat agrestis item cucumis radice iuvamen,

¹⁴⁶ И у савременом грчком παλιούρι, то „драча“. И данас се, поред учешћа у ливадском меду, признаје њено лековито својство у лечењу стомачних тегоба. Драча је лиснати грм са трњем (<http://www.fytokomia.gr>).

quin etiam surgens foliis paliurus acutis
Fructu saepe suo tristi pestem expulit alvo,
Sicque ferens spinas coma, ciratique orobanchi.
Punici item sumas hyacinthina germina mali,
Conniventia adhuc, *clausasque* foventia gemmas (Lonicerus 1531, 58)

На основу схолија овог места (Scholia in Nicandri Theriaca по TLG), рукописи дају ἐπημύοντες / ἐπημύοντας, што Шнајдер поправља у ἐπιμύοντας¹⁴⁷, према схолији где се двапут уз одговарајуће место помиње глагол μύω (GK 870: ὄλοσχοι δέ εἰσιν οἱ τράχηλοι τῶν ῥοιῶν. οὗτοι δὲ πρότερον διανεωγότες, κατ'ὀλίγον μύουσι, τοὺς κυτίνους ἀποβάλλοντες; Lat. 870: necessarium videtur quod reposui ἐπιμύοντας). Уз то, реч ὄλοσχοι се тумачи као 'петељке (нара)', тако и у TLG s.v. ὄλοσχος: „pedicle of the pomegranate“, уз упућивање на ово место.

3.2.2.2. Изведеница καταμύω

Изведеница καταμύω добро је заступљена. Најранија потврда налази се у делу Бој жаба и мишева сврстаном у Homeri opera¹⁴⁸. Сусреће се код Хипократа, Ксенофонта и Аристофана. Следе потврде код Филона Александријског, Марка Аурелија, Страбона географа, Филострата, Лукијана софисте, Диогена Лаертија и Хедила.

Као и основни глагол, има само активне облике. Исто, делује и апсолутно и уз објекатску допуну. Објекат на којем делује су само очи, биле оне наведене или не.

¹⁴⁷ У основном цитату дали смо коригован облик глагола.

¹⁴⁸ Не постоји поуздан податак о времену његовог настанка; могући период састављања епа покрива отприлике пет векова, VIII-III век. Рукописи дају и варијанту καμύω, в. тамо.

Изведеница καταμύω са објекатском допуном.

Значење „затварати, склапати“

– физичка раван, несвршени вид глагола –

Ксенофонт у делу О лову, приликом описа дивљег зеца, између осталог каже, Xen.Cyn.5.11:

ἔχει δὲ καὶ τὴν τρίχα στεγανήν· πυκνὴ γὰρ καὶ μαλακὴ. καὶ ὅταν μὲν ἐγρηγόρη, **καταμύει τὰ βλέφαρα**, ὅταν δὲ καθεύδῃ, τὰ μὲν βλέφαρα ἀναπέπταται ἀκίνητα, οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ ἀτρέμας ἔχουσιν· τοὺς δὲ μυκτῆρας, ὅταν μὲν εὖδῃ, κινεῖ πυκνά, ὅταν δὲ μὴ, ἦττον. ὅταν δὲ ἡ γῆ βρούη, μᾶλλον τὰ ἔργα ἢ τὰ ὄρη ἔχουσιν.

Има и густу длаку. Односно, дебелу и меку. Када је будан, (повремено) *спушта капке*, а када спава, капци су му широм отворени и непокретни, а очи потпуно непомичне. С друге стране, док спава ноздрве журно покреће; када не, мање. А када се природа зазелени, зечеви су више на пољима него по горама.

Превод на енглески гласи:

The hair too, being thick and soft, serves as a protection. When awake *she blinks her eyelids* ; but when she is asleep the eyelids are wide open and motionless, and the eyes still. She moves her nostrils continually when sleeping, but less frequently when awake. When the ground is bursting with vegetation they frequent the fields rather than the mountains. (Marchant 1971, 391)

Зец у будном стању повремено држи капке спуштенима, док с друге стране, када спава држи очи широм отворенима и непокретнима. Ова последња Ксенофонтова тврдња у супротности је са Аристотеловом, по којој сва жива створења која имају капке, спавају спуштених капака, ὅσα ἔχει βλεφαρίδας μύοντα ποιεῖται τὸν ὕπνον (De An.428a16).

У наведеном одељку глагол καταμύω саопштава радњу простог спуштања капака током будног стања. Радња није узрокована спољним фактором, на пример ради ослушкивања евентуалног прикрадања непријатеља, као што је

случај са лисицом док вреба плен (ἐπιμύω код Опијана у: Н.2.110). Овде је реч о природном повременом положају зечјих капака у будном стању. И ту су капци сасвим затворени.

Хипократ у раније помињаном делу Епидемије, описујући извесног Ферекида кога муче гнојне ране, чиреви, грозница и општа слабост тела, каже, 7.1.83:

Ἐβδόμη, παρὰ βαλάνου ὑπεχώρησε τρις, χολῶδες καὶ κοπρῶδες, ὑγρὸν σφόδρα καὶ ὠχρόν· καὶ ἤδη τι ὑποπαρέκρουε, καὶ νοτὶς ἐπ' ὀλίγον ἔστιν ὅτε περὶ μέτωπον· τὸ ἱμάτιον ἐπὶ τὸ πρόσωπον· **τὰ ὄμματα** διὰ κενῆς, ὡς εἶ τι βλέπων, ξυνέστρεφε, καὶ πάλιν **κατέμυεν**· τὸ ἱμάτιον ἀπέβαλλεν.

Седмого дана, од позиторијума три пута је узмакнуо, жучна и гнојна течност обилна и бледа. И тек што би кренуо да бунца, а известан зној би се начас створио око чела. Хаљина му прекрива лице; очима је колутао у празно, као да нешто гледа, а потом би опет *очи склапао*. Смакнуо је хаљину.

У овом Хипократовом одељку, у којем се описује здравствено стање вероватно губавца Ферекида, глагол *καταμύω* саопштава природну радњу спуштања капака, узроковану телесном онемоћалошћу. Због опште исцрпљености и изнемоглости тела болесник затвара очи, потпуно и до краја, јер и само држање очију отворенима изискује извесну снагу, напор, за који оболели нема снаге.

У делу Ко је наследник божанских добара (*Quis rerum divinarum heres sit*) Филон правећи разлику између духовне, непропадљиве хране за душу и оне од које ће се опет огладнети, каже у *Heres.79*:

ὁ μὲν γὰρ ἀνατείνει τὰς ὄψεις πρὸς αἰθέρα καὶ τὰς οὐρανοῦ περιόδους, πεπαίδευται δὲ καὶ εἰς τὸ μάννα ἀφορᾶν, τὸν θεῖον λόγον, τὴν οὐράνιον ψυχῆς φιλοθεάμονος ἄφθαρτον τροφήν, οἱ δὲ πρὸς τὰ κρόμμινα καὶ τὰ σκόρδα, τὰ περιοδυνῶντα **τὰς κόρας** καὶ κακοῦντα καὶ **καταμύειν ποιοῦντα**, καὶ τὰς ἄλλας πρᾶσων καὶ νεκρῶν ἰχθύων δυσσοδείας, οἰκειίας Αἰγύπτου τροφάς. ἐμνήσθημεν γὰρ φασι τοὺς ἰχθύας, οὓς ἠσθίομεν ἐν Αἰγύπτῳ δωρεάν, καὶ σικύας, πέπονας,

πράσα, κρόμμυα, σκόρδα· νυνὶ δὲ ἡ ψυχὴ ἡμῶν κατάξηρος, οὐδὲν πλὴν εἰς τὸ μάννα οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν (Num. 11, 5-6).

Неко додуше пружа поглед у етар и небеске мене, али је научен да га управља и на ману, божанску реч, небеску нетрулежну храну богољубиве душе. А они други погледују на црни и бели лук – од којих *се очне зенице* повређују, муче и *посве затварају*, и на остале смрадне мирисе празилука и угинулих риба, храну која је одомаћена у Египту. Јер у Писму се каже: „Памтимо рибе које смо јели у Египту забадава, и краставце и диње, и празилук и црни и бели лук. А сада нам је душа пресушила, и пред очима нам није ништа друго до мана.“ (Стари Завет, Књига Бројева 11, 5-6).

Превод на енглески гласи:

The one extends his vision to the ether and the revolutions of the heaven ; he has been trained also to look steadfastly for the manna, which is the word of God, the heavenly incorruptible food of the soul which delights in the vision. But the others see but the onions and the garlic, which give great pain and trouble to their *eyes* and *make* them *close*, or the other ill-smelling things, the leeks and dead fishes, which are food proper to Egypt ; “we remember,” they say, “the fishes which we used to eat in Egypt freely, the cucumbers and the gourds, the leeks, the onions and the garlic. But now our soul is dried up, our eyes have nothing to look to, save the manna” (Num. 11. 5-6). (Colson/Whitaker 1968, IV 323)

И у овом одломку изведеница једнако саопштава радњу затварања очију. Радња *καταμύω* изазвана је спољним непожељним фактором. Узрок скупљања зенице је љутина коју свеже ољуштени лук (црни и бели) испушта у ваздух у виду испарења.

У делу *Алегоријски закони (Legum allegoriarum)* Филон, говорећи о повлачењу у тишину ради утихнућа спољних надражаја, чулног опажања, а у сврху покретања дејстава ума, у LA 2.25 каже:

τῷ γὰρ ὄντι ὑπνώσαντος νοῦ γίνεται αἴσθησις, καὶ γὰρ ἔμπαλιν ἐγρηγορότος νοῦ σβέννυται· τεκμήριον δέ· ὅταν τι βουλώμεθα ἀκριβῶς νοῆσαι, εἰς ἐρημίαν ἀποδιδράσκομεν, **καταμύομεν τὰς ὄψεις**, τὰ ὧτα ἐπιφράττομεν, ἀποταπτόμεθα ταῖς αἰσθήσεσιν. οὕτως μὲν, ὅταν ἀναστῇ καὶ ἐγρηγόρσει χρῆται ὁ νοῦς, φθείρεται αἴσθησις.

Наиме, када ум заспи настаје опажање, и обратно, када је ум будан, опажање се гаси. Доказ овоме: када желимо да тачно појмимо нешто, повлачимо се у мир и тишину, *затварамо очи*, затискујемо уши, одричемо се опажаја. И тако се, кад се ум пробуди и крене служити својом будношћу, опажање осипа.

Превод на енглески гласи:

As a matter of fact it is when the mind has gone to sleep that perception begins, for conversely when the mind wakes up perception is quenched. A proof of this is afforded by the fact that whenever we wish to get an accurate understanding of a subject we hurry off to a lonely spot ; *we close our eyes* ; we stop our ears ; we say "good-bye" to our perceptive faculties. So then, we see that, when the mind is astir and awake, the power of perception is suppressed. (Colson/Whitaker 1971, I 243)

И овде глагол саопштава просту, неутралну радњу затварања телесних очију.

– на пренесеној равни –

Филон Александријски у делу О наградама и казнама, у пасусима који претходе одељку који ће бити представљен говори о два степена кроз која човек пролази на путу свог усавршавања. То су самоукост, природна способност да се човек снађе у затеченим околностима, и природна обдареност. А када успешно реализује та два, следи, како каже, трећи човек, Роеп.2.414:

Μετὰ τὸν αὐτομαθῆ δὲ καὶ πλουσία χρησάμενον τῇ φύσει τρίτος ὁ ἀσκητῆς τελειοῦται λαμβάνων γέρας ἑξαίρετον ὄρασιν θεοῦ. πάντων γὰρ τῶν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον ἐφαψάμενος καὶ πᾶσιν ἐνομιλήσας οὐ παρέργως καὶ μηδένα πόνον ἢ κίνδυνον παρελθὼν, εἴ πως δυνηθεῖη τὴν ἀξιέραστον ἀλήθειαν ἰχνηλατῆσαι, παρὰ τῷ θνητῷ γένει πολὺν ζόφον ἀνεύρισκε κατὰ γῆν καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα καὶ αἰθέρα· καὶ γὰρ ὁ αἰθήρ καὶ ὁ σύμπας οὐρανὸς νυκτὸς αὐτῷ παρεῖχε φαντασίαν, ἐπειδὴ πᾶσα ἡ αἰσθητὴ φύσις ἀόριστος· τὸ δ' ἀόριστον ἀδελφὸν σκότους καὶ συγγενές. **καταμύσας οὖν τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα** τὸν ἔμπροσθεν αἰῶνα τοῖς συνεχέσιν ἄθλοις μόλις ἤρξατο διοίγνυσθαι καὶ τὴν ἐπισκιάσασαν διακρίνειν καὶ ἀποβάλλειν ἀχλύν· καθαρωτέρα γὰρ αἰθέρος ἀσώματος ἑξαίφνης ἐπιλάμψασα αὐτῇ τὸν νοητὸν κόσμον ἀνέφηνεν ἠνιοχούμενον.

После самоукога и богато природом обдареног, трећи се као човек праксе усавршава добијајући као посебан дар виђење/созерцање Бога. Наиме, испи(п/т)авши све што се тиче људског живота и са свиме се упознавши, и то не узгред, и не заобишавши ниједну муку или опасност ако се само тако могло наићи на трагове истине достојне љубави, код смртнога рода је наилазио на велику таму – на земљи, у води, ваздуху и етру. Зато што су му етар и васцело небо доносили представу ноћи, пошто је сва чулна природа неодређена. А неодређеност је брат таме и њен сродник. Тако, *затворених очију душе* у свом дотадашњем веку, но непрестаним залагањем, лагано је почео да их отвара, разазнаје маглу која га је засењивала и разгони је. Наиме, чистији од етра и бестелесан, изненада над њим зрак светлости засијавши, открио му је умни свет управљан уздама творца.

Превод на енглески гласи:

After the self-taught, the man enriched by his natural gifts, the third to reach perfection is the Man of Practice who receives for his special reward the vision of God. For having been in touch with every side of human life and in no half-hearted familiarity with them all, and having shirked no toil or danger if thereby he might descry the truth, a quest well worthy of such love, he found mortal kind set in deep darkness spread over earth and water and the lower air and ether too. For ether and the whole Heaven wore to his eyes the semblance of night, since the whole realm of sense is without defining bounds, and the indefinite is close akin, even brother, to darkness. In his former years *the eyes of his soul had been closed*, but by means of continous striving he began though slowly to open them and to break up and throw off the mist which overshadowed him. For a beam purer than ether and incorporeal suddenly shown upon him and revealed the conceptual world ruled by its charioteer. (Colson 1968, VIII 335)

И у овом одељку глагол *καταμύω* саопштава радњу потпуно затворених очију, сада умних, као природно стање свог субјекта. До дотичног тренутка очи душе биле су затворене и та реалност је представљала редовно стање субјекта. У наставку, обасјан светлошћу истине те прогледавши, у том тренутку схвата да су му дотад очи душе биле затворене.

Из овог примера се види како је деловање изведенице остварило помак и прешло на пренесену раван. Одлике којима делује *καταμύω* су исте: природно стање објекта је затвореност умног вида.

Вреди приметити да од сачуваних потврда које су стигле до нас, Филонова дела су једина дела из антике у којима глагол *καταμύω* делује на пренесеном плану, очима душе.¹⁴⁹ Нисмо наишли на сведочанстава о ранијем преласку значења на поменуту раван. Следом, остварење значења изведенице *καταμύω* на пренесеној равни забележено је први пут почетком хришћанске ере¹⁵⁰.

У делу О трезвености (*De sobrietate*), када говори о пороцима које узрокује опијање вином с једне стране, односно остајање у трезвеном стању његовом умереном употребом, Филон посебно истиче и хвали врлину трезвеноумља, *Sobr* 3.7:

καὶ συνόλως ὅσων δημιουργὸς κακῶν ἢ μέθη, τοσούτων ἔμπαλιν ἀγαθῶν τὸ νηφάλιον. ὅπότε' οὖν καὶ σώμασιν, οἷς ἢ οἴνου πόσις οἰκεῖον, λυσιτελέστατον τὸ νήφειν, οὐ πολὺ μᾶλλον ψυχαῖς, ὧν φθαρτὴ τροφὴ πᾶσα ἀλλότριον; νηφούσης γὰρ διανοίας τί τῶν παρὰ ἀνθρώποις μεγαλειότερον; τίς δόξα; τίς πλοῦτος; τίς δυναστεία; τίς ἰσχὺς; τί τῶν πάντων ὅσα θαυμάζεται; φέρε μόνον τὸ ψυχῆς ὄμμα ὅλον ἰσχύσαι δι' ὅλων διοιχθῆναι καὶ μηδὲν οἷα ὑπὸ ρεύματος συγχυθῆναι μέρος ἢ **καταμῦσαι**. τότε γὰρ μάλιστα ὀξυωπῆσαν, σύνεσιν καὶ φρόνησιν αὐτὴν ἐμβλέπον, τοῖς νοητοῖς ἀγάμμασιν ἐντεύξεται, ὧν ἢ θεὰ ψυχαγωγούσα πρὸς οὐδὲν ἔτι τῶν αἰσθητῶν ἀπονεύειν ἔασει.

И свеукупно, коликих је зала опијање творац, толиких је с друге стране трезвено стање творац добара. Тако и телу, за које је узимање вина природна ствар, трезвено стање је већма на корист. А зар тада није много више на корист (sc. трезвено стање) душама, којима је страна свака пропадљива храна? Наиме, шта је код људи величанственије од трезвеног ума? Која то слава? Које богатство? Која то моћ? Или снага? Шта од свега чему се човек диви? Хајде, само ојачај *око душе* у целости, да буде посве отворено, и да *се* ниједан његов делић не замути као од какве бујице или *затвори*. Јер само тада будући оштровидо, посматрајући разумност и разборитост саме по себи какве су, доћи ће у сусрет са умним драгоценостима, којих гледање – водич ока душе, неће допустити да оно више скреће према ичему од чулних ствари.

¹⁴⁹ Следи још један овакав пример.

¹⁵⁰ Филон се датира око 25. пре Хр. – 50. по Хр. Он користи и варијанту овог глагола са апокопом *καμύω*, в. тамо.

Превод на енглески гласи:

In fact, every evil which has drunkenness for its author has its counterpart in some good which is produced by soberness. Since then sobriety is a source of the greatest profit to our bodies, to which the use of wine is natural practice, how much more is it profitable to our souls, which have no relation to any perishable food? What human gift or possession is greater than a sober understanding? What form or glory—or wealth or of political power—or bodily strength—or what among all the objects of human admiration, if only we may assume that *the soul's eye* is nowhere suffused as by rheum or *closed*, but is able to open itself fully and completely? For at such times when with clarity of vision it gazes upon good sense and prudence in their true selves, it will have within its ken those ideal forms which are intelligible only to the mind, and in the contemplation of these will find a spell which will not suffer it to turn aside any more to aught of the objects of sense. (Colson/Whitaker 1968, III 445)

Ово је друга потврда деловања на пренесеној равни. И овде је реч о природном стању очију, оствареном без спољне интервенције. Писац бодри читатеља да се труди и стара да му око душе буде увек широм отворено, да ни најмањи трун не замућује поглед, и да се једнако чува склоности ка повратку у првобитни положај, оличеног у простом урођеном покрету затварања очију, овде очију душе. Тако обрт τὸ ψυχῆς ὄμμα καταμῦσαι овде одговара духовној небризи, нехају – стању природне инертности.

Апсолутна употреба глагола

Значења се унеколико гранају и према виду основе и очитују изразе: облици несвршеног вида израз „затворених очију“ или „жмурећи“; облици свршеног вида „зажмурити“ и изразе „оком трепнути“ и „ока склопити“.

Значење „затворених очију“ = „жмурећи“

Диоген Лаертије у четвртој књизи својих Живота славних филозофа помиње Биона, софисту који је живео око 300. године пре Христа, и који је за собом оставио обиље мемоара и изрека. За њега каже, D.L. 4.49:

εὐκόλον ἔφασκε τὴν εἰς ἄδου ὁδὸν καταμύοντας γοῦν ἀπιέναι.

„Govorio je da je put u Had lak; jer ljudi odlaze tamo zatvorenih očiju“
(Vilhar 1973, 134)

Превод обрта би могао гласити и „људи тамо одлазе жмурећи“. Повод за размишљање у овом правцу даје Диогенов опис карактера овог филозофа, по опредељењу атеисте, на пример: „Bio je teatralan i veoma spretan u tome da sve pretvori u šalu, služeći se pri tom vulgarnim rečima.“¹⁵¹

У делу Гозба софиста (Deipnosophistae) Атињанина Наукратита¹⁵² извесни Хедил, састављач епиграма, подругује се жени Клији због њене пробирљивости у храни, Hedyt.ap.Ath.8.345a (TLG 8.34.13):

Ἦδύλος δ' ἐν ἐπιγράμμασιν ὀψοφάγους καταλέγων ... καὶ γυναῖκα δέ τινα Κλειῶ ἐπὶ τοῖς ὁμοίοις σκώπτων φησὶν ὀψοφάγει Κλειοῖ καταμύομεν ἦν δὲ θελήσης, ἔσθθι μόνῃ. δραχμῆς ἔστιν ὁ γόγγρος ἅπας. θες μόνον ἢ ζώνην ἢ ἐνώτιον ἢ τι τοιοῦτον σύσσημον. τὸ δ' ὄρᾶν μὴ μόνον οὐ λέγομεν. ἡμετέρη σὺ Μέδουσα· λιθούμεθα πάντες ἀπλάτου οὐ Γοργούς, γόγγρου δ' οἱ μέλει λοπαδι.

Хедил у својим Епиграмима набрајајући избирљиве сладокусце ... и за неку жену Клеју, у истом подругљивом тону каже: бирај, Клејо, и пробирај! Жмуримо

¹⁵¹ Или: „Џујемо да Бион, ... , govori da bogovi u stvari uopšte ne postoje. ... A kad je pao u dugotrajnu bolest i pošto se bojaо da će umreti, on, koji je tvrdio da bogova nema, i nije hteo hram ni da pogleda, koji se često rugao ljudima koji su prinosili žrtve, - sada je ne samo naslađивао noseve bogova dimom, mašću i mirisima iznad ognjišta i oltara i stola, ... nego je veselo dozvolio jednoj starici da mu stavi *amulet* (лични курзив, в. даље) oko vrata ... spreman pre da se svemu podvrgne nego da umre. Ludak, jer je želeo da se naklonost bogova može kupiti za neku određenu cenu, kao da bogovi postoje upravo zato što je Bion poželeo da ih prizna!“ (Vilhar 1985, 136).

¹⁵² Из овог дела уследиће пример употребе изведенице συμμύω (в. даље).

ми. Ако ти се хоће, само једи! Само драхму стаје цео угор¹⁵³! Остави једино појас, наушницу или нешто слично у залог. Само немој да те гледамо, Боже сачувај! Ти си наша Медуза! И сви се скамењујемо, ал' не од страшне Горгоне већ залуђујући се грујем у здели.

Превод на енглески гласи:

And Hedylus, in his Epigrams, giving a list of epicures in fish, ... He also speaks of a woman named Clio, on a similar account, saying— Clio's an epicure. *Let's shut our eyes.* I beg you, Clio, by yourself to feed. This conger costs a drachma ; leave a pledge, A band, an earring, or some ornament. But we cannot endure the sight of you; You're our Medusa ; and we're turn'd to stone, Not by the gorgon, but by that whole conger.

(Yonge 1854, II)

Превод на француски гласи:

Hédyle, parlant de quelques amateurs de poissons dans ses *Epigrammes*, fait mention .. Voici comment il raille une femme nommée Clio, pour le même sujet. « Clio, mange du poisson en le déchirant par pièces; si tu veux même, mange-le seule : tout ce congre ne vaut qu'une dragme. Dépose seulement, ou ta ceinture, ou tes boucles d'oreilles, ou autre chose semblable, pour gage; car, voir quoi que ce soit, cela ne nous suffit pas? ; tu es pour nous une Méduse. Eh! nous ne sommes déjà malheureusement que trop pétrifiés, non par la gorgone, mais par ce plat de congre. »

(Villebrune 1789)

Изведеница је употребљена у основном значењу „затворити очи до краја, потпуно“. Стилски, у духу подругљивости, можда пристаје превод „жмуримо ти ми“.

Географ Страбон, Филонов савременик, казујући у својој Хрестоматији како су Грци насељавали јужну Италију и стварали Велику Грчку, описује оснивање града Сириса на две пловне реке, недалеко од Турија, који је током времена постао лука града Хераклеје и добио ново становништво. Да би пак сви будући житељи града увек имали на уму да су Сирис основали Грци, они су на највиђенијем месту у граду поставили кип богиње Атине, 6.1.14:

¹⁵³ Угор, груј или грут је морска риба слична јегуљи (РСХКЈ 1967, I 583а, s.v. грут).

τῆς δὲ τῶν Τρώων κατοικίας τεκμήριον ποιοῦνται τὸ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Ἰλιάδος ξόανον ἰδρυμένον αὐτόθι, ὅπερ **καταμῦσαι** μυθεύουσιν ἀποσπωμένων τῶν ἱκετῶν ὑπὸ Ἴωνων τῶν ἐλόντων τὴν πόλιν· τούτους γὰρ ἐπελθεῖν οἰκῆτορας φεύγοντας τὴν Λυδῶν ἀρχήν, καὶ βία λαβεῖν τὴν πόλιν Χώνων οὔσαν, καλέσαι δὲ αὐτὴν Πολίειον· δείκνυσθαι δὲ καὶ νῦν **καταμῦον** τὸ ξόανον. ἰταμὸν μὲν οὖν καὶ τὸ οὔτω μυθεύειν, ὥστε μὴ **καταμῦσαι** ἀναινόμενον, καθάπερ καὶ ἐν Ἰλίῳ ἀποστραφῆναι κατὰ τὸν Κασάνδρας βιασμόν, ἀλλὰ καὶ **καταμῦον** δείκνυσθαι·

A kao доказ тројанске колонизације имају дрвену статуу илијске богиње Атине, у граду подигнуту, за коју говоре да је *зажмурила* пред Јоњанима који су по заузећу града извлачили прибегаге из њеног светилишта. Наиме, Јоњани су дошли да се ту настане бежећи од власти Лиђана, и силом су заузели град Хоњана, преименовавши га у Полиејон. И данас становништво показује на статуу *затворених очију*. Но смело је тако уопште и говорити, да је статуа својом вољом *зажмурила* – као што је (ономад) и у Илију одвратила своје лице да не гледа насиље над Касандром, а камоли још и показивати како *жмури*.

Један превод на енглески гласи:

They point out the statue of the Trojan Minerva, which is erected there, as a proof of its colonization by the Trojans. They also relate as a miracle how the statue, *closed its eyes* when the suppliants, who had fled for sanctuary to her shrine, were dragged away by the Jonians after they had taken the city ; they say that these Jonians come to settle here, when they fled from the yoke of the Lydians, and took the town of the Trojans by force, calling its name Polieum. They show, too, at the present time *the statue that closes its eyes*. It must, however, require a good courage, not to assert that it appeared *to have closed its eyes*, as that at Troy turned away its eyes from beholding the violence offered to Cassandra, but to show it in *the act of winking*: ... (Hamilton/Falconer 1854, I 398)

Други превод на енглески гласи:

Writers produce as proof of its settlement by the Trojans the wooden image of the Trojan Athene which is set up there—*the image that closed its eyes*, the fable goes, when the suppliants were dragged away by the Ionians who captured the city ; for these Ionians came there as colonists when in flight from the dominion of the Lydians, and by force took the city, which belonged to the Chones, and called it Polieum ; and the image even now can be seen *closing its eyes*. It is a bold thing, to be sure, to tell such a fable and to say that the image not only *closed its eyes* (just as they say the image in Troy turned away at the time Cassandra was violated) but can also be seen *closing its eyes* ; ... (Jones 1967, III 49)

У Хамилтон/Фалконеровом преводу на енглески језик глагол је само у последњој секвенци преведен у значењу „жмирити“, док код Џонса на сва 4 места превод гласи „затворити очи“.

У овом одељку глагол καταμύω јавља се 4 пута. На два места стоји у свршеном глаголском времену, аористу, и на два у несвршеном, презенту. У свим облицима свакако саопштава чин склапања очију. И Филострат када говори о лажном слепцу (в. раније, приказано код ἐπιμύω), употребљава изведеницу у сличном контексту: „ka[^] (Ϝ) katamúein dokín φnšbleyen φqrÒon purÒj te mestoÝj toÝj ÑfqlmoÝj œdeixe“, у преводу на енглески: „the begger who had seemed to blink and be blind, gave them all a sudden glance and showed that his eyes were full of fire“.

Значење „ока склопити“

У Боју жаба и мишева, омањој поеми од 444 стиха, Зевс пита Атину да ли би у том окршају пружила своју божанску помоћ мишевима или жабама. На то богиња Атина овако одговара оцу, Vatr.191:

ὦ πάτερ οὐκ ἄν πώ ποτ' ἐγὼ μυσὶ τειρομένοισιν ἐλθοίμην ἐπαρωγός, ἐπεὶ κακὰ πολλὰ μ' ἔοργαν στέμματα βλάπτοντες καὶ λύχνους εἶνεκ' ἐλαίου. ... ἀλλ' οὐδ' ὡς βατράχοισιν ἀρηγέμεναι βουλήσω. εἰσὶ γὰρ οὐδ' αὐτοὶ φρένας ἔμπεδοι, ἀλλὰ με πρόην ἐκ πολέμου ἀνιοῦσαν ἐπεὶ λίην ἐκοπώθην, ὕπνου δευομένην οὐκ εἶσαν θοοβοῦντες οὐδ' ὀλίγον καταμύσαι· ἐγὼ δ' αὔπνος κατεκείμην· τὴν κεφαλὴν ἀλγοῦσαν, ἕως ἐβόησεν ἀλέκτωρ. ἀλλ' ἄγε παυσώμεσθα θεοὶ τούτοισιν ἀρήγειν, ...

Ох, оче, не бих се ја никад мишевима у невољи наша, јер ми многа приредише зла. Вуницу су ми са преслице изједали, светиљке због уља извртали/ломили. ... Но ни жабама једнако притећи у помоћ пожелети нећу, јер су оне превртљивих мисли. Ето, скоро кад сам се враћала из рата, онако већма преморена, мени жељној сна не допустише својом буком *ни на трен ока склопити*. И тако, бесано лежах, с главобољом, све док се петао није јавио. Него хајде да ми богови престанемо да помажемо њима, ...

Превод на енглески гласи:

„O Father, never I Will aid the Mice in any misery. So many mischiefs by them I have found, Eating the cotton that my distaffs crown'd, My lamps still haunting to devour the oil. ... Nor will I yield the frogs' wants my supplies, For their infirm minds that no confines keep ; For I from war retired, and wanting sleep, All leap'd ashore in tumult, nor would stay Till *one wink seized mine eyes*, and so I lay Sleepless, and pain'd with headache, till first light The cock had crow'd up. Therefore, to the fight Let no God go assistant, ...“ (Chapman 21888)

Уз претходно значење „трепнути оком“, развило се и значење „на трен склопити очи“ у смислу „заспати, задремати“. Односно, склопити очи ради спавања, *drop asleep, doze* како ово место тумачи Речник. И овде је реч о потпуном затварању очију као једном од природних стања.

Аристофан при почетку својих Зоља кроз уста судијиног слуге Ксантије казује од чега пати његов болесни господар, Ar.V.92:

φιληλιαστής ἐστὶν ὡς οὐδεὶς ἀνὴρ ἐρᾷ τε τούτου τοῦ δικάζειν, καὶ στένει ἢν μὴ 'πὶ τοῦ πρώτου καθίζηται ξύλου. ὕπνου δ' ὄρα τῆς νυκτὸς οὐδὲ πασπάλην· ἢν δ' οὖν **καταμύση κἂν ἄχνην**, ὅμως ἐκεῖ ὁ νοῦς πέτεται τὴν νύκτα περὶ τὴν κλεψύδραν.

Воли он да суди као нико други! Живом жељом гори да судове доноси, и уздише не смести ли се на прву судијску клупу. Ноћу ни трунке од сна. А *склопи ли очи макар и на трен*, ум му облеће тамо током ноћи око воденог сата¹⁵⁴.

Превод на енглески гласи:

He suffers from jury-o-philia. And how! More than anyone else would ever love being a juror! You'll hear him sighing deep sighs if he's too late to catch a front row seat! Not a wink of sleep during the night! *Even if sleep does have a chance at his eyelids for a moment* his mind will be constantly hovering around the jury's time piece. All night! (Theodoridis 2007)

¹⁵⁴ Κλεψύδρα ή, пандан пешчаном сату, за мерење времена говорнику у судници.

Као и у претходној потврди, изведеница стоји у значењу „склопити очи“ ради сна.

Значење „бити засењен“

Флавије Филострат, софиста из II-III века, у делу Апологије живот (Vita Apollonii), између осталог описује како је Апологија филозофија задивила својим сагледавањима живота, толико да није знао за који правац да се одлучи да би на крају, V.Apoll.6.11:

παραστήσασα γάρ μοι φιλοσοφία τὰς ἑαυτῆς δόξας, ὅποσαι εἰσὶ περιβαλοῦσά τε αὐταῖς κόσμον, ὅς ἐκάστη οἰκεῖος, ἐκέλευσεν ἐς αὐτὰς βλέπειν καὶ ὑγιῶς αἰρεῖσθαι ὥρα μὲν οὖν σεμνή τε ἀπασῶν ἦν καὶ θεία, καὶ κατέμυσεν ἄν τις πρὸς ἐνίας αὐτῶν ὑπ' ἐκπλήξεως, ἐμοὶ δὲ εἰστήκει τὸ ὄμμα ἐς πάσας, καὶ γὰρ με καὶ παρεθάρρυνον αὐταὶ προσαγόμεναί τε καὶ προκηρύττουσαι, ὅποσα δώσουσιν, ...

Наиме, филозофија представивши ми своја учења, сва колико их има, претходно их још украсивши, свако украсом који му приличи, позвала ме је да их прегледам и изаберем себи ваљана. Лепота баш свих менења била је заиста величанствена и божанствена – човек би могао зажмурети = *бити засењен од задивљености* пред некима од њих. Но мени се око задржало на свима. Наиме, она су ме и сама охрабривала (да их проучавам) прилазећи ми и обзнањујући шта ће ми све дати.

Превод на енглески гласи:

For philosophy marshalled before me her various points of view, investing them with the adornment proper to each, and she commanded me to look upon them and make a sound choice. Now they were all possessed of an august and divine beauty ; and some of them were of such dazzling brightness that *you might well have closed your eyes*. However I fixed my eyes firmly upon all of them, for they themselves encouraged me to do so by moving towards me, and telling me beforehand how much they would give me. (Conybeare 1969, II 39)

У овом одломку изведеница делује на пренесеном плану. Њено значење долази од основног, „потпуно затворити очи“ од блистања, просвећења које

нуде филозофске мудрости. Следом, ако остајемо строго верни блиском мисаоном окружењу из реченице, намеће се значење „бити засењен“.

Изведеница *καταμύω*, за разлику од основног глагола и осталих његових изведеница, делује искључиво на очима. Показује њихову затвореност, склопљеност и одатле жмурење и трептај ока, тренутност радње.

Значење „оком трепнути“

У свом другом делу, *О херојима* (*Heroicus*), Филострат у виду замишљеног дијалога који се одиграва на гробу Протесилаја, грчког јунака који је први погинуо под Тројом, развија разговор између његовог пехарника/винара у Хаду и путника Феничанина, који га пита за вољену му Лаодамију и интересује се да ли се тамо једе и пије, Her.675:

Φ. Ποῦ δὲ τῇ Λαοδαμεία ζύνεστιν; Α. Ἐν Ἅιδου, ξένε. ... Φ. Ευσσιτοῦνται δὲ ἀλλήλοις ἢ οὐ θέμις; Οὐπω, ξένε, σιτουμένω ἐνέτυχον οὐδὲ πίνοντα ἔγνων. καίτοι σπένδω γε αὐτῶ κατὰ ἐσπέραν ἀπὸ τουτωνὶ τῶν Θασίων ἀμπέλων, ἃς φυτεύει αὐτός, καὶ τροκτὰ δὲ ὥραϊα προτίθεμαι κατὰ μεσημβρίαν, ἐπειδὴν θέρος τε ἤκη καὶ μετόπωρον ἰσῆται, σελήνης τε ἰούσης ἐς κύκλον ἐν τῇ τοῦ ἥρος ὥρα γάλα ἐγχέας ἐς τὸν ψυκτῆρα τοῦτον „ἰδοῦ σοι“ λέγω „τὸ τῆς ὥρας νᾶμα, σὺ δὲ πῖνε“, καὶ γὰρ μὲν εἰπὼν ταῦτα ἀπαλλάττομαι, τὰ δὲ βέβρωταί τε καὶ πέποται **θαῖττον ἢ καταμύσαι.**

Φ. Где се састаје са Лаодамијом? Винар: у Хаду, странче. ... Φ. Да ли заједно обедују или то није обичај? Винар: Никада га, странче, нисам затекао док једе, нити видео да пије. У ствари, ја му предвече износим од ових вина са Тасоса, чије је винограде он сам засадио, око поднева му износим воће, кад год је позно лето те јесен само што није; а за пуног месеца у младо пролеће, пошто му сипам млеко у овај суд где се хлади, кажем му: „ево ти свежег нектара, узми“. И тако му рекавши одлазим, поједено и попијено пре него што би (неко) трепнуо.

Превод на енглески гласи:

Phoen.: Where does he spend time with Laodameia? Vinedr.: In Hades, my guest. ...
Phoen.: Do they eat together, or is that not their custom? Vinedr.: I have not yet met him when he is eating, my guest, nor have I observed him drinking. Indeed, I make a

drink-offering for him every evening from these Thasian vines, which he himself planted, and I dedicate seasonal sweetmeats every day at noon, whenever summer has come and fall stands at the door. When the moon becomes full in the season of early spring, I pour milk into this chilled vessel and say, "Behold, here is the flowing essence of the season for you. Drink." When I have said this, I go away, and the things are eaten and drunk faster than the blink of an eye. (Aitken/Maclean 1977)

Овде глагол казује временски најкраћи могући период затварања очију, трептај ока. Такво значење омогућује и ствара претходни део обрта θᾶπτον ἤ, „брже него“.

Лукијан софиста, писац из II века, у Дијалозима куртизана (Dialogi Meretricii) употребљава изведеницу. Извесна Мусарија заљубила се у човека Хереја (Χαιρέας) и сматра извесним његово обећање да ће озваничити њихову везу и узети је за закониту супругу. Њена мајка је сумњичава и у ироничном тону подсећа ћерку на његове неодређене изјаве „само да мој отац...“, „ако добијем наслеђе...“, „све ће то бити твоје“ с једне стране, док с друге, од њене ћерке често тражи новац на зајам. Али ћерка верује његовим речима и гледа како да га одбрани пред мајком, D.Meretr.7.2:

Ἀλλὰ καλὸς καὶ ἀγένειος, καὶ φησὶν ἐρᾶν καὶ δακρῦει καὶ Δεινομάχης καὶ Λάχητος υἱὸς ἐστὶ τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ φησὶν ἡμᾶς γαμήσειν καὶ μεγάλας ἐλπίδας ἔχομεν παρ' αὐτοῦ, ἣν ὁ γέρον μόνον καταμύση.

Мусарија: Али он је леп и голобрад, и каже да ме воли, и плаче. Син је Диномахе и Лахета ареопагита, и каже да ће се нама оженити и много се надамо у њега, само да старац *склони очи*.

Превод на енглески гласи:

Musarium: But he's handsome and smooth-chinned, says he loves me, and cries; he's the son of Dinomache and Laches, the Areopagite, and says he'll marry me, and we've great hopes of him, if only the old man will *fall asleep*. (MacLeod 1969, VII 397)

Изведеница у овој потврди делује својим основним значењем „склопити очи“ као еуфемизму за умирање, *καταθνήσκειν*, како каже Речник. Када Лахет, судија ареопага, умре, Хереја уверава Мусарију да ће је узети за жену.

– деловање на пренесеној равни уз индиректан објекат –

Марко Аурелије, (владао 161-180) ствара варијациони обрт са изведеницом *καταμύω*. У делу Медитације, износећи своја филозофска размишљања, између осталог рећи ће, Med.4.29:

Εἰ ξένος κόσμου ὁ μὴ γνωρίζων τὰ ἐν αὐτῷ ὄντα, οὐχ ἦττον ξένος καὶ ὁ μὴ γνωρίζων τὰ γινόμενα. φυγὰς ὁ φεύγων τὸν πολιτικὸν λόγον· τυφλὸς ὁ **καταμύων τῷ νοεῶν ὀμματι**· πτωχὸς ὁ ἐνδεὴς ἐτέρου καὶ μὴ πάντα ἔχων παρ' ἑαυτοῦ τὰ εἰς τὸν βίον χρήσιμα·

Ако је странац свету онај који не познаје оно што се налази у њему, ништа мање није му странац онај који не познаје и збивања која се у свету одигравају. Онај ко избегава грађанску одговорност/дужност, бегунац је; *онај ко жмури умним оком*, слепец је. Просјак је онај који зависи од другог и никад сам не обезбеђује оно што му је потребно за живот.

Превод на енглески гласи:

If he is an alien in the Universe who has no cognizance of the things that are in it, no less is he an alien who has no cognizance what is happening in it. He is an exile, who exiles himself from civic reason ; blind, *he who will not see with the eyes of his understanding* ; a beggar, he who is dependent on another, and cannot draw from his own resources all that his life requires ; (Haines 1970, 85)

Превод на француски гласи:

S'il est étranger au monde, l'homme qui ne sait pas connaître ce qui s'y trouve, non moins étranger, qui ne sait pas connaître ce qui s'y passe. C'est un exilé, celui qui se dérobe à la raison sociale ; un aveugle, *celui qui tient fermé l'oeil de l'intelligence* ; un indigent, celui qui a besoin d'autrui et ne possède pas en soi-même tout ce qui est utile à la vie. (Trannoy 1925, 34)

Опет, реч је о простој радњи затварања очију, до краја и потпуно, овде пред животним изазовима. Допуна стоји у инструменталном дативу.

Примећује се структурна и семантичка аналогија са обртом основног глагола $\mu\acute{\upsilon}\sigma\alpha\varsigma \tau\tilde{\omega} \lambda\omicron\gamma\iota\sigma\mu\tilde{\omega}$ (в. раније, Plu.Pompr.60.2) значења „затворивши очи разума“. У оба обрта допуне стоје у дативу и односе се на бег, узмицање, устукнулоост пред изазовом.

3.2.2.2.1. Изведеница $\kappa\alpha\mu\mu\acute{\upsilon}\omega$

Изведеница $\kappa\alpha\mu\mu\acute{\upsilon}\omega$ представља апокопиран облик изведенице $\kappa\alpha\tau\alpha\mu\acute{\upsilon}\omega$. Среће се најраније у рукописима Батрахомиомахије ст.191 као *varia lectio* за $\kappa\alpha\tau\alpha\mu\acute{\upsilon}\sigma\alpha\iota$, затим у једном фрагменту комедиографа IV–III в. Алексида ($\kappa\alpha\mu\mu\acute{\upsilon}\epsilon\iota\nu$ Alexis Fr.391.1). Следеће потврде њене употребе налазе се у Септуагинти. Ту се укупно јавља на 4 места, од којих се три налазе у Књизи пророка Исаије, и једно у Плачу Јеремијином. Треба рећи да се основни глагол $\mu\acute{\upsilon}\omega$ не јавља у књигама Старог Завета, као ни остале његове изведенице.

На сва три места у Књизи пророка Исаије $\kappa\alpha\mu\mu\acute{\upsilon}\omega$ делује у прелазном виду, свугде је наведен објекат и исти је у свим примерима, $\tau\omicron\upsilon\varsigma \omicron\phi\theta\alpha\lambda\mu\omicron\upsilon\varsigma$. Представићемо ова места у низу.

LXX, Is. 6.10:

$\epsilon\pi\alpha\chi\acute{\upsilon}\nu\theta\eta \gamma\tilde{\alpha}\rho \eta \kappa\alpha\rho\delta\acute{\iota}\alpha \tau\omicron\upsilon\tilde{\omega} \lambda\alpha\omicron\upsilon\tilde{\omega} \tau\omicron\upsilon\tilde{\tau}\omicron\upsilon\tau\omicron\upsilon, \kappa\alpha\iota \tau\omicron\iota\varsigma \omicron\sigma\iota\nu \alpha\upsilon\tilde{\tau}\omega\nu \beta\alpha\rho\acute{\epsilon}\omega\varsigma \eta\kappa\omicron\upsilon\sigma\alpha\nu \kappa\alpha\iota \tau\omicron\upsilon\varsigma \omicron\phi\theta\alpha\lambda\mu\omicron\upsilon\varsigma \alpha\upsilon\tilde{\tau}\omega\nu \epsilon\kappa\acute{\alpha}\mu\mu\upsilon\sigma\alpha\nu, \mu\eta\pi\omicron\tau\epsilon \acute{\iota}\delta\omega\sigma\iota\nu \tau\omicron\iota\varsigma \omicron\phi\theta\alpha\lambda\mu\omicron\iota\varsigma \kappa\alpha\iota \tau\omicron\iota\varsigma \omicron\sigma\iota\nu \acute{\alpha}\kappa\omicron\upsilon\sigma\omega\sigma\iota\nu \kappa\alpha\iota \tau\eta \kappa\alpha\rho\delta\acute{\iota}\alpha \sigma\upsilon\nu\omega\sigma\iota\nu \kappa\alpha\iota \epsilon\pi\iota\sigma\tau\rho\acute{\epsilon}\psi\omega\sigma\iota\nu \kappa\alpha\iota \acute{\iota}\alpha\sigma\omicron\mu\alpha\iota \alpha\upsilon\tilde{\tau}\omicron\upsilon\varsigma.$

Латински превод Св. Јеронима (Vulgata) гласи:

excaeca cor populi huius et aures eius adgrava et oculos eius *claudet* ne forte videat oculis suis et auribus suis audiat et corde suo intellegat et convertatur et sanem eum.

Даничићев превод на српски гласи:

Учини да одебља срце томе народу и уши да им отежају, и *очи им затвори*, да не виде очима својим и ушима својим да не чују и срцем својим да не разумију и не обратe се и не исцијеле! (Даничић 1867, 597)

За разлику од Септуагинте, у Вулгати су императиви, заповести које Бог изриче Исаији. Даничићев превод следи Вулгату, као и француски, који гласи:

Rends insensible le coeur de ce peuple, Endurcis ses oreilles, et *bouche lui les yeux*, Pour qu'il ne voie point de ses yeux, n'entende point de ses oreilles, Ne comprenne point de son coeur, Ne se convertisse point et ne soit point guéri. (Segond 1964, 806a)

У обрту τὸς ὀφθαλμοὺς ἐκάμμυσαν изведеница делује у активу „очи (своје) затворише“. Народ је својом вољом изабрао да се не одазове Божјем призиву. Затворио је очи да не види шта је Божја воља.

Овде изведеница делује на пренесеном плану. Затвореност очију и ушију није физичка. Представља израз затворености за реч Божју.

Is. 29.10:

ὅτι πεπότικεν ὑμᾶς κύριος πνεύματι κατανύξεως καὶ **καμύσει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν** καὶ τῶν προφητῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν, οἱ ὁρῶντες τὰ κρυπτά.

Јер је Господ излио на вас дух тврдога сна и *затвориће очи* њима, и њиховим пророцима и главарима, што виде оно што је сакривено.

У Вулгати одговарајуће место гласи:

quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis *claudet* oculos vestros prophetas et principes vestros qui vident visiones operiet.

Даничићев превод на српски гласи:

Јер је Господ излио на вас дух тврдога сна и *затворио вам очи, ослијенио* пророке и видиоце и главаре ваше. (Даничић 1867, 612b)

Превод на француски гласи:

Car l'Éternel a répandu sur vous un esprit d'assoupissement; *Il a fermé vos yeux* (les prophètes), a voilé vos têtes (les voyants). (Segond 1964, 831b)

На овом месту изведеница се у оригиналном тексту јавља у футуру и делује у активном стању. Вулгата има футур *claudet*, српски и француски превод међутим *затворио, a fermé*, паралелно са претходним *излио, a répandu*, где је и у грчком перфекат. Реч је о радњи на коју говорник гледа као на извесно остварену. Обрт и овде делује на пренесеном плану.

Is. 33.15:

τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὸν τόπον τὸν αἰώνιον; πορευόμενος ἐν δικαιοσύνῃ, λαλῶν εὐθεῖαν ὁδόν, μισῶν ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν καὶ τὰς χεῖρας ἀποσειόμενος ἀπὸ δώρων, βαρύνων τὰ ὦτα ἵνα μὴ ἀκούσῃ κρίσιν αἵματος, **καμμύων τοὺς ὀφθαλμοὺς** ἵνα μὴ ἴδῃ ἀδικίαν, ...

Вулгата:

qui ambulat in iustitiis et loquitur veritates qui proicit avaritiam ex calumnia et excutit manus suas ab omni munere qui obturat aures suas ne audiat sanguinem et claudit oculos suos ne videat malum.

Даничићев превод на српски гласи:

Ко ходи у правди и говори што је право; ко мрзи на добитак од насиља; ко отреса руке своје да не прими поклона; ко затискује уши своје да не чује за крв, и *зажима очи* своје да не види зла; ... (Даничић 1867, 616a)

Превод на француски гласи:

Celui qui marche dans la justice, Et qui parle selon la droiture, Qui méprise un gain acquis par extorsion, Qui secoue les mains pour ne pas accepter un présent, Qui ferme l'oreille pour ne pas entendre des propos sanguinaires, Et *qui se bande les yeux* pour ne pas voir le mal, ... (Segond 1964, 837a)

Почетне упитне реченице из текста Септуагинте нема у Вулгати, као ни са ње рађеним преводима на модерне језике (за пример смо узели српски и француски). Овде изведеница $\kappa\alpha\mu\acute{\upsilon}\omega$ делује у свом основном значењу „затворити очи“, својом вољом и једнако на пренесеној равни, мада би се морала подразумевати претходна обављеност радње на физичком плану: за онога ко затвара очи и затискује уши да не чује и не види зло, у логичком погледу важи да је то зло претходно морао видети или чути за њега. Једна од две радње морала се догодити, да би се потом, на основу личног става, актер одлучио да зло игнорише. Следом, ова потврда могла би представљати пример употребе изведенице на оба плана истовремено, у збиру изражајних планова.

Занимљиви су и глаголи употребљени у преводу на српски језик. То су: „затискивати“ за уши, који се данас све мање може чути, и „зажимати“ за очи, у значењу „стиснути, стегнути“, односно свом снагом (и својом вољом) затворити очи најјаче што се може, односно „зажмурити“. У преводу на француски, у сходном обрту „bande les yeux“ употребљен је глагол *bander* дословног значења „по-везати“. Твори и обрт који упућује у истом правцу, *avoir les yeux bandées* „бити завезаних очију“.

У Јеремијином плачу, краћем спису од пет поглавља, изведеница се јавља у трећем, Lam.3.45.1:

Ἠμαρτήσαμεν, ἠσεβήσαμεν, καὶ οὐχ ἰλάσθης. Ἐπεσκέπασας ἐν θυμῷ καὶ ἀπεδίωξας ἡμᾶς· ἀπέκτεινας, οὐκ ἐφέϊσω. Ἐπεσκέπασας νεφέλην σεαυτῷ εἵνεκεν προσευχῆς, **καμύσαι με** καὶ ἀπωσθῆναι ἔθηκας ἡμᾶς ἐν μέσῳ τῶν λαῶν.

Сагрешили смо (ти), оскврнусмо/огрешисмо се о светињу; и ниси се показао милостивим. Наткрио си се гневом и одагнао нас. Побрио си нас нештедимице. Наткрио си себе облаком, да не допре молитва, *очи си затворио према мени* и учинио да међу народима будемо одметак.

Значајно је да у Вулгати и по њој урађеним преводима глагол који нас занима изостаје:

Вулгата:

42. Nos inique egimus, et ad iracundiam provocavimus: idcirco tu inexorabilis es. 43. Operuisti in furore, et percussisti nos: occidisti, nec pepercisti. 44. Opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio. ??? 45. Eradicationem, et abiectiōnem posuisti me in medio populorum.

Превод на француски гласи:

Nous avons péché, nous avons été rebelles! Tu n'as point pardonné! Tu t'es caché dans ta colère, et tu nous as persécutés; Tu as tué sans pitié; Tu t'es enveloppé d'un nuage, Pour fermer accès à la prière. ??? Tu nous a rendus un objet de mépris et de dédain Au milieu des peuples. (Segond 1964, 971b)

Даничићев превод гласи:

Згријешисмо и непокорни бисмо; ти не прашташ. Обастро си се гњевом, и гониш нас, убијаш и не жалиш. Обастро си се облаком да не продре молитва. ??? Начинио си од нас сметлиште и одмет усред тијех народа. (Даничић 1867, 699б)

У два модерна превода рађена по тексту Септуагинте, место гласи:

42. Peccavimus, impie egimus, et non es placatus. 43. Operuisti in furore, et persecutus es nos: occidisti, non pepercisti. 44. Opposuisti nubem tibi propter orationem, **ad claudendum mihi oculos** 45. et abjiciendum, posuisti nos in medio populorum (Vetus Testamentum Græce et Latine Parisiis MDCCCXXXIX (текст према Септуагинти, латински превод J. N. Jager-a, стр. (553–554).

42. Мы согрѣшили и нечестиво поступали, поэтому Ты не помиловалъ. **43.** Ты покрылъ (Себя) яростью и преслѣдовалъ насъ, умерщвлялъ и не щадишь. **44.** Ты покрылъ Себя облакомъ, чтобы не доходила молитва къ Тебѣ. **45.** Чтобы **сомкнуть глаза мои** и отвергнуть, Ты помѣстишь насъ среди народовъ.¹⁵⁵

¹⁵⁵ Уз ово место преводацац напомиње: *Καμίψαι με* — букв. зажмурить меня. Въ слав. пер. *сомжити очи мои*, при чемъ слова: *очи мои* добавлены для ясности рѣчи, чѣмъ и мы, по русской конструкции рѣчи, пользуемся. Подъ «смеженіемъ очей» пророкъ, вѣроятно, разумѣеть духовное непониманіе Господнихъ откровений и священо-историческихъ событій въ жизни еврейскаго народа. Срав. Ис. 6, 9-12; Матѳ. 13, 13-15, а особ. Дѣян. 28, 27 — *ἐκάμψαν* — *смѣжишиа* (Книга пророка Іереміи и плачь Іереміи въ русскомъ переводѣ съ греческаго текста

У овом одломку наилазимо на обрт *καμύσαι* ме у којем се као објекат обзира, *accusativus respectivus*, јавља пророк Јеремија, односно човек као комплетно људско биће. Уколико добро тумачимо, ово би био изолован пример живог бића, човека, као објекта глагола. Уколико је реч о историјском инфинитиву чији је субјекат Бог, значење обрта гласи „потпуно си затворио очи своје у односу на мене“, следом „одвратио си своје лице од мене“.

Филон у делу *Ο* сновима употребљава и ову изведеницу на пренесеном плану, уз исти објекат, *Som.1.164.4*:

ἄρ' οὐχὶ τούτοις καὶ τοῖς παραπλησίοις εἰκὸς ἦν καὶ τοὺς τυφλοὺς διάνοιαν ὀξυδορκήσειν, πρὸς τῶν ἱερωτάτων ἐνοματουμένους λογίων, ὡς φυσιογνωμονεῖν καὶ μὴ μόνον τοῖς ῥητοῖς ἐφορμεῖν; ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς **καμύσαντες τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα** μὴ σπουδάζωμεν ἢ μὴ δυνώμεθα ἀναβλέπειν, αὐτός, ὃ ἱεροφάντα, ὑπήχει καὶ ἐπιστάτει καὶ ἐγχρίων μὴ ποτε ἀπείπησ, ἕως ἐπὶ τὸ κεκρυμμένον ἱερῶν λόγων φέγγος ἡμᾶς μυσταγωγῶν ἐπιδείξις τὰ κατάκλειστα καὶ ἀτελέστοις ἀόρατα κάλλη.

Али зар није вероватно да ће тим и сличним науком слепи изоштравати свој разум, задобијајући очи од речи светих пророштава, и тако стварати свој суд на основу природних одлика ствари, а не само вребати изговорене речи? Исто тако и ми, ако се, *затворивши око душе*, не будемо старали или немали моћ да гледамо према горе, о, ти првосвештениче, буди нам шапач, надзири нас и немој престати да нам очи помазујеш, све док водећи нас до светлости светих речи не покажеш нам чврсто закључане и непосвећенима невидљиве лепоте.

Might it not have been expected, I ask, that these and like lessons would cause even those who were blind in their understanding to grow keen-sighted, receiving from the most sacred oracles the gift of eyesight, enabling them to judge of the real nature of things, and not merely on the literal sense? But even if *we do close eye of our soul* and either will not take the trouble or have not the power to regain our sight, do thou thyself, O sacred Guide, be our prompter and preside over our steps and never tire of anointing our eyes, until conducting us to the hidden light of hallowed words thou display to us the fast-locked loveliness invisible to the uninitiate. (Colson/Whitaker 1968, V 383)

LXX, съ введениемъ и примѣчаниями. П. Юнгеровъ. — Казань: Центральная типографія, 1910. — стр. 168–172).

У овом пасусу пуном „очију“, слепи и особе с видом налазе се у изједначеном положају у односу на разумевање, схватање божанског знања, односно у погледу стања ока душе и разума. Слепима је омогућено виђење божанских истина преко речи пророка, које отварају њихове очи разума, макар им телесне очи не биле отворене (ἐνομματώ), док је онима с видом, буду ли духовне очи држали затворенима, једнако потребна помоћ споља, залагање и надзор првосвештеника.

Потврде постојања имперфекатских и перфекатских облика ове изведенице налазимо код Аполонија Дискола, граматичара из II века, састављача дела О синтакси (De constructione), Synt.323.22 (TLG 2.2.465):

2.2.469.7 τὴν γὰρ ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος γενομένην διαφορὰν κατὰ τοὺς παρωχημένους παρεδέξαντο αἱ προθέσεις, ὡς ἔχει παρὰ τὸ ἐνέπω τὸ ἦνεπον· ὁμοιον γὰρ ἐστὶ τῷ ἦλαυνον· **καμῦώ ἐκάμυον**· ὁμοιον γὰρ τῷ ἔκαμπτον.

Разлику насталу између презента и прошлих времена дозначиле су протезе, као што на пример глагол ἐνέπω у имперфекту гласи ἦνεπον; слично је и са обликом ἦλαυνον· καμῦώ : ἐκάμυον·слично и ἔκαμπτον.

Ова потврда сведочи како се основни глагол толико стопио са својим предлогом, да се у језичком осећању доживљавао као једнострук/прост, па је и аугмент могао ићи испред комплетног глаголског облика. Неколико реченица раније, овај граматичар наводи аналогну промену за перфекатски облик, 2.2.465 по TLG: κατὰ τὴν συνήθειαν **κεκάμυκα**, κεκάθικα „како се уобичајило образовање редупликационог слога **κεκάμυκα**, κεκάθικα“.

Изведеница καμῦώ сачувала се до данас, постоји у савременом грчком језику уз дублет καμῦζω и има значење „држати очи допола затворенима, сустезати капке“. С друге стране, облик катаμῦώ, иако исправнији са гледишта

књижевне норме, није опстао у савременом језику. Очито је лик са апокопом био народски, на шта указује његова употреба код Алексида и у Септуагинти.

Дајући опис и рецепт за лечење очне болести никталопије у делу *Eritomae medicae*, Павле Егињанин, лекар из VII века, каже, Paul.Aeg. 3.22.29:

Περὶ νυκτάλωπος. Νυκτάλωπα λέγουσιν, ὅταν συμβῆ τὴν μὲν ἡμέραν βλέπειν, δυομένου δὲ ἡλίου ἀμαυρότερον ὄρα̃ν, νυκτὸς δὲ γενομένης οὐδ' ὄλως ὄρα̃ν. Θεραπεύειν οὖν χρὴ καὶ τούτους κενοῦντας ἀπὸ ἀγκῶνος καὶ τῶν κανθῶν, ἐξῆς καθαίροντας ἢ κενοῦντας κλυστήρι, εἶτα ἀποφλεγματίζειν κελεύοντας ἢ πταρμούς κινεῖν· διδόναι δὲ πρὸ τροφῆς ὕσσωπον πίνειν ἢ πήγανον. ἔαν δὲ μὴ ὑπακούῃ, πάλιν δοτέον τὸ διὰ τῆς σκαμμωνίας καὶ τοῦ καστορίου καθαρκικόν, ἐγχεῖν δὲ μέλιτι ἀπηφρισμένῳ, καὶ **καμμύειν** πιεζοῦντα καὶ συνέχοντα τὰ ὑγρά, ἢ στυπτηρίας Αἰγυπτίας κεκαυμένης μέρος β, ἀλὸς ὀρυκτοῦ μέρος α λεία μετὰ τοῦ μέλιτος ὑπαλείφειν.

О никталопу¹⁵⁶. Никталопом се назива онај који дању види, са заласком сунца вид му се помрачује, а када падне ноћ не види ништа. Овакве особе треба лечити исто испирањем почев од носног прегиба и углава очију, потом odstrанити нечистоће односно испирати шприцем; затим очи очистити од испровоциране слузи или изазивати кијање. Пре јела треба давати да се пије исоп или рутвица¹⁵⁷. А ако се не смири, опет треба дати пургатив од ладолежа¹⁵⁸ или рицинусовог уља, утрљавати отпешушени мед и притискивати (*очи*) *да жмури* те задржавати течност, или гашеном египатском стипсом (сланцем, или бораксом) у размери две трећине стипсе и једна трећина минералне соли, помешано с медом, равномерно мазати.

Ово је још један пример деловања изведенице на видљивој равни, телесним очима. Потврда нам сведочи да се глагол користио и у позније време, с обзиром да је аутор живео и стварао у седмом веку по Христу.

¹⁵⁶ У Вујаклијином речнику термин *никталопија* одређен је сасвим супротно: „очна болест која се састоји у томе што је болесник слеп за дневну светлост, а има способност да види ноћу“. Односно, *никталопс* „онај који је слеп за дневну светлост, онај који боље види ноћу него дању“. Супротан пак никталопсу је *хемералопс*. (Вујаклија 41992, 590b, s.v.) Посреди је колебање у модерној употреби двају термина, уп. немачку википедију *Nachtblindheit*.

¹⁵⁷ *Artemisia abrotanum*, лековита биљка из породице главочика. Други назив гласи божје дрвце. (извор: wikipedia)

¹⁵⁸ *Convolvulus Scammonia*, лековита биљка која је служила за справљање средстава за чишћење организма. За њу знају Аристотел и Теофраст, Хесихије и Еубул. (ΛΣΙ IV 68a, s.v.)

3.2.2.3. Изведеница συμμύω.

Изведеница συμμύω добро је посведочена. Њена значења произлазе из значења основног глагола μύω, не одступајући у пресудној мери. Значења која бележи су (уокруг) „затворити се, склопити се“, „скупити се“, „срасти“ и у апсолутној употреби „затворити уста“. И већина објеката на којима делује су објекти основног глагола μύω.

У првој потврди коју представљамо објекат су очни капци. У Платоновом дијалогу Тимај, на месту где су изложена размишљања о сну и сновиђењима, за капке се каже, Pl.Ti.45e:

σωτηρίαν γὰρ ἦν οἱ θεοὶ τῆς ὀψεως ἐμηχανήσαντο, **τὴν τῶν βλεφάρων φύσιν, ὅταν** ταῦτα **συμμύση**, καθείργνυσι τὴν τοῦ πυρὸς ἐντὸς δύναμιν, ἢ δὲ διαχεῖ τε καὶ ὀμαλύνει τὰς ἐντὸς κινήσεις, ὀμαλυνθεισῶν δὲ ἡσυχία γίγνεται, γενομένης δὲ πολλῆς μὲν ἡσυχίας βραχυόνειρος ὕπνος ἐμπίπτει, καταλειφθεισῶν δὲ τινῶν κινήσεων μειζόνων, οἷαι καὶ ἐν οἷοις ἂν τόποις λείπωνται, τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα παρέσχοντο ἀφομοιωθέντα ἐντὸς ἔξω τε ἐγερωθεῖσιν ἀπομνημονευόμενα φαντάσματα.

Природна заштита коју су богови осмислили за орган вида су капци. *Када се склопе, капци* сатерују силу ватре унутра и она се тада разлива те сплашњавају њена унутрашња кретања. А пошто се кретања потпуно умире, настаје тишина. Ако је ово мировање значајно, долази до краткотрајнијих сновиђења. Ако су се нека већа кретања задржала, у зависности од тога која су и на којим местима су остала, дају исте, и врстом и бројем, и за време спавања и у будном стању, представе које се памте.

Превод на српски гласи:

Bogovi su, naime, smislili prirodnu zaštitu za organe vida – a to su *kapci*. *Kada se oni sklope, sustežu* silu unutrašnje vatre koja tada proređuje i smiruje svoja kretanja sve dok ona, stišavši se potpuno, ne dospu u stanje mirovanja. Ukoliko je to mirovanje veoma duboko, nastupa san sa kratkotrajnim snoviđenjima; ako su pak preostala

izvesna snažnija kretanja, tada, zavisno od toga kakva su i na kolikim se mestima zadržavaju, izazivaju ista takva i isto toliko brojna unutarnja priviđenja, istovetna onima koja zadržavamo u sećanju, pošto se buđenjem prenesemo u javu. (Pakiž 1981, 85)

Превод на латински гласи:

Etenim divinae potestates salubre *oculis* tegmen palpebrarum machinatae sunt, *quibus obductis* vis illa ignis intimi continentia tegminis coercetur compressaque fundit se per membra mollitisque et relaxatis convalescit quies. Quae cum est vehementior motuum reliquiis, cuius modi erunt et quibus in locis reliquiae, talia pariaque somniorum simulacra nascentur eorumque expergefatos quoque memoria comitabitur. (Calcidius 1962)

Превод на енглески гласи:

For when *the eyelids*, which the gods invented for the preservation of sight, *are closed*, they keep in the internal fire; and the power of the fire diffuses and equalises the inward motions; when they are equalised, there is rest, and when the rest is profound, sleep comes over us scarce disturbed by dreams; but where the greater motions still remain, of whatever nature and in whatever locality, they engender corresponding visions in dreams, which are remembered by us when we are awake and in the external world. (Jowett ³1892)

Превод на немачки гласи:

Denn wenn dasjenige, dessen Bau die Götter zum Schutze der Augen ersannen, wenn *die Augenlider sich schließen*, dann hemmt das die Wirksamkeit des inneren Feuers; diese aber verschmilzt und beschwichtigt die inneren Bewegungen, durch diese Beschwichtigung aber erfolgt Ruhe. Wird diese Ruhe zu einer tiefen, dann tritt der Schlaf mit leichten Träumen ein; bleiben aber einige stärkere Bewegungen zurück, dann erzeugen sie, je nachdem, wie beschaffen sie sind und an welchen Stellen sie zurückblieben, ihrer Anzahl nach gleich zahlreiche und gleichmäßig beschaffene, ihnen entsprechende Bilder im Innern, die dem Erwachten als außen im Gedächtnis bleiben. (Müller 1857)

Значење изведенице не одступа ефективно од значења основног глагола. У латинском преводу употребљен је глагол, *obduco* 3, *-duxi*, *-ductum*. Његово значење гласи „превући преко, застрти, покрити“. Реч је о радњи превлачења капака преко очију, њиховог прекривања. Глагол *obduco* 3 овде први пут

сусрећемо у преводима на латински језик глагола *συμμύω*, *μύω*. У немачком преводу стоји глагол *sich schließen*, на који смо већ наилазили у преводима основног глагола *μύω*.

У Платоновом Федру изведеница делује на порама (уп. раније 251d: *στόματα μύσαντα*) Pl.Phdr.251b:

ὁ μὲν οὖν μὴ νεοτελής ἢ διεφθαρμένος οὐκ ὀξέως ἐνθένδε ἐκεῖσε φέρεται πρὸς αὐτὸ τὸ κάλλος ... οὐ σέβεται προσορῶν ... ὁ δὲ ἀρτιτελής, ὁ τῶν τότε πολυθεάμων, ὅταν θεοειδὲς πρόσωπον ἴδῃ κάλλος εὖ μεμιμημένον ἢ τινα σώματος ιδέα, πρῶτον μὲν ἔφριξε ... καὶ ἰδρῶς καὶ θερμότης ἀήθης λαμβάνει δεξάμενος γὰρ τοῦ κάλλους τὴν ἀπορροήν διὰ τῶν ὀμμάτων ἐθερμάνθη ἢ ἡ τοῦ πτεροῦ φύσις ἄρδεται, θερμανθέντος δὲ ἐτάκη **τὰ περὶ τὴν ἔκφυσιν**, ἀ πάλαι ὑπὸ σκληρότητος **συμμεμυκότα** εἶργε μὴ βλαστάνειν, ἐπιρρυσίσης δὲ τῆς τροφῆς ᾧδῆσέ τε καὶ ὠρμησε φύεσθαι ἀπὸ τῆς ρίζης ὁ τοῦ πτεροῦ καυλὸς ὑπὸ πᾶν τὸ τῆς ψυχῆς εἶδος· πᾶσα γὰρ ἦν τὸ πάλαι πτερωτή.

Ko nije tek uveden у обред или ко је покварен, одавде се не заноси тамо с жаром према овој лепоти ... не указује јој поштовање док је гледа ... а управо уведени у обред, који је до тог тренутка много тога видео, када спази боголико лице које лепоту ваљано опонаша, или неку телесну прилику, прво протрне ... па га обузме зној и необична топлина. Наиме, примивши кроз очи слапове лепоте, којима се натапају клице његовог перја, он се угреје. А пошто се угреје, раскраве се и *поре око клице*, које су, одавно од отврдности *затворене*, ометале клијање. Но, кад притекне храна набујају и нагрну да расту из корена избојци (бадрљци) пера по целој души. Наиме, душа је некада сва била перната.

Петрачићев превод гласи:

Tko dakle nije istom posvećen ili je pokvaren ... Ali koji je istom posvećen ... primivši pretok ljepote kroz oči ugrije se (kojim se krilo okvasi), a kada se ugrije, raztopi se *ono što je oko klice*, koje davno od okorelosti *stisnuto* nije dalo kliјati, ali kada priteče hrane i nabuji i počne rasti iz klice peru ciev po целој prilici duše, jer sva je negda bila perјatna. (Petračić 1894, 32)

Превод на српски гласи:

Ko, dakle, nije tek posvećen, ili ko je pokvaren, taj se odavde ne заноси brzo k samoj lepoti ... prema lepoti ne ukazuje nikakvo naročito poštovanje kad je гледа ... A tek posvećeni, koji se mnogih stvari nagledao pre, taj, kad opazi bogu slično lice које

lepotu savršeno prikazuje, ili kad vidi koju drugu priliku tela, najpre protrne ... pa ga obuzme neobična vrućina i znoj. Jer, kad kroz svoje oči primi odbleske lepote, koji kao kiša padaju na klice njegova perja, ugreje se. A od te tople kiše rastopi se ono što je oko klice, *što se* davno od okorelosti *stisnulo* i smetalo klijanju. Ali kad priteče hrana, tada i nagrezne i počne iz klice da izbija peru cev po celoj površini duše, jer je sva nekada bila pernata. (Đurić 1970, 141)

Превод на енглески гласи:

Now he who is not newly initiated, or has been corrupted, does not quickly rise from this world to that other world and to absolute beauty and so he does not revere it when he looks upon it ... But he who is newly initiated, who beheld many of those realities, when he sees a godlike face or form which is a good image of beauty, shudders at first ... reaction from his shuddering comes over him, with sweat and unwonted heat; for as the effluence of beauty enters him through the eyes, he is warmed; the effluence moistens the germ of the feathers, and as he grows warm, *the parts from which the feathers grow*, which *were* before hard and *choked*, and prevented the feathers from sprouting, become soft, and as the nourishment streams upon him, the quills of the feathers swell and begin to grow from the roots over all the form of the soul; for it was once all feathered. (Fowler 1925)

Превод на француски гласи:

... C'est que, un fois reçue par la voie des yeux l'émanation de la beauté, il s'échauffe, et l'émanation donne de la vitalité au plumage: l'échauffement, de son côté, fait fonder ce qui, concernant l'expansion de cette vitalité, *s'était* depuis longtemps *fermé* sous l'action d'un durcissement et l'empêchait de germer. ... (Robin ⁴1954, 45)

Изведеница овде делује на кожним отворима, порама. Објекат потиче из света живих створења. Секвенца *ὕπὸ σκληρότητας* упућује на интензивираност радње *συμμύω*, тако и протумачене у преводу на енглески језик глаголом *choke* „зацепити“. Непосредно окружење клице на живом организму, кожа по којој се налази мноштво пора, у недостатку влаге отврдњава. Резултат тог процеса је затвореност или стиснутост пора, како стоји у преводима на српски језик. Поре су изражене општијим изразом *τὰ περὶ τὴν ἔκφυσιν*.

У делу О осмомесечном порођају (De octimestri partu) из Хипократског корпуса реч је о пупку, Ostim.P.35.12.17-25:

οἱ δὲ ὀμφαλοὶ ἔσοδοί εἰσι τοῖσι παιδίοισι μόνον τοῦ σώματος· τῇ μήτρῃ προσέχεται διὰ τουτέων, καὶ κοινωνεῖ τῶν ἐσιόντων· τὰ δ' ἄλλα ξυμμύει· καὶ οὐκ ἀνεστομωμένα ἐστὶ πρόσθεν ἢ ἐν ἐξόδῳ ἢ τὸ παιδίον ἐκ τῆς γαστροῦ· ὁκόταν δὲ ἐν ἐξόδῳ ἦ, τὰ μὲν ἄλλα ἀναστομοῦται, ὁ δὲ ὀμφαλὸς λεπτύνεται τε καὶ ξυμμύει καὶ ἀποξηραίνεται. Ὡσπερ δὲ τοῖσιν ἐκ τῆς γῆς φυομένοισιν οἱ καρποὶ ἀδρυνόμενοι ἀποκρίνονται καὶ ἀποπίπτουσι κατὰ τὴν διάφυσιν, οὕτω καὶ τοῖσι παιδίοισιν ἀδρυνόμενοσί τε καὶ τελείοισι γινομένοισιν ὁ μὲν ὀμφαλὸς ξυνέμυσε, τὰ δὲ ἄλλα ἀνεστομώθη, ὥστε εἰσδέχεσθαι τε τὰ ἐσιόντα καὶ ἐξόδους ἔχειν κατὰ φύσιν, ἧσιν ἀνάγκη τοὺς ζῶντας χρῆσθαι·

Пупкови су једини телесни улази дечијем плоду у утроби. У материци се плод преко њих одржава и снабдева хранљивим материјама. *Остали телесни отвори (плода) су затворени.* И не отварају се према спољној околини све док дете не крене да излази из стомака. А када крене да излази, остали отвори му се шире, а *пупак* постаје све тањи, *затвара се* и сасушује. Управо као што се од биљака што расту из земље зрели плодови одвајају и отпадају по сазревању, тако и сазрелом плоду утробе који је заокружио свој развој *пупак се затвори*, а остали отвори се отворе, тако да примају храну имајући своје природне отворе/излазе, којима се жива бића неопходно служе.

Још један објекат изведенице је пупак, који дели одлике претходних објеката. Кружан је, угиба се, угиње, својом једном уокруг страницом.

У Хипократовим Афоризмима објекат изведенице су уста материце,

Aphor.12.5.51:

Ὅκόσαι ἐν γαστρὶ ἔχουσι, τουτέων τὸ στόμα τῶν ὑστερέων ξυμμέμυκεν.

Трудницама су уста материце затворена.

У другој Хипократовој потврди објекат изведенице је отвор материце (De mulierum affectibus), Mul.Aff.36.217:

Θεραπείαι κυήσιος πειρητήριοι καὶ παιδογονίης, ἧτις δεῖται, καὶ ἄτεκνος ἐοῦσα, καὶ ἤδη κυήσασα ἐοῦσα δὲ τεκνοῦσα· ἐπὶ τὴν ὀστόμαχος σκληρὸς ἦ, ὅλος ἢ ἄκρος, καὶ ξυμμεμύκη, καὶ μὴ ὀρθὸς ἦ, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἰσχίον ἀπεστραμμένος τὸ ἔτερον,

ἢ ἐς τὸν ἀρχὸν κεκύφη, ἢ ἀνεσπᾶκη ἑωυτὸν, ἢ τὸ χεῖλος ἐπιβάλλη τοῦ στομάχου ἐφ' ἑωυτὸ, ὁπόθεν οὖν ἢ τρηχὺς ἢ, ἢ πεπωρωμένος, σκληρὸς δὲ γίνεται καὶ ἀπὸ **ξυμμύσιος** καὶ ἀπὸ πωρώσιος, ταύτησι τὰ ἐπιμήνια οὐ φαίνεται, ἢ φαίνεται πολλῶ ἑλάσσονα καὶ κακίονα τοῦ δέοντος, καὶ διὰ πλείονος χρόνου ἐπιφαίνεται.

Огледне терапије за сваку жену која жели да зачне и роди дете – и ону која није рађала и ону која је већ била трудна и има деце. Уколико је отвор материце тврд, или цео или при врху, и ако је *затворен*, и није усправан већ накривљен према другом бедру, или је савијен према цревима (правом цреву?), или је извијен, или се руб отвора уврнуо према унутра, одакле је или груб, или отврдноу – а тврд постаје и од *затварања* и од отврђавања – таквим женама месечница се не јавља или се јавља али у многоме слабија и мучнија него што је потребно, и присутна је више времена.

Укупно узев код Хипократа, следом у медицинској терминологији, објекти који се јављају уз изведеницу су пупак, уста материце и отвор материце. Сви објекти по себи показују кретање, примарни покрет им је ка себи, одликују се обележјима основног глагола, влажна су чврста обла тела. Због округлости, када се затварају то чине уокруг.

Значење „затварати се“ као опозит значењу „отварати се“

У Аристотеловом спису *Historia animalium* („Истраживање о живим бићима“), изведеница делује уз опозит *χάσκω*. Описујући чула и њихове органе код живих створења Аристотел каже, НА 535a18 и 536b27:

Ἔτι δ' ὅσα ἔχει στόμα, χαίρει καὶ λυπεῖται τῇ τῶν χυμῶν ἄψει. Περὶ δ' ὄψεως καὶ ἀκοῆς βέβαιον μὲν οὐδὲν ἐστὶν οὐδὲ λίαν φανερόν, δοκοῦσι δ' οἱ τε σωλήνες, ἅν τις ψοφήσῃ, καταδύεσθαι, καὶ φεύγειν κατωτέρω, ὅταν αἰσθῶνται τὸ σιδήριον προσίον (ὑπερέχει γὰρ αὐτῶν μικρόν, τὸ δ' ἄλλο ὡσπερ ἐν θαλάμῃ ἐστίν), καὶ οἱ κτένες, ἔάν τις προσφέρῃ τὸν δάκτυλον, **χάσκουσι καὶ συμμύουσιν** ὡς ὀρῶντες.

Уз то, све што има уста, показује радост и тугу из контакта са соковима. А што се тиче вида и слуха, ништа није поуздано нити сасвим очевидно. Ипак, ваљшасте/цевасте шкољке на буку зарањају, и беже још дубље чим чулима приметите метални штап (наиме, вири им сасвим мали део тела док је преостали

у рупи). И *светојаковске капице*, ако им се принесе прст, *док су отворене* (дословно: *зевајућим, зинулим*), *склапају се* као да виде.

Превод на енглески гласи:

Further, all animals furnished with a mouth derive pleasure or pain from the touch of sapid juices. With regard to sight and hearing, we cannot make statements with thorough confidence or on irrefutable evidence. However, the solen or razor-fish, if you make a noise, appears to burrow in the sand, and to hide himself deeper when he hears the approach of the iron rod (for the animal, be it observed, juts a little out of its hole, while the greater part of the body remains within),-and scallops, if you present your finger near their *open valves*, *close them tight* again as though they could see what you were doing. (Thompson s.a.)

Превод на француски гласи:

Tous les animaux pourvus d'une bouche jouissent, ou souffrent, de la saveur des objets qu'ils touchent. Quant à la vue et à l'ouïe, les observations ne sont, ni bien certaines, ni bien évidentes. Les solènes paraissent, au moindre bruit que l'on fait, s'enfoncer pour fuir de plus en plus bas, au fond de l'eau, dès qu'ils sentent le fer approcher. Il ne passe plus alors qu'une très petite portion de leur corps ; et le reste est comme dans un trou. Quand on approche le doigt *des peignes qui sont ouverts*, ils se *ferment*, et c'est à croire qu'ils voient. (Hilaire 1883)

Чини се да је у основном тексту зарез погрешно стављен иза речи „δάκτυλον“ (последња реч у претпоследњем реду навода). Наиме, реч која следи, *χάσκουσι*, не стоји у трећем лицу множине презента, већ у дативу множине партиципа у мушком роду, где се подразумева *τοῖς κτένεσι*. Чини се да су тако схватили преводиоци на енглески и француски језик.

Субјекат и логички објекат на којима делују две радње су шкољке *κτένες*, што речници преводе као *јаковске капице*, *капице Св. Јакова*. С обзиром на порекло њиховог назвања у грчком, могле би се превести као *чешљарке* или *власуље*. Реч је о шкољкама пљоснатог и елипсастог облика, које по ивицама отвора имају космате израстке налик власима. Радња затварања типа *συμπίω* на овим шкољкама одговара истој радњи код дагњи.

Атињанин Наукратит, полихистор из III века, у трећој књизи дела Софисти за трпезом¹⁵⁹, у којој се говори о пореклу и одликама воћака, након размене знања и исцрпних цитирања оних који су писали о смокви и лимуну – „персијској јабуци“, и пошто окупљени софисти лимун и поједоше, повод преласку разговора на другу врсту намирница дају слуге које у том часу пред сваког софисту понаособ износе разноврсне врсте острига (ὄστρεα) и јестивих дебелокожаца (ὄστρακόδεσμα). Цитирајући извесног Епихарма, који у свом делу Хебина свадба (Ἦβας Γάμος) набраја врсте острига и шкољки које су слуге приносиле на свадбеном ручку, каже Deipn.3.30.9 :

ἄγει δὲ παντοδαπὰ κογχύλια, λεπάδας, ἀσπέδους, κραβύζους, κικιβάλους, τηθυνάκια, βαλάνους, πορφύρας, **ὄστρεα συμμεμκότα**, τὰ διελεῖν μὲν ἐστὶ χαλεπὰ, καταφαγῆμεν δ' εὐμαρέα· **μύας**, ἀναρίτας (ζῶον κοχλιῶδες ἐν πέτραις) τε κάρυκας τε καὶ σκιφύδρια¹⁶⁰, τὰ γλυκέα μὲν ἐντ' ἐπέσθαι, ἐμπαγῆμεν δ' ὀξέα, τοὺς τε μακρογογγύλους σωλῆνας· ἄ μέλαινά τε κόγχος, ...

Донеси де свакојаке шкољке, лупаре (шкољке прилепци), рачиће, козице, морски коњиц, тетидице, главиће, гримизне пужеве, *затворене остриге* – доћи до јестивог дела је тешко, ал' појести га лако; *дагње*, нанарице (пловке), трубасте рогоње, сабљарице/шиљке, веома слатке за јело, но боду на стисак; и ваљушасте, и црни вагањ¹⁶¹, ...

У преводу на енглески стоји:

– Come, now, bring all kinds of shell-fish ; Lepades, aspedi, crabyzi, strabeli, occibali, Tethunacia, balani, porphyrae, and *oysters with closed shells*, Which are very difficult to open, but very easy to eat ; And *mussels*, and anaritae, and ceryces, and sciphydria, Which are very sweet to eat, but very prickly to touch ; And also the oblong solens. And bring too the black Cockle, ... (Yonge 1854, I 142)

У преводу на француски стоји:

«Apporte toutes sortes de coquillages, beaucoup de lépas, des strabèles, des cécibales, des téthyes, des glands, des pourpres, *des huîtres bien closes*, difficiles à ouvrir, et

¹⁵⁹ Софисти, познаваоци разноврсних знања, окупљени за столом би, отварајући разноврсне теме и размењујући знања из различитих области, остајали заједно до дубоко у ноћ.

¹⁶⁰ Шкољка облика ведре с шиљком.

¹⁶¹ Прњавица, чаша, *Cardium edule*.

faciles à avaler, *des moules*, des nérites, des buccins, des alènes, dont la saveur est très douce, et la pointe fort aiguë ; des rouleaux, des solens, des conques noires, ... » (Villebrune 1789)

Изведеница у партиципском облику придевске службе у оквиру обрта ὄστρεια συμμεμυκότα означава затворене остриге. Две рожнате обле полустранице ових јестивих шкољки чврсто су затворене, стиснуте по својим кружним рубовима. Закључује се да затварање по ободу, уокруг, очитује префиксални предлог συν- у оквиру изведенице συμμύω.

Изведеница делује у повратном глаголском виду. Њен објекат потиче из животињског света. Остриге деле одлике објеката на којима делује основни глагол μύω: по својој φύσις као μορφή, енгл. *form*, су округла, обла тела; по φύσις као физиологији унутрашњи садржај им је влажан, житак, истовремено бивајући чврст – следом, гибљив; по облику типа енгл. *shape* поседују две полустранице које подлежу динамичним допунским радњама отварања и затварања. Изведеница συμμύω делује на објекту чији φύσις одговара очима као објекту простог глагола μύω.

При набрајању различитих врста морских шкољки помињу се и дагње, μῦς, μύς, ὀ¹⁶². Судаћи по њиховом физичком изгледу којим подсећају на очи, и према основи μυ-, могуће је да именица представља изведеницу глаголске основе μυ-. Иста основа препознаје се и у аналогним енглеским и француским назвањима за дагње: енгл. *mussel*, фр. *moule* < стфр. *musle*.¹⁶³

¹⁶² У потврди стоје у акузативу множине облика μύας, с наставком за сугласничке односно дифтоншке εϝ- основе, -ας (βασιλεῖς, βασιλέας). Други упоредни акузатив множине гласи μῦς, по правилу о дужењу вокала код вокалских основа треће деклинације, на пример ἰχθῦς, σῦς, πίτῦς. Овде би посредни био траг првобитне консонантске (s-) основе у праиндоевропском називу за миша, в. следећу напомену.

¹⁶³ Ова именица показује вишезначност у грчком језику: 1) миш, 2) дагња, 3) врста кита, 4) врста морске корњаче, 5) телесни мишић. Заједнички појам који би их све могао окупљати је гигање,

У српском језику, друго назвање за дагње гласи клапавица, мн. *клапавице*, именица која означава породицу шкољки, лат. *Myidae* (РСХКЈ 1967, II s.v.). Ово назвање је очито потекло од динамичног механизма склапања и отклапања, којем дагња природно подлеже. Тако и у српском назвање представља непосредну изведеницу сâме радње. Разлика би се састојала у томе што је при давању назвања именица српског језика употребила свој глагол „(с)клапати“, док су у енглески и француски језик именице ушле преузимањем из латинског односно грчког језика.

Теофраст у своја два дела посвећена биљкама, *Historia Plantarum* и *De Causis Plantarum*¹⁶⁴ често употребљава изведеницу *συμύω*. Тако је она добро посведочена у биљном свету. У другој књизи списа *De Causis Plantarum*, где говори о појави отварања и затварања листова и латица током двадесетчетверодневнице, описује и неуобичајену појаву кретања стабљике лотоса, *Caus.Plant.2.19.1*:

Ἅσα δὲ κοινὰ γένους τινὸς ἢ καὶ πλειόνων μὴ ὁμογενῶν οἷον τὸ στρέφειν τὰ φύλλα τὴν φύλοραν καὶ τὴν ἐλάαν καὶ τὴν πτελέαν ταῖς τροπαῖς ταῖς θεριναῖς

угибање, док их све као чврста тела одликује влажност, о чему смо већ говорили. По етимолошким речницима, у значењу „дагња“ посреди је иста именица као *μῦς* „миш“ < праие. **mūs-* (**muHs-*); за развој значења у „дагња“, својствен само грчком, упућују на Reinhold Strömberg, *Studien zur Etymologie und Bildung der griechischen Fischnamen*, Göteborg 1943, 109-110 (Frisk 2: 275-276; Chantraine 1977, 725 s.v.; Beekes 984-985). Лат. *mūsculus* „дагња“ (одакле је фр. *moule*, енгл. *mussel*, нем. *Muschel*) разликује се квантитетом коренског вокала од *mūsculus* „мишић“ које се, као и наше *мишић*, објашњава као деминутив од „миш“ (лат. *mus*, *muris*, праслов. **myšь*), па се просуђује као нејасно (Ernout/Meillet 752/3), можда у вези са лат. *mūrex* „морски пуж“, гр. *μύαξ*, -ακος „врста дагње“ (de Vaan 396).

¹⁶⁴ Ово дело говори о врсти и расту многобројних биљака уз њихове детаљне описе. Бележи најпогоднија времена за сејање, даје савете како добро припремити земљиште за семе. Подробно излаже својства биљака, њихове укусе и мирисе, као и предности употребе појединих биљака у одређеним областима. Теофраст је открио процес клијања и уочио важност утицаја климе и земљишта на биљке. Захваљујући причама следбеника Александра Великог на његовим походима по Азији, Теофраст је описао и тамошње биљке, памук, бибер, цимет, индијску смокву и многе друге. Ово дело првобитно је чинило осам књига, од којих је до нас дошло шест. Теодор из Газе (Theodorus Gaza, ca. 1400-1476), први је био превео дело на латински језик. Тада је оно постало општеважећи фармацеутски приручник у Европи. (извор: wikipedia, Theophrastus).

καὶ ὡς ἔνια τῶν ἀνθῶν νύκτωρ μὲν **συμμύει** μεθ' ἡμέραν δὲ ἐκπετάννυται καὶ ὡς ἐν τῷ Εὐφράτῃ λέγουσιν **οὐ μόνον τοῦ λωτοῦ τὸ ἄνθος ἀνοίγεσθαι καὶ συμμύειν** ἀλλὰ καὶ τὸν καυλὸν ὅτε μὲν ἀναβαίνειν ὅτε δὲ δύεσθαι καὶ καταβαίνειν ἀπὸ δυσμῶν μέχρι μέσων νυκτῶν, ὡσαύτως δὲ καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον, ἐν ἅπασι καὶ πανταχοῦ κοινήν τινα αἰτίαν ὑποληπτέον εἶναι. Ράδιον δὲ ἴσως ἐν τοῖς ὁμογενέσιν ἰδεῖν.

Биљке које припадају истој породици или чак више њих из различитих породица, чија је заједничка одлика увијање листова, на пример липа, маслина, брест, као и цветова код неких, у време летње дугодневице ноћу *се затварају* а дању отварају. А како кажу на Еуфрату, лотосов цвет не само да се отвара и *затвара*, већ се и његова стабљика час диже а час тоне и спушта се од заласка сунца па све до поноћи. Тако се понашају и друге сличне биљке. Међу свима њима, где год оне расле, треба схватити неки заједнички узрок. Но, можда је ово лакше увидети на биљкама из исте породице.

У овој потврди на два места употребљен глагол *συμμύω* има значење природног затварања, скупљања цветова.

У зборнику који чини 20 књига посвећених земљорадњи, под насловом Геопоника (Γεωπονικά)¹⁶⁵, једанаеста књига говори о хортикултури. Ту се јавља изведеница *συμμύω* која делује на цветној чашици. У претходним пасусима аутор даје исцрпни опис биљке и њених подврста, да би уследило упутство за очување љиљана свежим током целе године, Геор.11.20.3:

τὰ δὲ **κρίνα** ἐπὶ ὅλον τὸν ἐνιαυτὸν νεαρὰ διαμένει οὕτως. ἀφελόντες αὐτὰ μετὰ τῶν κλωνίων **οὐπω ἀνεφρότα, ἀλλ' ἔτι συμμεμυκότα**, ἐντιθέασιν εἰς ἀγγεῖα κεράμεια νέα ἀκούνιστα, τουτέστιν ἀπίσσωτα, εἶτα πωμάσαντες τὰ ἀγγεῖα ἀποτίθενται, καὶ οὕτω τηρούμενα παραμένει τὸν ἐνιαυτὸν ὅλον νεαρὰ.

А *љиљани* током целе године остају свежи овако: пошто се уберу заједно са дршкама *док се још нису отворили, још увек затвореног цвета*, одлажу се у нове неглеђане земљане судове, односно оне који нису катранисани. Потом заклопивши их судови се одлажу и тако одржавани, *љиљани* током целе године остају свежи.

¹⁶⁵ Овај обиман зборник саставио је већи број аутора у X веку у Цариграду, за време цара Константина VII Порфирогенита.

Превод на енглески гласи:

Lillies will also keep fresh during all the year this way: they gather them with their pedicles, *not yet opened, but while they are closed* ; and they lay them in new earthen vessels, that are not pitched ; they then stop the vessels and lay them by, and when thus preserved they will keep fresh all the year. (Owen 1805/6, II 82)

Ово је још један пример потврде значења затворености уокруг свих латица цветне чашице љиљана. Глагол *συμμύω* делује у иначе добро заступљеном партиципу перфекта. За разлику од аналогне употребе основног глагола у Георг.11.18.8: *ρόδα μεμυκότα* „пупољци ружа“, где се још није појавио цвет већ је реч о изданцима, младицама, обрт са изведеницом *κρίνα συμμεμυκότα* указује на скупљене цветове љиљана који већ постоје, о чему сведочи почетак навода: „Љиљани током целе године остају свежи“.

У наредној потврди изведеница делује на лишћу извесног дрвета богате крошње. И овде се лишће, слично представљеној потврди Caus.Plant.2.19.1, увија током ноћи а шири током дана, Thphr.Hist.Plant.4.7.8:

Γίνεται δὲ τοῦτο καὶ ἐν Ἰνδοῖς, ὡσπερ ἐλέχθη, καὶ ἐν Ἀραβίᾳ. εἶναι δὲ ἄλλα δένδρα τὸ ἄνθος ἔχοντα ὅμοιον τῷ λευκοῖῳ, πλὴν ἄοδμον καὶ τῷ μεγέθει τετραπλάσιον τῶν ἴων. καὶ ἕτερον δὲ τι δένδρον πολύφυλλον ὡσπερ τὸ ρόδον· τοῦτο δὲ **τὴν μὲν νύκτα συμμύειν** ἅμα δὲ **τῷ ἡλίῳ ἀνιόντι διοίγνυσθαι**, μεσημβρίας δὲ τελέως διεπτύχθαι, πάλιν δὲ τῆς δειλῆς συνάγεσθαι κατὰ μικρὸν **καὶ τὴν νύκτα συμμύειν**. λέγειν δὲ καὶ τοὺς ἐγχωρίους ὅτι καθεύδει.

То дрво расте и у Индији, као што је већ речено, и у Арабији. Постоје и друге врсте дрвећа са цветом сличним шебоју, само без мириса и четвороструко већим од љубичица. Постоји и неко друго дрво са много лишћа, као код руже. Оно *се ноћу затвара а с изласком сунца отвара*, док је у подне сасвим раширено. И опет, увече се мало по мало скупља и *током ноћи је затворено*. Тамошње становништво каже да спава.

Превод на енглески гласи:

This tree is also found, as was said, in India as well as in Arabia. They say that there are other trees with a flower like a gilliflower, but scentless and in size four time as

large as that flower. And that there is another tree with many leaves like the rose, and that this *closes at night*, but opens at sunrise, and by noon is completely unfolded ; and at evening again it closes by degrees and *remains shut at night*, and the natives say that it goes to sleep. (Hort 1916, I 345)

Превод на руски гласи:

Растет это дерево, как уже было сказано, и у индусов, и в Аравии. Есть там, говорят, и другие деревья с цветами, похожими на левкой, только без запаха и величиной вчетверо больше фиалки. Есть другое дерево со множеством листочков, как у розы. *Ночью они складываются, с восходом солнца начинают раскрываться* и в полдень окончательно развертываются; с наступлением вечера опять постепенно сжимаются и ночью *складываются*. Местные жители говорят, что дерево засыпает. (Сергеенко 1951, 139)

У наредној потврди изведеница делује на језичку тршчане фруле. С намером да пружи савет у вези примене трске, Теофраст казује како се то дрво обрађивало и од њега добијала фрула у старо време, односно пре времена Антигенида, славног свирача на фрули, који је живео у време Александра Македонског¹⁶⁶, што значи да је био и Теофрастов савременик. О томе каже следеће, Hist.Plant.4.11.4:

Τὴν δὲ τομὴν [καλάμου] ὠραίαν εἶναι πρὸς Ἀντιγενίδου μὲν, ἥνικ' ἦϋλουν ἀπλάστως, ὑπ' Ἄρκτουρον Βοηδρομιῶνος μηνός· τὸν γὰρ οὕτω τμηθέντα συχνοῖς μὲν ἔτεσιν ὕστερον γίνεσθαι χρήσιμον καὶ προκαταυλήσεως δεῖσθαι πολλῆς, **συμμύειν δὲ τὸ στόμα τῶν γλωττῶν**, ὃ πρὸς τὴν διακτηρίαν εἶναι χρήσιμον.

До времена свирача Антигенида, сматрало се да је погодно време за сечење (трске) период арктура у месецу боедромиону (средина септембра). До тада се наиме свирало/дувало у необрађене цевке/цевчице. Јер тад одсечена трска, иако је тек много година касније постајала употребљива (као инструмент) и изискивала претходно увежбавање, ипак *прорез/писак на језичцима се затвара*, што је згодно за извођење (свирања).

¹⁶⁶ Антигенид је био пореклом из Тебе, син Сатиров или бога Дионисија. Прославио се као изузетан виртуоз на фрули, а уз то се бавио и песништвом. Једна његова ћерка звала се Мело (уп. мелодија).

Превод на енглески гласи:

Till the time of Antigenidas, before which men played the pipe in the simple style, they say that the proper season for cutting the reeds was the month Boëdromion about the rising of Arcturus ; for, although the reed so cut did not become fit for use for many years after and needed a great deal of preliminary playing upon, yet *the opening of the reed-tounges is well closed*, which is a good thing for the purpose of accompaniment. (Hort 1916, I 371)

Превод на руски гласи:

До Антигенида, пока игра на свирелях была безыскусственной, считалось, что тростник пора резать около восхода Арктура в месяце Боедромионе. Тростником, срезанным в это время, можно пользоваться несколько лет спустя, после многочисленных предварительных упражнений, в результате которых *щель «языка» смыкалась*: обстоятельство, помогающее игре. (Сергеенко 1951, 149)

Овај занимљив пример у којем је употребљена изведеница придоноси богаћењу слике о спектру објеката на којима она делује. Иако је писак на фрули нови објекат на којем упознајемо деловање глагола, механизам његове радње идентичан је претходним потврдама, а и објекат је из биљног света. Писак је овалног облика, подлеже отварању и затварању, његови зидови су обли, покрети које остварује су природ(и)ни, покрети стабљике трске. Употребљена је изведеница $\sigma\mu\mu\acute{\omega}$ и не основни глагол $\mu\acute{\omega}$ зато што се приликом остваривања радње $\sigma\mu\mu\acute{\omega}$ у кретању налазе обе странице објекта, језичци. Језичци се у ствари угибају.

У преводу на руски језик употребљен је глагол *смыкаться* с којим смо се већ срели у преводу места из „Илијаде“ где је реч о склапању очију (поглавље $\mu\acute{\omega}$), и где смо изнели могућност етимолошке везе између грчког глагола и прасловенског **тѣк-* / **тук-* „макнути, мицати“.

У истом делу Историја биљака Теофраст описује дрво врбе и винове лозе, која су се због доброг *συμμύειν* употребљавала за израду бојних штитова, Hist.Plant.5.3.4:

Θερμὸν δὲ καὶ κηττὸς καὶ δάφνη καὶ ὅλως ἐξ ὧν τὰ πυρεῖα γίνεται· Μενέστωρ δὲ φησι καὶ συκάμινον. ψυχρότατα δὲ τὰ ἔνυδρα καὶ ὑδατώδη. καὶ γλίσχρα δὲ τὰ **ἰτέϊνα καὶ ἀμπέλινα**, δι' ὃ καὶ τὰς ἀσπίδας ἐκ τούτων ποιοῦσι· **συμμύει** γὰρ **πληγέντα**· κουφότερον δὲ τὸ τῆς ἰτέας, μανότερον γάρ, δι' ὃ καὶ τούτῳ μᾶλλον χρῶνται.

Топло дрво је бршљан, ловор и уопште сва она која служе за потпалу. Извесни Менестор овима прибраја и дуд. Најхладније врсте дрвећа су оне која расту у води и оне која садрже знатније количине воде. *Дрво врбе и винове лозе* је жилаво и због тога се од њих израђују штитови. Наиме, пробушена од ударца *затварају се*. Дрво врбе је пак лаганије јер има ређу текстуру, због чега се радије употребљава.

Превод на енглески гласи:

Ivy and bay are also hot woods, and so in general are those used for making fire-sticks ; and Menestor adds the wood of mulberry. The coldest woods are those which grow in water and are of succulent character. *The wood again of willow and vine is tough ; wherefore men make their shields of these woods ; for they close up again after a blow ; but that of the willow is lighter, since it is of less compact texture ; wherefore they use this for choice.* (Hort 1916, I 435)

Превод на руски гласи:

Горячо дерево также у плюща, лавра и вообще у тех деревьев, из которых делают приборы для добывания огня. Менестор называет еще шелковицу. Холоднее всего деревья, которые растут в воде и много ее содержат. У ивы и виноградной лозы древесина вязкая, почему из нее и делают щиты: *отверстия* в этих щитах, нанесенные оружием, снова *затягиваются*. Ива легче, потому что она рыхлее поэтому ею больше ползуются. (Сергеенко 1951, 173-4)

Реченица *συμμύει πληγέντα* саопштава да је штит начињен од врбовог прућа или винове лозе не само отпоран на ударце бојног оружја, већ ако се и догоди да буде пробијен, пробушен, врба и винова лоза имају толико жи(ла)ва

стабла да су способна иако прекинута, покидана, изнова да се рашире и сама затворе насталу рупу, без људске интервенције.

Значење „скупљати се“

У наредној потврди описује се понашање одсечених дебала приликом њихове обраде пилењем и цепањем, а у односу на количину воде, односно влаге коју садрже по својој природној грађи, Thphr.Hist.Plant.5.6.3:

Εὐπριστα δὲ καὶ εὐσχιστα τὰ ἐνικμότερα τῶν πάμπαν ξηρῶν· τὰ μὲν γὰρ παύονται, τὰ δὲ ἴστανται· **τὰ δὲ χλωρὰ λίαν συμμύει** καὶ ἐνέχεται ἐν τοῖς ὀδοῦσι τὰ πρίσματα καὶ ἐμπλάττει, δι' ὃ καὶ παραλλάττουσιν ἀλλήλων τοὺς ὀδόντας ἵνα ἐξάγηται.

Влажна дебла лакше се пилају и цепају од потпуно сувих. Јер влажна стоје у месту док сува беже. С друге стране, *дебла свеже одсечена скупљају се* (док се пилају) тако да се опилци задржавају на зупцима пиле и забадају у њих. Због тога се зупци неједнако назубљују, да би се пиљевина стресала с њих.

Превод на енглески гласи:

Woods which have a fair amount of moisture in them are easier to saw or split than those which are altogether dry : for the latter give, while the former resist. *Wood which is too green closes up again when sawn*, and the sawdust catches in the saw's teeth and clogs them ; wherefore the teeth of the saw are set alternate ways, to get rid of the sawdust. (Hort 1916, I 453-5)

Превод на руски гласи:

Сыроватое дерево пилится и колется лучше, чем совсем высохшее: первое поддается, другое сопротивляется. *Совсем свежее дерево зажимает пилу*; опилки застревают в ее зубьях и засоряют их; чтобы они высыпались, приходится пилу разводить. (Сергеенко 1951, 181)

У овој потврди изведеница делује на деблу дрвета. Док се пила, свеже одсечено дрво, будући живи организам, по својој природној инерцији тежи да

састави у почетну целину своја два управо растављена дела. Тај покрет саопштава изведеница *συμμύω*.

Овај природни механизам идентичан је затварању писка на фрули у мери у којој се радње скупљања одигравају спонтано. И овде је реч о радњи склапања, затварања.

Једна Аристотелова потврда тумачи настанак именице „лук“, Prob.925a.27д.:

Διὰ τί τὸ κρόμμυον μόνον οὕτως περιττῶς δάκνει τὸ ὀφθαλμῷ (διὸ καὶ τοῦνομά φασι τοῦτ' ἔχειν αὐτό, ὡς τὴν κόρην ποιεῖν συμμύειν), ἢ δὲ ὀρίγανος οὐ, οὐδ' ἄλλα δριμέα ὄντα;

Зашто само од лука толико обилно сузе очи (због чега је, кажу, и назван *κρόττυον*, јер чини да се зеница, *kórē*, скупља, *sym-mýein*), а од оригана не, нити од друге јаке биљке оштрог мириса?

По Аристотелу, именица *κρόμμυον*¹⁶⁷ у својој основи носи глагол *μύω*, добивши назвање по реакцији коју ствара код човека. Док се чисти, лук изазива избијање очне течности, сузе, тиме утичући на нагонско скупљање зеница. По том тумачењу лук би био биљка која изазива скупљање зеница. Док се чисти, *ποιεῖ συμμύειν τὰς κόρας*. Етимологија коју Аристотел наводи је, као и већина античких етимологија, произвољна и нетачна. Грчки назив за црни лук (*Alium sera*) не може се одвојити од средњеирског *srīm* ‘бели лук’, англосаксонског *hramsan* (pl.) ‘медвеђи лук, сремуш’, литванског *kermúšė*, руског черемшá, српског ср(иј)емуш исто. Посреди је још праиндоевропски фитоним (в. Frisk 1960, II 23–24; Chantraine 586, Beekes 782–783, који сумња да фитоним није у индоевропском домаћа реч већ стара позајмљеница из непознатог извора). У

¹⁶⁷ У савременом грчком језику: *κρομμύδι*, *κρεμμύδι*.

сваком случају, нема ничег заједничког са κόρη 'зеница', што је метафорична примена речи κόρη 'девојка' < κόρη̄, нити са μύω.

У Платоновој Држави Глаукон у разговору са Сократом излаже своје мишљење, по којем астрономија представља науку која усмерава душу да пружа поглед нагоре. Сократ не дели Глауконово мишљење и одговара му речима, Pl.R.529b:

ἐγὼ γὰρ αὖ οὐ δύναμαι ἄλλο τι νομίσαι ἄνω ποιοῦν ψυχὴν βλέπειν μάθημα ἢ ἐκεῖνο ὃ ἂν περὶ τὸ ὄν τε ἢ καὶ τὸ ἀόρατον, ἐάν τε τις ἄνω κεχηνῶς ἢ κάτω συμμεμικῶς τῶν αἰσθητῶν τι ἐπιχειρῆι μαθάνειν, οὔτε μαθεῖν ἂν ποτέ φημι αὐτόν ἐπιστήμην γὰρ οὐδὲν ἔχειν τῶν τοιούτων οὔτε ἄνω ἀλλὰ κάτω αὐτοῦ βλέπειν τὴν ψυχὴν, κἂν ἐξ ὑπτίας νέων ἐν γῆ ἢ ἐν θαλάττῃ μαθάνη.

Наиме, не могу да помислим да нека друга наука усмерава душу да гледа горе, осим оне која би говорила о бићу и невидљивом. И ако би неко покушавао да научи нешто о опажајним стварима *зијајући увис или шкиљећи надоле*, никад не бих рекао да је тај научио знање – јер ништа нема од знања у опажајима – нити бих рекао да његова душа гледа нагоре већ управо надоле, макар тај проучавао на леђима бродећи, било на земљи, било у мору.

Превод на српски гласи:

Ipak, ja ne mogu prihvatiti da neka druga nauka podstiče dušu da gleda gore, osim nauke o biću i nevidljivom. Pa ako bi neko pokušavao da nešto nauči o čulnim stvarima, *buljeći gore ili zureći dole*, ja ne bih nikada rekao da će taj nešto naučiti – jer o takvim stvarima nema nikakve nauke – niti bih rekao da njegova duša gleda gore. Naprotiv, rekao bih da njegova duša gleda dole, makar on proučavao plivajući na leđima ili ležeći na zemlji. (Vilhar/Pavlović 2005, 181)

Један превод на енглески гласи:

... but, in my opinion, that knowledge only which is of being and of the unseen can make the soul look upwards, and whether a man *gapes at the heavens or blinks on the ground*, seeking to learn some particular of sense, I would deny that he can learn, for nothing of that sort is matter of science; his soul is looking downwards, not upwards, whether his way to knowledge is by water or by land, whether he floats, or only lies on his back. (Jowett 1892, VII 274)

Други превод на енглески гласи:

For I, for my part, am unable to suppose that any other study turns the soul's gaze upward than that which deals with being and the invisible. But if anyone tries to learn about the things of sense, whether *gaping up or blinking down*, I would never say that he really learns—for nothing of the kind admits of true knowledge—nor would I say that his soul looks up, but down, even though he study floating on his back on sea or land." (Shorey 1969)

Један превод на француски гласи:

Pour moi, je ne puis reconnaître d'autre science qui fasse regarder l'âme en haut que celle qui a pour objet ce qui est et ce qu'on ne voit pas, que l'on acquière cette science en regardant en haut, *la bouche béante, ou en baissant la tête et clignant les yeux* ; tandis que si quelqu'un regarde en haut, *la bouche béante*, pour apprendre quelque chose de sensible, je nie même qu'il apprenne quelque chose, parce que rien de sensible n'est objet de science, et je soutiens que de cette manière son âme ne regarde point en haut, mais en bas, fût-il couché à la renverse sur la terre ou sur la mer. (Cousin 1834)

Други превод на француски гласи:

... mais je ne puis reconnaître d'autre science qui fasse regarder en haut que celle qui a pour objet l'être et l'invisible; et si quelqu'un tente d'étudier une chose sensible en regardant en haut, *bouche béante, ou en bas, bouche close*, l'affirme qu'il n'apprendra jamais - car la science ne comporte rien de sensible - et que son âme ne regarde pas en haut mais en bas, étudiât-il couché à la renverse sur terre ou flottant sur le dos en mer! (Vaccou 1996)

Чини се да изведеница у виду партиципа овде стоји уз значењски јој опозитни комплементарни партицип *κεχηνώς*, исказајући тако два крајња стања објек(а)та у погледу отворености односно затворености. Глаголи *χαίνω* и *σπινύω* овде делују апсолутно јер објекат није наведен ни за један од њих. У наведеним преводима запажа се колебање око идентификације објекта на којем они делују. У Џоветовом преводу на енглески очи су схваћене као објекат оба глагола, и уз пропратне прилоге *ἄνω* и *κάτω* добијена су значења *gape* „зурити/пиљити/буљити/бленути“ увис односно у небо, и *blink* „жмиркати,

мигати“ према доле односно главе погнуте ка земљи. И у Шоријевом преводу на енглески очи су схваћене као објекат оба грчка глагола и у њему фигурирају исти енглески глаголи. У Кузеновом (Cousin) преводу на француски постоји комбинација објеката: ту су као објекат глагола χαίνω схваћена уста, која су широм отворена, зевају, *la bouche béante*, док глагол σιμύω делује на очима које мигају, жмире, *clignant les yeux*. У Бакуовом преводу на француски (Вассоу) објекат је јединствен, уста, и она су широм отворена односно затворена, *bouche béante, bouche close*. Коначно, у Вилхар-Павловићевом преводу објекат је такође јединствен, то су очи, у том погледу изједначавајући се са Шоријевим схватањем, али су ту и радње два грчка глагола схваћене као синонимне: *buljeći gore ili zureći dole*. Овде одмах можемо рећи да није реч о синонимима. Глагол σιμύω не бележи значење „зурити“ и његове употребе искључују овакво тумачење значења, напротив. Уз то, да је у оригиналном тексту реч о контрастном обрту у погледу простора а истој радњи, широм отвореним очима док се поглед пружа ка горе или доле, из обрта на грчком требало би да изостаје партицип σιμμεμικώς, односно да стоји само ἄνω κεχηνώς ἢ κάτω, евентуално κεχηνώς ἄνω ἢ κάτω. Но, и у том случају би се отворило питање очију као објекта на којем делује глагол χαίνω. У потврдама које наводи Лидл/Скотов речник нема деловања овог глагола на очима (ΛΣΙ 2001, IV s.v.).

Колебање око идентификације објекта, како проистиче, креће се на линији: очи – уста. Како обрађене потврде глагола σιμύω, као и μύω, сведоче о њиховом деловању на очима и устима, колебање није неочекивано. Оваквој непрозирној ситуацији доприноси и текстура филозофског дијалога која не мали број пута уме бити вишезначна.

За употребу изведенице σιμύω у Полибијевим Историјама P1b.30.32.8 и у грчком и у енглеском издању Лидл/Скотовог речника стоји да се ово значење

ослања на значење глагола у претходној потврди, Платонова Држава 529b, „склопљене усне“, одакле задобија значење „ћутати“. У енглеском издању ово мишљење је ограђено и речју „вероватно“. За значење „ћутати“ иначе, речници не наводе ниједну другу потврду. Цитат из Полибијевих Историја гласи:

ή δὲ σύγκλητος διακούσασα τῶν πρεσβευτῶν, ἀκολούθως ταῖς ἐντολαῖς διαλεγομένων, καὶ δυσχρηστοῦσα διὰ τὸ πανταχόθεν ἐξελέγχεσθαι· τό τε γὰρ κρίνειν οὐκ ἐνόμιζεν αὐτῇ καθήκειν, τό τε χωρὶς κρίσεως ἀπολύειν τοὺς ἄνδρας πρόδηλον ἔχειν ἐδόκει τὸν ὄλεθρον τοῖς φίλοις αὐτῶν· διόπερ ἀναγκαζομένη καὶ βουλομένη παρελέσθαι καθόλου τὴν ἐλπίδα τῶν πολλῶν ὑπὲρ τῆς τῶν κατεχομένων σωτηρίας, **ἵνα συμμύσαντες πειθαρχῶσιν** ἐν μὲν Ἀχαΐᾳ τοῖς περὶ τὸν Καλλικράτην, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις πολιτεύμασι τοῖς δοκοῦσιν εἶναι Ρωμαίων, ἔγραψαν ἀπόκρισιν τοιαύτην, ὅτι ἡμεῖς οὐχ ὑπολαμβάνομεν συμφέρειν (οὔτε τοῖς Ρωμαίοις) οὔτε τοῖς ὑμετέροις δήμοις τούτους τοὺς ἄνδρας ἐπανελθεῖν εἰς οἶκον.

А сенат саслушавши посланике, који су водили преговоре следећи дата им упутства, није знао шта му је чинити јер су му са свих страна стизали приговори. И није сматрао да је његова дужност да он сам пресуди, а чинило му се да отпуштање људи без пресуде значи јасну пропаст његових римских пријатеља. Стога, примораван (да донесе неку одлуку) а желећи да посве лиши наде многе да ће притворени људи бити спашени, да би у Ахаји заћутавши (тј. без роптања) слушали Каликратове људе, а у осталим градовима оне који су важали за римске присталице, срочили су следећи одговор: „Сматрамо да није на корист (ни Римљанима) ни вашим народима да се ови људи врате кући“.

Превод на српски гласи:

Саслушавши посланике који су говорили у складу са својим упутствима, Сенат се нашао у незгодној ситуацији јер му се са свих страна приговарало. У овом тренутку је сматрао да није његова дужност да донесе пресуду, али да људе пусти без суђења, то је значило сигурну пропаст за римске пријатеље. Притиснути околностима и желећи да једном заувек народ лише наде да ће се притворени људи спасти, што ће Ахајцима *затворити уста* и натерати их да слушају Каликрата, а по осталим градовима римске присталице, сенатори су дали следећи одговор: „Сматрамо да није на корист ни Римљанима ни вашим народима да се ови људи врате кући“. (Рицл 1988, II 435)

Превод на енглески гласи:

The Senate recognised that the tone of the embassy was in conformity with its own injunctions, but still felt embarrassed how to act. Both courses were open to objection. To judge the case of the men was, it thought, not a task it ought to undertake; and to release them without any trial at all evidently involved ruin to the friends of Rome. In this strait the Senate, wishing to take all hope from the Achaean people of the restitution of the men who were detained, in order that *they might obey without a murmur* Callicrates in Achaia, and in the other states those who sided with Rome, wrote the following answer: "We do not consider it advisable either for ourselves or for your nationalities that these men should return home." (Shuckburgh 1889)

У овој потврди изведеница делује, како се јасно закључује, на устима. Реч је о затварању уста, ућуткивању Ахајаца и појединих осталих Грка ради послушања Каликрату. Партицип *συμψύσαντες* делује у апсолутном виду означавајући склапање усана. Тај пак садржај у исти мах производи јак ефекат који избија у први план и на њему је, сва је прилика, нагласак у овој употреби, а то је ћутање као изостанак приговора. Следи да апсолутна употреба глагола *συμψύω* носи значење затворених уста.

Овако би отприлике изгледао преглед употреба изведенице *συμψύω* у грчком језику. Како се може приметити, изведеница је остваривала своје значење на видљивом плану – на биљном, животињском и људском свету. Следом, што се и очекивало, на органском свету. По томе њена употреба иде у корак са употребом основног глагола. За разлику од њега, изведеница не бележи деловање на пренесеном плану.¹⁶⁸

¹⁶⁸ У српском језику постоји глагол „сажимати“ чије значење гласи „стиснути, скупити у мањи обим“ (РСХЈ 1973, V s.v.), за чије значење бисмо рекли да је сразмерно блиско радњи коју разматрамо. Ипак, овај глагол није реализовао своје значење на природном свету.

3.2.2.3.1. Изведеница ἐπισυμμύω

У наредној потврди биће представљена изведеница ἐπισυμμύω. На њу наилазимо у првој књизи Теофрастовог дела De Causis Plantarum. Пасус у којем се сусреће глагол описује два годишња периода погодна за сетву, пролеће и јесен. Сагледавају се предности пролећних и јесењих усева, Caus.Plant.1.6.3:

εὐλογοὶ δὲ καὶ αἱ ὥραι μᾶλλον δὲ ἴσως ἀναγκαῖαι, καθ' ἃς καὶ ὅλως ἐπιβλαστήσεις γίνονται μετόπωρόν τε καὶ ἔαρ καὶ κυνὸς ἐπιτολή· δεῖ γὰρ ὀργῶντα φέρειν. παραπλήσιοι δὲ καὶ οἱ λόγοι καὶ περὶ ἐκάστης οἴπερ καὶ περὶ τῆς φυτείας. οἱ μὲν γὰρ τὴν ἐαρινὴν ἐπαινοῦσιν ἐπ' ἰσημερίαις ἔτι κυόντων· ἅμα γὰρ τῇ ἐγκυήσει καὶ βλαστήσει καὶ ὁ φλοιὸς ἐπιφύεται καὶ περιλαμβάνει. οἱ δὲ περὶ τὴν ἐπ' ἀρκτούρω· **παραχρῆμα** μὲν γὰρ οἶον **ρίζοῦται καὶ** οἶον **ἐπισυμμύει**, προσφυῆς δὲ γενομένη πρὸς τὸ ἔαρ ἀθρόον ἀποδίδωσι τὴν βλάστην ἀπὸ ἰσχυροτέρας ἀρχῆς.

А погодна времена, тачније можда и неопходна, у којима се уопште одвија даљи раст су јесен, пролеће и време изласка пасје звезде.¹⁶⁹ Наиме, биљке треба да дају плодове када набрекну од сокова. Слични разлози важе за свако то доба као и за само сађење биљака. Што се тиче погодног времена, једни хвале пролеће због пролећне равнoдневнице, када су усеви још увек у повоју, зато што се заједно са клијањем и ницањем формира и кора која обавија стабло. Други пак хвале период арктура (срeдину септембра) јер тада како (биљка) *пушта свој корен* тако *се одмах потом и затвара*, а учврстивши се растом на пролеће пушта обилне изданке из јаче подлоге.

За хапаксну изведеницу ἐπισυμμύω на овом месту код Теофраста LSJ даје превод *close up*. Како *συμμύω* Теофраст употребљава у истом делу о дневно-ноћном отварању и затварању биљака (в. горе), овде као да је реч о њиховом затварању пред „зимски сан“, тј. прекиду раста до почетка новог вегетационог периода, а ἐπι- се најпре може схватити временски, да се одмах пошто пусте корење и „затварају“.

¹⁶⁹ У питању је звезда Сиријус, која се појављује у време највећих летњих врућина.

3.2.2.4. Изведеница ὑπομύω

За изведеницу ὑπομύω Лидл/Скот наводи једну потврду, у којој се она налази у партиципу перфекта. Делује уз индиректан објекат, очи, ὄμματα.

Сходни одељак налази се у спису ретора Алкифрона, из чије смо збирке писама намењених пријатељима већ цитирали. Реч је о истом писму које Аутоклет упућује Хетојмаристу (Αὐτόκλητος Ἐτομαρίστῳ), 3.19.8.3 (по TLG):

Ζηνοκράτης δὲ ὁ Ἐπικούρειος τὴν ψάλτριαν ὡς αὐτὸν ἐνηγκαλίζετο τακερὸν καὶ ὑγρὸν προσβλέπων ὑπομεμυκῶσι τοῖς ὄμμασι, λέγων τοῦτο εἶναι τὸ τῆς σαρκὸς ἀόχλητον καὶ τὴν καταπύκνωσιν τοῦ ἡδομένου.

Зенократ Епикурејац грлио је у наручју свирачицу харпе, гледајући је *полузатворених очију*, сам се топећи и сав разнежен. Говорио је да то представља умирење тела (телесних жеља) и пуноћу уживања.

Превод на енглески гласи:

Zenocrates the Epicurean took the girl who played the harp in his arms, looking at her wantonly and lasciviously with *half-shut eyes*, declaring that this quieted the desires of the flesh, and was the perfection of enjoyment. (Athenian Society 1896)

О изведеници ὑπομύω закључујемо, с обзиром да се сусреће само у једној потврди, да у њој проверб ὑπο- ублажава значење основног глагола, уп. LSJ s.v. ὑπο- „F. in Composition: ... II. denoting what is in small degree or gradual, somewhat, a little, as in ὑποκινέω (move softly or lightly)“.

3.2.2.5. Изведеница ἀναμύω

Изведеница ἀναμύω забележена је само на једном месту и то не у текстуалној употреби већ у оквиру Хесихијевог речника у виду леме:

ἀναμύειν· ἀναβλέπειν

Ту дакле стоји да се њено значење изједначава са значењем глагола ἀναβλέπω (alpha.4448.1; LSJ: AB 391, Hsch.), „гледати очима према горе“, следом „имати очи отворене“. Тако представља општи опозит значењу и основног глагола и његових изведеница ἐπιμύω и ὑπομύω. На значење супротног смера утицао је предлог ἀνά „горе, према горе“. Изведеница је вероватно задобила своје значење преко корака „очи које су затворене управити увис“. У Лидл/Скоту стоји да је њен опозит изведеница συμμύω. Треба ипак бити уздржан према тумачењу које даје Хесихије, с обзиром на то да је реч хапакс посведочена ван контекста.

3.3.

Закључак о изворној семантици глагола $\mu\acute{\upsilon}\omega$ и могућој мотивацији именица $\mu\acute{\upsilon}\sigma\tau\eta\varsigma, \mu\upsilon\sigma\tau\acute{\eta}\rho\iota\omicron\nu$

Закључак проистекао из анализе значења глагола $\mu\acute{\upsilon}\omega$ и његових превербалних изведеница гласи да он у себи носи општу семантику спонтаног затварања отвора на телима живих организама: човека, животиње или биљке означавајући покрет ка себи. Све изведенице јасно ослањају своја значења на основни глагол и нема непрозирних семантичких отклона. Тамо где је и реализовано ново значење, оно се прозирно изводи из основног.

За затварање које долази споља, са објектима као што су врата, прозор, ковчег, кутија, књига, грчки има други глагол, $\kappa\lambda\acute{\epsilon}\iota\omega$, чије основно значење гласи „закључати“, с обзиром да представља деноминалну изведеницу од именице $\kappa\lambda\acute{\epsilon}\iota\varsigma < \kappa\lambda\eta\acute{\iota}\varsigma$ „кључ“). Ако се упркос формалним тешкоћама у приказу глагола $\mu\upsilon\acute{\epsilon}\omega, \mu\upsilon\acute{\epsilon}\omicron\mu\alpha\iota$ и његових изведеница $\mu\acute{\upsilon}\eta\sigma\iota\varsigma, \mu\acute{\upsilon}\sigma\tau\eta\varsigma, \mu\upsilon\sigma\tau\acute{\eta}\rho\iota\omicron\nu$ пође од неке од апсолутних употреба глагола $\mu\acute{\upsilon}\omega$, то најпре може бити она која је далеко најбоље посведочена, са подразумеваним субјектом/објектом „очни капци, очи“, дакле „жмурети“. То би ишло у прилог тумачењу по којем изведеница $\mu\acute{\upsilon}\sigma\tau\eta\varsigma$ стоји у опозицији према називу посвећеника вишег ступња $\acute{\epsilon}\pi\acute{o}\pi\tau\eta\varsigma$, посведоченог не само у Елеусини већ, епиграфски, и на Самотраци. Разлика се могла заснивати на фазама обреда посвећења, од којих се једна одвијала у потпуном мраку на тај начин симболизујући смрт, силазак у доњи свет. Следећа фаза представљала би откривење божанских тајни у пуној светлости ($\acute{\epsilon}\lambda\lambda\alpha\mu\psi\iota\varsigma$). Исту опозицију би у мистеријском контексту изражавали парови $\mu\upsilon\sigma\tau\acute{\eta}\rho\iota\omicron\nu$ и $\lambda\acute{o}\gamma\omicron\varsigma$ и Аристотелово $\mu\alpha\theta\epsilon\acute{\iota}\nu : \mu\alpha\theta\epsilon\acute{\iota}\nu$. Односно, након патње у адској тами посвећенику бива расветљена свештена повест и он постаје судеоник тајног знања. У сваком случају, семантика глагола $\mu\acute{\upsilon}\omega$ и његових

изведеница има само на својој маргини затварање усана и ћутање, што нас одвраћа од претпоставке да су називи μύστης и μυστήριον у вези са обавезом ћутања која је обавезивала све посвећенике у мистерије.

С друге стране, евентуална превага значења затварања очију, жмурења, једнако не може бити поуздана. То значи да и друга тумачења долазе у обзир, у вези или не са μύω. Тако, и након ове подробне анализе, порекло термина μυστήριον остаје за нас оно што и сам термин означава, мистерија.

4.

Судбина грчких мистеријских термина у хришћанској употреби

4.0.

Реч Климента Александријског

Као термини паганског култа, ὄργια, τελεταί и μυστήρια попримају код хришћанских писаца негативну конотацију. За илустрацију тога новог става може се узети Протрептик Климента Александријског, писан око 195. године. У другом поглављу обраћеник Климент се обара на паганске мистеријске култове које је, као рођени паганин, добро познавао, а у неке од мистерија вероватно био и посвећен, те подаци које он даје, премда могу бити пристрасно искривљени, остају драгоцен извор за познавање тих култова. Између осталог, пише (Protr.2.13):

Καί μοι δοκεῖ τὰ ὄργια καὶ τὰ μυστήρια δεῖν ἐτυμολογεῖν, τὰ μὲν ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς Διουῆς τῆς πρὸς Δία γεγενημένης, τὰ δὲ ἀπὸ τοῦ μύσου τοῦ συμβεβηκότος περὶ τὸν Διόνυσον· εἰ δὲ καὶ ἀπὸ Μυοῦντός τινος Ἀπτικοῦ, ὃν ἐν κυνηγίᾳ διαφθαρῆναι Ἀπολλόδωρος λέγει, οὐ φθόνος· ὑμῶν δεδόξασται τὰ μυστήρια ἐπιτυμβίῳ τιμῇ. Πάρεστι δὲ καὶ ἄλλως μυθήριά σοι νοεῖν ἀντιστοιχούντων τῶν γραμμάτων τὰ μυστήρια· θηρεύουσι γὰρ εἰ καὶ ἄλλοι τινές, ἀτὰρ δὴ καὶ οἱ μῦθοι οἱ τοιοῦδε Θρακῶν τοὺς βαρβαρικωτάτους, Φρυγῶν τοὺς ἀνοητοτάτους, Ἑλλήνων τοὺς δεισιδαίμονας. Ὅλοιτο οὖν ὁ τῆσδε ἄρχας τῆς ἀπάτης ἀνθρώποις, εἴτε ὁ Δάρδανος, ὁ Μητρὸς θεῶν καταδείξας τὰ μυστήρια, εἴτε Ἡετίων, ὁ τὰ Σαμοθράκων ὄργια καὶ τελετὰς ὑποστησάμενος, εἴτε ὁ Φρυξ ἐκεῖνος ὁ Μίδας, ὁ παρὰ τοῦ Ὀδρύσου μαθὼν, ἔπειτα διαδοὺς τοῖς ὑποτεταγμένοις ἔντεχνον ἀπάτην. Οὐ γάρ με ὁ Κύπριος ὁ νησιώτης Κινύρας παραπέισαι ποτ' ἄν, τὰ περὶ τὴν Ἀφροδίτην μαχλῶντα ὄργια ἐκ νυκτὸς ἡμέρα παραδοῦναι τολμήσας, φιλοτιμούμενος θειάσαι πόρνην πολίτιδα.

У преводу:

Мислим да називе ὄργια и μυστήρια треба етимолошки тумачити први из ὀργή, по гневу који је Деја (Деметра) осетила према Зевсу, други из μύσος, по сагрешењу према Дионису; а ако си склонији тумачењу да су мистерије назване

по Атињанину Миунту, који је, према Аполодору, страдао у лову, немам ништа против: онда је то што славите заправо погребни обред. Можеш и друкчије *μυστήρια* схватити као *μυθήρια*, будући да се слова подударaju; јер ако икоји други, управо такви митови опчињавају највеће варваре међу Трачанима, најглупље међу Фригијцима, празноверне међу Хеленима. Нека је проклет зачетник такве обмане људског рода, био то Дардан, који је обзнанио мистерије Мајке богова, или Еетион, који је установио мистеријске обреде (*ἄργυια καὶ τελετὰς*) на Самотраци, или онај Фригијац Мида, који је смишљену превару научио од Одриса а затим пренео својим поданицима. Неће ме придобити ни острвљанин са Кипра Кинира, који се усудио да Афродитине раскалашне оргије из ноћне таме изнесе на светлост дана, проглашавајући из честољубља домаћу блудницу богињом.

Климентов презир се на овом месту са паганских митова и обреда преноси на речи којима се они означавају, како то сведоче етимологије термина *μυστήρια* и *ἄργυια* које он нуди, било да је сам њихов аутор, било да их је однекуд преузео. Мало раније (2.12) поистовећује змију која је симбол бакхичких оргија (*σημεῖον ἄργύων βακχικῶν ὄφεις*) са старозаветном змијом која је преварила Еву и тако унела грех у свет. О истом Дионисовом симболу говори нешто даље (2.22) другим речима: *δράκων, ἄργυιον Διονύσου Βασσάρου*. Иако необична, употреба речи *ἄργυιον* у једнини одговара множини *ἄργυια* која у Теоокритовим „Баханткињама“ означава збир свештених утвари у Дионисовим мистеријама (в. горе 2.1); змија је била само једна од њих.

Ипак тај негативан став према овим терминима није превладао. Хришћански аутори, укључујући и самог Климента на другим местима,¹⁷⁰ нису их одбацили као прокажене, већ су их, пре свега *μυστήριον* са његовом породицом (*μυέω, μύστης*) и *τελετή*, само изузетно и *ἄργυια*, употребили да означе свете тајне нове вере.

¹⁷⁰ У Prot.8.80 изразом „*σοφίας μυστήρια καὶ ῥήσεις*“ уводи Соломонове изреке, а у 9.111 Христово оваплоћење којим су људи ослобођени прародитељског греха назива „божанском мистеријом“ (*μυστήριον θεῖον*).

4.1.

Термин τελετή

Термин је и у хришћанској литератури добро заступљен. И овде доминира његово значење свештене радње, указујући на њен структурни образац. Поред употребе у општем значењу, односи се и на конкретан свештени чин, којем сам термин не даје именовање. За именовање послужиће сходне допуне.

Свештене службе уопште

Климент у спису Стромата износи своје мишљење да се богослужења одвијају ноћу зато што је тада душа смирена од спољних опажаја, окренута к себи и разборитија, Strom.4.22. (M.8.1349B):

Ἐπειδὴ τὴν κἀδε ἡ ψυχὴ πεπαυμένη τῶν αἰσθήσεων συννεύει πρὸς αὐτὴν καὶ μᾶλλον μετέχει τῆς φρονήσεως. διὰ ταῦτ' οὖν καὶ αἱ **τελεταὶ** γίνονται νυκτὸς μάλιστα, σημαίνουσαι τὴν ἐν νυκτὶ τῆς ψυχῆς συστολὴν ἀπὸ τοῦ σώματος.

Мало даље, једнако је реч о свештеним службама уопште, 5.3. (5.4. у: TLG) (M.9.37C):

Οὐ καθαρῶ γὰρ καθαρῷ ἐφάπτεσθαι οὐ θεμιτὸν εἶναι συνεδόκει καὶ Πλάτωνι. ἐντεῦθεν αἱ προφητεῖαι οἳ τε χρησμοὶ λέγονται δι' αἰνιγμάτων καὶ αἱ **τελεταὶ** τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἀνέδην οὐ δείκνυνται, ἀλλὰ μετὰ τινῶν καθαρῶν καὶ προρρήσεων.

И Платону се чинило да није дозвољено чистоме да се дотиче онога који није чист. Стога се пророштва казују у загонеткама; и *мистерије* се не показују тек тако намерницима, већ уз претходна очишћења и упутства.

Реч је о паганским пророчиштима и паганским мистеријама.

Тако и код Јевсевија у уводној речи његове Похвале цара Константина, Eus.L.C.proem. (M.20.1317C):

λογίων δὲ χρησμοί, οὐκ ἐκ μαντείας (μᾶλλον δὲ μανίας παράφρονος) φωτὸς δ' ἐπιπνοίαις ἐνθέου προσπεφωνημένοι, τῶν **τελετῶν** ἡμῖν γενέσθωσαν διδάσκαλοι ... οἷς δὴ τὰς θεοπρεπεῖς **τελετὰς** ἱεροφαντούμενοι ᾧδέ πη θείων ὀργίων ἐφαψόμεθα.

Пророчке речи, не оне од гатања (тачније безумног лудила) већ изречене надахњивањима божанске светлости, нека нам буду учитељи у свештеним службама ... по којима служећи богодоличне *службе* овде негде ћемо се дотаћи божанских обреда.

У овом одељку пажњу привлачи обрт θείων ὀργίων. У Лампеовом речнику не постоји одредница ὄργια, коју иначе употребљавају хришћански писци, а ово место доказује да је и тај термин у хришћанству могао добити позитивну конотацију.

Потврде овог значења су бројне. Код Ареопагита на неколико места, Dion.Ar.e.h.3.3.6(M.3.432C) и 3.3.7(33B i 436B):

Τούτων οἱ μὲν ἀπερισάλπιγκτοι καθόλου τῶν ἱερῶν **τελετῶν** οὐδὲ τὰς εἰκόνας ὀρῶσιν ἀναιδῶς ἀπειπάμενοι τὴν σωτηριώδη τῆς θεογενεσίας μύησιν ... Ἡ μὲν οὖν ἐσχάτη τοῖς κατηχουμένοις ἀπονενέμηται τάξις. ... Οὐδὲ γὰρ ἴσον ὡς οἶμαι τοῦ παντελῶς ἀμυήτου καὶ τῶν θείων **τελετῶν** ἄκρως ἀκοινωνήτου τὸ μετουσίαν τινὰ τῶν ἱερωτάτων ἐσχηκός **τελεστηρίων**, ἔτι δὲ ταῖς ἐναντίαις ἢ θέλξεσιν ἢ ταραχαῖς ἐνησχημένον.

Ἐπεὶ δὲ τοῦ θείου γεγόνασιν ἔξω ναοῦ καὶ τῆς ὑπερκειμένης αὐτοῦς ἱερουργίας οἱ τῶν **τελετῶν** ἀμύητοι καὶ ἀτέλεστοι καὶ πρὸς αὐτοῖς οἱ τῆς ἱεράς ἀποστάται ζωῆς ...

И када је реч о катихуменима, 7.3.3 (557C):

Καὶ γὰρ αὕτη μὲν (sc. Catechumens' τάξις, Lampe) ἀμύητός ἐστι καθόλου πάσης ἱεράς **τελετῆς** καὶ πρὸς οὐδὲν οὐ μικρὸν οὐ μέγα τῶν ἱερώς τελουμένων ἐποπτεύειν αὐτῇ θεμιτὸν ...

И сам ред катихумена не учествује ни у једном *свештеној служби* и није му дозвољено да било које делове службе гледа, ни мале, ни велике ...

Чин крштења

Бројни су изрази у којима термин уз допуну означава чин крштења:

Chrys.Thdr.I.17: τῆς ἱεραῶς τῶν μυστηρίων τελετῆς ἀξιωθεῖς

Dion.Ar.e.h.2.3.1 (M.3.397A): τῆς ἱεραῶς τελετῆς θεογενεσίας

Dion.Ar.e.h.4.3.11 (M.3.484C):

αὐτῷ τῷ τελεσθέντι τὴν ἱερωτάτην τῆς θεογενεσίας **τελετὴν** τὴν τοῦ θεαρχικοῦ πνεύματος ἐπιφοίτησιν ἢ τοῦ μύρου δωρεῖται τελειωτικὴ χρίσις

Из ове потврде види се како је непосредно по чину крштења, „богопостајања“ следило миропомазање, означено као τελειωτικὴ у односу на крштење.

Света тајна миропомазања као друга у низу τελετῆ сусреће се у: Dion.Ar.e.h.4.1 (M.3.472D), 4.2 (M.473A), 4.3.12 (M.485A), 5.1.3 (M.504B).

Чин освештања светога мира (масла)

Поступак освећења светога мира описан је у ареопагитском спису, 2.95.16 у TLG:

Μυστήριον τελετῆς μύρου. ... τὸ μύρον ὁ ἱεράρχης λαβὼν ἐπιτίθησι τῷ θεῷ θυσιαστηρίῳ ... καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ τελουμένην εὐχὴν ἀποπληρώσας ἐν ταῖς ἀγιωτάταις τῶν ἀφιερουμένων **τελεταῖς** αὐτῷ χρῆται πρὸς πᾶσαν σχεδὸν ἱεραρχικὴν τελεσιουργίαν.

Чин причешћивања

Овај чин Јован Златоусти назива најстрашнијим, Chrys.Sac.3.4.47:

Таύτης οὖν τῆς φοικωδεστάτης **τελετῆς** τίς μὴ μαινόμενος μηδὲ ἐξεστηκὼς ὑπερφρονῆσαι δυνήσεται;

И код Синесија наилазимо на исти чин, описан као „неизрецив“, Synes.ep.58 (M.66.1404A):

εἰ δέ τις ὡς μικροπολίτιν τὴν ἐκκλησίαν ἀποσκυβαλίσει καὶ δέξεται τοὺς ἀποκηρύκτους αὐτῆς, ... ἴστω σχίσας τὴν ἐκκλησίαν, ἣν μίαν ὁ Χριστὸς εἶναι βούλεται. ὁ δὲ τοιοῦτος, εἴτε λευῖτης ἐστὶν εἴτε πρεσβύτερος εἴτε ἐπίσκοπος, ἐμβαλοῦμεν αὐτῷ δεξιάν, οὔτε ἀπὸ τῆς αὐτῆς ποτὲ σιτησόμεθα, πολλοῦ δὲ δεήσομεν κοινωνῆσαι τῆς ἀπορρήτου **τελετῆς** ...

И опет код Ареопагита, Dion.Ar.e.h.1.1 (M.3.372A):

Τῆς ἱεραῶς μυσταγωγίας τὴν τελετὴν

Односно, причешће као чин над чиновима, који је у једном тренутку назван „заједница“ и „сабрање“,¹⁷¹ Dion.Ar.e.h.3.1 (M.3.424C):

ἔστι...τελετῶν **τελετή**... ὅτου...ἐνεκα τὸ κοινὸν καὶ ταῖς ἄλλαις ἱεραρχικαῖς **τελεταῖς** ἐκκρίτως αὐτῆ...ἀνατέθειται καὶ...ἀνηγόρευται κοινωνία τε καὶ σύναξις.

На крају, термин и скупно означава сва три свештена чина – крштење, миропомазање и причешће, имајући, како каже Ареопагит, троструку силу, Dion.Ar.e.h.5.1.3 (M.3.504A i 504B):

Ἦ μὲν οὖν ἀγιωτάτη τῶν **τελετῶν** ἱερουργία πρώτην μὲν ἔχει θεοειδῆ δύναμιν τὴν ἱεράν τῶν ἀτελέστων κάθαρσιν, μέσην δὲ τὴν τῶν καθαρθέντων φωτιστικὴν μύησιν, ἐσχάτην δὲ καὶ τῶν προτέρων συγκεφαλαιωτικὴν τὴν τῶν μυηθέντων ἐν ἐπιστήμῃ τῶν οἰκείων μύησεων τελείωσιν. ... Τῆς μὲν οὖν ἀγίας τῶν **τελετῶν** ἱερουργίας ἡ τρισσὴ δύναμις.

¹⁷¹ Како се данас све чешће назива евхаристијска служба. Израз Θεία или Αγία κοινωνία преведен је на разне језике, црквенословенски *Святое причастие*, латински *Sancta Communio*, енглески *Holy Communion* итд.

4.2.

Термини *μυέω, μύησις, ἀμύητος*

„Посветити и посвећивање“

Григорије Ниски у спису *Ο ζωvоту Мојсијевом* казује како је Мојсије уводио свој народ у неку „веома божанствену“ иницијацију самом божанском силом која је и њега и народ мистагогично водила. То је подразумевало очишћење од сваке нечистоће душе и тела, кропљење, несастајање у постељи брачника одређени број дана, како би народ, опран од страсти, могао приступити Синајској гори да буде посвећен, Gr.Nyss.v.Mos.45 (M.35.929B):

Ἐν τούτῳ δὲ καὶ τινος αὐτοῖς ἀπορρητοτέρας **μύησεως** ὁ Μωϋσῆς καθηγεῖτο, αὐτῆς τῆς θείας δυνάμεως διὰ τῶν ὑπὲρ λόγον θαυμάτων τὸν τε λαὸν πάντα καὶ αὐτὸν τὸν καθηγεμόνα μυσταγωγούσης. Ἡ δὲ μυσταγωγία τοῦτον ἐπετελεῖτο τὸν τρόπον. Προεῖρητο τῷ λαῷ τῶν τε ἄλλων μολυσμάτων ἐκτὸς εἶναι πάντων, ὅσα περὶ τε σῶμα καὶ ψυχὴν καθορᾶται, καὶ περιρραντηρίοις τισὶν ἀφαγνίσασθαι, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ γάμου ἐν ῥητῷ τινὶ ἡμερῶν ἀριθμῷ καθαρεῦσαι, ὡς πασῆς ἐμπαθοῦς τε καὶ σωματικῆς διαθέσεως ἐκπλυθέντα καθαρὸν πάθους προσβῆναι τῷ ὄρει **μυηθησόμενον** (Σινὰ δὲ ἦν τὸ τοῦ ὄρους ὄνομα)

Од доступних нам потврда, ово је једина у којој се глагол налази у партиципу футура, свакако пасива и намерног значења, у функцији намерне реченице.

Ориген у спису против Келса позива свакога ко је чист не само од сваке нечисти већ и неког греха који се сматра мањим, да се одважно посвети у обред Исуса, који се предаје једино светима и чистима, Cels.3.60 (M.11.1000B):

ὅστις ἀγνὸς οὐ μόνον ἀπὸ παντὸς μύσουσ ἀλλὰ καὶ τῶν ἐλαττόνων εἶναι νομιζόμενων ἀμαρτημάτων, θαρρῶν **μυείσθω** τὰ μόνοις ἀγίοις καὶ καθαροῖς εὐλόγως παραδιδόμενα μυστήρια τῆς κατὰ Ἰησοῦν θεοσεβείας.

Код Јована Златоустог у коментару на Посланицу Јеврејима налазе се два примера употребе глагола у партиципу именичке вредности, који уз глагол οἶδα означавају посвећенике који знају о чему говоре речи-тумачења, која објашњавају верске истине, Chrys.hom.23.3 in Heb (M.12.207D):

Ἰσασιν οἱ μεμνημένοι τὰ λεγόμενα.

Они који су посвећени знају/увиђају о чему је реч.

Ἵστε οἱ μεμνημένοι τί λέγω· τάχα δὲ καὶ ἐπιγινώσκετε τὸ λεχθὲν, ...

Ви посвећени знате шта говорим; можда и препознајете реч, ...

Ова употреба изједначава се са значењем „упућених у ствар“.

„Крстити се“

Бројне потврде показују да је у хришћанском обреду глагол μυέω задобио уже усмерено значење, да означава радњу крштавања нових чланова заједнице. То је само по себи и разумљиво у мери у којој крштење представља први неопходан чин за улазак у обред.

Тако у Григоријевој беседи посвећеној управо катихуменима, будућим члановима верске заједнице, Gr.Nyss.or.catech.33 (M.45.84B):

εὐχὴ καὶ δυνάμεως θείας ἐπίκλησις ἐπὶ τοῦ ὕδατος γινομένη ζωῆς ἀρχηγὸς τοῖς **μυηθεῖσι** γίνεται

Молитва и призив(=епиклеза) божанске силе на воду живота (воду којом се крсти) водич бива *крштенима*

И у Апостолским установама, Const.Ap.7.25.7:

εἴ τις κατὰ ἄγνοιαν μεταλάβοι, τοῦτον τάχιον στοιχειώσαντες **μυήσατε**, ὅπως μὴ καταφρονητῆς ἐξέλθοι.

Ако би се ко причестио у незнању, таквог брже боље поучивши *крстите*, да се не испостави презреним.

И у Литургијском тексту који се налази у поменути \AA м Апостолским установама, Lit.ap.Const.Ap.8.8.2:

εὐξασθε ... ὅπως ὁ κύριος ἀξιῶσι αὐτοὺς [sc. τοὺς φωτιζομένους] **μυηθέντας** εἰς τὸν Χριστοῦ θάνατον, συναναστῆναι αὐτῷ καὶ μετόχους γενέσθαι τῆς βασιλείας αὐτοῦ

Помолите се ... да Господ удостоји ове (=који се просвећују) *посвећене* у свету тајну Христове смрти, да заједно са Њим васкрсну и буду учесници Царства Његовог.

Јован Златоусти у беседи на Посланицу Ефесцима каже да на литургији не смеју бити присутни, како некрштени тако и крштени који се, вероватно у неком смислу, не сматрају чистима, Chrys.hom.3.5 in Eph. (M.11.23D):

Ὡσπερ τοίνυν τῶν ἀμυήτων οὐδένα χρὴ παρεῖναι (sc. at eucharist), οὕτως οὐδὲ τῶν μεμυημένων καὶ ὄυπαρῶν.

Управо као што нико *од некрштених* не треба да присуствује евхаристијској служби, исто важи за *крштене* а нечисте.

Οἱ μυηθέντες, οἱ μεμυημένοι „крштени > причасници“

(„the baptized > communicants“)

Поименичени партиципи пасивног аориста и перфекта очито због честог и јасног очитовања крштених лица задобили су именичку вредност причасника. Од бројних потврда наводимо да се у овом значењу сусрећу код многих писаца. На пример: Gr.Naz.or.42.16 (M.36.477A), Chrys.hom.16.9 in Mt. (M.7.217A), Thdt.cant.2:3 (2.56).

Глагол бележи и општије значење увођења у тајне, у смислу давања упутстава, упућивања. Овим аспектом значења глагол је везан за реч, мисао.

У оваквој семантичкој служби сусреће се и са двоструким акузативом:

Код Максима Исповедника у коментарима на псеудо-Ареопагитов спис О небеској јерархији, помињу се анђели који пророцима откривају смисао њихових пророштава, *Max.schol.c.h.13.3 (M.4.96C)*:

Οἱ **μυῶντες** ἄγγελοι τὰς ἀποκαλύψεις τοὺς προφῆτας

Анђели који су пророке посвећивали у откривења.

Реч је о мистичном посвећењу пророка Јеврејског народа.

У истој служби глагол је заступљен Ареопагитовом спису О божанским именима, где се односи на присутне, *Dion.Ar.d.n.I.4 (M.3.589D)*:

ταῦτα πρὸς τῶν θείων λόγιων **μεμυήμεθα**

Ово смо научили од божанских пророчишта.

„These things we *have learned* from the Divine Oracles“ (Parker, 1897)

Сличан обрт постоји и код Прокопија из Газе, *Proc.G.Pr.22:17 (M.87.1445B)*.

У истом значењу глагол се регира и са генитивом, на пример у фрагментарним коментарима на Дела Апостолска: **ἐμυήθη** λόγων θείων / „би упућен у божанске речи“ Амонија Александријског, *Ammon.Ac.16:32 (M.85.1561B)* или код Јована Дамаскина, у Слову на Преображење, (*in transfigurationem domini*), *Jo.D.hom.1.5 (M.96.553B)*:

Παραθήσωμεν τράπεζαν θείων λόγιων τῆ τοῦ Πνεύματος κεκαρκευμένην χάριτι, οὐ σοφία λόγων Ἑλληνικῶν ἐναβρουνομένην· ἐπεὶ μηδὲ λίαν τῆς τούτων **μεμυήμεθα** γνώσεως, ...

Приредимо трпезу од божанских пророштава, зачињену благодаћу Духа, која се не велича мудрошћу јелинских речи. Наиме, ми нити смо иоле *упућени* у та знања, ...

Придев Ἑλληνικῶν на овом месту има нијансу значења „пагански“.

У овој семантичкој служби глагол се сусреће и у апсолутној употреби, на пример код Ареопагита, Dion.Ar.d.n.2.9 (M.3.648B):

ταῦτα καὶ ἡμεῖς **μεμυήμεθα** „у ово смо и ми упућени“

4.3.

Термин μύστης

Најраније потврде употребе термина μύστης у хришћанској литератури сусрећу се код Климента Александријског и Хиполита Римског, хришћанских писаца из II-III века. Термин не постоји у књигама Новог Завета. Чест је код Григорија Назијанског, кападокијског оца из IV века. Употребљава га писац црквене историје Еусебије у III- IV веку. Биће приказан и код Методија Олимпијског, црквеног оца из IV века и његовог млађег савременика, Астерија Амасејског.

У нову епоху термин улази неизмењеног значења. Претходно означавајући учесника старогрчких култова, мистерија и оргија, овде једнако означава учесника обреда, сад хришћанског. Као и тамо, μύστης је особа уведена у обред, освећена, иницирана; лице које је пун члан обредне заједнице. Реч је о хришћанину који је приступио уводном чину иницијације. Овај чин у хришћанском обреду укључује крштење, миропомазање и прву причест.

Потврде термина без допуне

Климент Александријски, обраћени хришћанин, у спису у којем подстиче народе старе вере на примање нове, у одељку који следи позива Грке који у славу божанства Диониса врше бакхијски култ да се одврате од њега и исповеде веру у Христа, Prot.12.120 (M.8.241A):

Ἦκέ μοι, ὦ πρόεσβυ, καὶ σύ, τὰς Θήβας λιπῶν καὶ τὴν μαντικὴν καὶ τὴν βακχικὴν ἀπορρίψας πρὸς ἀλήθειαν χειραγωγοῦ· ... Χριστὸς ἐπιλάμπει φαιδρότερον ἡλίου, δι' ὃν ὀφθαλμοὶ τυφλῶν ἀναβλέπουσιν· ... Ὡ τῶν ἀγίων ὡς ἀληθῶς μυστηρίων, ὦ φωτὸς ἀκηράτου. ... ἅγιος γίνομαι μούμενος, ἱεροφαντεῖ δὲ ὁ κύριος καὶ τὸν μύστην σφραγίζεται φωταγωγῶν, καὶ παρατίθεται τῷ πατρὶ τὸν πεπιστευκότα

αἰῶσι τηρούμενον. Ταῦτα τῶν ἐμῶν μυστηρίων τὰ βακχεύματα· εἰ βούλει, καὶ σὺ μουῦ, ...

Превод на енглески језик гласи:

Come also, O aged man, leaving Thebes, and casting away from you both divination and Bacchic frenzy, allow yourself to be led to the truth. ... Christ, by whom the eyes of the blind recover sight, will shed on you a light brighter than the sun; ... O truly sacred mysteries! O stainless light! ... I become holy while I am initiated. The Lord is the hierophant, and seals while illuminating him *who is initiated*, and presents to the Father him who believes, to be kept safe for ever. Such are the reveries of my mysteries. If it is your wish, be also initiated; ... (Wilson, 1885)

У мери у којој сходна особа σφραγίζεται, по свој прилици Климент алудира на свету тајну миропомазања, која је „дар печата Духа Светога“. Реч је о једном од три неопходна обредна чина иницијације. Претходна секвенца, ἅγιος γίνομαι μουῦμενος „увођењем у обред постајем свет“ могуће је да алудира на свету тајну крштења, којој потом одмах у наставку следи миропомазање. Смисао последње реченице, εἰ βούλει, καὶ σὺ μουῦ, тако може гласити: „и ти ако желиш, крсти се“.

Тиме што је у обред уведен, μύστης је удеоник у служби Богу/божанству на општегрчкој равни. Учешће у богочовечанској заједници, подвргавање обредним радњама и чиновима чини од њега миста. У тој заједници мист има удела ἐξ ἀδιαίρετου, што значи да и он њу конституише. Ако нема миста, нема ни обреда.

У уводном поглављу дела Стромата, у којем тумачи каква је корист људима од писаних и следом остављених нам списа од претходника, Климент осврћући се на старозаветне књиге Постања 16.6, Соломонове приче 3.11/12 и Посланицу Јеврејима 12.5/6, у закључној реченици каже да су мисти носиоци истине, Strom.1.5.32 (M.8.728A):

Φαμέν τοίνυν ἐνθένδε γυμνῶ τῷ λόγῳ τὴν φιλοσοφίαν ζήτησιν ἔχειν περὶ ἀληθείας καὶ τῆς τῶν ὄντων φύσεως (ἀλήθεια δὲ αὕτη, περὶ ἧς ὁ κύριος αὐτὸς

εἶπεν „ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια“), τὴν τε αὖ προπαιδείαν τῆς ἐν Χριστῷ ἀναπαύσεως γυμνάζειν τὸν νοῦν καὶ διεγείρειν τὴν σύνεσιν ἀγχίνοιαν γεννῶσαν ζητητικὴν διὰ φιλοσοφίας ἀληθοῦς. ἦν εὐρόντες, μᾶλλον δὲ εἰληφότες παρ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας, ἔχουσιν οἱ μύσται.

Превод на енглески језик гласи:

We merely therefore assert here, that philosophy is characterized by investigation into truth and the nature of things (this is the truth of which the Lord Himself said, „I am the truth“ John 14.6); and that, again, the preparatory training for rest in Christ exercises the mind, rouses the intelligence, and begets an inquiring shrewdness, by means of the true philosophy, which *the initiated* possess, having found it, or rather received it, from the truth itself. (Wilson, 1885)

Док се филозофија својом „голом речју“, γυμνῶ τῷ λόγῳ, бави истраживањем истине и природе ствари, нови Бог је рекао да је Он сâм истина. Мисти су они који су њу (= Њега) пронашли, ἦν εὐρόντες, тачније они које је она „примила“ (= Он примио), εἰληφότες παρ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας.

У овом одељку истина од предметног појма у грчкој филозофији у новој реалности постаје конкретна личност. Они који „вежбају ум за одмарање у њој“ и оштроумношћу досежу истинску филозофију су мисти. Мист је и овде учесник, удеоник, члан заједнице с Богом.

Хиполит Римски, у делу Побивање свих јереси, подробно цитира и препричава књигу Барухову, чији је писац гностик Јустин. Оповргавајући гностичко учење, аутор започиње говор тиме што каже да онај ко жели да позна Бога и сазна неисказива божанска учења по Јустиновом тумачењу, мора да се закуне да ће ћутати и никоме их не одавати, Наер.5.24 (M.16.3191D):

Ὅμνυε δέ, φησὶν Ἰουστῖνος, εἰ γινῶναι θέλεις ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν οὐδ' ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, τὸν ἐπάνω πάντων, τὸν ἀγαθόν, [τὸν ἀνώτερον] ἄρρητα φυλάξαι τὰ τῆς διδασκαλίας σιγώμενα. καὶ γὰρ καὶ ὁ πατὴρ ἡμῶν, ἰδὼν τὸν ἀγαθὸν καὶ τελεσθεὶς παρ' αὐτῷ, τὰ τῆς σιγῆς ἄρρητα ἐφύλαξε καὶ ὤμοσε, καθὼς γέγραπται „ὤμοσε κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται“. ταῦτα τοίνυν οὕτω κατασφραγισάμενος πλείοσι μύθοις ψυχαγωγεῖ διὰ πλειόνων βιβλίων καὶ οὕτως ἐπὶ τὸν ἀγαθὸν ἄγει, τελειῶν **τοὺς μύστας** τὰ ἄλλα μυστήρια.

Превод на енглески језик гласи:

But swear, says Justinus, if you wish to know what eye has not seen, and ear has not heard, and the things which have not entered into the heart; that is, if you wish to know Him who is good above all, Him who is more exalted, (swear) that you will preserve the secrets (of the Justinian) discipline, as intended to be kept silent. For also our Father, on beholding the Good One, and on being initiated with Him, preserved the mysteries respecting which silence is enjoined, and swore, as it has been written, „The Lord swore, and will not repent“. Having, then, in this way set the seal to these tenets, he seeks to inveigle (his followers) with more legends, (which are detailed) through a greater number of books; and so he conducts (his readers) to the Good One, consummating *the initiated* (by admitting them into) the unspeakable Mysteries. (J.H. MacMahon 1886)

У ироничном тону, Хиполит каже да Јустин уводи мисте у неизрециве мистерије, овде божанска учења, у свом гностичком духу. Мисти су овде особе упућене у тајна учења која не треба одавати, ἄρρητα τὰ τῆς διδασκαλίας σιγώμενα. Вероватно је и сам термин μύστης употребљен као иронија.

Μύστης као зналац, познавалац

Када бележи употребу ван обредног контекста, термин означава особу која добро познаје тему о којој је реч, онога ко је добро упућен.

Климент, када казује како је извесни Еуполем у књизи о Јудејским царевима за Мојсија рекао да је први мудрац и да је први Јудејцима дао писменост, коју су од њих потом преузели Феничани, а од Феничана Грци,¹⁷² о пророку каже и ово, Strom.1.23.154 (M.8.900B):

εις δὲ τὴν ἀνδρῶν φύσιν ἄξιας ἐπέτεινε τὴν φρόνησιν, τὴν συγγενικὴν καὶ προγονικὴν ζηλώσας παιδείαν, ἄχρι καὶ τὸν Αἰγύπτιον τὸν τῷ Ἑβραίῳ ἀδίκως ἐπιθέμενον πατάξας ἀποκτεῖναι. φασὶ δὲ οἱ μύσται λόγῳ μόνῳ ἀνελεῖν τὸν

¹⁷² Εὐπόλεμος δὲ ἐν τῷ περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ βασιλέων τὸν Μωσῆ φησι πρῶτον σοφὸν γενέσθαι καὶ γραμματικὴν πρῶτον τοῖς Ἰουδαίοις παραδοῦναι καὶ παρὰ Ἰουδαίων Φοίνικας παραλαβεῖν, Ἑλληνας δὲ παρὰ Φοινίκων.

Αἰγύπτιον, ὡσπερ ἀμέλει ὕστερον Πέτρος ἐν ταῖς Πράξεσι φέρεται τοὺς νοοφισαμένους τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου καὶ ψευσαμένους λόγῳ ἀποκτείνας.

У преводу на латински језик:

... Ad corum autem naturam deductus, sapientiam suam auxit ; verumtamen consanguineorum ac majorum suorum disciplinam et instituta adeo coluit, ut Aegyptium, qui Hebraeum injuste esset adortus, percussum interficeret. Tradunt autem, qui *arcanos* sensus sequuntur, solo verbo occidisse Aegyptium : quemadmodum certe postea in Actis Petrus fertur eos, qui praetium agri sibi usurpaverant, et mentiti fuerant, verbo intermisit. (Migne, iuxta positione)

Одељак казује како је Мојсије извесног Египћанина који је неправедно насрнуо на Јеврејина, толико снажно ударио да га је убио. Са своје стране мисти, као познаваоци „теме“ – околности и конкретних прилика у којима се догађај збио – тврде да је Јеврејин пао мртав од саме Мојсијеве речи.¹⁷³

У овој потврди мотив познаваоца догађаја као да се формално поистовећује са термином ἱστορ (ἱστορ). Два термина су појмовно неподударна и сасвим различитих порекла. Можда квалитативну разлику чини опозиција: „обредност“ термина μύστης vs. „историчност“ термина ἱστορ. С друге стране, на овом месту мисти се могу схватити и као људи посвећени у сам случај, „очевици“, али и као (ненаведени) аутори коју дају мистично тумачење старозаветног места. Термин у латинском преводу гласи *arcanus*.¹⁷⁴

¹⁷³ У последњој реченици наводи се упоредни пример из Дела Апостолских, где Петар препричава како је извесни брачни пар, задржавши за себе део новца од продаје земље, речју пак порекавши да су ишта закинули, на месту остао мртав.

¹⁷⁴ Супстантивирани придев, од именице *arca* „ковчег“, значења „у ковчегу затворен“, тако „тајан, отајствен“.

Уз допуну у атрибутивном генитиву:

а. Допуну чини лице.

Значења: следбеник, ἀκόλουθος; ученик, μαθητής

Астерије Амасенски приповеда како у једном од прогона хришћана извесног Фоку од потказивања није спасило ни сиромаштво ни простота баштованског заната. Штавише, био је оптужен да је прави следбеник Христа, hom.9.6 (M.40.305B):

Ἐζητεῖτο δὲ πᾶς χριστιανὸς ὡς κακοῦργος καὶ ὁ ἐγγὺς ἐκολάζετο καὶ ὁ μακρὰν ἀνιχνεύετο. Διὸ καὶ Φωκᾶν οὔτε ἡ εὐτέλεια τοῦ ἐπιτηδεύματος καὶ ὁ κηπουρὸς ἔκρουψεν, ἀλλὰ καὶ οὗτος ὡς γνήσιος μάλιστα τοῦ Χριστοῦ μύστης ἐμηνύθη.

Григорије Назијански, у Похвали Макабејаца и себе сматра учеником Елеазара, Or.15.6 (M.35.921B)

Εἶπωμέν τι καὶ τῶν σοῖ γνωρίμων· Ἐλεαζάρου μύσται ἡμεῖς, οὐ τὴν ἀνδρείαν ἔγνωσ. Προηγωνίσατο πατήρ, ἐπαγωνιοῦνται παῖδες· ἀπῆλθεν ὁ ἱερεὺς, ἐπακολουθήσει τὰ θύματα·

Чини се да се овакве употребе ослањају на обрте као: Διὸς Ἰδαίου μύστης, E.Fr.475.10 (в. 2.3.1.).

Иако је могуће термин схватити у понуђеним значењима, ипак се испоставља јачим у мери у којој рефлектује обредност.

б. Допуну чини супстантивирани придевски колектив

Значење: „учесник у“, μέτοχος

У песмама о моралу Григорије Назијански говори о Адаму пре пада, Carm.1.2 (M.37.535A):

Χριστὸς ἐμὴν ψυχὴν τε καὶ ἄψευα πάνθ' ὑπέδεκτο,
Κεῖνον Ἀδὰμ τὸν πρόσθεν ἐλεύθερον, ὃς γυμνὸς ἦεν

Ἀμπλακίης, πρὶν ὄφιν τε ἰδεῖν, καρποῦ τε πάσασθαι
καὶ θανάτου, θυμὸν δὲ νοήμασιν ἔτρεφεν ἀπλοῖς
οὐρανόις, μύστης τε Θεοῦ θείων τε φαεινός.

Адам пре него што ће сагрешити, видети змију, окусити плод од дрвета зла и умрети, био је учесник у божанским реалностима Бога, учесник у животу Божјем, имао је заједницу с Њим.

Стих у погледу метрике није сасвим јасан. Μύστης се у стиху везује и за Θεοῦ, у ком случају би била реч о посесивном генитиву и значењу „Божји посвећеник“, односно Адаму којег је Бог посветио; с друге стране, μύστης се везује и са θείων, у ком случају је реч о генитиву објекта и значењу „посвећеник у божанско“, „судеоник у божанском“.

Методије Олимпијски у говору посвећеном Симеону и Ани, за серафиме каже да су, Sym.et Ann.II (M.18.376B):

οἱ τῶν ἐπουρανίων μύσται „учесници у небеским реалностима“

И овде, као и у претходној реченици, могућ је превод: „посвећеници у небесне тајне“.

Значење: „посвећени(к) у тајну“

Јевсевије Кесаријски у спису *Demonstratio evangelica* каже да су он и и истинити ученици Христа μύσται Његових тајни. Ту он доказује истинитост сведочанства о Христу. Са намером да докаже апсурдност тезе да је у питању њихова заједничка завера и обмана, дочарава како је одговор завереника могао звучати, Eus.d.e.3.4 (M.22.204C):

Ἄνδρες φίλοι, τὸν μὲν δὴ χθὲς καὶ πρῶην ἀπατεῶνα καὶ πλάνης διδάσκαλον ὑπ' ὀφθαλμοῖς ἀπάντων ἡμῶν τὴν ἐσχάτην ὑπομείναντα τιμωρίαν, ὅστις ποτὲ ἦν,

πάντων ἡμεῖς μάλιστα ἀκριβῶς ἴσμεν, οἷα **μύσται** τῶν ἀπορρήτων αὐτοῦ γεγεννημένοι

Драги људи, оног све до јуче варалицу и учитеља преваре који пред свима нама претрпе коначну казну, који некад беше (=који (нас се) прође), од свих управо ми најбоље познајемо, јер смо *посвећени у његове тајне*.

У преводу на енглески језик:

„Dear friends, you and I are of all men the best-informed with regard to the character of him, the deceiver and master of deicet of yesterday, whom we have all seen under go the extreme penalty inasmuch as we were initiated into his mysteries.“

(Ferrar, 1920)

У беседи изреченој на празник Богојављења, Григорије Назијански говори о себи као мисту, Or.39.2 (M.36.336B):

Τοιγαροῦν ἀκούσατε θείας φωνῆς, ἐμοὶ μὲν καὶ λίαν σφοδρῶς ἐνηχούσης, τῷ **μύστη** καὶ μυσταγωγῷ τῶν τοιούτων, εἶη δὲ καὶ ὑμῖν· „Ἐγὼ εἶμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου.“ Καὶ διὰ τοῦτο, Προσέλθετε πρὸς αὐτὸν, καὶ φωτίσθητε, καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ καταισχυνθῆ, τῷ ἀληθινῷ φωτὶ σημειούμενα.

Therefore listen to the Voice of God, which sounds so exceeding clearly to me, who am both *disciple* and master of these mysteries, as would to God it may sound to you; „I Am The Light Of The World“. John 8:12. Therefore approach ye to Him and be enlightened, and let not your faces be ashamed, being signed with the true Light.

(Browne/Swallow, 1894)

Код Лидл/Скота термин у овом одељку означава познаваоца, у ком случају Григорије за себе каже да је познавалац и учитељ Божје науке, која одјекује у њему. У преводу на енглески језик термин је схваћен у значењу ученика, у ком случају би реч била о опозиционим значењима: Григорије као ученик и учитељ Божје науке. Но и овде би сасвим добар превод термина гласио „посвећеник“, у ком случају је Григорије „посвећеник и посветитељ у мистерије“.

У песмама у којима говори о себи (Carmina de se ipso), исти Григорије казује како су монаси мисти скривеног живота Христа цара, Carm.2.2 (M.37.1455A):

Οί δὲ Θεὸν καθαρῆσι νόου λεύσσοντες ὀπωπαῖς,

...

Καὶ γαῖαν πατέουσιν ἐλαφροτέροισι πόδεσσιν,
Ἐσπόμενοι καλέοντι Θεῶ, καὶ πνεύματι κοῦφοι,
Μύσται κρυπτομένης ζωῆς Χριστοῦ ἄνακτος,
Ὡς κεν λαμπομένης ποτ' ἐς ὕστερον ἀστράψωσι

Монаси су посвећеници у тајном животу Христа цара.

Партицип κρυπτομένης на овом месту у придевској вредности уз именицу ζωῆς означава тајни живот смисла живот који измиче, није доступан опажању обичних људи“.

На крају, у беседи која говори о јављању Бога човеку, Григорије говори о односу видљиве и невидљиве природе у човеку, Or.38.11 (M.36.324A):

Τοῦτο δὴ βουλευθεὶς ὁ τεχνίτης ἐπιδείξασθαι Λόγος, καὶ ζῶον ἐν ἑξ ἀμφοτέρων, ἀοράτου τε λέγω καὶ ὀρατῆς φύσεως, δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπον· καὶ παρὰ μὲν τῆς ὕλης λαβὼν τὸ σῶμα ἤδη προὔποστας, παρ' ἑαυτοῦ δὲ πνοὴν ἐνθεὶς (ὁ δὴ νοερὰν ψυχὴν καὶ εἰκόνα Θεοῦ οἶδεν ὁ λόγος), οἷόν τινα κόσμον δεύτερον, ἐν μικρῶ μέγαν, ἐπὶ τῆς γῆς ἴστησιν, ἄγγελον ἄλλον, προσκυνητὴν μικτὸν, ἐπόπτην τῆς ὀρατῆς κτίσεως, **μύστην** τῆς νοουμένης, βασιλέα τῶν ἐπὶ γῆς, βασιλευόμενον ἄνωθεν, ... ζῶον ἐνταῦθα οἰκονομούμενον, καὶ ἀλλαχοῦ μεθιστάμενον, καὶ πέρας τοῦ μυστηρίου τῆ πρὸς Θεὸν νεύσει θεούμενον.

Превод на енглески језик гласи:

Now the Creator-Word, determining to exhibit this, and to produce a single living being out of both— the visible and the invisible creations, I mean— fashions Man; and taking a body from already existing matter, and placing in it a Breath taken from Himself (Genesis 2:7) which the Word knew to be an intelligent soul and the Image of God, as a sort of second world. He placed him, great in littleness on the earth; a new Angel, a mingled worshipper, fully initiated into the visible creation, but only *partially* into the intellectual; King of all upon earth, but subject to the King above; ...

A living creature trained here, and then moved elsewhere; and, to complete the mystery, deified by its inclination to God. (Browne/Swallow 1894)

У овој потврди наилази се на стилску опозицију ἐπόπτης vs. μύστης, употребљену у сврхе беседништва. Наслоњена је на однос два термина из грчких мистерија. Човек као ἐπόπτης τῆς ὁρατῆς κτίσεως је надзор, надзиратељ, чувар видљиве твари, док је као μύστης τῆς νοουμένης тек недавно уведен, као новокрштени, у невидљиви аспект творевине, који се поима умом. Односно, док потпуно учествује у видљивој природи, невидљива му још увек једним делом измиче, не влада њоме у потпуности.

4.4.

Термин μυστήριον

Термин је добро заступљен у хришћанској литератури. За разлику од μύστης, који не постоји у књигама Новог Завета, термин μυστήριον се ту јавља 28 пута, што значи да његова употреба бележи историјски континуитет. Чест је у списима апологетских отаца првих векова. Налази се у Коментарима, сусреће се у текстовима Сабора. Његова значења ослањају се на употребу из претходног периода.

„Тајни обред (secret rite)“

У општем значењу мистичког дохришћанског обреда најранија потврда термина налази се у Посланици Диогнету, која датира из II века¹⁷⁵. У седмом поглављу које говори о показивању Христа ученицима („Manifestatio Christi“), писац наглашава да служба која се приноси Христу не представља дохришћански мистеријски култ, који је по његовом мишљењу обред који су апостоли примили од људи, не од самога Бога, и предали будућим поколењима, ер.Diogn.7.1 (M.2.116Вд.):

Οὐ γὰρ ἐπίγειον, ὡς ἔφην, εὖρημα τοῦτ' αὐτοῦς παρεδόθη, οὐδὲ θνητὴν ἐπίνοιαν φυλάσσειν οὕτως ἀξιοῦσιν ἐπιμελῶς, οὐδὲ ἀνθρωπίνων οἰκονομίαν **μυστηρίων** πεπίστευνται.

Превод на енглески гласи:

For it is no earthly discovery, as I said, which was committed to them, neither do they care to guard so carefully any mortal invention, nor have they entrusted to them the dispensation of human *mysteriēs*. (Lightfoot/Harmer, 1891)

¹⁷⁵ Име састављача Посланице није познато. О њему се зна да је био тутор цара Марка Аурелија. У тексту се представља као μαθητής, ученик апостола.

У обрту ἀνθρώπινα μυστήρια, у мери у којој основни термин без допуне указује на обред, чиме се ослања на истозначну употребу и у новој вер(оисповест)и, допуна прави референтну разлику: дохришћански обред означен је као ἀνθρώπινα, за разлику од хришћанског, у којем ће, у општем значењу службе приношене Богу, допуне гласити θεῖα, ἄγια (в. даље). И овде стоји у множини.

Заклетва („oath of secrecy“)

У тексту VII Картагинског сабора одржаног 258. године, који је сазвао месни епископ Кипријан, разматрало се питање крштавања јеретика. Један од присутних епископа категорично се противи њиховом пријему у окриље Цркве, изражавајући мишљење да постоје једна права и истинита вера и крштење, док је код јеретика све толика лаж да нечастиви изгоне демоне, веру преносе неверници, опроштај од греха дају грешници, у Христово име крштавају антихристи, и заклетву траже да чују они са чијих уста силазе куга и отров, CCarth.act. (H.1.159/160D):

Ἐν βάπτισμα ὃν μόνη τῇ ἐκκλησίᾳ οἶδα, καὶ ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας οὐδαμοῦ. Ἐνθα γὰρ ἐστὶ τὸ ἐν βάπτισμα, ὄντως καὶ ἐλπίς τῆς ἀληθείας ἐστὶ, καὶ πίστις. Οὕτω γὰρ γέγραπται, μία πίστις, ἐν βάπτισμα. Οὐ γὰρ τοῖς αἰρετικοῖς, παρ' οἷς οὐδεμία πίστις καὶ ἐλπίς. Ὅπου πάντα ψευδῆ, ὅπου ἐξορκίζει δαιμονιζόμενος **μυστήριον** ἐρωτᾷ, οὗ τὸ στόμα λοιμώδη καὶ ἰώδη φθέγγεται· πίστιν δὲ δίδωσιν ἄπιστος, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν παρέχει ἁμαρτωλός, καὶ εἰς ὄνομα Χριστοῦ βαπτίζει Ἀντίχριστος.

Превод на латински гласи:

Ego unum baptisma in ecclesia sola scio, & extra ecclesiam nullibi. Ibi enim est unum baptisma, ubi spes veritatis est, & fides. Sic enim scriptum est: „una fides, unum baptisma“. Non enim haereticis, apud quos nulla spes est, & fides, ubi omnia falsa : ubi exorcizat daemonicus : *sacramentum* interrogat, cujus os pestifera & venenosa loquitur : fidem dat infidelis, veniam peccatorum tribuit peccator, & in nomine Christi tingit Antichristus. (Migne, iuxta positione)

Термин и код хришћанских писаца бележи значење заклетве. Тиме се једнако ослања на значење из претходног периода без допуне, уп. *σεμνὸν μυστήριον* код Херодијана (Hdn.8.7.4).

Свештени предмет („sacred object“)

На ово значење наилази се у коментарима Прокопија из Газе уз књигу Исуса Навина. У трећем поглављу поменуте књиге Старог Завета описује се израиљски народ који је са Исусом Навином стигао до реке Јордана коју је требало прећи. Сачекавши три, четвртог дана реку су прешли управитељи а народу рекли да тек кад буду угледали „ковчег завјета Господа Бога“ који буду носили Левити, тад пођу и они. У томе пак да држе растојање од две хиљаде лаката, „да бисте познали пут којим ћете ићи“, Proc.G.Jos.III 4 (M.87.1004B). Аутор коментарише да је растојање требало држати док ковчег не начини пут и њима, претходно раставивши воду на два дела. За саму воду каже да је бојажљиво носила ковчег и свештенике Левите који су га придржавали:

... πρὸς τὸ περιμεῖναι μέχρι διελθοῦσα τούτοις ὁδοποίησεν ἡ κιβωτός, διαιρουμένου τοῦ ὕδατος. ... Ὅρα δὲ τὸ ὕδωρ εἶκον, ὥσπερ αἰδούμενον τὴν κιβωτόν, μεθ' ὧν **μυστηρίων** ἐπήγετο καὶ τοὺς διακομίζαντας ἱερεῖς. Περιεῖχε δὲ τὰς πλάκας, καὶ τοῦ μάννα τὴν στάμνον, καὶ τὸ κέρας τοῦ μύρου, καὶ τὴν ῥάβδον Ἀαρὼν τὴν βλαστήσασαν.

У преводу на латински:

... donec aqua divisa pertransisset arca illisque praevisisset iter exspectare. ... En vero ut aqua tanquam arcam reverita cedit. Iisdem vero *mysteriis* praeditos traduxit sacerdotes eam transportantes. Continebat enim tabulas et urnam man, et cornu unguenti, et virgam Aaron usque florentem. (Migne, iuxta positione)

Свештени предмети који спадају у *μυστήρια* су: Мојсијеве плоче, посуда са маном, рог са миром и Аронов процветали штап.

Сасуди за богослужење („eucharistic vessels“)

Из писма папе Јулија, које наводи Атанасије у својој другој Апологији, сазнаје се како су се према Цркви у Александрији и њеним верницима иноверници сурово понели. Девојке, монаси, свештенство са епископима на разне начине је злостављано, док су свети сасуди грабљени и на земљу бацани, Jul.Papa epist.Dian.ap.Ath.apol.sec.30.3 (M.25.300B):

ἐν γὰρ τοιοῦτοις εἰρηνικοῖς καιροῖς, ὡς αὐτοὶ οἱ ἐλθόντες ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπήγγειλαν, καθὼς καὶ οἱ ἐπίσκοποι ἔγραψαν, ἡ ἐκκλησία ἐμπρησμὸν ὑπέμεινε, παρθένοι ἐγυμνώθησαν, μονάζοντες κατεπατήθησαν, πρεσβύτεροι καὶ πολλοὶ τοῦ λαοῦ ἠκίσθησαν καὶ βίαν πεπόνθασιν, ἐπίσκοποι ἐφυλακίσθησαν, περιεσύρησαν πολλοί, **τὰ ἅγια μυστήρια**, ἐφ' οἷς ἠτιῶντο Μακάριον τὸν πρεσβύτερον, ὑπὸ ἐθνικῶν διηρπάζετο καὶ εἰς γῆν ἐβάλλετο, ἵνα τὴν Γρηγορίου τινὲς κατάστασιν δέξωνται. τὰ δὲ τοιαῦτα δείκνυσι τοὺς παραλύοντας τοὺς κανόνας.

У преводу на енглески језик:

In such peaceful times, as those who came from Alexandria declared them to have been, and as the Bishops also represented in their letters, the Church was set on fire; Virgins were stripped; Monks were trodden under foot; Presbyters and many of the people were scourged and suffered violence; Bishops were cast into prison; multitudes were dragged about from place to place; *the holy Mysteries*, about which they accused the Presbyter Macarius, were seized upon by heathen and cast upon the ground; and all to constrain certain persons to admit the appointment of Gregory. Such conduct plainly shows who they are that transgress the Canons. (M. Atkinson and Archibald Robertson 1892)

Сходна реченица у преводу на латински језик гласи: „*sancta mysteria de quibus violatis Macarium presbyterum accusabant, ab ethnicis direpta sunt, et in terram proiecta*“ (Migne, ib. iuxta positione).

Запажа се да термин у првој потврди фигурира без допуне, означавајући старозаветне предмете који се сматрају светима, док у новозаветном контексту има допуну која гласи ἅγια и означава судове који служе за причест – свету

чашу или путир, жлицу, дискос. Ту имамо метонимију — пренос са обреда на предмете који се у њему користе.

Тајна

У општем значењу тајне термин је заступљен у коментарима на Посланицу Коринћанима Јована Златоустог, Chrys.hom.7.1 in ICor. (M.10.51B). У Лампеовом речнику ово опште значење протумачено је речима „mystical truths“:

Καὶ ἄλλως δὲ **μυστήριον** καλεῖται, ὅτι οὐχ ἅπερ ὀρῶμεν πιστεύομεν, ἀλλ' ἕτερα ὀρῶμεν, καὶ ἕτερα πιστεύομεν. Τοιαύτη γὰρ ἡ τῶν **μυστηρίων** ἡμῶν φύσις. Ἐτέρως γοῦν ἐγὼ, καὶ ἑτέρως ὁ ἄπιστος περὶ τούτων διακείμεθα. Ἀκούω ἐγὼ, ὅτι ἐσταυρώθη ὁ Χριστὸς, καὶ τὴν φιλανθρωπίαν εὐθέως θαυμάζω· ἀκούει ἐκεῖνος, καὶ ἀσθένειαν νομίζει.

Следом, тајна није веровање у оно што се види очима, већ у оно друго што појединац види у конкретном догађају. Тај друг(ачиј)и увид, пријем, „читавање“ догађаја чини природу (φύσις), или суштину (οὐσία) тајне.

У поменутој Посланици Диогнету стоји да одавање части Богу представља тајну коју није могуће од човека научити, сазнати, Diogn. 4.6:

Τὸ τῆς ἰδίας αὐτῶν [sc. Χριστιανῶν] θεοσεβείας **μυστήριον** μὴ προσδοκίης δύνασθαι παρὰ ἀνθρώπου μαθεῖν.

У оквиру опште употребе термина чест је прилошки израз ἐν μυστηρίῳ, Bas.Spir.66 (M.32.188A):

Τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων, τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν **μυστηρίῳ** παρεδεξάμεθα· ἅπερ ἀμφότερα τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχει πρὸς τὴν εὐσέβειαν.

Од у Цркви сачуваних учења и проповеди, једне имамо захваљујући писаном науку, а друге смо примили у тајни нам предасте преко апостолског предања.

У означавању тајне сврхе, циља, активности која се тек има открити, која је у припреми, опет у општем контексту, сусреће се код Иринеја Лионског у спису Против јереси, Iren.haer.1.1. (M.7.449B):

τὸν Σωτῆρα λέγουσιν (οὐδὲ γὰρ Κύριον ὀνομάζειν αὐτὸν θέλουσι) τριάκοντα ἔτεσι κατὰ τὸ φανερόν μηδὲν πεποικέναι, ἐπιδεικνύντα τὸ **μυστήριον** τούτων τῶν Αἰώνων.

За Спаситеља кажу (нису га наике хтели ни Господом називати) да током тридесет година (свог живота) ништа није чинио јавно, тиме указујући на тајну ових векова.

По Игнатију Ефежанину три су догађаја која су се прво „у тишини“ догодила, да би се потом показала као три тајне објаве за људски род, Ign.Eph.19.1:

Καὶ ἔλαθεν τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου ἢ παρθενία Μαρίας καὶ ὁ τοκετὸς αὐτῆς, ὁμοίως καὶ ὁ θάνατος τοῦ κυρίου· τρία **μυστήρια** κραυγῆς, ἅτινα ἐν ἡσυχίᾳ ἐπράχθη, ἡμῖν δὲ ἐφανερώθη.

И сакри се од владара овога века Маријина девственост и њен порођај, као и смрт Господа – три тајне објаве, које се у тишини догодише, а нама беху показане.

Приличан је број потврда које говоре о томе да је тајна која је била скривана, μυστήριον ἀποκεκρυμμένον, и која се очекује да буде откривена, догађај оваплоћења Сина Божјег Христа у човеку.

Код Еусебија, Eus.e.th.1.20 (M.24.893A):

τοῦτο γοῦν καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος διδάσκει λέγων : ... τὸ **μυστήριον** τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν νυνὶ δὲ ἐφανερώθη τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ, οἷς ἠθέλησεν ὁ θεὸς γνωρίσαι τί τὸ πλοῦτος τῆς δόξης τοῦ **μυστηρίου** τούτου ... ὅς ἐστιν Χριστὸς ἐν ὑμῖν, ... ὁρᾷς ὅπως **μυστήριον** ἦν ἀποκεκρυμμένον πρότερον, νυνὶ δὲ φανερωθὲν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. διόπερ οἱ μὲν τοῦ θεοῦ προφηταὶ τῷ

προφητικῶ πνεύματι μυστικῶς αὐτὸν ἐθεολόγουν, τὸ δὲ πλῆθος τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἐν ἀγνοίᾳ ἐτύγχανεν τοῦ κεκρυμμένου **μυστηρίου**.

Догађај оваплоћења Христа најављиван је у Старом Завету „као у обрисима“, како коментарише Јован Златоусти Књигу пророка Исаије, Chrys.Is.3.3 (M.2.454E):

Διακέκραγε γὰρ ὁ Μωσέως νόμος τὸ τοῦ Χριστοῦ **μυστήριον**, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὴν δύναμιν ὡς ἐν σκιαῖς εὐρήσομεν, ...

Код Григорија Назијанског општије изречено, Or.15.5 (M.35.920C):

καὶ **μυστήριον** ἐν μέγα, καὶ μέγιστον, καὶ τοῖς πολλοῖς ἀπόκρυφον, ὁ Θεός.

Једна је велика тајна, и највећа, већини скривена, Бог.

Леонтије каже да је најтајанственија од свих тајни сâм Бог, Leont.B.arg.Sev. (M.86.1940B):

Τὸ πάντων **μυστηρίων** μυστηριωδέστατον, αὐτός ἐστιν ὁ θεός

Вероватно ће због тога Кирил Јерусалимски у уводу својих коментара на Књигу о Јову рећи, Cyr.Jo.proem. 4.4D:

Δυσχερεστάτη λίαν ἐστὶν ἡ περὶ τῶν θείων **μυστηρίων** ἐξήγησις, καὶ τάχα κρείττων ἢ σιωπή

Крајње је тешко разлагање о божанским *тајнама*, а ћутање (о њима) можда још боље.

Исти догађај када буде откривен, представља откривење, Iren.haer.3.12.9 (M.7.902B)

Τοὔτέστι **τὸ μυστήριον** ὃ λέγει [sc. ὁ Παῦλος] κατὰ ἀποκάλυψιν ἐγνωρισθαι αὐτῶ, ὅτι ὁ παθὼν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, οὗτος κύριος τῶν πάντων.

То је *тајна* за коју говори (Павле) да му је откривењем била обзнањена, да је онај који је страдао у време Понтија Пилата Господ свега.

Исти догађај Климент ће исказати другим речима, с нагласком на видљивости исте тајне, Clem.paed.3.1 (M.8.557A):

Μυστήριον ἐμφανές· θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ καὶ ὁ ἄνθρωπος θεός

Очита је *тајна*: Бог је у човеку и човек у Богу.

Још једном код Јована Златоустог, Chrys.hom.5.2 in Col.(II.361A):

Τοῦ θεοῦ τοῦτο ἐστὶ τὸ **μυστήριον**, τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ προσάγεσθαι

Ово је *тајна* Божја: привођење (Богу Оцу)

Северијан, епископ сиријског града Габале на прелазу IV и V века, даће своје мишљење о слави коју собом доноси тајна оваплоћења Сина као *par excellence* догађај историје, Sever.Col.1:26/7:

Μυστήριον μὲν ἐστὶν ἡ οἰκονομία καὶ ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Χριστοῦ, δόξα δὲ τοῦ **μυστηρίου** ἡ ἀνάστασις ἡ ἐκ νεκρῶν.

Тајна је домострој и очовечење Христа, а слава је *тајне* васкрсење из мртвих.

У реченици у којој Григорије Ниски каже да је вера отелотворење, опажајни облик откривене истине („Christian faith as body of revealed“, Lampe 1961, s.v.), у делу против Македонијанаца о Духу Светоме, термин се може превести речју „догађај“, догађај откривења, Gr.Nys.Maced.15 (M.451320C):

οὕτω καὶ ὁ Χριστιανὸς τῇ εἰς πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα πίστει χαρακτηρίζεται· αὕτη ἐστὶν ἡ μορφή τοῦ κατὰ τὸ **μυστήριον** τῆς ἀληθείας μεμορφωμένου.

Тако и хришћанина одликује вера у Оца, Сина и Светога Духа. Она је облик онога што се образovalo по *откривењу*.

С допуном у генитиву или предлогом κατὰ с акузативом, термин гради обрте који стоје у тесној вези са догађајима око Христа:

μυστήριον τοῦ σταυρωθέντος (θεοῦ), Just.dial.106.1 (M.6.721C)

μυστήριον τοῦ σταυροῦ, *ib.*131.2 (M.6.780C)

τὸ τοῦ κυρίου **μυστήριον** κηρυσσόμενον, *Mel.*pass.61.σπ.10.p.14

τὸ μέγα τοῦ θανάτου **μυστήριον**, *Gr.*Nys.Eun.6 (M.45.728D)

τὸ μέγα **μυστήριον** τῆς εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ παρόδου, *Eus.*d.e.8..2 (M.22.629A)

τὸ κατὰ τὴν σάρκα τοῦ κυρίου **μυστήριον**, *Gr.*Nys.Eun.5 (M.45.700D)

Обрти постоје и с термином у множини:

τὰ **μυστήρια** τῆς χάριτος, *Mac.*Aeg.hom.17.3 (M.34.625B)

τὰ τῆς ἀγάπης **μυστήρια**, *Clem.*q.d.s.37 (M.9.641C)

У истој конструкцији и с упућивањем на догађај очовечење Сина Божјег, у старозавентој праслици најаве Његовог оваплоћења у јагњету, сусреће се у Дијалогу са Трифоном Јустина филозофа, код *Just.*dial.40.1 (M.6.561B):

Τὸ **μυστήριον** οὖν τοῦ προβάτου, ὃ τὸ πάσχα θύειν ἐντέταλται ὁ θεός, τύπος ἦν τοῦ Χριστοῦ, οὗ τῷ αἵματι κατὰ τὸν λόγον τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως χρίονται τοὺς οἴκους ἑαυτῶν, τοῦτ' ἔστιν ἑαυτούς, οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν·

Тајна о јагњету, за које је Бог заповедио да се жртвује, образ(ац) је Христа, чијом крвљу по речи вере у Њега помазују своје домове, то јест себе, они који верују у Њега.

Слично се сусреће и код Мелитона Сардског, II век, у беседи о страдању Христа, где је догађај жртвовања јагњета праслика страдања Христа, *Mel.*Pass.15-16:

Ἴδου γὰρ, πατάξω Αἴγυπτον καὶ ἐν μιᾷ νυκτὶ ἀτεκνωθήσεται ἀπὸ κτήνους ἕως ἀνθρώπου. Τότε Μωυσῆς σφάξας τὸ πρόβατον καὶ νύκτωρ διατελέσας τὸ **μυστήριον** μετὰ τῶν υἰῶν Ἰσραὴλ ἐσφράγισεν τὰς τῶν οἰκιῶν θύρας εἰς φρουρὰν τοῦ λαοῦ καὶ εἰς δυσωπίαν τοῦ ἀγγέλου. Ὅποτε δὲ τὸ πρόβατον σφάζεται καὶ τὸ πάσχα βιβρώσκεται καὶ τὸ **μυστήριον** τελεῖται καὶ ὁ λαὸς εὐφραίνεται καὶ ὁ Ἰσραὴλ σφραγίζεται, τότε ἀφίκεται ὁ ἄγγελος πατάσσειν Αἴγυπτον.

И мало даље, ib.56:

Τὸ τοῦ πάσχα **μυστήριον** τετέλεσται ἐν τῷ τοῦ κυρίου σώματι.

Запажа се да је глагол уз који термин стоји и који казује обављање, свршавање обреда исти као у претходном периоду: τὸ μυστήριον τελεῖται/ τετέλεσται. Обред је жртвен, што значи да се приноси жртва.

У даљем тумачењу, Мелитон објашњава тајну јагњета и његовог жртвовања, Mel. pass.33:

Δῆλος εἶ δυσωπηθεις εἰδὼν τὸ τοῦ κυρίου **μυστήριον** ἐν τῷ προβάτῳ γινόμενον, τὴν τοῦ κυρίου ζωὴν ἐν τῇ τοῦ προβάτου σφαγῇ, τὸν τοῦ κυρίου τύπον ἐν τῷ τοῦ προβάτου θανάτῳ.

Теодорит Тирски у догматском спису против монофизитизма, становишта по којем је Син Божји имао само једну, божанску природу, те немајући људску није могао да прође кроз страдање, употребљава термин на име обредног догађаја приноса жртве, Eran.3 (M.4.203):

Εἰ δὲ τύπος ταῦτα τῆς ἀληθείας, ἐν δὲ τῷ τύπῳ σφαγὴν οὐχ ὑπέμεινεν ὁ μονογενής, ἀλλὰ κριὸς ἀντεισῆχθη καὶ τῷ βωμῷ προσηνέχθη καὶ τῆς ἱερουργίας πεπλήρωκε τὸ **μυστήριον**, τί δήποτε κἀνταῦθα μὴ τῇ σαρκὶ τὸ πάθος προσνέμετε, καὶ τῆς θεότητος τὴν ἀπάθειαν κηρύττετε;

Ако је то образ(ац)/типос истине, а у њему јединородни (Син) није претрпео клање већ је ован уместо Њега био приведен и на жртвенику принесен и испунила се *тајна* свештенодејства, зашто забoga макар ту не приписујете/додељујете страдање телу (јер је страдао ован), већ и бестрадалност божанства проповедате?

Треба запазити да је дохришћанска употреба једине **μυστήριον** у десакрализованом значењу „тајна“ (§2.3.2.) у овим примерима

„ресакрализована“, да би се у крајњем исходу приближила изворном обредном значењу множине *μυστήρια* (конструкција са *τελοῦμαι*).

О знању проистеклом из догађаја тајне

У фрагментарно сачуваним коментарима на прва два стиха Химне љубави апостола Павла, Ориген даје своје тумачење разлика између знања која предају термини *γνώσις*, *εἶδησις*, *ἐπιστήμη*, у односу на тајну, коментар на ICor.13.1-2¹⁷⁶:

Τίς δὲ ἡ διαφορὰ τῆς γνώσεως καὶ τῆς τῶν **μυστηρίων** εἰδήσεως; περὶ δύο γὰρ πραγμάτων ὁ ἀπόστολος λέγει. ἠγοῦμαι τοίνυν τὸ μὲν περὶ τῶν φανερῶν εἰδέναι τὴν γνώσιν εἶναι, γενικωτέραν οὖσαν τῶν **μυστηρίων**· ἐν μέρει γὰρ τῆς γνώσεως ἡ τῶν **μυστηρίων** ἐστὶν ἐπιστήμη· τὸ δὲ περὶ τῶν ἀπορρητοτέρων καὶ θειοτέρων εἰδέναι τοῦτ' εἶναι τὸ **μυστήριον** γινώσκειν, ὡς εἶναι γενικὸν μὲν λόγον τῆς γνώσεως οὐκέτι δὲ πάσης τῆς γνώσεως εἶναι τὴν κατάληψιν **μυστηρίων** περὶ ὧν λέλεκται. Ἀλλὰ λαλοῦμεν θεοῦ σοφίαν ἐν **μυστηρίῳ**, τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν προώρισεν ὁ θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν. ὅταν γὰρ εἰδῶ ταῦτα, τότε ἔχω τὴν γνώσιν τῶν **μυστηρίων**.

Каква је разлика између знања и увида у *тајне*? Јер апостол говори о две (различите) ствари. Мислим да је знање познавање видљивог, и тиме општије од увида у *тајне*. Знање је делом епистемолошко познавање *тајни*. А увиђања о већма неизрецивом и божанственом значе познавати *тајну*, као што је реч знања општа и још не представља овладавање целокупним знањем *тајни*, о чему је било речи. „Ми говоримо мудрост у *тајни* скривену, коју предодреди Бог пре векова на славу нашу“. Када ово знам, тада имам знање о *тајнама*.

Теодор Мопсуетски даје свој осврт на догађај оваплоћења Сина Божјег у човеку као тајну, Thdr.Mops.I Tim.3.16: „Mysterium saepe illud dogma dicit quod de Christo est; eo quod deitas unigeniti inerat in homine, et propter hoc facile non ad cognitionem poterat venire multorum, ...“. У овом, додуше латинском тексту, термин позајмљен из грчког језика, носи значење учења, догме, вероватно као реч која је нераскидиво везана за догађај који описује и тумачи.

¹⁷⁶ I Кор.13.2: „ἐὰν εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνώσιν“, у преводу: „и ако знам све тајне и све знања“ (Св.Арх.Син.СПЦ, s.a.).

„Сакрамент: елементи причешћа, миропомазања“

У првој беседи De imaginibus Јован Дамаскин, чији саговорник сматра да Бога треба само умом поимати, као противаргумент таквог становишта набраја материјалне елементе светих тајни причешћа и миропомазања, 1.27 (M.94.1264B):

Εἰ δὲ χρῆναι λέγοις νοερώς μόνον θεῶ συνάπτεσθαι, ἄνελε πάντα τὰ σωματικά, τὰ φῶτα, τὸ εὐῶδες θυμίαμα, αὐτὴν τὴν διὰ φωνῆς προσευχὴν, τὰ ἐξ ὕλης τελούμενα θεῖα **μυστήρια**, τὸν ἄρτον, τὸν οἶνον, τὸ τῆς χρίσεως ἔλαιον, τοῦ σταυροῦ τὸ ἐκτύπωμα. Ταῦτα γὰρ πάντα ὕλη:

Quod si dicas, sola mente nos Deo conjugii oportere; res igitur corporeas tolle, luminaria, suave fragrans suffimentum, preces vocales, *ipsamet sacramenta*, quae ex materia perficiuntur, panem, vinum, unctionis oleum, crucis signum. Haec quippe materia constant. (Migne, iuxta positione)

Опредмећене θεῖα μυστήρια, свете тајне, су хлеб, вино, уље миропомазања и знак крста – вероватно јер се чини руком.

Бројни су изрази са допуном у генитиву који означавају свету тајну крштења, која представља један од чинова иницијације у хришћанском обреду:

Eus.e.th.1.8 (M.24.837A):

τῆς παλιγγενησίας **μυστήριον** „света тајна поновног рођења“

Ephr.2.378F:

τὴν δύναμιν **τοῦ μυστηρίου** τῆς κολυμβήθρας „сила свете тајне крстионице“

Bas.spir.66 (M.32.188B): τὸ μέγα **μυστήριον** τοῦ βαπτίσματος

Gr.Nys.Or.catech.33 (M.45.85B):

ὔδωρ καὶ πίστις ἐστὶ δι’ ὧν τὸ τῆς ἀναγεννήσεως πληροῦται τὸ **μυστήριον**

У материјалне изразе светих тајни спада и вода.

Са нагласком на евхаристији, причешћивању вином, на шта су позвани сви народи, не само Јеврејски, термин употребљава Еусебије, Eus.d.e.1.10 (M.22.92B):

ποιήσει κύριος Σαβαώθ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι πίνονται εὐφροσύνην, πίνονται οἶνον, χρίσονται μύρον. παράδος ταῦτα πάντα τοῖς ἔθνεσιν· ἡ γὰρ βουλή αὕτη ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη. ... καὶ οἴνου τοῖς ἔθνεσιν εὐφροσύνην θεσπίζει, τὸ τῆς καινῆς τοῦ Χριστοῦ διαθήκης **μυστηρίων** αἰνιττόμενος, ὃ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐναργῶς κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν ἐκτελεῖται.

У раније цитираном писму папе Јулија, свештеници су служитељи светих тајни јер савршавају причест, Jul.Papa ep.Dian.ap.Ath.apol.sec.31 (M.25.300D):

Πρεσβύτεροι ... οἱ καὶ τῶν **μυστηρίων** λειτουργοί

Кирил Јерусалимски у Катихизису намењеном онима који се намеравају крстити употребљава термин за свету тајну крштења и причешћа, Cyr.H.catech.18.32:

διδαχθήσεσθε πάλιν τὰ πρόποντα θεοῦ θέλοντος, μεθ' ὅσης μὲν εὐσεβείας καὶ τάξεως εἰσελθεῖν χρῆ καλουμένους, τίνος δὲ ἕνεκεν ἐπιτελεῖται ἕκαστον τῶν ἁγίων τοῦ **βαπτίσματος μυστηρίων**, μεθ' ὅσης δὲ εὐλαβείας καὶ τάξεως χρῆ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος πρὸς τὸ ἅγιον τοῦ θεοῦ προσελεύσεσθαι θυσιαστήριον καὶ τῶν αὐτόθι πνευματικῶν καὶ ἐπουρανίων ἀπολαύειν **μυστηρίων**, ...

У мистагогичком катихизису подробно објашњава како после причешћивања телом Христа треба одмах приступити и светој чаши, 23.22:

Εἶτα μετὰ τὸ κοινωνῆσαί σε τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, προσέρχου καὶ τῷ ποτηρίῳ τοῦ αἵματος, μὴ ἀνατείνων τᾶς χεῖρας, ἀλλὰ κύπτων, καὶ τρόπῳ προσκυνήσεως καὶ σεβάσματος λέγων τὸ Ἀμήν, ἀγιάζου καὶ ἐκ τοῦ αἵματος μεταλαμβάνων Χριστοῦ. ... Εἶτα ἀναμείνας τὴν εὐχήν, εὐχαρίστει τῷ Θεῷ τῷ καταξιώσαντί σε τῶν τηλικούτων **μυστηρίων**.

Код Епифанија, у полемичком спису против јереси, човек је оптужен да је украо један од светих сасуда, Eriph.haer.68.7 (M.42.196C): σκευῶς τι μυστηρίων.

Код Лампеа стоји да је реч о светој чаши: „i.e. chalice“.

И код Јована Златоустог налази се у означавању елемената причешћа, хлеба и вина, над којима ће свештеник извршити свете радње, након чега ће принос постати света тајна, причест, Chrys.hom.23.3 in Mt. (M.7.288C):

Καὶ γὰρ τὰ **μυστήρια** διὰ τοῦτο τὰς θύρας κλείοντες ἐπιτελοῦμεν, καὶ τοὺς ἀμύητους εἰργόμεν, οὐκ ἐπειδὴ ἀσθένειαν κατέγνωμεν τῶν τελουμένων, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀτελέστερον οἱ πολλοὶ πρὸς αὐτὰ ἔτι διάκεινται.

Слично и у Златоустовој другој беседи: hom.23.2 in I Cor (10.203A), док се код њега сусреће израз τὸ ἐν τῷ πάσχα μυστήριον „служба на Васкрс“, hom.5.3in I Tim. (11.577D).

Из Теодоритовог коментара стихова из Посланице Коринћанима види се да термин означава обед са Господом, Тајну вечеру. Његов израз у преводу гласи „вечера Господња“, ICor.11:20 (M.3.236):

„Συνερχομένων οὖν ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, οὐκ ἔστι κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν.“
Κυριακὸν δεῖπνον καλεῖ τὸ **Δεσποτικὸν μυστήριον**.

Овде термин μυστήριον представља парафразу за Μυστικὸς δεῖπνος.

У псеудо-Атанасијевом говору о вери сусреће се још један израз за материјални израз обредног обеда, Athan.serm.fid.37 (M.26.1289B):

ἐπιτελῶν γὰρ τὸ **ἅγιον μυστήριον** εὐλογήσας εἶπεν· πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό μου ἔστιν τὸ αἷμα τῆς καινῆς διαθήκης τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυννόμενον. καίπερ οὐκ αἷμα τοῦ κυρίου ἔστιν ὁ οἶνος, ἀλλὰ τῆς ἀμπέλου, δι' ὃ εἶπεν ὁ κύριος περὶ τοῦ ἰδίου σώματος· ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος.

Један од израза за хлеб и вино од којих ће се верници причестити је ἅγιον μυστήριον. Глагол који казује вршење светотајинске радње је ἐπιτελῶ, изведеница уобичајеног и старог τελῶ.

Наредна потврда сведочи о томе да без савршавања (τελείωσιν) тајне над хлебом и вином, што подразумева читање одговарајућих великих молитава којима свештена реч силази на хлеб и чашу, они не чине Тело Христа, Athan.ap.Eutych.pasch.8 (M.86.2401B):

ἔλθωμεν ἐπὶ τὴν τελείωσιν τῶν **μυστηρίων**· οὗτος ὁ ἄρτος καὶ τοῦτο τὸ ποτήριον, ὅσον οὐπω εὐχαὶ καὶ ἰκεσίαι γεγόνασι, ψιλὰ εἰσὶν· ἐπὶ δὲ αἱ μεγάλαи εὐχαὶ καὶ αἱ μεγάλαи ἰκεσίαι ἀναπεμφθῶσι, καταβαίνει ὁ λόγος εἰς τὸν ἄρτον καὶ τὸ ποτήριον, καὶ γίνεται αὐτοῦ σῶμα.

У овој потврди тесно су повезани материјални изрази тајне и реч.

Макарије Египатски констатује да је без приноса захвалне молитве и причешћивања телом Христа обред тајне мањкав, Mac.Aeg.carit.29 (M.34.932C):

κἂν πᾶς μὲν ὁ ἐκκλησιαστικὸς κανὼν ἐπιτεθείη, ἡ μυστικὴ δὲ τῆς προσφορᾶς ὑπὸ τοῦ ἱερέως εὐχαριστία καὶ ἡ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ μὴ γένηται ... ἐλλιπὴς ἔστιν ἡ λατρεία **τοῦ μυστηρίου**.

Следом, причешћивање је чин који представља неизоставни елемент хришћанског обреда.

Исто и у делу Апостолске установе, Const.App.5.14.7:

Παραδοὺς ἡμῖν τὰ ἀντίτυπα **μυστήρια** τοῦ τιμίου σώματος αὐτοῦ καὶ αἵματος „Предавши нам једнакообразне тајне часнога тела Његовог и крви“

И у Литургији Јаковљевој, Lit.Jacob.:

Τῇ μεταλείψει τῶν ἀγίων καὶ ἀχράντων σου **μυστηρίων**

„Причешћујући се Твојим светим и непорочним тајнама“.

Термин је потом послужио за означавање и других свештених радњи, које стоје у тесној вези са Евхаристијом:

Dion.Ar.e.h.4.1.2 tit. (M.3.473A):

τὸ μυστήριον τελετῆς μύρου „свештена радња освештања масла“

ib.6.3.2 (M.533A):

μυστήριον μοναχικῆς τελειώσεως „чин замонашења“

ib.7.3.2 (M.556B):

μυστήριον ἐπὶ τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων „служба заупокојенима“

Закључак о терминима у хришћанској употреби

Термин ὄργια ранохришћански писци не користе у текстовима, осим уз ретке изузетке (θεῖα ὄργια код Еусебија). Могуће да је реч о избегавању термина у знак дистанцирања од оргијастичких Дионисових мистерија.

Термин τελετή је ту редовно заступљен. Његова употреба може бити необојена и изворног значења, на пример τελεταί код Климента Александријског када говори о Елеусинским мистеријама. Ипак, чешћа је његова употреба с позитивним предзнаком; неретко га прате допуне ἱεραί и θεῖαι, онда када означава свете тајне, „отајства“ хришћанског обреда: крштење, причешће, освештање масла.

Глагол μύω и глаголска именица μύσις такође се преносе из паганске у јудеохришћанску употребу. Григорије Ниски их користи да опише Мојсијеву пророчку делатност међу Јеврејима, које је он на Синајској гори „посветио“. Чешћи су новозаветни контексти где глагол означава обраћење у хришћанску веру, као и појединачни обред, крштење. Термин μύστης „посвећеник“ са или без допуне Χριστοῦ или Θεοῦ, стоји у семантичкој вредности „хришћанин“.

Термин *μυστήριον*, обилато је заступљен. Среће се већ у књигама Новог Завета, и то чак 28 пута. Разликују се *ἀνθρώπινα* и *θεῖα, ἅγια μυστήρια*, „људски“, тј. пагански мистеријски обреди од хришћанских светих тајни. У овом другом значењу реч бива примењена и на конкретне предмете, светиње у Заветном ковчегу и свештене сасуде хришћанског обреда. Једина термина, *μυστήριον* „тајна“, једнако наставља са својом употребом, с тим што се то у претхришћанској употреби „десакрализовано“ значење „ресакрализује“ применом на тајне нове вере, пре свега оне везане за Христову смрт и васкрсење.

ЛИТЕРАТУРА

ИЗБОРИ

ПРИМАРНА ДЕЛА (ПО TLG):

AESCHYLUS

Fragmenta: ed. H.J. Mette, Die Fragmente der Tragoëdien des Aischylos, Berlin: Akademie-Verlag, 1959.

Septem contra Thebas: ed. G. Murray, Aeschyli tragoediae, 2nd edn. Oxford: Clarendon Press, 1955.

AG (ANTHOLOGIA GRAECA)

Anthologia Graeca: ed. H. Beckby, 4 vols., 2nd edn. Munich: Heimeran, 1957.

ALCIPHRON

Epistulae, ed. M.A. Schepers, Alciphronis rhetoris libri epistularum IV. Leipzig: Teubner, 1905 (Stuttgart, 1969).

ALEXANDER APHRODISIENSIS

De Anima, ed. I. Bruns, Commentaria in Aristotelem Graeca, suppl.2.1. Alexandri Aphrodisiensis praeter commentaria scripta minora. Berlin: Reimer, 1887.

In librum de sensu commentarium, ed. I. Bruns, Alexandri In librum de sensu commentarium. Berlin: Reimer, 1887.

ALEXANDER TRALLIANUS

Therapeutica, ed. T. Puschmann, Alexander von Tralles, vols.1-2. Vienna: Braumüller, 1: 1878, 2: 1879 (Amsterdam: Hakkert 1963).

AMMONIUS ALEXANDRINUS

Fragmenta in Acta Apostolorum, J.P. Migne, Ammonii Alexandrini opera, vol. 85: 1524d. Paris: Patrologia Graeca, s.a.

ANDOCIDES

De Mysteriis, ed. G. Dalmeyda, Andocide, Discours. Paris: Les Belles Lettres, 1930 (1966).

APOLLONIUS DYSCOLUS

De constructione, ed. G. Uhlig, *Grammatici graeci*, vol. 2.2. Leipzig: Teubner, 1910.
(Hildesheim: Olms, 1965).

APP (ANTHOLOGIAE GRAECAE APPENDIX)

Anthologia Graeca: ed. H. Beckby, 4 vols., 2nd edn. Munich: Heimeran, 1957.

ARETAEUS MEDICUS

De curatione acutorum morborum libri duo (CA), ed. K. Hude, *Corpus medicorum Graecorum* vol. 2. Aretaeus, 2nd edn. Berlin: Akademie-Verlag, 1958.

De curatione diuturnorum morborum libri duo (CD), ed. K. Hude, *Corpus medicorum Graecorum* vol. 2. Aretaeus, 2nd edn. Berlin: Akademie-Verlag, 1958.

De causis et signis acutorum morborum liber primum (SA), ed. K. Hude, *Corpus medicorum Graecorum* vol. 2. Aretaeus, 2nd edn. Berlin: Akademie-Verlag, 1958.

ARISTOPHANES

Pax, ed. V. Coulon, *Aristophane*, vol. 2. Pax. Paris: Les Belles Lettres, 1924.

Ranae, ed. R.G. Ussher, *Aristophanes. Ecclesiazusae*. Oxford: Clarendon Press, 1973.

Scholia Graeca in Aristophanem (scholia vetera), ed. F. Dübner, *Scholia in Ranas*. Paris: Didot, 1877 (Hildesheim: Olms, 1969).

Thesmophoriazousae, ed. V. Coulon, *Aristophane*, vol. 4. *Thesmophoriazousae*. Paris: Les Belles Lettres, 1928.

Vespae, ed. D.M. MacDowell, *Aristophanes. Wasps*. Oxford: Clarendon Press, 1971.

ARISTOTELES

De anima, ed. W.D. Ross (cit.Bekker), *Aristotle. De anima*. Oxford: Clarendon Press, 1961 (repr. 1967).

De partibus animalium, ed. P. Louis, *Aristote. Les parties des animaux*. Paris: Les Belles Lettres, 1956.

De sensu et sensibilibus, ed. W.D. Ross (cit.Bekker), *Aristotle. Parva naturalia*. Oxford: Clarendon Press, 1955 (1970).

Historia animalium, ed. P. Louis, Aristote. Histoire des animaux, vols. 1-3. Paris: Les Belles Lettres, 1:1964; 2:1968; 3:1969.

Mirabilium auscultationes, ed. I. Bekker, Aristotelis opera, vol. 2. Berlin: De Gruyter, 1960.

Politica, ed. W.D. Ross (cit.Bekker), Aristotelis Politica. Oxford: Clarendon Press, 1957 (repr. 1964).

Problemata, ed. I. Bekker, Aristotelis opera, vol. 2. Berlin: Reimer, 1831.

Rhetorica, ed. W.D. Ross (cit.Bekker), Aristotelis Ars rhetorica. Oxford: Clarendon Press, 1959 (repr. 1964).

ARTEMIDORUS

Onirocriticon, ed. R.A. Pack, Artemidori Daldiani Onirocriticon, libri V. Leipzig: Teubner, 1963.

ASTERIUS AMASEUS

Homiliae I-XIV, ed. C. Datema, Asterius of Amasea. Homilies I-XIV. Leiden: Brill, 1970.

ATHANASIUS THEOLOGUS

Apologia contra Arianos sive apologia secunda, Epistula Iulii episcopi Romae, pp.102-113, ed. H.G. Opitz, Athanasius Werke, vol. 2.1. Berlin: De Gruyter, 1940.

Sermo maior de fide (Sp.), ed. E. Schwartz, Der s.g. sermo maior de fide des Athanasius, Sitzungsberichte der bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosoph.-philol. und hist. Kl. 6, 1925.

ATHENAEUS SOPHISTA

Deipnosohistae, ed. G. Kaibel, Athanaei Naucraticae deipnosophistarum libri XV, vols. 3. Leipzig: Teubner, 1-2:1887; 3:1890.

BASILIIUS THEOLOGUS

De spiritu sancto, ed. B. Pruche, Basile de Césarée. Sur le Sant-Esprit, 2nd ed. Paris: Sources chretiennes, 1968.

CALLIMACHUS

In Dianam (hymn.3), ed. R. Pfeiffer, Callimachus, vol. 2. Oxford: Clarendon Press, 1953.

In Apollinem (hymn.2), ed. R. Pfeiffer, Callimachus, vol. 2. Oxford: Clarendon Press, 1953.

Epigrammata, ed. R. Pfeiffer, Callimachus, vol. 2. Oxford: Clarendon Press, 1953.

CLEMENS ALEXANDRINUS

Paedagogus, J.P. Migne, vol. 8.247.

Protrepticus sive cohortatio ad gentes, J.P. Migne, vol. 8.49.

Stromateis, J.P. Migne, vol. 8/9.

CONCILIUM CARTHAGINIENSE

Actio, ed. J. Hardouin, Concilium Carthaginense anno 256, I 159. Paris, s.a.

CONSTITUTIONES

Constitutiones apostolorum, ed. Funk I.

CYRILLUS SCYTHOPOLITANUS

Vita Ioannis Hesychastis, ed. E. Schwartz, TU, 1939.

DAMASCIUS

De principiis, ed. C.E. Ruelle, Damascii successoris dubitationes et solutationes vols. 2. Paris : Klincksieck, 1: 1889; 2:1899.

DEMOSTHENES

Orationes, In Neaeram (Sp.), ed. W. Rennie, Demosthenis orationes, vol. 3. Oxford: Clarendon Press, 1931 (1960).

DIODORUS SICULUS

Bibliotheca historica (lib. 1-20), ed. F. Vogel / K.T. Fischer (post I. Bekker & L. Dindorf), Diodori bibliotheca historica, 5 vols., 3rd edn. Leipzig: Teubner, 1:1888 (1964).

DIOGENES LAERTIUS

Vitae philosophorum, ed. H.S. Long, Diogeni Laertii vitae philosophorum, 2 vols. Oxford: Clarendon Press, 1964 (1966).

DIOGNETUM

Epistula ad Diognetum, J.P. Migne, vol.2. 1168.

DIONYSIUS AREOPAGITA

De caelesti chierarchia, ed. G. Heil, A.M. Ritter, Patristische Texte und Studien 36.

Corpus Dionysiacum ii: Pseudo-Dionysius Areopagita. Berlin: De Gruyter 1991.

De divinis nominibus, ed. B.R. Suchla, A.M. Ritter, Patristische Texte und Studien 33.

Corpus Dionysiacum i: Pseudo-Dionysius Areopagita. Berlin: De Gruyter 1990.

De ecclesiastica chierarchia, ed. G. Heil, A.M. Ritter, Patristische Texte und Studien 36.

Corpus Dionysiacum ii: Pseudo-Dionysius Areopagita. Berlin: De Gruyter 1991.

De mystica theologia, ed. G. Heil, A.M. Ritter, Patristische Texte und Studien 36.

Corpus Dionysiacum ii: Pseudo-Dionysius Areopagita. Berlin: De Gruyter 1991.

ETYMOLOGICUM MAGNUM

Etymologicum magnum, ed. T. Gaisford (cit. Kallierges), Oxford: Oxford University Press, 1848 (Amsterdam: Hakkert, 1967).

EURIPIDES

Andromacha, ed. J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 1. Oxford: Clarendon Press, 1984.

Bacchae, ed. J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 3. Oxford: Clarendon Press, 1994.

Fragmenta, ed. A. Nauck, Tragicorum Graecorum fragmenta. Leipzig: Teubner, 1889.

Hercules, ed. J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 2. Oxford: Clarendon Press, 1981.

Iphigenia Taurica, ed. J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 2. Oxford: Clarendon Press, 1981.

Medea, ed. J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 1. Oxford: Clarendon Press, 1984.

Orestes, ed. J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 3. Oxford: Clarendon Press, 1994.

Scholia in Euripidem (scholia vetera), ed. E. Schwartz, Scholia in Andromacham, vol. 2. Berlin: Reimer, 1891.

Supplices, ed. J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 2. Oxford: Clarendon Press, 1981.

EUSEBIUS CAESARIENSIS

Demonstratio evangelica, De ecclesiastica theologia, De laudibus Constantini

FLAVIUS JOSEPHUS

De bello Iudaico libri VII, ed. B. Niese, Flavii Iosephi opera, vol. 6. Berlin: Weidmann, 1889 (repr. 1955).

FLAVIUS PHILOSTRATUS

Vita Apollonii, ed. C.L. Kayser, Flavii Philostrati opera, vol. 1. Leipzig: Teubner, 1870 (1964).

Heroicus, ed. C.L. Kayser, Flavii Philostrati opera, vol. 2. Leipzig: Teubner, 1871 (1964).

GALENUS

De compositione medicamentorum secundum locos libri x, ed. C.G. Kühn, Claudii Galeni opera omnia vols.12-13. Leipzig: Knobloch, 12: 1826, 13: 1827.

GEOPONICA

Geoponica, ed. H. Beckh, Geoponica. Leipzig: Teubner, 1895.

GREGORIUS NAZIANZENUS

Carmina de se ipso, J.P. Migne, Gregorii Nazianzeni opera. Paris: Patrologia Graeca vol. 37, s.a.: pp.969-1029.

Carmina moralia, J.P. Migne, Gregorii Nazianzeni opera. Paris: Patrologia Graeca vol. 37, s.a.: pp.521-968.

In Machabaeorum laudem, J.P. Migne, Gregorii Nazianzeni opera, orat. 15. Paris: Patrologia Graeca vol. 35, s.a.: pp.912-933.

In sancta lumina, J.P. Migne, Gregorii Nazianzeni opera, orat. 39. Paris: Patrologia Graeca vol. 36, s.a.: pp.336-360.

In theophania, J.P. Migne, Gregorii Nazianzeni opera, orat. 38. Paris: Patrologia Graeca vol. 36, s.a.: pp.312-333.

GREGORIUS NYSSENUS

Adversus Macedonianos de Spiritu Sancto, ed. F. Mueller, Gregorii Nysseni opera, vol. 3.1. Leiden: Brill, 1958.

De vita Mosis, ed. J. Daniélou, Grégoire de Nysse. La vie de Moïse, 3rd.ed. Paris: Sources chretiennes 1 ter, 1963.

Oratio catechetica magna, ed. J. Srawley, The Catechetical orations of Gregory of Nyssa. Cambridge: Cambridge University Press, 1903 (1956).

HERACLITUS

Fragmenta, ed. J. H. Diels (rpr. W. Kranz), Die Fragmente der Vorsokratiker, Vol.1, 6th ed. Berlin: Wiedmann 1951 (rpr. Dublin / Zurich: 1961).

HERODIANUS

Ab excessu divi Marci, ed. K. Stavenhagen, Herodiani ab excessu divi Marci libri octo. Leipzig: Teubner 1922. Liber 8 (Maximinus, Maximus et Balbinus).

HERODOTUS

Historiae, ed. Ph.-E. Legrand, Hérodote. Histoires, 9 vols. Paris: Les Belles Lettres, book 2: 1930; book 4 (3rd ed.) 1960; book 8: 1953.

HIPPOCRATES

Aphorismi, ed. É. Littré, Oeuvres complètes d'Hippocrate, vol. 4. Paris: Baillière, 1844 (repr. Amsterdam: Hakkert, 1962).

De mulierum affectibus I-III, ed. É. Littré, Oeuvres complètes d'Hippocrate, vol. 8. Paris: Baillière, 1853 (repr. Amsterdam: Hakkert, 1962).

De octimestru partu, ed. É. Littré, Oeuvres complètes d'Hippocrate, vol. 7. Paris: Baillière, 1851 (repr. Amsterdam: Hakkert, 1962).

Epistulae, ed. É. Littré, Oeuvres complètes d'Hippocrate, vol. 9. Paris: Baillière, 1861 (repr. Amsterdam: Hakkert, 1962).

Lex, ed. É. Littré, Oeuvres complètes d'Hippocrate, vol. 4. Paris: Baillière, 1844 (repr. Amsterdam: Hakkert, 1962).

HIPPOLYTUS

Refutatio omnium haeresiarum (Philosophumena), ed. M. Marcovich, *Patristische Texte und Studien* 25. Hippolytus. *Refutatio omnium haeresium*. Berlin: De Gruyter, 1986.

HOMERICA

Batrachomyomachia, ed. T.W. Allen, *Homeri opera*, vol. 5. Oxford: Clarendon Press, 1912 (1969).

In Apollinem (fort. auctore Cynaetho Chio), ed. T.W. Allen / W.R. Halliday / E.E. Sikes, *The Homeric hymns* 2nd edn. Oxford: Clarendon Press, 1936.

In Cererem, ed. T.W. Allen / W.R. Halliday / E.E. Sikes, *The Homeric hymns* 2nd edn. Oxford: Clarendon Press, 1936.

HOMERUS

Ilias, ed. T.W. Allen, *Homeri Ilias*. Oxford: Clarendon Press, 1931.

Odyssea, ed. P. von der Mühl, *Homeri Odyssea*. Basel: Helbing & Lichtenhahn, 1962.

Scholia Graeca in Homeri Iliadem (scholia vetera) vol. 5, ed. H. Erbse, *Scholia Graeca in Homeri Iliadem*, vols.1-5, 7. Berlin: De Gruyter, 1977.

IG (INSCRIPTIONES GRAECAE)

Inscriptiones Graecae I, ed. A. Kirchhoff, *Inscriptiones Atticae anno Euclidis vetustiores*, 1873.

IGNATIUS ANTIOCHENUS

Epistola ad Ephesios, J. P. Migne, vol. 5.644.

IOANNES CHRYSOSTOMUS

De sacerdotio liber septimus, J.P. Migne, vol. 48.

Homiliae in I Corinthios, in Colosenses, in Ephesios, in Hebraeos, in Isaias.

In Theodorum lapsum (lib. I), ed. J. Dumortier, *Sources chrétiennes* 117. Jean Chrysostome. A Théodore. Paris: Cerf, 1966.

IOANNES DAMASCENUS

Orationes de imaginibus tres, ed. B. Kotter, *Patristische Texte und Studien* 17. *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, vol. 3. Berlin: De Gruyter, 1975.

IRENÆUS LUGDUNENSIS

Adversus haereses, J.P. Migne, vol. 7.437.

LEONTIUS BYZANTINUS

Adversus argumenta Severi, J.P. Migne, vol. 86.1916.

LUCIANUS SOPHISTA

Dialogi meretricii, ed. M.D. Macleod, Lucian, vol. 7. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1961.

LYSIAS

In Alcibiadem (Sp.), ed. U. Albin, Lisia. I discorsi. Florence: Sansoni, 1955.

MARCUS AURELIUS ANTONINUS

Τὰ εἰς ἑαυτὸν, ed. A.S.L. Farquharson, The Meditations of the emperor Marcus Aurelius, vol.1. Oxford: Clarendon Press, 1944 (1968).

MAXIMUS CONFESSOR

Scholia in Dionysii Areopagitae De caelesti chierarchia, J.P. Migne, vol. 4.29.

MENANDER

Fragmenta, ed. T. Kock, Comiorum Atticorum fragmenta, vol. 3. Leipzig: Teubner, 1888.

METHODIUS OLYMPIUS

Sermo de Symeone et Anna, J.P. Migne, vol. 18.348.

MNESIMACHUS

Fragmenta, ed. T. Kock, Comiorum Atticorum fragmenta, vol. 2. Leipzig: Teubner, 1884.

NICANDER EPICUS

Alexipharmaca, ed. A.S.F. Gow / A.F. Scholfield, Nicander. The poems and poetical fragments. Cambridge: Cambridge University Press, 1953.

Fragmenta, ed. A.S.F. Gow / A.F. Scholfield, Nicander. The poems and poetical fragments. Cambridge: Cambridge University Press, 1953.

Theriaca, ed. A.S.F. Gow / A.F. Scholfield, Nicander. The poems and poetical fragments. Cambridge: Cambridge University Press, 1953.

Scholia et glossae in Nicandri Theriaca (scholia vetera et recentiora), ed. A. Crugnola (cit. Sagundinus), *Scholia in Nicandri Theriaca*. Milan: Istituto Editoriale Cisalpino, 1971.

NOVUM TESTAMENTUM

Novum Testamentum graece, ed. K. Aland, M. Black, C.M. Martini, B.M. Metzger and A. Wikgren, *The Greek New Testament*, 2nd edn. Stuttgart: Württemberg Bible Society, 1968; (28th edn.: 2012).

ONASANDER

Strategicus, ed. W.A. Oldfather, A.S. Pease, J.B. Titchener, Aeneas Tacticus, Asclepiodotus, Onasander. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1923 (1962).

OPPIANUS

Halieutica, ed. A.W. Mair, Oppian, Colluthus, Tryphiodorus. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1928 (1963).

ORIGENES

Contra Celsum, ed. M. Borret, Origène. *Contre Celse*, 4 vols. Paris: Cerf, Sources chrétiennes. 1: 1967, 2: 1968, 3-4: 1969.

ORPHICA

Hymni, ed. W. Quandt, *Orphei hymni*, 3rd edn. Berlin: Weidmann, 1962 (1973).

PAULUS AEGINETA

Epitome medicae libri septem, ed. J.L. Heiberg, *Corpus medicorum Graecorum*, 9.1 † 9.2. Paulus Aegineta, 2 vols. Leipzig: Teubner, 9.1: 1921, 9.2: 1924.

PAUSANIAS

Graeciae descriptio, ed. F. Spiro, *Pausaniae Graeciae descriptio*, vols. 3. Leipzig: Teubner, 1903 (1967).

PINDARUS

Nemea, ed. H. Maehler (post B. Snell), *Pindari carmina cum fragmentis*, pt.1, vol. 5. Leipzig: Teubner, 1971.

Pythia, ed. H. Maehler (post B. Snell), Pindari carmina cum fragmentis, pt.1, vol. 5.

Leipzig: Teubner, 1971.

Olympia, ed. H. Maehler (post B. Snell), Pindari carmina cum fragmentis, pt.1, vol. 5.

Leipzig: Teubner, 1971.

PHILO JUDAEUS ALEXANDRINUS

De ebrietate, ed. P. Wendland, Philonis Alexandrini opera quae supersunt, vol. 2.

Berlin: Reimer, 1897 (De Gruyter 1962).

De Josepho, ed. L. Cohn, Philonis Alexandrini opera quae supersunt, vol. 4. Berlin:

Reimer, 1902 (De Gruyter 1962).

De plantatione, ed. P. Wendland, Philonis Alexandrini opera quae supersunt, vol. 2.

Berlin: Reimer, 1897 (De Gruyter 1962).

De migratione Abrahami, ed. P. Wendland, Philonis Alexandrini opera quae supersunt,

vol. 2. Berlin: Reimer, 1897 (De Gruyter 1962).

De praemiis et poenis, ed. L. Cohn, Philonis Alexandrini opera quae supersunt, vol. 5.

Berlin: Reimer, 1906 (De Gruyter 1962).

De sacrificiis Abelis et Caini, ed. L. Cohn, Philonis Alexandrini opera quae supersunt,

vol. 1. Berlin: Reimer, 1896 (De Gruyter 1962).

De sobrietate, ed. P. Wendland, Philonis Alexandrini opera quae supersunt, vol. 2.

Berlin: Reimer, 1897 (De Gruyter 1962).

De somnis (libri I-II), ed. P. Wendland, Philonis Alexandrini opera quae supersunt, vol.

3. Berlin: Reimer, 1898 (De Gruyter 1962).

De virtutibus, ed. L. Cohn, Philonis Alexandrini opera quae supersunt, vol. 5. Berlin:

Reimer, 1906 (De Gruyter 1962).

De vita Mosis, ed. L. Cohn, Philonis Alexandrini opera quae supersunt, vol. 4. Berlin:

Reimer, 1902 (De Gruyter 1962).

Legum allegoriarum libri I-III, ed. L. Cohn, Philonis Alexandrini opera quae supersunt,

vol. 1. Berlin: Reimer, 1896 (De Gruyter 1962).

Quis rerum divinarum heres sit, ed. P. Wendland, Philonis Alexandrini opera quae

supersunt, vol. 3. Berlin: Reimer, 1898 (De Gruyter 1962).

Quod Deus sit immutabilis, ed. P. Wendland, Philonis Alexandrini opera quae supersunt, vol. 2. Berlin: Reimer, 1897 (De Gruyter 1962).

PLATO

Gorgias, ed. J. Burnet (cit. Stephanus), Platonis opera, vol. 3. Oxford: Clarendon Press, 1903 (repr. 1968).

Meno, ed. J. Burnet (cit. Stephanus), Platonis opera, vol. 3. Oxford: Clarendon Press, 1903 (1968).

Phaedo, ed. J. Burnet (cit. Stephanus), Platonis opera, vol. 1. Oxford: Clarendon Press, 1900 (1967).

Phaedrus, ed. J. Burnet (cit. Stephanus), Platonis opera, vol. 2. Oxford: Clarendon Press, 1901 (1967).

Respublica, ed. J. Burnet (cit. Stephanus), Platonis opera, vol. 4. Oxford: Clarendon Press, 1902 (1968).

Theaetetus, ed. J. Burnet (cit. Stephanus), Platonis opera, vol. 1. Oxford: Clarendon Press, 1900 (1967).

Timaeus, ed. J. Burnet (cit. Stephanus), Platonis opera, vol. 4. Oxford: Clarendon Press, 1902 (1968).

PLUTARCHUS

Comparatio Agesilai et Pompei, ed. B. Perrin, Plutarch's lives, vol. 5. , 2nd edn. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1917 (1968).

PMAG.BEROL.

Papyri Graecae Magicae, ed. G. Parthey. Zwei Griechische Zauberpapyri des Berliner Museums. Berlin: Abh. Berl. Akad. 1865.

PMAG.LEID.V.

Papyri Graecae Magicae, ed. A. Dieterich. Papyrus magica musei Lugdunensis.

POLYBIUS

Historiae, ed. T. Büttner-Wobst, Polybii historiae, vols.1-4. Leipzig: Teubner, 1:1905; 2:1889; 3:1893; 4:1904 (repr. Stuttgart: 1:1962; 2-3:1965; 4:1967).

PROCOPIUS GAZAEUS

Commentarius seu catena in Isaias, J.P. Migne, vol. 87.1817.

SEPTUAGINTA

Isaias, ed. A. Rahlfs, Septuaginta, vol. 2, 9th edn. Stuttgart: Württembergische Bibelanstalt, 1935 (repr. 1971).

Jeremias, ed. A. Rahlfs, Septuaginta, vol. 2, 9th edn. Stuttgart: Württembergische Bibelanstalt, 1935 (repr. 1971).

SEVERIANUS GABALENSIS

Fragmenta in Epistulam ad Colossenses, ed. K. Staab, Pauluskommentar aus der griechischen Kirche aus Katenenhandschriften gesammelt. Munster : Aschendorff, 1933.

SYLLOGE INSCRIPTIONUM GRAECORUM

Molporum Milesiorum Lex, ed. W. Dittenberg. Leipzig: 1913-24.

SOPHOCLES

Antigone, ed. A. Dain and P. Mazon, Sophocle, vol. 1. Paris: Les Belles Lettres, 1955 (1967).

Fragmenta, ed. S. Radt, Tragicorum Graecorum fragmenta, vol. 4. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1977.

Trachiniae, ed. A. Dain and P. Mazon, Sophocle, vol. 1. Paris: Les Belles Lettres, 1955 (1967).

SORANUS

Gynaeciorum morborum libri IV, ed. J. Ilberg, Corpus medicorum Graecorum, vol. 4. Leipzig: Teubner, 1927.

SYNESIUS CYRENENSIS

Epistola 58, Epistolae 1-159, J.P. Migne, vol. 66.

THEOCRITUS

Idyllia, ed. A.S.F. Gow, Theocritus, vol.1, 2nd edn. Cambridge: Cambridge University Press, 1952 (1965).

THEODORUS MOPSUESTENUS

Commentarium in primum epistulam Timothei, ed. S.H.B. Swete, Theodori episcopi Mopsuesteni in epistolas beati Pauli commentarii, I 2. Cambridge, 1880.

THEOPHRASTUS

De causis plantarum (lib. I), ed. R.E. Dengler, Theophrastus. De causis plantarum book one. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1927.

Historia plantarum, ed. A. Hort, ed. R.E. Dengler, Theophrastus. Inquiry into plants, 2 vols. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1916.

THUCYDIDES

Historiae, ed. H.S. Jones and J.E. Powell, Thucydidis historiae, 2 vols. Oxford: Clarendon Press, 1:1942 (1st edn. rev.); 2:1942 (2nd edn. rev.) (repr. 1:1970; 2:1967).

XENOPHON

Cynegeticus, ed. E.C. Marchant, Xenophontis opera omnia, vol. 5. Oxford: Clarendon Press, 1920 (repr. 1969).

* *

ЛЕКСИКОГРАФСКИ ИЗВОРИ:

BEEKES 2009: R. Beekes, *Etymological Dictionary of Greek*. Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series, Brill.

CHANTRAINE 1968: P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, Paris.

ERNOUT/MEILLET ³1951: A. Ernout / A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots* I-II, Paris.

FRISK 1960: H. Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg.

KITTEL ³1964: G. Kittel, *Theological Dictionary of the New Testament*, vol. VIII, Michigan.

LAMPE ¹¹1994: G.W.H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford.

LIDDELL/SCOTT ¹⁰¹1996 (1925): H.G. Liddel / R. Scott, *A Greek-English Lexicon*.

LIV 2001: *Lexikon der indogermanischen Verben*, unter Leitung von H. Rix, Wiesbaden.

POKORNY 1949-1959: J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch I-II*. Bern.

SENC ²1910: S. Senc, *Grčko-hrvatski rječnik*, Zagreb (reprint 1988).

SKOK 1971-1974: P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb.

*

ВУЈАКЛИЈА ⁴1992 : *Лексикон страних речи и израза*, Београд.

РГРМ ³1989: Д. Срејовић / А. Цермановић, *Речник грчке митологије*, Београд.

РСХКЊЈ 1967-1976 : *Речник српскохрватскога књижевног језика*, Нови Сад.

ФАСМЕР ⁴2004: *Этимологический словарь русского языка I-IV*, Москва (прев. са нем.).

*

ΛΙΔΕΛΛ/ΣΚΟΤΤ ²2001: Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης I-V, Ἀθήναι.

ΣΤΑΜΑΤΑΚΟΣ ²1994: Λεξικὸν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης, Ἀθήναι.

С Е К У Н Д А Р Н А Л И Т Е Р А Т У Р А

ΚΟΝΣΥΛΤΟΒΑΝΙ ΠΡΕΒΟΔΙ И ΚΟΜΕΝΤΑΡΙ ΤΕΚΣΤΟΒΑ

ADAMS ²1972 (1856): F. Adams (prev.), Aretaeus, Causes and Symptoms of Acute Disease;
On the Therapeutics of Acute Disease.

ARISTIPPUS 1940: H. Aristippus (prev.), Platonis Meno.

ATHENIAN SOCIETY 1896: The Letters of Alciphron.

ATKINSON/ROBERTSON 1892: M Atkinson / A. Robertson, Athanasius: Apology (Apologia contra Arianos).

BACCOU 1996: R. Baccou (prev.), Plato, La République.

BALASCH 1990: M. Balasch (prev.), Platón, Teetetes.

BALLU/NICOLAS 1786: B. De Ballu / J. Nicolas (prev.), Oppianus, Cynegetica (De Venatione);
De Piscatione.

BARRETT 1964: D. Barrett (prev.), Aristophanes, The Wasps.

- BAZALA 1970:** A. Bazala (prev.), Heziod, Poslovi i dani.
- BECKBY 1957:** H. Beckby (prev.), Griechische Anthologie, Tom II, III, IV.
- BELLOTTI s.a. (XIX v.):** F. G. M. Bellotti (prev.), Sofocle, Trachiniae.
- BERGUIN 1965:** H. Berguin (prev.), Euripide, Médée.
- BRADSHAW AITKEN/BERENSON MACLEAN 1977:** E. Bradshaw Aitken / J. K. Berenson Maclean (prev.), Flavius Philostratus, On Heroes.
- BROWNE/SWALLOW 1894:** Ch. G. Brown / J. E. Swallow (prev.), Gregory Nazianzen, Orations 38, 39 y : Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series, Vol. 7. Buffalo/New York.
- BUCKLEY 2005 [1892]:** T. A. Buckley (prev.), Euripides, Medea: Feb. 16, 2005 [EBook #15081]
- BUTLER 1898:** S. Butler (prev.), Homer, Iliad.
- CALCIDIUS 1962:** Calcidius (prev.), Platonis Timaeus. (Poznoantički prevod, oko 321.g.)
- CARBONELLUS 1478:** P. Carbonellus (prev.), Oppiannus Anazarbensis, Halieutica seu de Piscatu.
- CHAMBRY 1967:** É. Chambry (prev.), Platon, Oeuvres Complètes, Théétète, Tome 3; Gorgias, Tome 2.
- CHAPMAN 1888:** G. Chapman (prev.), Homer, Batrachomyomachia. The Battaile of Frogs and Mife.
- CLEMENTZ 1923:** H. Clementz (prev.), Flavius Josephus, Geschichte des Jüdischen Krieges.
- COHN 1909:** L. Cohn (prev.), Philon, Über Joseph.
- COHN 1910:** L. Cohn (prev.), Philon, Über die Tugenden.
- COLERIDGE 1891:** E. P. Coleridge (prev.), Euripides, Medea; Suppliants.
- COLSON 1967:** F. H. Colson (prev.), Philo in ten Volumes: On the Contemplative Life or Suppliants, Vol. IX.
- COLSON 1968:** F. H. Colson (prev.), Philo in ten Volumes: On the Virtues; On Rewards and Punishments, Vol. VIII.
- COLSON/WHITAKER 1968:** F. H. Colson / G. H. Whitaker (prev.), Philo in ten Volumes: On the Unchangebleness of God; Concerning Noah's Work as a Planter; On Drunkenness; On Sobriety, Vol. III; On the Migration of Abraham; Who iis the Heir of Divine Things, Vol. IV; On Dreams, Vol. V.

- COLSON/WHITAKER** 1971: F. H. Colson / G. H. Whitaker (prev.), *Philo in ten Volumes: Allegorical Interpretation of Genesis II., III. (Legum Allegoria)*, vol. I.
- CONYBEARE** 1969: F. C. Conybeare (prev.), *Flavius Philostratus, The Life of Apollonius of Tyana*.
- COUSIN** 1834: V. Cousin (prev.), *Plato, La République*.
- DALMEYDA** 1930: G. Dalmeyda (prev.), *Andocide, Discours, Sur les Mystères*.
- DESROUSSEAUX/DAIN/CAMELOT/PLACES** 1938: A.-M. Desrousseau / A. Dain / P. Camelot / E. Des Places (prev.), *Anthologie Palatine, Épigrammes*.
- DEUSCHLE** 1859: J. Deuschle (prev.), *Platons ausgewählte Schriften, Gorgias, T. 2.*
- DIELS** 1983: H. Diels (prev.), *Predsokratovci – Fragmenti, tom I.*
- DIÈS** ³1955: A. Diés (prev.), *Platon, Oeuvres Complètes: Théètète*.
- DRAŠKOVIĆ/VILHAR** 1968: M. Drašković / A. Vilhar (prev.), *Platonovi dijalozi, Gorgija*.
- DROYSEN** ²1871: J.G. Droysen (prev.), *Des Aristophanes Werke, Die Wespen, Bd. I.*
- DUKAT** 1988: Z. Dukat (prev.), *Plutarchus, Usporedni životopisi*.
- ĐURIĆ** ²1970: M. Đurić (prev.), *Platon: Fedar, Gozba*.
- ĐURIĆ/VILHAR** 1970: M. Đurić / A. Vilhar (prev.), *Platonovi dijalozi, Menon*.
- EDMONDS** 1912: J.M. Edmonds (prev.), *Theocritus, Idylls y: The Greek Bucolic Poets, vol. I, Cambridge*.
- ESTALELLA** 1910: L. S. y Estallela (prev.), *Homero, La Ilíada*.
- EVELYN-WHITE** 1936: H. G. Evelyn-White (prev.), *Hesiod, the Homeric Hymns, and Homeric*.
- EVRICIVS** 1896: *Evricivs medicus cordum* (prev.), *Nicander, Theriaca*.
- FERRAR** 1920: W.J. Ferrar (prev.), *Eusebius of Caesarea, The Proof of the Gospel (Demonstratio Evangelica) y: Translation of Christian Literature, vol. I, New York*.
- FLACELIÈRE/CHAMBRY** 1973: R. Flacelière / E. Chambry (prev.), *Plutarque, Vies*.
- FOWLER** 1921: H. N. Fowler (prev.), *Plato, Theaetetus, vol. XII*.
- FOWLER** 1925: H. N. Fowler (prev.), *Plato, Phaedrus, vol. IX*.
- GEORGIUS** 1853: L. von Georgii (prev.), *Platon, Phaidros*.

- GERNET/BIZOS** 1943: L. Gernet / M. Bizos (prev.), *Lysias, Discours: Contre Alcibiade*, tome I.
- GLAVIČIĆ** 2010: B. Glavičić (prev.), *Kalimah, Himne, epigrami, fragmenti*.
- GODLEY** 1920: A. D. Godley (prev.), *Herodotus, The Histories*, Cambridge.
- GROTIUS** 1798: H. Grotius (prev.), *Anthologia Graeca cum versione Latina*, vol. III.
- HAINES** 1970: C. R. Heines (prev.), *Marcus Aurelius Antoninus, The communings with himself*.
- HAMILTON/FALCONER** 1854: H. C. Hamilton / W. Falconer (prev.), *Strabo, The Geography*. Vol. I.
- HARMAND** 1911: R. Harmand (prev.), *Flavius Josèphe, Guerre des Juifs*.
- HICKIE** 1853: W. J. Hickie (prev.), *The Comedies of Aristophanes, The Wasps*, Vol. I.
- HILAIRE** 1883: J. Barthélemy Saint Hilaire (prev.), *Aristote, Histoire des animaux*.
- HORT** 1916: Sir A. Hort (prev.), *Theophrastus, Enquiry into Plants*, Vol. I.
- ILLINOIS GREEK CLUB** 1928: *Onasander, The General (Strategikos)*, Harvard.
- LIGHTFOOT/HARMER** 1891: *Epistle to Diognetus*, London.
- JACOB(IU)S** 1888: F. Jacobius (prev. na lat.), *Anthologia Graeca*.
- JEBB** 1894: R. C. Jebb (prev.), *Sophocles, Antigone*.
- JEBB** 1904: R. C. Jebb (prev.), *Sophocles, The Trachiniae*.
- JOHNSTON** 2012: I. Johnston (prev.), *Euripides, Medea*.
- JONES** 1967: H. L. Jones (prev.), *Strabo, The Geography*, vol. III.
- JOWETT** ³1892: B. Jowett (prev.), *Plato: The Republic, Timaeus*.
- KVÍČALA** 1886: J. Kvíčala (prev.), *Homér, Ilias*.
- KOHOUT** 1901: P. Kohout (prev.), *Flavius Josephus, Juedischer Krieg (Bellum Judaicum)*.
- LAMB** 1967: W. R. M. Lamb (prev.), *Lysias, Against Alcibiades*.
- LAMB** 1967: W. R. M. Lamb (prev.), *Plato, Gorgias*, vol. III.
- LEFEBVRE DE VILLEBRUNE** 1789: M. Lefebvre de Villebrune (prev.), *Athénée, Banquet de Savans*.
- LEGRAND** 1948: Ph.-E. Legrand (prev.), *Hérodote, Histoire II: Euterpe*.
- LISLE** 1866: L. de Lisle (prev.), *Homère, Iliade*.

- LISLE** 1877: L. de Lisle (prev.), Sophocle, Les Trachiniennes.
- LONICERUS** 1531: J. Lonicerus (prev.), Nicander, Theriaca.
- LUSCHNIG** 2007: C. A. E. Luschnig (prev.), Euripides, Medea.
- MACLEOD** 1969: M. D. MacLeod (prev.), Lucian, The Works of Lucian, Dialogues of the Courtesans, Vol. VII.
- MACMAHON** 1886: J. H. MacMahon (prev.), Hippolytus, Refutation of All Heresies, Buffalo/New York.
- MAIDMENT** 1968: K. J. Maidment (prev.), Antiphon Andocides y: Minor Attic orators in two volumes, vol. I, London / M.A. Cambridge.
- MAIR** 1921: A. W. Mair (prev.), Callimachus, Hymns and Epigrams.
- MAIR** 1921: A. W. Mair (prev.), Lycophron. Aratus.
- MAIR** 1928: A. W. Mair (prev.), Oppian: Halieutica, Cynegetica.
- MAJNARIĆ** 1948: N. Majnarić (prev.), Aristotel, Ustav Atenski.
- MARCHANT** 1971: E. C. Marchant (prev.), Xenophon, On Hunting.
- MATA** s.a.: G. Gomez de la Mata (prev.), Euripide, Medea.
- MEUNIER** 1922: M. Meunier (prev.), Platon, Phèdre.
- MEUNIER** 1943: M. Meunier (prev.), Homère: Iliade, Odyssée.
- MURRAY** 1910: G. Murray (prev.), Euripides, Medea.
- MURRAY** 1924: A. T. Murray (prev.), Homer, Iliad.
- MÜLLER** 1857: H. Müller (prev.), Platons Timaios.
- NAUCK** ²1926: A. NAUCK, Tragicorum Graecorum Fragmenta - Sophoclis.
- OLDFATHER** 1933: C.-H. Oldfather (prev.), Diodorus Siculus, Library of History.
- OWEN** 1805-06: T. Owen (prev.), Geoponica, vol. I-II.
- PAKIŽ** 1981: M. Pakiž (prev.), Platon, Timaj.
- PARKER** 1897: J. Parker (prev.), Dionysius the Areopagite, On Divine Names y: Works, London.
- PATON** 1915: W. R. Paton (prev.), The Greek anthology with an English translation, vol. III.
- PATON** 1917: W. R. Paton (prev.), The Greek anthology with an English translation, vol. II.
- PATON** 1918: W. R. Paton (prev.), The Greek anthology with an English translation, vol. V, VI.

- PATON** 1927: W.R. Paton (prev.), Polybius, The Histories.
- PERRIN** 1917: B. Perrin (prev.), Plutarch, Plutarch's Lives, Pompey.
- PETRAČIĆ** 1894: F. Petračić (prev.), Platon, Phaidros.
- Dindorfius** 1846: W. Dindorfius (koment.), Poetarum Scenicorum Graecorum Fragmenta, Sophoclis.
- POSCUS/GALLUS** 1478: P. Poscus / B. Gallus (prev.), Oppianus, Halieutica seu De piscatione.
- RAC/MAJNARIĆ** 1990: K. Rac / N. Majnarić (prev.), Sabrane grčke tragedije. Sofokle: Antigona, Trahinjanke, Edip na Kolonu; Euripid: Andromaha, Bakhe, Ifigenija na Tauridi, Mahniti Heraklo, Medeja, Pribjegarke.
- ROBIN** 1954: L. Robin (prev.), Platon, Oeuvres Complètes: Phèdre.
- ROGERS** 1968: B. B. Rogers (prev.), Aristophanes, vol. II, The Frogs.
- ROMAGNOLI** s.a.: E. Romagnoli (prev.), Euripide, Medea.
- SAGUNDINUS** 1541: N. Sagundinus (prev.), Onasander, De optimo imperatore eiusque officio.
- SANDYS** 1978: J. Sandys (prev.), Pindar, The Odes of Pindar, Cambridge.
- SAINT-HILAIRE** 1883: J.B.-Saint-Hilaire (prev.), Aristote, Histoire des Animaux.
- SCHLEIERMACHER** 1805: F. Schleiermacher (prev.), Platon, Theaitetos.
- SEGOND** 1964: L. Segond (prev.), La Sainte Bible.
- SHOREY** 1969: P. Shorey (prev.), Plato, The Republic.
- SHUCKBURGH** 1889: E. S. Shuckburgh (prev.), Polybius, Histories, Vol. II.
- SHUCKBURGH** 1962: E. S. Shuckburgh (prev.), Polybius, Histories, Vol. I.
- SIRONIĆ** 1983: M. Sironić (prev.) u: Predsokratovci, Fragmenti (Heraklit), tom I.
- SIRONIĆ** 1966: M. Sironić (prev.), Aristotel, De Anima / O duši.
- SIRONIĆ** 1983: M. Sironić (prev.) Heraklit y: Predsokratovci, Fragmenta.
- SMITH** 1931: J.A. Smith (prev.), Aristotle, The Works of Aristotle, De Anima, vol. III.
- SVARLIEN** 1990: D.A. Svarlien (prev.), Pindar, Odes, The Annenberg CPB/Project.
- TALBOT** 1897: E. Talbot (prev.), Aristophane, Les guêpes, Tome I.
- THEODORIDIS** 2004: G. Theodoridis (prev.), Sophocles, Antigone.
- THEODORIDIS** 2005: G. Theodoridis (prev.), Euripides, Bacchae.

THEODORIDIS 2007: G. Theodoridis (prev.), Aristophanes, Women at the Festival (Thesmophoriazousae).

THEODORIDIS 2007: G. Theodoridis (prev.), Euripides, Trachinians.

THEODORIDIS 2007: G. Theodoridis (prev.), Aristophanes, Wasps.

THEODORIDIS 2008: G. Theodoridis (prev.), Aristophanes, Frogs.

THEODORIDIS 2010: G. Theodoridis (prev.), Euripides, Suppliants.

THEODORIDIS 2012: G. Theodoridis (prev.), Euripides, Andromache.

THOMPSON s.a.: D' A. W. Thompson (1860-1948) (prev.), Aristotle, The History of Animals.

TORRANCE 1966: R. Torrance (prev.), Sophocles, The Women of Trachis (Trachiniae).

TOWEY 2000: A. Towey (prev.), Alexander Aphrodisiensis Philosophus, On Aristotle's "On Sense Perception".

TRABUCCO 1934: J. Trabucco (prev.), Callimaque, Oeuvres, Hymne à Diane.

TRANNOY 1925: A. A-I. Trannoy (prev.), Marc-Aurèle, Pensées.

TYTLER 1793: H. W. Tytler (prev.), Callimachus, Hymn to Diana.

VILHAR 1973: A. Vilhar (prev.), Diogen Laertije, Životi i mišljenja istaknutih filozofa.

VILHAR/PAVLOVIĆ (reprint od 1993) 2005: A. Vilhar / B. Pavlović (prev.), Platon, Država.

VILLEBRUNE 1789: L. de Villebrune (prev.), Athénée, Banquet des Savans.

VIŠIĆ 1997: M. Višić (prev.), Aristotel, Retorika.

VOSS 1781: J. H. Voss (prev.), Homer, Ilias.

WHISTON 1895: W. Whiston (prev.), Flavius Josephus, The Jewish War.

WILSON 1885: W. Wilson (prev.), Clement of Alexandria, Protrepticus, Stromata.

YONGE 1854: C. D. Yonge (prev.), Athenaeus, Deipnosophists or Banquet of the Learned, vol.

II.

YONGE 1854-55: C. D. Yonge (prev.), The Works of Philo Judaeus: Concerning Noah's Work as a Planter, On the Birth of Abel, On the Migration of Abraham, On the Unchangableness of God, On Dreams, On Joseph, On Virtues.

*

АРСЕНИЋ 1980: M. Арсенић (прев.), Херодот, Историја.

ГЛУМАЦ 1967: Д. Глумац (прев. са лат.), Јосиф Флавије, Јудејски рат.

ГНЕДИЧ 1829: Н. И. Гнедич (прев.), Гомер, Илиада.

ДАНИЧИЋ 1867: Ђ. Даничић (прев.), Библија или Свето Писмо Старога и Новога Завјета.

ЂУРИЋ 1965: М. Ђурић (прев.), Хомер, Илијада.

КАРАЦИЋ 1867: В. Карацић (прев.), Библија или Свето Писмо Старога и Новога Завјета.

ПОПОВА 1976: П. С. Попова (прев.), Аристотель, О душе, том I.

РИЦЛ 1988: М. Рицл (прев.), Полибије, Историје, томови I и II.

СЕРГЕЕНКО 1951: М. Е. Сергеенко, Феофраст, Исследование о растениях.

ШАЛАБАЛИЋ 1978: Р. Шалабалић (прев.), Аристофан, Жабе.

*

ΠΟΛΥΛΑΣ 1923: Ι. Πολυλάς (прев.), Ὀμήρου Ἰλιάς.

ΠΡΕΒΕΛΑΚΗΣ 1956: Π. Πρεβελάκης, Εὐριπίδου Μήδεια.

* *

СХОДНА ТЕОРИЈСКА ДЕЛА:

BORNKAMM ³1964: G. Bornkamm, μυστήριον γ: Kittel (G.), *Theological Dictionary of the New Testament*, vol. VIII, Michigan.

BURKERT 1985: W. Burkert, *Greek Religion*, Cambridge/Massachusetts.

CHANTRAINE 1933: P. Chantraine, *La Formation des noms en grec ancien*, Paris.

JANKO 1916: Jos. Janko, K etymologii slova „Vráž“, *Narodopisný věstník* 11, Праг.

FURNEE 1972: E.J. Furnée, *Die wichtigsten konsonantischen Erscheinungen des Vorgriechischen*, The Hague.

HOOKE 1976: J.T. Hooker, *Mycenaean Greece*, New York.

LEJEUNE 1972: M. Lejeune, *Phonétique historique du mycénien et du grec ancien*, Paris.

MYLONAS 1969: G.E. Mylonas, *Eleusis and the Eleusinian mysteries*, Princeton/New Jersey.

RICHARDSON 1979: N.J. Richardson, *The Homeric Hymn to Demeter*, Oxford.

RUDOLPH 2005: K. Rudolph, *Mystery religions y: Encyclopedia of Religion* (ed. Lindsey Jones), Thomson Gale.

SCHWYZER 1939: E. Schwyzer, *Griechische Grammatik I*, München.

VAILLANT 1979: A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves, t. IV, Formation des noms*, Paris.

* * *

НАЧЕШЋЕ КОРИШЋЕНЕ ЕЛЕКТРОНСКЕ СТРАНИЦЕ:

<http://www.classics.mit.edu>

<http://www.perseus.tufts.edu>

www.mikrosapoplous.gr

<http://www.digital-collections.de/index.html>

<http://www.archive.org>

<http://fr.wikisource.org>

www.greek_language.gr/greeklang/ancient_greek

<http://archimedes.fas.harvard.edu>

<http://www.stoa.org>

www.greektxts.com

<http://www.gutenberg.org/catalog>

<http://www.theoi.com>

<http://rvb.ru/homerus>

<http://www.tlg.uci.edu/demoinfo/demoauthors.php>

<http://en.wikipedia.org>

Биографија аутора.

Јелена Фемић-Касапис рођена је 9. маја 1971. године у Новом Саду, од оца †Благоја Фемића и мајке †Драге, рођ. Цвјетковић. У Новом Саду завршила је основну школу и Природно-математичку гимназију *Јован Јовановић Змај*, смер Физика. Године 1990. На Катедри за класичне науке Филозофског факултета Универзитета у Београду дипломирала је 1997. године. Одбранила је дипломски рад под насловом *Коментари на Шестоднев Светог Василија Великог и Светог Амвросија Миланског* – преводи са грчког и латинског језика. Године 2009. одбранила је магистарску тезу код проф. Александра Ломе као ментора под називом *Порекло термина φύσις, οὐσία и ὑπόστασις и њихов семантички развој од најранијих поменâ до црквених отаца*. Од 2005. године ради као сарадник у настави за предмет Грчки језик на Православном богословском факултету Универзитета у Београду. Од академске 2013/2014 године ангажована је на Катедри за неохеленистику при Филолошком факултету у Београду.

Објављује у часописима и зборницима, учествује на симпозионима. Има објављених преко 2000 штампаних страница превода са грчког и на грчки језик (богословски, лирски и прозни жанр) и са енглеског језика. Симултани је и консекутивни преводац за грчки језик.

Од 1998. године удата је за свештеника Димитрија Касаписа и има ћерку Игнатију.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписана ЈЕЛЕНА ФЕМИЋ КАСАПИС

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом:

ТЕРМИНОЛОГИЈА ГРЧКИХ МИСТЕРИЈА И ЊЕНА ХРИШЋАНСКА ОСМИШЉЕЊА

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршила ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 26. јануара 2015. године

Јелена Фемич Касапис

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: ЈЕЛЕНА ФЕМИЋ КАСАПИС

Студијски програм: Израда докторске дисертације

Наслов рада:

ТЕРМИНОЛОГИЈА ГРЧКИХ МИСТЕРИЈА И ЊЕНА ХРИШЋАНСКА ОСМИШЉЕЊА

Ментор: проф. др Александар Лома

Потписана, Јелена Фемић Касапис

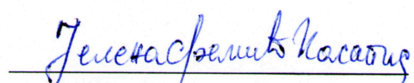
изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предала за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 26. јануара 2015. године

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

ТЕРМИНОЛОГИЈА ГРЧКИХ МИСТЕРИЈА И ЊЕНА ХРИШЋАНСКА ОСМИШЉЕЊА

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предала сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучила.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 26. јануара 2015. године

Јелена Фрешкић Касатић